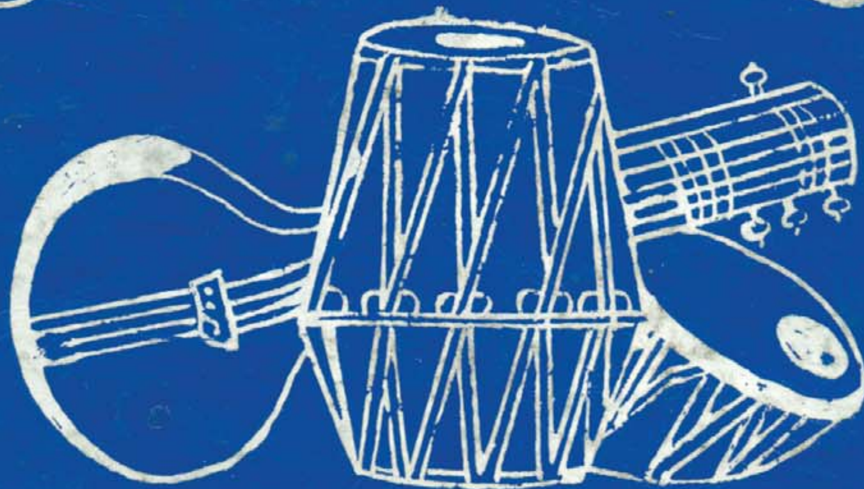
ਨਵੀਨ

ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ

ਕਰਤਾ:-

ਸੰਤ ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ

M.Sc.ASSOCI, A.I.E.E. U.S.A.

ਭਾ: ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਕੰ:

ਨਵਾਂ ਪਤਾ -ਗਲੀ ਨੰ: 8, ਬਾਗ ਰਾਮਾ ਨੰਦ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਨਵੀਨ

ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ

ਕਰਤਾ–

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸੰਤ ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਐਮ. ਐਸ-ਸੀ. ਐਸੋਸੀ. ਏ. ਆਈ.

ਈ. ਈ. ਯੂ. ਐਸ. ਏ.

ਇਸ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :–

ਭਾ: ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਕੋ:

ਬਾਗ ਰਾਮਾਂ ਨੰਦ, ਗਲੀ ਨੰ: 8, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਭੇਟਾ·

ਭੇਟਾ 70/—

ਦੂਜੀ ਵਾਰ 1000

ਹਮਦਰਦ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਮਾਈ ਹੀਰਾਂ ਗੇਟ, ਜਲੰਧਰ

ਤਤਕਰਾ

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸ ਜਗ ਮਹਿ ਚਾਨਣ ਕਰਮ ਮਿਲੈ ਸੋ ਪਾਇ ॥

ਮੁੱਖ-ਬੰਦ

ਧੰਨ ਧੰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਚਾਨਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਉਧਾਰ ਦਾ ਸਿਧਾ ਰਸਤਾ ਦਰਸਾਇਆ ।

ਏਹ ਬਾਣੀ ਜੋ ਜੀ... ...
ਗੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਜਿਸੁ ਮਨਿ ਵਸੈ ॥
ਦੂਖ ਦਰਦ ਸਭੁ ਤਿਸ ਕਾ ਨਸੈ ॥

ਨਿਤ ਉਠ ਗਾਵਹੁ ਗੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ॥ ਆਠ ਪਹਰ ਹਰਿ ਸਿਮਰਹੁ ਪ੍ਰਾਣੀ ॥

ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਵਹੁ ਭਾਈ ॥
ਓਹ ਸਫਲ ਸਦਾ ਸੁਖਦਾਈ ॥

ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਅਮੋਲਕ ਦਾਤ ਹੈ । ਕੀ-ਰਤਨ, ਇਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਤਨ ਵੀ ਤੁਛ ਹਨ । ਯਥਾ—

ਕੀਰਤਨ ਨਿਰਮੋਲਕ ਹੀਰਾ ॥

ਹਰਿ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣੈ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨ ਗਾਵੈ ॥
ਤਿਸ ਜਨ ਕੇ ਦੂਖ ਨਿਕਟ ਨਹੀ ਆਵੈ ॥

ਨਿਰਬਾਣ ਕੀਰਤਨ ਕਰਤੇ ਕਾ ਨਿਮਖ ਸਿਮਰਤ ਜਿਤੁ ਛੂਟੈ ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਪਕੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜਦ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਵਾਸਤੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਨਾਲ ਰਿਹਾ । ਇਹ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤ-

ਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਾਰੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਚਲੀ ਆਈ ਹੈ ਅਤੇ ਐਸ ਵਕਤ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ ਤੇ ਅਗੇ ਰਹੇਗੀ।

ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਖਾਸ ਆਪਣਾ ਤਿਆਗ ਤ੍ਰੀਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਐਸਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਹੋਰ ਮਤਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸਭ ਵਡੇ ਵਡੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਰਯਾਦਾ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਹੈ। ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਅਠ ਪਹਿਰ ਹੀ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਰਾਤ ਨੂੰ ੧੧ ਵਜੇ ਤੋਂ ੨ ਵਜੇ ਤੱਕ ਇਕ ਪਹਿਰ ਵਾਸਤੇ ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਐਸੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਹਰੀ ਜਸ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਚਲ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ—

ਡਿਠੇ ਸਭੇ ਥਾਵ ਨਹੀ ਤੁਧੁ ਜੇਹਿਆ॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਇਕ ਮੁਖ ਅੰਗ ਹੈ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨੇ ਵਾਸਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਬੇਅੰਤ ਖਜ਼ਾਨਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹਨ। ਜੈਸੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੈਸਾ ਹੋਰ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੈਸੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਹੀ ਹਨ।

ਉਪਰ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਹੋਰ ਮਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵੀ ਹੋਰ ਮਤਾਂ ਤੋਂ ਨਿਆਰਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਕਈ ਇਕ ਮਤ ਪ੍ਰਚਲਤ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੈਸੇ–ਸ਼ਿਵ ਮਤ; ਕਾਲੀ ਨਾਥ ਮਤ; ਹਨੂੰਮਾਨ ਮਤ; ਰਾਗ ਰਣਵ, ਸਿਧ ਸਾਰਸੁਤ ਅਤੇ ਭਰਤ ਮਤ, ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਮਤਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਵੀ ਹਨ। ਮਗਰ ਇਹ ਸਭ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਹਨ। ਇਸ ਗਲ ਤੋਂ ਸਾਫ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਹੋਰ ਸੰਗੀਤ ਮਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰਾ ਹੈ। ਰਾਗ ਆਸਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਮਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆਂ। ਸਿਰਫ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਇਸ ਗਲ ਤੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਇਕ ਵਖਰੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵਾਰਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਦਰਜ਼ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ (ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ) ਇਹਨਾਂ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਗਾਉਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਮਤਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹੋਰ ਮਤਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਵਾਰਾਂ ਗਾਣੇ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੁਛ ਢਾਡੀ ਰਚਤ ਵਾਰਾਂ ਹਨ। ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇਕ ਤ੍ਰੀਕੇ ਵਿਚ ਸ਼ਰੇਣੀ ਬਧ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਪਉੜੀਆਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਲੋਕ ਆਦਿਕ ਨੀਯਤ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਢਾਡੀ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਦੇ ਦੋਹੇ ਗਾਉਣ ਵੇਲੇ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਹੇ ਹਰ ਵਾਰੀ ਉਹੋ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਬਦਲੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੀ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਹੋਰ ਮਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰਾ ਹੈ।

ਸ਼ੰਕਾ

ਪਿਛੇ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਹੋਰ ਸਭ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਬਾਬਤ ਸ਼ੰਕਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਆਲਮ ਕਵੀ ਦੀ ਰਚੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਗਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਥ਼ੂਰੀ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦੀ। ਆਲਮ ਕਵੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ 'ਕਵੀ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਹੋਣਾ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਲਮ ਇਕ ਕਵੀ ਹੀ ਸੀ, ਕੋਈ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਪੰਡਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬੜੇ ਬੜੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਪੰਡਤ ਹੀ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਗੁੰਥਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਨਾ ਹੀ ਆਲਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸੰਗੀਤ ਮਤ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੋ ਇਹ ਗਲ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਰਮੂਲ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਆਲਮ ਕਵੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਤ ਹੈ।

ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਸਬੂਤ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਕਿ ਆਲਮ ਕਵੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਬੀੜ ਬੰਨ੍ਹਣ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਸਰੋਜ ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਲਮ ਕਵੀ ਦਾ ਜਨਮ ੧੭੧੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਲਮ ਕਵੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਹੀ ਕੁਝ ਅੰਤਰੇ ਕਰਕੇ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਲਿਖ ਦਿਤੀ ਹੈ।

(ਦੇਖੋ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋਸ਼ ਖਾਲਸਾ ਟਰੈਕਟ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦੇ ਅਖੀਰ)

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਰਾਗ ਦੀ ਥੀਊਰੀ (ਰਾਗ ਸ਼ਾਸਤਰ) ਵੀ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਨਾਦ, ਸੁਰ, ਅਸਥਾਨ, ਤੀਵਰ ਤੇ ਕੋਮਲ ਸੁਰਾਂ, ਠਾਠ, ਰਾਗ, ਬਰਨ, ਅਲਾਪ, ਅਲੰਕਾਰ,

ਪਕੜ, ਮੂਰਛਨਾ ਗਮ, ਸੁਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸੁਰ ਅਸਥਾਨ, ਵਾਦੀ, ਸਮਵਾਦੀ ਆਦਿਕ ਸਭ ਦੀ ਬਾਬਤ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸੁਰ, ਰਾਗ ਅਤੇ ਤਾਲ ਨਾਮ ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਅਧਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗਰੰਥ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਠਾਠਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਰੇਣ ਬੰਧ ਕਰਨਾ ਪੰਡਤ ਵੈਂਕੇਟੇਸ਼ੂਰ ਦੀ ਕਾਢ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਡਤ ਦਖਣੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹੋਏ ਹਨ। ਠਾਠ ਦੀ ਕਾਢ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਛਨਾਂ ਦਸਣੇ ਦਾ ਰਵਾਜ ਸੀ। ਮਗਰ ਠਾਠਾਂ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਿਕਲਣ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਮੂਰਛਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਇਸ ਗਰੰਥ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਦਸਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੁਛ ਰਾਗ ਐਸੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਪੁਰਾਤਨ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ ਰਾਗ ਮਾਝ, ਰਾਗ ਆਸਾ, ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਖਾਲਸ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਗਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਮਾਰੂ ਬਿਹਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਰਾਗੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਰਾਗ ਆਸਾ ਅਤੇ ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਆਮ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਗਰ ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ ਆਮ ਨਹੀਂ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਰਾਗੀ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਟਿਬਾ ਨਿਵਾਸੀ ਪਾਸੋਂ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਸੋ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਕਈ ਇਕ ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਇਕ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਰਾਗ ਗਉੜੀ ਦੀਆਂ ਅਠ ਕਿਸਮਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਮਿਲ ਸਕੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਦਰਜ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਹੋਰ ਧਨਾਸਰੀ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਟੋਡੀਆਂ ੬ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਬਿਲਾਵਲ ੯ ਕਿਸਮ ਦੇ, ਰਾਮਕਲੀ ੩ ਕਿਸਮ, ਕੇਦਾਰੇ ੩ ਕਿਸਮ, ਭੈਰਉ ੮, ਬਸੰਤ ੨, ਸਾਰੰਗ ੭, ਮਲਾਰ ੫, ਕਾਨੜੇ ੬, ਕਲਿਆਨ ੫ ਕਿਸਮ ਤੇ ਬਿਭਾਸ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਸੋ ਕੁਲ ਰਾਗ ਇਸ ਗਰੰਥ ਵਿਚ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਗਰੰਥ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਦਾਸ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸੰਤ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਮ. ਏ. ਪੰਜਾਬ, ਏ. ਐਮ. ਹਾਰਵਰਡ, ਯੂ. ਐਸ. ਏ. ਦਾ ਅਤੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗਰੰਥ ਦੇ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਰਾਗੀ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਟਿਬਾ ਨਿਵਾਸੀ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਦਾਸ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ, ਬਾਬਤ ਖੋਜ ਦੀ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੋੜ ਹੈ, ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਖਾਸ ਕਿਸਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਨਵੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਅਗਲੇ ਐਡੀਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਦਾਸ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨਯੋਗ ਪਾਠਕ ਇਸ ਗਰੰਥ ਵਿਚ ਜੇ ਕੋਈ ਗਲਤੀ ਜਾਂ ਊਣਤਾਈ ਦੇਖਣ ਤਾਂ ਦਾਸ ਨੂੰ ਸੂਚਤ ਕਰ ਕੇ ਧੰਨਵਾਦੀ ਬਨਾਉਣਗੇ ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਖਾਸ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਹੋ ਸਕਿਆ, ਹਰ ਇਕ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਉਸੇ ਰਾਗ ਦਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਕਿ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਵਾਸਤੇ ਬਸੰਤ ਮ: ੧ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਤਰਤੀਬਵਾਰ ਸਾਰੇ ਰਾਗ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ ।

੨੦-੧੨-੬੨
ਕਰਨਪੁਰ
ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਨਗਰ

ਸੰਤ ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਕਰਤਾ

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸੰਤ ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ

M. Sc. Associ A. I. E. E. U. S. A.

ਮੁਖ ਸ਼ਬਦ

ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਆਲੋਚਨਾਂ ਤੇ ਖੋਜੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਬੰਧੀ ਖੋਜ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਕੇ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਕਢਣ ਦੇ ਯਤਨ ਵੀ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਕਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੇ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਭਾਗ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਤੇ ਖੋਜ ਉਤੇ ਹੀ ਵਧੇਰਾ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਾਹਿਤੱਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਮਹਾਨਤਾ ਦੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਪਖਾਂ ਬਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਚਰਚਾ ਹੋਈ ਹੈ, ਖੋਜ ਵੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਵਲ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੰਮ ਪ੍ਰੋ: ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰੋ: ਸ਼ਰਨਜੀਤ ਕੌਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗੀਤ-ਬਧਤਾ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਪੀ. ਐਚ. ਡੀ. ਲਈ ਥੀਸਿਸ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹਾਲਾਂ ਤਕ ਪੂਰੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸੰਤ ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੂਰੀ ਲਗਨ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਦਹਾਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕੰਮ ਕੋਈ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਸਿਰਫ਼ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਕਰਕੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਜੇ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਲ ਨਿਗਾਹ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਇਕ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਔਖਾ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਕੰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕਿਸੇ ਗ਼ੈਬੀ ਤੇ ਅਪਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਨੇ ਹੀ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ।

ਸੰਤ ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ੧੨ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੮੮੭ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿਕੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਟਿੱਬਾ, ਜ਼ਿਲਾ ਕਪੂਰਥਲਾ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸ: ਨਥਾ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਵੀ ਸਨ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਪੂਰਥਲਾ ਸ: ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਨਰੇਰੀ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਵੀ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਸੰਤ ਜੀ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਸਨ, ਹਰ ਸਮੇਂ ਹੀ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਜਾਣਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਟਰਿਕ ਤਕ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜੀਏਟ ਸਕੂਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ੧੯੦੯ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਟਰਿਕ ਪਾਸ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ੧੯੧੧ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੀ ਇੰਟਰ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲਾ ਲੈ ਲਿਆ । ਦਾਖਲਾ ਤਾਂ ਲੈ ਲਿਆ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਇਸ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਾਲ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿਚ ਵਿਕਾਸ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਰ ਜਾਣ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੋਚਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਤਸਕੀਨ ਮਿਲੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਇਥੋਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ, ਕੁਝ

ਸੌੜੀ ਸੌੜੀ ਲਗੀ, ਇਥੋਂ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਕੁਝ ਘੁਟਵਾਂ ਘੁਟਵਾਂ ਜਿਹਾ ਲਗਾ। ਉਹ ਆਰਟਸ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਧੇਰੇ ਦਿਲਚਸਪ ਨਾ ਲਗੀ। ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚੇ ਛਡ ਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਚਲੇ ਗਏ। ਅਮਰੀਕਾ ਜਾਣ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉੱਚੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਬਿਹਤਰ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਸਕਣ।

ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਔਫ਼ ਇਲੀਨੌਏ (ਅਰਬਾਨਾ) ਤੋਂ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ੧੯੧੭ ਵਿਚ ਬੀ. ਐਸ. ਸੀ ਈਲੈਕਟਰੀਕਲ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ੧੯੨੧ ਵਿਚ ਉਥੋਂ ਹੀ ਐਮ. ਐਸ. ਸੀ ਈਲੈਕਟਰੀਕਲ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੀ। ਏਨੀ ਉੱਚੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਕ ਬੇਚੈਨੀ ਜਿਹੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅਜੇ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੇ ਉਹ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜੋ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕਈ ਕੁਝ ਸੀ। ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਸ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕਦੇ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪਿਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਆਹਰ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਇਕ ਫ਼ੈਕਟਰੀ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਪੂਰਾ ਇਕ ਸਾਲ ਉਥੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਲਏ, ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਏ। ਪਰ ਫਿਰ ਅਚਾਨਕ ੧੯੨੩ ਵਿਚ ਵਾਪਿਸ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਆਉਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਪਿਛੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇਚੈਨੀ ਵੀ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਵੀ ਤੇ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਖਾਹਸ਼ ਵੀ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਵਾਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਪੂਰਥਲਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋਇਆ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਜਦੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਆਉਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਣ।

੧੯੨੩ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਏ। ਇਥੇ ਆਕੇ ਉਹ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੂੰ ਮਿਲੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਈ ਗਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲੈਣ ਦੀ ਖਾਹਸ਼ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਪਰ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਹਾਂ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਧਾਰਨ ਦੁਨਿਆਵੀ ਬੰਦੇ ਤਾਂ ਸਨ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ। ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਜਾਣੇ ਕੀ ਸੋਚ ਕੇ ਵਾਪਸ ਨਾ ਗਏ ਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ।

ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਥੋੜੀ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਇਸ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਿਚ ਸ਼ਿੱਦਤ ਓਦੋਂ ਆਈ

ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਮਸਤੂਆਣਾ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਉਹ ਏਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਕਿ ਉਹ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁਲ ਗਏ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਮੁਕੰਮਲ ਹੀ ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਕੀਰਤਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੀਰਤਨ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ।

ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਤੇ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੱਚਤ ਕਰਕੇ ਉਹ ਹੋਰ ਬਾਹਰਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਬੇਖਬਰ ਹੋ ਗਏ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਘਰ ਬਾਰ, ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਤਲਾਂਜਲੀ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਗੁਰਦੁਵਾਰੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਵਕਤ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸੇ ਵਿਚ ਨਿਜਾਤ ਹੈ, ਇਸੇ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ੧੯੨੭ ਵਿਚ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸੰਤ ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਖਰੀ ਉਮਰ ਤਕ ਮਸਤੂਆਣਾ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਤੇ ਚੀਮਾ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਆਪਣੇ ਘਰ ਬਾਰ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਤਾ ਭਰ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾ ਲਈ। ਸੰਗੀਤ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਹ ਬੇਚੈਨੀ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿਤੀ ਜੋ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ।

ਮਸਤੂਆਣਾ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਕਾਲਜ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਦੇਣੀ ਆਰੰਭੀ। ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤ ਕਾਲਜ ਦਾ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਬਣਾ ਦਿਤਾ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਬਣਨ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੋਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ, ਆਪਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਕਈ ਸਾਜ਼ ਵਜਾਉਣ ਵਿਚ ਮੁਹਾਰਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਵਾਇਲਨ ਵਾਦਨ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੋਖੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ੧੯੫੨ ਵਿਚ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ-ਅਸਥਾਨ ਚੀਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਕਾਲਜ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ ਚੀਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਵਾਰੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤਨੋ ਮਨੋ ਕੀਤੀ। ੧੯੫੬ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਥੇ ਨੌਂ-ਮੰਜ਼ਲਾ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖੀ। ੧੯੬੨ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਹੀ ਪੰਜ ਮੰਜਲਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨਤਾ, ਖੋਜ ਦੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਰੁਚੀ, ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਗਨ ਤੇ ਉਮਰ ਭਰ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਅੱਕਤੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿਚ ਸਹਿਨ-ਸ਼ੀਲਤਾ ਸੀ, ਬੜਾ ਮਿਠਾ ਬੋਲਦੇ ਸਨ ਤੇ ਲੋਕ ਸੇਵਾ ਲਈ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਸੰਤ ਜੀ ਜੁਲਾਈ ੧੯੬੨ ਵਿਚ ਸੁਵਰਗਵਾਸ ਹੋਏ। ਉਹ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਰੁਖਸਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ "ਨਵੀਨ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ" ਬਹੁਤ ਵਡੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਕੀ ਹੈ ? ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਾਗ ਕਿਹੜੇ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ? ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਕੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉਤਰ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹਨ ਪਿਛੋਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਜਾਪਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਹੀ ਏਨੀ ਮਹਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਗੀਤ-ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਪੁਜੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਮੈਂ ਜਦ ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਈ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਉਘਾ ਨਾਂ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈਰਾਨੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਝਿਜਕ ਦੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਖੋਜ ਤੇ ਵਿਦਵਤਾ-ਭਰਪੂਰ ਵਿਆਖਿਆ ਬਹੁਤ ਘਟ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤੋਂ ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਸ ਦੀ ਨਵੀਂ ਐਡੀਸ਼ਨ ਛਪ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਬਹੁਤ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਖਾਸ ਤੌਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿਚ ਢੇਰ ਵਾਧਾ ਕਰ ਸਕਣਗੇ।

ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਧੇਰੀ ਉੱਚੀ ਵਿਦਿਆ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਂਝ ਪੰਜਾਬੀ, ਉਰਦੂ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਿੰਦੀ ਆਦਿ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਨਾਲ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਿਚਤ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਨਵੀਂ ਐਡੀਸ਼ਨ ਛਪਵਾ ਕੇ ਬਹੁਤ ਵਡੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਸ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਹੋਰ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਵਕਤ ਕਢ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਛਪਵਾਉਣ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ, ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਯੋਗ ਹੈ। ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਛਾਪਣ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁਕ ਕੇ ਵੀ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਵਡਾ ਅਹਿਸਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ "ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ" ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਹਰ ਵਿਅੱਕਤੀ ਸੁਆਗਤ ਕਰੇਗਾ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ,
ਨਾਟਕ ਤੇ ਟੈਲੀਵਿਯਨ ਵਿਭਾਗ
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ

ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ (ਡਾ:)
14-4-92

ਸੁਰ ਅਧਿਆਇ

'ਸੰਗੀਤ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ—'ਸੰ' ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਯਾਨੀ ਗੀਤ ਨੂੰ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਗਾਉਣਾ। ਪੁਰਾਣੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਐਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗਾਨਾ, ਬਜਾਨਾ ਅਤੇ ਨੱਚਣਾ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸੰਗੀਤ ਹੈ।

ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਬੋਧ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਾ ਪ੍ਰੀਛਤ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਜਾ ਅਸ਼ੁਮੇਧ ਦੀ ਰਾਗ ਸਭਾ ਵਿਚ ਜਦ ਕਿ ੧੨੬੪ ਮਿਰਦੰਗ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਤਾਰ ਆਦਿਕ ਦੇ ਸਾਜ ਇਕੱਠੇ ਵਜਦੇ ਸਨ ਨਾਲ ਨਿਰਤਕਾਰੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਰਾਸ ਮੰਡਲ ਵੀ ਇਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗਾਨਾ, ਬਜਾਨਾ ਅਤੇ ਨੱਚਣਾ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਇਕੱਠੇ ਚਲਣ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਨਾਮ 'ਸੰਗੀਤ' ਹੈ। ਗੁਰਮਤ ਵਿਚ ਨੱਚਣਾ ਕੱਟ ਕੇ ਗਾਣਾ ਅਤੇ ਬਜਾਣਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਰਖੇ ਗਏ ਹਨ।

ਦੋ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ—੧. ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ੨. ਕਰਨਾਟਕੀ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ।

ਕਰਨਾਟਕੀ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਮਦਰਾਸ ਪ੍ਰਾਂਤ, ਮੈਸੂਰ, ਤਥਾ ਆਂਧਰਾ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਦਖਣੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਫਾਰਸੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਅਸਰ ਪਿਆ ਤੇ ਉਹ ਹੁਣ ਤਕ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਰਨਾਟਕੀ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਫਾਰਸੀ ਅਰਬੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਦੋਹਾਂ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ ਰਹੇ। ਅਜ ਕੱਲ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਰਾਗ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਫਰਕ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਝ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਮਗਰ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਭੇਦ ਹੈ:—

੧. ਸੁਰ ਨਾਮ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ੁਧ ਅਤੇ ਵਿਰਕਤ ੧੨ ਹਨ, ਕਰਨਾਟਕੀ ਸੰਗੀਤ ੧੬ ਹਨ।

੨. ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੁਧ ਸਪਤਕ ਭਿੰਨ ੨ ਹਨ।

੩. ਕਈ ਇਕ ਰਾਗ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਇਕ ਰਾਗ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਮਗਰ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਨਹੀਂ ਹਨ।

੪. ਤਾਲਾਂ ਦਾ ਵੀ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ਕੁਝ ਐਸੇ ਤਾਲ ਹਨ ਜੋ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹਨ ਮਗਰ ਐਥੇ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਐਸੇ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਐਥੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹਨ ਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹਨ।

੫. ਦੋਨਾਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਸੁਰ ਉਚਾਰ ਅਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਨਿਕਾਲਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਵੀ ਵੱਖਰਾ ਵੱਖਰਾ ਹੈ।

ਨਾਦ

ਰਾਗ ਆਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਉਤਪੱਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਗਰ ਆਵਾਜ਼ ਐਸੀ ਹੋਵੇ ਜਿਸਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਮਨ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਵੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਮਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਹੀ ਰਾਗ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਲਗੇ ਉਹ ਰਾਗ ਨਹੀਂ ਉਹ ਰੌਲਾ ਹੈ। ਅੱਛੀ ਆਵਾਜ਼ ਅਥਵਾ ਸੁਰ ਨਾਲ ਹੀ ਰਾਗ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਨਾਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਦ ਬਾਰੇ ਤਿੰਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ:—

੧. ਨਾਦ ਦੀ ਤਾਕਤ—ਅਰਥਾਤ ਭਰਵੀਂ ਜਾਂ ਹਲਕੀ। ਭਰਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਦੂਰ ਤੱਕ ਸੁਣੇਗੀ, ਮਗਰ ਹਲਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੂਰ ਤਕ ਨਹੀਂ ਸੁਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਇਕੋ ਸੁਰ ਤੇ ਆਦਮੀ ਬੋਲੇ ਅਤੇ ਉਸੇ ਸੁਰ ਉਤੇ ਸ਼ੇਰ ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਦਮੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲੋਂ ਭਰਵੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਉਸ ਆਦਮੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਕਤ ਵਾਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੋਵੇਗੀ।

੨. ਨਾਦ ਦੀ ਕਿਸਮ—ਨਾਦ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਨੇਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਾਜ਼ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਖਾਸ ਸੁਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਗਰ ਕੋਈ ਰਾਗੀ ਤਾਊਸ ਤੋਂ ਖਰਜ ਸੁਰ ਨੂੰ ਛੇੜਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ ਤੇ ਉਸੇ ਸੁਰ ਨੂੰ ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਵਾਇਲੀਨ ਤੇ ਉਸੇ ਸੁਰ ਨੂੰ ਛੇੜਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਪਹਿਚਾਣੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣ ਕੇ ਦਸ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੈ, ਏਹ

ਵਾਉਲੀਨ ਦੀ ਤੇ ਇਹ ਤਾਊਸ ਦੀ। ਸੋ ਸੁਰ ਦੀ ਕਿਸਮ ਉਸ ਸਾਜ ਤੇ ਮੁਨਹਸਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਬਜਾਈ ਗਈ ਹੈ।

੩. ਨਾਦ ਦਾ ਉਚਾ ਨੀਵਾਂ ਹੋਣਾ—ਜਦ ਇਕ ਸਾਜ਼ ਦੀ ਤਾਰ ਨੂੰ ਛੇੜਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਕੰਪ ਯਾ ਥਰਥਰਾਹਟ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਪ ਦੀ ਰਫਤਾਰ ਜਾਂ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧ ਘੱਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸੁਰ, ਜੋ ਕਿ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਚੀ ਨੀਵੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕੰਪ ਦੀ ਰਫਤਾਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੁਰ ਉਚੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਤੇ ਜੇ ਕਮ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਨੀਵੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਚੀ ਜਾਂ ਨੀਵੀਂ ਹਰ ਇਕ ਸੁਰ ਵਿਚ ਕੰਪ ਯਾਂ ਥਰਥਰਾਹਟ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਫੀ ਸੈਕਿੰਡ ਮੁਕੱਰਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਨਾਦ ਦਾ ਉਚਾ ਜਾਂ ਨੀਵਾਂ ਹੋਣਾ ਉਸ ਤਾਰ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਕਿ ਉਹ ਸੁਰ ਵਜਾਈ ਗਈ ਹੈ, ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ ਕੰਪ ਤੇ ਮੁਨੱਹਸਰ ਹੈ। ਏਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਛੋਟੇ ਵਡੇ ਹੋਣ ਦਾ ਹੋਰ ਮਤਲਬ ਹੈ ਅਤੇ ਉਚੇ ਨੀਵੇਂ ਹੋਣ ਦਾ ਹੋਰ। ਇਕੋ ਆਵਾਜ਼ ਛੋਟੀ ਵੱਡੀ ਜਾਂ ਭਰਵੀਂ ਹਲਕੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮਗਰ ਉੱਚੀ ਨੀਵੀਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਸੁਰ

ਪੁਰਾਣੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਸੁਰਾਂ ਬਾਈ ਮੰਨੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਸੁਰਤੀਆਂ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ੨੨ ਸੁਰਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਅਜ ਕੱਲ ਦੇ ਸਤ ਸ਼ੁਧ ਸੁਰ ਨਿਕਲੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਤੇ ਸੁਰਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਈ ਸੁਰਤੀਆਂ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨੰਬਰਾਂ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ:-

੧, ੫, ੮, ੧੦, ੧੪, ੧੮, ੨੧। ਇਹਨਾਂ ਸੁਰਤੀਆਂ ਉਤੇ ਹੀ ਸ਼ੁਧ ਸੁਰ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸੱਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਅਜ ਕੱਲ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੀਅਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

੧	੨	੩	੪	੫	੬	੭
ਖਰਜ,	ਰਿਖਬ,	ਗੰਧਾਰ,	ਮਧਮ,	ਪੰਚਮ,	ਧੈਵਤ,	ਨਿਖਾਦ।

ਇਹਨਾਂ ਸਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਤੌਰ ਤੇ ਨਸ਼ਾਨੀ ਮਾਤਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:-

ਸ, ਰ, ਗ, ਮ, ਪ, ਧ, ਨ।

ਇਹਨਾਂ ਸਤਾਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਉਚੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਤੋਂ ਤੀਜੀ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਖੀਰ ਤਕ ਇਹੋ ਕਾਇਦਾ ਹੈ।

ਸਪਤਕ

ਉਪਰ ਲਿਖੀਆਂ ਸੱਤਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਸਪਤਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਸਪਤਕ ਨੂੰ ਬਿਲਾਵਲ ਸਪਤਕ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ । ਇਹੋ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਦੇ ਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਥਾਨ

ਸਪਤਕਾਂ ਦੇ ਉਚੇ ਨੀਵੇਂ ਹੋਣ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਪਤਕ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ, ਯਥਾ—੧. ਮੰਦਰ, ੨. ਮੱਧ, ੩. ਤਾਰ । ਜੋ ਸੁਧ ਸਪਤਕ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ ਉਸੇ ਨੂੰ ਮਧ ਸਪਤਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਸਪਤਕ ਦਾ ਨਾਮ ਮੰਦਰ ਸਪਤਕ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਉਚੇ ਦਾ ਨਾਮ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਯਾਦ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ਅਗਰ ਮਧ ਸਪਤਕ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਸੁਰ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਫੀ ਸੈਕੰਡ ੨੪੦ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਮੰਦਰ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਉਸੇ ਸੁਰ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ੧੨੦ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਉਸੇ ਸੁਰ ਦੀ ੪੮੦ ਹੋਵੇਗੀ, ਇਕ ਸੁਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਹੌਲੀ ਯਾ ਭਾਰੀ ਹੋਣਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਫੀ ਸੈਕੰਡ ਕੰਪਾਂ ਉਤੇ ਮੁਨਹਸਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਾਂ ਉਸਦਾ ਉਚਾ ਨੀਵਾਂ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰ ਉਸਦੀਆਂ ਕੰਪਾਂ ਦੀ ਫੀ ਸੈਕਿੰਡ ਗਿਣਤੀ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ।

ਥਲੇ ਸੱਤਾਂ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਨੰਬਰਵਾਰ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:—

ਅਗਰ ਖਰਜ ਸੁਰ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਫੀ ਸੈਕੰਡ ੨੪੦ ਮੰਨ ਲਈਏ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਵੇਗੀ:—

ਕੰਪ ਪ੍ਰਤੀ ਪਲ	ਸੁਰ	ਕੰਪ ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ
੯੦	ਸ	੨੪੦
੧੦੧.੨੫	ਰ	੨੭੦
੧੧੨	ਗ	੩੦੦
੧੨੦	ਮ	੩੨੦
੧੩੫	ਪ	੩੬੦
੧੫੧	ਧ	੪੦੫
੧੬੮	ਨ	੪੫੦
੧੮੦	ਸ	੪੮੦

ਜਦ ਕੋਈ ਤਾਰ ਕੰਬਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਕ ਵੇਰ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਹੋਣੇ ਨੂੰ ਇਕ ਕੰਪ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੰਪਾਂ ਫੀ ਸੈਕੰਡ ਖਾਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਗਿਣ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਸਭ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਕੰਪ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲਿਖੀ ਹੈ । ਟੀਪ ਅਰਥਾਤ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਸੁਰ ਦੀ ਕੰਪਾ ਗਿਣਤੀ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਦੁਗਣੀ ਅਤੇ ਮੰਦਰ ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਸਭ ਦੀ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅੱਧੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਪਿਛੇ ਦਿਤੇ ਨਕਸ਼ੇ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੱਧ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਖਰਜ ਤੋਂ ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਮਧਮ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ੪/੩ ਹੈ ਅਤੇ ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਪੰਚਮ ਦੀ ੩/੨। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਰਜ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਭ ਬਾਕੀ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਨਿਸਬਤ ਮੁਕੱਰਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਖਰਜ ਨਾਲੋਂ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਖਰਜ ਗਿਣਤੀ ਦੁਗਣੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਇਹ ਗਲ ਪਿਛੇ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ।

ਤੀਬਰ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਸੁਰ

ਸਪਤਕ ਦੀਆਂ ਸਤ ਸ਼ੁਧ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਸੁਰਾਂ ਭੀ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪੰਜ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਰ, ਗ, ਮ, ਧ, ਨ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚਾਰ ਸੁਰ ਯਾਨੀ ਰਿਖਬ, ਗੰਧਾਰ, ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਨਿਖਾਦ ਨੂੰ ਕੋਮਲ ਯਾ ਉਤਰਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਇਕ ਸੁਰ ਮਧਮ ਨੂੰ ਤੀਬਰ ਯਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪੁਰਾਣੇ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਰਿਖਬ ਕੋਮਲ ਨੂੰ ਰੁ , ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ ਨੂੰ ਗੁ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧੁ ਅਤੇ ਨੁ

|

ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਇਕ ਤੀਵਰ ਸੁਰ ਮਧਮ ਨੂੰ ਮ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਯਥਾ–ਕੋਮਲ ਸੁਰਾਂ ਰੁ ਗੁ ਧੁ ਨੁ

ਤੀਬਰ ਸੁਰ ਮੇ

ਜਦ ਕੋਈ ਸੁਰ ਆਪਣੇ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਮਲ ਅਥਵਾ ਉਤਰਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਕੋਈ ਸੁਰ ਆਪਣੇ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਉਚੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਤੀਵਰ ਯਾਂ ਚੜ੍ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਜਦ ਕੋਈ ਸੁਰ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਉਚੀ ਨੀਵੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਵਿਕ੍ਰਿਤ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਵਰ ਖਰਜ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਅਚਲ ਹਨ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਤੇ ਤੀਬਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਆਮ ਬੋਲ ਚਾਲ ਵਿਚ ਕਈ ਰਾਗੀ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਰਿਖਬ, ਗੰਧਾਰ, ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਨਿਖਾਦ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਸੁਧ ਮਧਮ ਨੂੰ ਉਤਰਾ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਸੰਗੀਤਕ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਧ ਨਾਮ ਨਾਲ ਹੀ ਪੁਕਾਰੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀ-ਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਦਸੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਈ ਸੁਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਸਤ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਕੀ ਕੀ ਨੰਬਰ ਹੈ। ਹੁਣ ਬਾਕੀ ਪੰਜ ਸੁਰਾਂ, ਯਾਨੀ ੪ ਕੋਮਲ ਤੇ ਇਕ ਤੀਵਰ ਸੁਰ ਦੇ ਨੰਬਰ ਅਗੇ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ–

ਸ੍ਵਰ		ਸੁਰਤੀ ਨੰਬਰ
ਕੋਮਲ	ਰ	੩
ਕੋਮਲ	ਗ	੭
ਤੀਬਰ	ਮ	੧੨
ਕੋਮਲ	ਧ	੧੬
ਕੋਮਲ	ਨ	੨੦

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ੪ ਕੋਮਲ ਸੁਰਾਂ ਅਤੇ ਇਕ ਤੀਵਰ ਸੁਰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਕੁਲ ੧੨ ਸੁਰਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਇਹ ੧੨ ਸੁਰਾਂ ਮਿਲ ਕੇ ਇਕ ਸਪਤਕ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਹੇਠ ਦਿਤੇ ਨਕਸ਼ੇ ਵਿਚ ਸਤ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ, ਚਾਰ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਇਕ ਤੀਬਰ ਸੁਰ ਦੇ ੨੨ ਸੁਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਨੰਬਰ ਤਰਤੀਬਵਾਰ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁਰਤੀਆਂ ਦੇ ਨੰਬਰ	ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਨੰਬਰ	ਕੋਮਲ ਤੀਬਰ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਨੰਬਰ
੧	ਸ	
੨		
੩		ਰ ਕੋਮਲ
੪		
੫	ਰ	
੬		
੭		ਗ ਕੋਮਲ
੮	ਗ	
੯		
੧੦	ਮ	
੧੧		
੧੨		
੧੩		ਮ ਤੀਬਰ
੧੪	ਪ	
੧੫		
੧੬		ਧ ਕੋਮਲ
੧੭		
੧੮	ਧ	
੧੯		
੨੦		ਨ ਕੋਮਲ
੨੧	ਨ	
੨੨		

ਉਪਰ ਦਸੇ ੧੨ ਸੁਰ ਕਰਨਾਟਕ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਵੀ ਹਨ। ਮਗਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੋਰ ਰਖੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਫਰਕ ਹੈ ਕਿ ਚਾਰ ਕੋਮਲ ਸੁਰ ਐਸੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਇਕ ਰਾਗ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਕ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹੋ ਸੁਰ ਦੂਸਰੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦੂਸਰੇ (ਲਾਗੇ ਦੇ ਸੁਰ ਦੇ) ਨਾਮ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹੇਠਲਾ ਨਕਸ਼ਾ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਬੜਾ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ।

	ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੁਰ		ਕਰਨਾਟਕੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੁਰ	
	ਸੁਧ	ਕੋਮਲ ਤੇ ਤੀਵਰ	ਸੁਧ	ਕੋਮਲ ਤੇ ਤੀਵਰ
੧	ਸ		ਸ	
੨		ਰ ਕੋਮਲ	ਰ	
੩	ਰ		ਗ	ਯਾ ਚਤਰ ਸਰੁਤੀ ਰ
੪		ਗ ਕੋਮਲ		ਖਟ ਸਰੁਤੀ ਰ ਤਥਾ ਸਾਧਾਰਨ ਗ
੫				ਅੰਤਰ ਗ
੬	ਮ		ਮ	
੭		ਤੀਬਰ ਮ		ਪ੍ਰਤੀ ਮ
੮	ਪ		ਪ	
੯		ਧ ਕੋਮਲ	ਧ	
੧੦	ਧ		ਨ	ਯਾ ਚਤਰ ਸਰੁਤੀ ਧ
੧੧		ਨ ਕੋਮਲ		ਖਟ ਸਰੁਤੀ ਧਾ ਤਥਾ ਕੈਸ਼ਕ ਨ
੧੨	ਨ			ਕਾਕਣੀ ਨ

ਠਾਠ

ਆਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਸੁਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਸਪਤਕ ਅਤੇ ਸਪਤਕ ਤੋਂ ਠਾਠ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਠਾਠ ਦਾ ਨਾਮ 'ਮੇਲ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਮੇਲ ਅਥਵਾ ਠਾਠ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਖਾਸ ਰਚਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਕਿ ਰਾਗ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਏਹ ਠਾਠ ਵੈਂਕਟੇਸ਼੍ਵਰ ਨਾਮ ਪੰਡਤ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ।

ਠਾਠ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲਾਂ

੧. ਠਾਠ ਸਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਤਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

੨. ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਤਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਯਥਾ ਸ, ਰ, ਗ, ਮ, ਪ, ਧ, ਨ। ਹਰ ਇਕ ਠਾਠ ਵਿਚ ਇਹ ਤਰਤੀਬ

ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਯਾਨੀ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਰ ਆਵ ਅਤੇ ਰ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਗ ਅਤੇ ਗ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਮ ਇਹੋ ਸਿਲਸਿਲਾ ਅਖੀਰ ਤਕ ਕਾਇਮ ਰਹੇ। ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਗ ਯਾ ਕੋਈ ਦੂਸਰੀ ਸੁਰ ਆ ਜਾਵੇ।

੩. ਠਾਠ ਵਿਚ ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਠਾਠ ਸਿਰਫ ਤਰਤੀਬਵਾਰ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਦਸਦਾ ਹੈ।

੪. ਹਰ ਇਕ ਠਾਠ ਦਾ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਅਲਗ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਇਹ ਉਪਰ ਦਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਰ ਖਰਜ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਅਚਲ ਹਨ। ਦੂਸਰੇ ਸੁਰ ਰਿਖਬ, ਗੰਧਾਰ, ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਧਮ ਤੀਵਰ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ੧੨ ਸੁਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ੧੨ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਤ ਸੁਰ ਤਰਤੀਬਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਅਤੇ ਸ, ਰ, ਗ, ਮ, ਪ, ਧ, ਨ, ਨਾਮ ਦੇ ਕੇ ਕਈ ਇਕ ਠਾਠ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਉਪਰ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਠਾਠ ਵਿਚ ਆਰੋਹੀ ਅਵਰੋਹੀ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਇਸ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਸਤਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤਰਤੀਬਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਠਾਠਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਵਾਸਤੇ ਠਾਠ ਦਾ ਨਾਮ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਏ ਪ੍ਰਸਿਧ ਰਾਗ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸਤ ਸੁਰਾਂ ਨਾ ਹੀ ਲਗਦੀਆਂ ਹੋਣ ਯਥਾ ਮਾਰਵਾ ਠਾਠ ਮਾਰਵਾ ਰਾਗ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਰਵਾ ਰਾਗ ਛੇ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹੈ।

ਐਸੇ ਠਾਠਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਜਨਕ ਠਾਠ ਰਖਿਆ ਹੈ, ਜਨਕ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਠਾਠਾਂ ਤੋਂ ਰਾਗ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਐਸੇ ਠਾਠ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ੭੨ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ੭੨ ਠਾਠਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ੧੦ ਠਾਠ ਚੁਣ ਲਏ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ੧੦ ਠਾਠਾਂ ਵਿਚ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਕਰੀਬਨ ਸਭ ਪ੍ਰਚਲਤ ਰਾਗ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਰਾਗ ਕਰੀਬਨ ੨੦੦ ਹਨ। ਮਗਰ ਕੋਈ ਐਸਾ ਰਾਗੀ ਯਾ ਗਵੱਈਆ ਇਸ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਵਾਕਫੀ ਰਖਦਾ ਹੋਵੇ। ਸੋ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਵਰਤਾਵੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ੧੦ ਠਾਠ ਕਾਫੀ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਦਸਾਂ ਠਾਠਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠਾਂ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:-

੧. ਸੁਧ ਠਾਠ—ਯਾ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਇਸਦੇ ਸੁਰ ਇਹ ਹਨ:-

ਖਰਜ, ਸੁਧ ਰਿਖਬ, ਸੁਧ ਗੰਧਾਰ, ਸੁਧ ਮਧਮ, ਪੰਚਮ, ਸੁਧ ਧੈਵਤ ਸੁਧ ਨਿਖਾਦ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਸੁਧ ਹਨ। ਲਿਖਣ ਦਾ ਢੰਗ ਸ, ਰ, ਗ, ਮ, ਪ, ਧ, ਨ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ

ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਬਿਲਾਵਲ ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਰਾਗ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਠਾਠਾਂ ਦੀ ਫਹਰਿਸਤ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਨੰਬਰ ੨੯ ਵਾਂ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸ਼ੰਕਰਾ ਭਰਨ ਮੇਲ ਹੈ।

੨. ਕਲਿਆਣ ਠਾਠ—ਜਨਕ ਠਾਠਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨੰਬਰ ੬੫ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਮਧਮ ਦਾ ਸੁਰ ਤੀਵਰ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਸੁਧ ਸੁਰ ਹਨ। ਯਥਾ ਸ, ਰ, ਗ, ਮੇ, ਪ, ਧ, ਨ।

੩. ਖਮਾਚ ਠਾਠ—ਇਸ ਠਾਠ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਸੁਧ ਹਨ, ਯਥਾ ਸ, ਰ, ਗ, ਮ, ਪ, ਧ ਨੁ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਖਮਾਚ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਰਾਗ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨੰਬਰ ੨੮ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਮ ਕਾਮ ਭੋਜੀ ਮੇਲ ਹੈ।

੪. ਭੈਰੋਂ ਠਾਠ—ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਗੌਂਡ ਮਾਲੋ ਮੇਲ ਹੈ ਅਤੇ ਨੰਬਰ ੧੫ਵੇਂ ਤੇ ਹੈ। ਸੁਰ ਇਸ ਦੇ ਇਹ ਹਨ:-

ਖਰਜ, ਰਿਖਬ ਕੋਮਲ, ਗੰਧਾਰ ਸੁਧ, ਮਧਮ ਸੁਧ, ਪੰਚਮ, ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ, ਨਿਖਾਦ ਸੁਧ।

੫. ਭੈਰਵੀ ਠਾਠ—ਇਸ ਦਾ ਨੰਬਰ ਫਹਰਿਸਤ ਵਿਚ ਅਠਵਾਂ ਹੈ ਇਸਦੇ ਸੁਰ ਇਹ ਹਨ:-

ਖਰਜ, ਰਿਖਬ ਕੋਮਲ, ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ, ਮਧਮ ਸੁਧ, ਪੰਚਮ, ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ, ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ।

੬. ਆਸਾਵਰੀ ਠਾਠ—ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਨਟ ਭੈਰਵੀ ਮੇਲ ਹੈ। ਫਹਰਿਸਤ ਵਿਚ ਨੰਬਰ ੨੦ਵਾਂ ਹੈ, ਸੁਰ ਇਹ ਹਨ:-

ਖਰਜ, ਰਿਖਬ ਸੁਧ, ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ, ਮਧਮ ਸੁਧ, ਪੰਚਮ, ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ, ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ।

੭. ਟੋਡੀ ਠਾਠ—ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਬ੍ਰਾਲੀ ਮੇਲ ਹੈ, ਠਾਠਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਨੰਬਰ ੪੫ ਤੇ ਹੈ। ਸੁਰ ਇਹ ਹਨ:-

ਖਰਜ, ਰਖਬ ਕੋਮਲ, ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ, ਮਧਮ ਤੀਵਰ, ਪੰਚਮ, ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ, ਨਿਖਾਧ ਸੁਧ।

੮. ਪੂਰਬੀ ਠਾਠ—ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਕਾਮ ਵਰਧਨੀ ਮੇਲ ਹੈ। ਫਹਰਿਸਤ ਵਿਚ ਨੰਬਰ ੫੧ ਤੇ ਹੈ। ਸੁਰ ਏਹ ਹਨ:-

ਖਰਜ, ਰਿਖਬ ਕੋਮਲ, ਗੰਧਾਰ ਸੁਧ, ਮਧਮ ਤੀਵਰ, ਪੰਚਮ, ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ, ਨਿਖਾਦ ਸੁਧ।

੯. ਮਾਰਵਾ ਠਾਠ—ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਗਮਨ ਸ੍ਰਮ ਮੇਲ ਹੈ। ਫਹਰਿਸਤ ਵਿਚ ਨੰਬਰ ੫੩ ਤੇ ਹੈ ਸੁਰ ਇਹ ਹਨ:—

ਖਰਜ, ਰਿਖਬ ਕੋਮਲ, ਗੰਧਾਰ ਸੁਧ, ਮਧਮ ਤੀਵਰ, ਪੰਚਮ, ਧੈਵਤ ਸੁਧ, ਨਿਖ਼ਾਦ ਸੁਧ।

੧੦. ਕਾਫੀ ਠਾਠ—ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਹਰ ਪ੍ਰਿਆ ਮੇਲ ਹੈ। ਫਹਿਰਿਸਤ ਵਿਚ ਨੰਬਰ ੨੨ ਤੇ ਹੈ। ਸੁਰਾਂ ਇਹ ਹਨ:—

ਖਰਜ, ਰਿਖਬ ਸੁਧ, ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ, ਮਧਮ ਸੁਧ, ਪੰਚਮ, ਧੈਵਤ ਸੁਧ, ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ।

ਠਾਠ ਅਰਥਾਤ ਮੇਲ ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਆਏ ਸੁਧ, ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਤੀਵਰ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਦਸਦਾ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇਕ ਠਾਠ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਜੋ ਪ੍ਰਸਿਧ ਰਾਗ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਜੋ ਸੁਰਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹੋ ਸੁਰਾਂ ਉਸ ਠਾਠ ਦੇ ਕਈ ਇਕ ਹੋਰ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਖਮਾਚ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਮਗਰ ਇਸ ਠਾਠ ਦੇ ਹੋਰ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ ਹੈ ਉਹ ਖਮਾਚ ਠਾਠ ਵਿਚ ਆਉਣਗੇ। ਐਸੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਖਮਾਚ ਠਾਠ ਅਥਵਾ ਮੇਲ ਹੈ। ਐਸੇ ਹੀ ਬਾਕੀ ਠਾਠਾਂ ਬਾਬਤ ਜਾਣ ਲੈਣਾ।

ਪਿਛੇ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇਕ ਠਾਠ ਵਿਚ ਕਈ ਰਾਗ ਸੰਪੂਰਨ ਯਾ ਸਤਾਂਸੁਰਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵੈਸੇ ਇਹ ਗਲ ਖੁਲ੍ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸੇ ਠਾਠ ਵਿਚ ਕੁਝ ਰਾਗ ਪੰਜ ਸੁਰ ਦੇ ਅਥਵਾ ਛੇ ਸੁਰ ਦੇ ਵੀ ਹੋਣਗੇ। ਮਗਰ ਸੱਤ ਸੁਰ ਦਾ ਰਾਗ ਹੀ ਠਾਠ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਬਨਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਦਾ ਠਾਠ ਦਸਣ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਸੁਧ ਅਤੇ ਵਿਕ੍ਰਿਤ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਅਤੇ ਕਾਲੰਗੜਾ ਭੈਰੋਂ ਠਾਠ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭੈਰੋਂ ਠਾਠ ਦਾ ਨਾਮ ਆਉਣ ਪਰ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਹਨ।

ਰਾਗ

ਰਾਗ ਠਾਠ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਰਾਗ ਨੂੰ ਜਨਯ ਅਤੇ ਠਾਠ ਨੂੰ ਜਨਕ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਇਕ ਠਾਠ ਤੋਂ ਕਈ ਇਕ ਰਾਗ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਰਾਗ ਉਚੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਕ ਐਸਾ ਇਕੱਠ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਸੁਣਨ ਕਰਕੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਕ ਅਨੰਦ ਦੀ ਲਹਿਰ ਚਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਸੁਣਨ ਦੀ ਇਛਿਆ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਰਾਗ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸੁਰ ਅਤੇ ਬਰਨ ਹਨ। ਸੁਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਪਿਛੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਰਨ ਦਾ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਰਨ—ਗਾਣੇ ਦੀ ਖਾਸ ਕ੍ਰਿਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਤਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰਾਂ ਨੇ ਬਰਨ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਚਾਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ—

(੧) ਅਸਥਾਈ ਬਰਨ, (੨) ਆਰੋਹੀ ਬਰਨ, (੩) ਅਵਰੋਹੀ ਬਰਨ, (੪) ਸੰਚਾਰੀ ਬਰਨ।

੧. ਅਸਥਾਈ ਬਰਨ—ਇਕੋ ਹੀ ਸੁਰ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਠਹਿਰ ਠਹਿਰ ਕੇ ਲਗਾਨਾ ਯਾ ਕਹਿਣਾ, ਯਾਂ ਕੁਝ ਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਸੁਰ ਤੇ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਠਹਿਰ ਠਹਿਰ ਕੇ ਚਲੇ ਜੈਸੇ ਸ.....ਰ......ਇਸ ਨੂੰ ਅਸਥਾਈ ਬਰਨ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤਾਨ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਠੀਕ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗੀ।

੨. ਆਰੋਹੀ ਬਰਨ—ਨੀਵੀਂ ਸੁਰ ਤੋਂ ਉਚੀ ਸੁਰ ਯਾਨੀ ਖਰਜ ਤੋਂ ਨਿਖਾਦ ਤਕ ਵਧਣੇ ਨੂੰ ਆਰੋਹੀ ਵਰਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੩. ਅਵਰੋਹੀ ਬਰਨ—ਉਚੇ ਸੁਰ ਯਾਨੀ ਤਾਰ ਦੀ ਖਰਜ ਤੋਂ ਨੀਚੇ ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਖਰਜ ਤਕ ਆਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਅਵਰੋਹੀ ਬਰਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

੪. ਸੰਚਾਰੀ ਬਰਨ—ਆਰੋਹੀ ਅਵਰੋਹੀ ਦੋਨਾਂ ਬਰਨਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਸੰਚਾਰੀ ਬਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਏਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਦਸਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਤਾਨ ਕੀ ਆਰੋਹੀ ਅਵਰੋਹੀ ਦਾ ਰਾਗ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਅਵਰੋਹੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤਅੱਲਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਅਸਥਾਈ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰੀ ਵੀ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜੋ ਕਿ ਧਰੁਪਦ ਆਦਿਕ ਦੇ ਗਾਣੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਰਨ ਦਾ ਤਅੱਲਕ ਠਾਠ ਨਾਲ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਭੇਦ—ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਲਿਹਾਜ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਅਥਵਾ ਜਾਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ:—

(੧) ਉਡਵ, (੨) ਖਾਡਵ, (੩) ਸੰਪੂਰਨ।

ਉਡਵ ਰਾਗ—ਜਿਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਪੰਜ ਸੁਰਾਂ ਹੋਣ, ਉਸਨੂੰ ਉਡਵ ਰਾਗ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ—ਮਾਲਕੌਸ, ਹਿੰਡੋਲ।

ਖਾਡਵ ਰਾਗ--ਜਿਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਛੇ ਸੁਰਾਂ ਲਗਣ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਡਵ ਰਾਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ—ਗੂਜਰੀ, ਮਾਰਵਾ।

ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ—ਜਿਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਪੂਰੀਆਂ ਸੱਤੇ ਸੁਰਾਂ ਲਗਣ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ—ਭੈਰਉ, ਭੈਰਵੀ।

ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਯਾਦ ਰੱਖਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ:—

(੧) ਖਰਜ ਸੁਰ ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਰਜਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।
(੨) ਪੰਜ ਤੋਂ ਘਟ ਸੁਰ ਦਾ ਰਾਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
ਇਹ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਯਾਦ ਰਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ।

ਉਪਰ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਜਾਤੀਆਂ ਦਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੇਲ ਨਾਲ ੯ ਕਿਸਮਾਂ ਜਾਂ ਮਿਸ੍ਰਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਆਰੋਹੀ ਅਵਰੋਹੀ ਦਾ ਵੀ ਫਰਕ ਹੋਵੇਗਾ।

੧. ਸੰਪੂਰਨ—ਸੰਪੂਰਨ	ਜਿਸਦੇ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ	੭ ਸੁਰ	ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ	੭ ਸੁਰ ਹੋਣ
੨. ਸੰਪੂਰਨ—ਖਾਡਵ	,,	੭	,,	੬
੩. ਸੰਪੂਰਨ—ਉਡਵ	,,	੭	,,	੫
੪. ਖਾਡਵ—ਸੰਪੂਰਨ	,,	੬	,,	੭
੫. ਖਾਡਵ—ਖਾਡਵ	,,	੬	,,	੬
੬. ਖਾਡਵ—ਉਡਵ	,,	੬	,,	੫
੭. ਉਡਵ—ਸੰਪੂਰਨ	,,	੫	,,	੭
੮. ਉਡਵ—ਖਾਡਵ	,,	੫	,,	੬
੯. ਉਡਵ—ਉਡਵ	,,	੫	,,	੫

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੁਲ ੭੨ ਜਨਕ ਠਾਠ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਏਥੇ ਸਿਰਫ ਇਕ ਸੁਧ ਯਾ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਮਾਲੂਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸ ਇਕ ਠਾਠ ਵਿਚੋਂ ਕਿਤਨੇ ਰਾਗ ਬਣਨੇ ਮੁਮਕਿਨ ਹਨ।

੧. **ਸੰਪੂਰਨ**—ਸੰਪੂਰਨ ਆਰੋਹੀ, ਸੰਪੂਰਨ ਅਵਰੋਹੀ—ਇਸ ਕਿਸਮ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ ਇਕੋ ਹੀ ਰਾਗ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਤੇ ਸੁਰਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਆਰੋਹੀ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ ।

੨. **ਸੰਪੂਰਨ ਖਾੜਵ**—ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਛੇ ਰਾਗ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਖਰਜ ਸੁਰ ਰਾਗ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਇਹ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਛਡੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਹਰ ਵਾਰੀ ਇਕ ਸੁਰ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਘਟ ਲਗੇਗੀ ਅਤੇ ਖਰਜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਛੇ ਸੁਰਾਂ ਬਾਕੀ ਹਨ। ਸੋ ਇਸ ਕਿਸਮ ਵਿਚੋਂ ਛੇ ਰਾਗ ਮੁਮਕਿਨ ਹਨ ।

੩. **ਸੰਪੂਰਨ ਉੜਵ**--ਇਸ ਜਾਤ ਵਿਚੋਂ ੧੫ ਰਾਗ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਵਾਰ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੁਰਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਦੋ ਜੋ ਵਧਣਗੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ੧੫ ਜੋੜੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ—ਨ ਧ, ਨ ਪ, ਨ ਮ, ਨ ਗ, ਨ ਰ, ਧ ਪ, ਧ ਮ, ਧ ਗ, ਧ ਰ, ਪ ਮ; ਪ ਗ, ਪ ਰ, ਮ ਗ; ਮ ਰ, ਗ ਰ ।

੪. **ਖਾੜਵ ਸੰਪੂਰਨ**—ਇਸ ਜਾਤ ਦੇ ਛੇ ਰਾਗ ਹੋਣਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਖਰਜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਇਕ ਸੁਰ ਘਟ ਹੋਵੇਗੀ।

੫. **ਖਾੜਵ-ਖਾੜਵ**—ਇਸ ਜਾਤ ਵਿਚੋਂ ੩੬ ਰਾਗ ਮੁਮਕਿਨ ਹਨ, ੬×੬=੩੬।

੬. **ਖਾੜਵ-ਉੜਵ**--ਇਸ ਕਿਸਮ ਵਿਚੋਂ ੯੦ ਰਾਗ ਮੁਮਕਿਨ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਇਕ ਖਾੜਵ ਆਰੋਹੀ ਜੋ ਕਿ ੬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ ਨਾਲ ੧੫ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਵਰੋਹੀ ਦਾ ਮੇਲ ਹੋਵੇਗਾ ਯਾਨੀ ੬×੧੫=੯੦।

੭. **ਔੜਵ ਸੰਪੂਰਨ**--ਇਹ ੧੫ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਮਕਿਨ ਹੈ ੧੫×੧=੧੫।

੮. **ਉੜਵ-ਖਾੜਵ**—ਇਹ ੯੦ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਮਕਿਨ ਹੈ—੧੫×੬=੯੦।

੯. **ਉੜਵ-ਉੜਵ**—ਇਹ ੨੨੫ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਮਕਿਨ ਹੈ—੧੫×੧੫=੨੨੫।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਰਫ ਇਕ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਤੋਂ ਹੀ ਆਰੋਹੀ-ਅਵਰੋਹੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ੪੮੪ ਰਾਗ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ।

੧. ਸੰਪੂਰਨ—ਸੰਪੂਰਨ:—ਰਾਗ..........		੧
੨. ਸੰਪੂਰਨ—ਖਾੜਵ	,,	੬
੩. ਸੰਪੂਰਨ—ਉੜਵ	,,	੧੫
੪. ਖਾੜਵ—ਸੰਪੂਰਨ	,,	੬
੫. ਖਾੜਵ—ਖਾੜਵ	,,	੩੬
੬. ਖਾੜਵ—ਉੜਵ	,,	੯੦

੭. ਉਡਵ–ਸੰਪੂਰਨ ,, ੧੫
੮. ਉਡਵ–ਖਾਡਵ ,, ੯੦
੯. ਉਡਵ–ਉਡਵ ,, ੨੨੫

ਜੋੜ=੪੮੪

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਰਫ ਇਕ ਠਾਠ ਤੋਂ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ੪੮੪ ਰਾਗ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ੭੨ ਠਾਠਾਂ ਤੋਂ ਫਿਰ ੪੮੪×੭੨=੩੪੮੪੮ ਰਾਗ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣਗੇ। ਔਰ ਇਹ ਇਤਨੇ ਰਾਗ ਸਿਰਫ ਬਾਰਾਂ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੇ ੨੨ ਸੁਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਬਦਲਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵੀ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰਾਗ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮਗਰ ਇਤਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਰਵਾਜ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ੨੦੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਰਾਗ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ਰਾਗੀ ਯਾ ਗਵੱਈਆ ਇਹ ਸਾਰੇ ਰਾਗ ਨਹੀਂ ਗਾ ਸਕਦਾ। ਸੋ ਇਤਨੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਹਨ।

ਪੂਰਬ ਰਾਗ ਅਤੇ ਉਤਰ ਰਾਗ

ਗ੍ਰੰਥਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਕ ਸਪਤਕ ਨੂੰ ਦੋ ਹਿਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ੧. ਪੂਰਬਾ-ਰਧ, ੨. ਉਤਰਾਰਧ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਪੂਰਬ ਅੰਗ ਤੇ ਉਤਰ ਅੰਗ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ ਰ ਗ ਮ ਨੂੰ ਪੂਰਬ ਅੰਗ ਅਤੇ ਪ ਧ ਨ ਸ ਨੂੰ ਉਤਰ ਅੰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੨ ਵਜੇ ਦੁਪੈਹਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੧੨ ਵਜੇ ਰਾਤ ਤੱਕ ਜੋ ਰਾਗ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਬ ਅੰਗ ਦੇ ਰਾਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਤ ਦੇ ੧੨ ਵਜੇ ਤੋਂ ਦੁਪੈਹਰ ਦੇ ੧੨ ਵਜੇ ਤਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗ ਉਤਰ ਅੰਗ ਦੇ ਰਾਗ ਮੰਨੇ ਜਾਣਗੇ। ਪੂਰਬ ਅੰਗ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਪਤਕ ਦੇ ਪੂਰਬਾਰਧ ਯਾਨੀ 'ਸ ਰ ਗ ਮ' ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਤਰ ਅੰਗ ਦੇ ਰਾਗ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਪਤਕ ਦੇ ਉਤਰ ਅੰਗ ਯਾਨੀ 'ਪ ਧ ਨ ਸ' ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਬ ਅੰਗਵਾਦੀ ਅਤੇ ਉਤਰ ਅੰਗ ਵਾਦੀ ਨਾਮ ਵੀ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਬ ਅੰਗ ਨੂੰ ਸ ਤੋਂ ਪ ਤਕ ਅਤੇ ਉਤਰ ਅੰਗ ਨੂੰ ਮ ਤੋਂ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਸ ਤਕ ਵੀ ਮੰਨਣੇ ਦਾ ਰਵਾਜ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਪੂਰਬ ਅੰਗ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਵਾਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਤਰ ਅੰਗ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਮਧਮ ਵਾਦੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪੂਰਬ ਅੰਗ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਪੂਰਵ ਅੰਗ ਵਿਚ ਜ਼ਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰੀਆ ਰਾਗ ਹੈ। ਉਤਰ ਅੰਗ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਉਤਰ ਅੰਗ ਯਾਨੀ ਪੰਚਮ ਤੋਂ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਖਰਜ ਦੇ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਹਿਸੇ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਸੰਤ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ।

ਸੁਧ ਅਤੇ ਵਿਕਰ ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ

ਸੁਧ ਅਤੇ ਵਿਕਰ ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ। (੧) ਸੁਧ ਰੂਪ ਦੇ ਰਾਗ ਅਤੇ (੨) ਵਿਕਰ ਰੂਪ ਦੇ ਰਾਗ।

(੧) ਸੁਧ ਰੂਪ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਦੇ ਸਭ ਸੁਰ ਕੁਦਰਤੀ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਟੋਡੀ, ਬਿਲਾਵਲ ਸੁਧ ਰੂਪ ਦੇ ਰਾਗ ਹਨ।

(੨) ਵਿਕਰ ਰੂਪ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਦੇ ਸੁਰ ਸਿਲ-ਸਿਲੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ। ਗੌਂਡ ਸਾਰੰਗ ਵਿਕਰ ਰੂਪ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ-ਅਵਰੋਹੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:—

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਸ ਗ ਰ ਮ ਗ ਪ ਮ ਧ ਪ ਨ ਧ ਸ

ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਧ ਨ ਪ ਧ ਮ ਪ ਗ ਮ ਰ ਪ ਰ ਸ

ਕੁਝ ਰਾਗ ਖਾਲਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕੁਝ ਮਿਸਰਤ—ਐਸੇ ਰਾਗ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ:—(੧) ਸੁਧ, (੨) ਛਾਇਆਲਗ, (੩) ਸੰਕੀਰਨ।

(੧) ਸੁਧ ਰਾਗ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਖਾਲਸ ਹਨ ਦੂਸਰੇ ਰਾਗ ਦੀ ਛਾਇਆ ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਹੈ।

(੨) ਛਾਇਆ ਲਗ ਜੋ ਦੋ ਰਾਗ ਮਿਲ ਕੇ ਨਵਾਂ ਰਾਗ ਬਣੇ।

(੩) ਸੰਕੀਰਨ ਰਾਗ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਦੋ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਸੰਧੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਾਗ

ਸੰਧੀ ਨਾਮ ਹੈ ਮੇਲ ਦਾ ਯਾਨੀ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੇ ਮੇਲ ਦਾ ਜੋ ਕਿ ਦੋ ਵਕਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਵੇਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਜਦ ਕਿ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਧੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਐਸੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਰਿਖਬ, ਕੋਮਲ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਸੁਧ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਸੁਧ ਨਿਖਾਦ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣਗੀਆਂ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਰਾਗ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਦੇ ਛੇ ਭੇਦ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰਾਂ ਨੇ ਲਿਖੇ ਹਨ : ਯਥਾ:—

੧. ਕੁਝ ਰਾਗ ਐਸੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੁਧ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਸੁਧ ਧੈਵਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਵਰਤੀ ਜਾਏਗੀ।

੨. ਕੁਝ ਰਾਗ ਐਸੇ ਹੋਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ।

੩. ਕੁਝ ਐਸੇ ਰਾਗ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਨਖਾਦ ਕੋਮਲ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਸੁਰਾਂ ਕਰਕੇ ਬਾਕੀ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

੪. ਕੁਝ ਐਸੇ ਰਾਗ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਧਮ ਤੀਵਰ ਲਗੇਗੀ।

੫. ਕੁਝ ਐਸੇ ਰਾਗ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਧਮ ਸੁਧ ਲਗੇਗੀ।

੬. ਐਸੇ ਰਾਗ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੁਧ ਅਤੇ ਤੀਵਰ ਮਧਮ ਦੋਨੋਂ ਲਗਣਗੀਆਂ।

ਹੁਣ ਕੁਝ ਐਸੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਾਣਨਾ ਇਕ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

(੧) ਮਧਮ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਸੁਰ ਇਕੱਠੇ ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਰਜਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ। ਯਾਨੀ ਐਸਾ ਰਾਗ ਮੁਮਕਿਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।

(੨) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਤੀਵਰ ਮਧਮ ਲਗਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਨਹੀਂ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ। ਜੇ ਲਗਾਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਮਾਲੂੰਮ ਹੋਵੇਗੀ। ਰਵਾਜ ਵਿਚ ਕੁਝ ਟੋਡੀ ਦੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਧ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਐਸੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸੁਧ ਮਧਮ ਭੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਯਾਨੀ ਦੋਨੋਂ ਮਧਮਾਂ ਅਤੇ ਦੋਨੋਂ ਨਖਾਦਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

(੨) ਦੋਨੋਂ ਰਿਖਬਾ ਇਕੱਠੀਆਂ ਅਤੇ ਦੋਨੋਂ ਗੰਧਾਰਾ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਰਿਖਬ ਜਾਂ ਗੰਧਾਰ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਲਗਾਈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਦੂਜੀ ਰਿਖਬ ਜਾਂ ਗੰਧਾਰ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ। ਇਹ ਗੱਲ ਦੋਨੋਂ ਧੈਵਤਾਂ ਅਤੇ ਨਿਖਾਦਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਇਕ ਰਾਗ ਮੀਆਂ ਕੀ ਮਲਾਰ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਦਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਸਿਰਫ ਇਕ ਰਵਾਜ ਹੀ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮਾਰਗ ਅਤੇ ਦੇਸੀ ਰਾਗ

(੧) ਮਾਰਗ ਰਾਗ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਯਥਾ ਮਾਲਕੌਂਸ, ਹਿੰਡੋਲ। (੨) ਦੇਸੀ ਰਾਗ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਮੁਲਕ ਦੇ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਹਿਸੇ ਵਿਚ ਖਾਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਯਥਾ ਆਸਾ, ਬਸੰਤ। ਦੇਸੀ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਾਮ ਸੁਰਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਅਜ ਕਲ ਮਾਰਗ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸੀ ਕਰਕੇ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਾਰਗ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਦਸ ਲੱਛਣ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:-

੧. ਗ੍ਰਿਹ	੬. ਅਪੀਨਾਸ
੨. ਅੰਸ਼	੭. ਸਨਿਆਸ
੩. ਨਿਆਸ	੮. ਵੀਨਾਸ
੪. ਤਾਰ	੯. ਬੁਹਤ੍ਵ
੫. ਮੰਦਰ	੧੦. ਅਲੱਪਤ੍ਵ

੧. ਗ੍ਰਿਹ—ਉਸ ਸੁਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜਿਸਤੋਂ ਕੋਈ ਰਾਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇ।

੨. ਅੰਸ਼-ਉਸ ਸੁਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਜਾਵੇ।

੩. ਤਾਰ—ਉਸ ਸੁਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

੪. ਮੰਦਰ—ਉਸ ਸੁਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਮੰਦਰ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

੫. ਨਿਆਸ—ਉਹ ਸੁਰ ਹੈ ਜਿਸਤੇ ਕੋਈ ਰਾਗ ਮੁਕਦਾ ਹੈ।

੬. ਅਪੀਨਾਸ—ਉਸ ਸੁਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜਿਸ ਉਪਰ ਰਾਗ ਦਾ ਇਕ ਹਿਸਾ ਖਤਮ ਹੋਵੇ (ਯਾਨੀ ਅਸਥਾਈ ਦੇ ਅਖੀਰ ਸੁਰ ਨੂੰ ਅਪੀਨਾਸ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ)।

੭. ਸਨਿਆਸ—ਜਿਸ ਸੁਰ ਪਰ ਰਾਗ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਹਿਸਾ ਖਤਮ ਹੋਵੇ।

੮. ਵਨਿਯਾਸ—ਜਿਸ ਪਰ ਗੀਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਟੁਕੜਾ ਖਤਮ ਹੋਵੇ।

੯. ਬੁਹਤ੍ਵ—ਦੋ ਕਿਸਮ ਦਾ (ੳ) ਅਲੰਘਨ, (ਅ) ਅਭਿਆਸ।

ਅਲੰਘਨ—ਉਹ ਸੁਰ ਹੈ ਜੋ ਰਾਗ ਦੀ ਆਰੋਹੀ, ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ।

ਅਭਿਆਸ—ਉਹ ਸੁਰ ਜੋ ਰਾਗ ਦੀ ਆਰੋਹੀ, ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਛਡ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੧੦. ਅਲਪਤ੍ਵ—ਯਾਨੀ ਥੋੜਾ, ਯਾਨੀ ਜੋ ਸੁਰ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਸਦੀਆਂ ਵੀ ਦੋ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ—੧. ਲੰਘਨ, ੨. ਅਭਿਆਸ।

ਲੰਘਨ—ਉਹ ਸੁਰ ਜੋ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ।

ਅਭਿਆਸ—ਉਹ ਸੁਰ ਜੋ ਬਹੁਤ ਕਮ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ।

ਅਜ ਕੱਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਲਿਖੇ ਲਛਣਾਂ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਦਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਗਿਆਤ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਸਿਰਫ ਅੰਸ ਸੁਰ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਮ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਹੈ।

ਰਾਗ ਅਲਾਪ

ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰ ਅਲਾਪ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਇਕ ਕਿਸਮਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:-

੧. ਰਾਗ ਅਲਾਪ—ਜਿਸ ਗਾਇਨ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਦਸ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਗ ਆਲਾਪ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਯਥਾ-੧. ਗ੍ਰਿਹ, ੨. ਅੰਸ਼, ੩. ਮੰਦਰ, ੪. ਤਾਰ, ੫. ਨਿਆਸ, ੬. ਅਪਨਿਆਸ, ੭. ਅਲਪਤ੍ਵ, ੮. ਬ੍ਰਹਤ੍ਵ, ੯. ਖਾਡਤ੍ਵ, ੧੦: ਔਡਤ੍ਵ । ਰਾਗ ਅਲਾਪ ਵਿਚ ਅਸਥਾਈ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

੨. ਰੂਪਕਾਲਾਪ—ਵਿਚ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਝ ਰਾਗ ਅਲਾਪ ਜੈਸਾ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਅਸਥਾਈ ਅੰਤਰਾ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਮਗਰ ਤਾਲ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਯਾਨੀ ਗੀਤ ਦੇ ਲਫਜ਼ ਦਿਖਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ।

੩. ਆਲੱਪਤ—ਇਸ ਵਿਚ ਰਾਗ ਦੇ ਆਵਰ ਭਾਵ ਅਤੇ ਤਿਰੋਭਾਵ ਦਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਰਾਗ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਨਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

੪. ਆਖਸ਼ਿਪਤਕਾ—ਇਸ ਵਿਚ ਤਾਲ ਅਤੇ ਬੋਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਰਾਗ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਸੁਰ ਤਾਲ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਨੂੰ ਆਖਸ਼ਿਪਤਕਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਚਲਤ ਅਲਾਪ

ਅਜ ਕੱਲ ਦੇ ਗਵੱਈਏ ਅਲਾਪ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਐਸੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ—ਤਾ ਨਾ, ਨਾਨਾ, ਤੋਮ ਤੋਮ, ਤਾਨਾਨਾ ਤਾਨਾ ਤਦਾਰੇ ਦਾਨੀ ਇਤ ਆਦਿਕ। ਪਿਛਲੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਆਲਾਪ ਦੇ ਤ੍ਰੀਕੇ—ਰਾਗ ਅਲਾਪ, ਰੂਪਕ ਅਲਾਪ,ਆਲਪਤੀ,ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪੂਰਾ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਧਾਰਨ ਤ੍ਰੀਕਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਲਾਪ ਦੇ ਚਾਰ ਹਿਸੇ ਕਰਦੇਹਨ।ਯਥਾ—੧—ਅਸਥਾਈ, ੨—ਅੰਤਰਾ, ੩—ਸੰਚਾਰੀ, ੪—ਅਭੋਗ। ਸਥਾਈ ਹਿਸੇ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਛੋਟੀ ਵੱਡੀ ਤਾਨ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਅੰਤਰਾ, ਇਸ ਹਿਸੇ ਵਿਚ ਅਲਾਪ ਕਰਦੇ ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਸੁਰ ਪੰਚਮ, ਧੈਵਤ, ਨਿਖਾਦ ਅਤੇ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਖਰਜ ਤਕ ਵੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਗੰਧਾਰ ਯਾ ਪੰਚਮ ਤੇ ਅੰਤਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਗੁਣ ਨਿਧਾਨ ਗੁਰੂ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਆਦਿਕ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤ ਕੇ ਅਲਾਪ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਫਿਰ ਸੰਚਾਰੀ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਕਰਕੇ ਖਰਜ, ਮਧਮ, ਪੰਚਮ । ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਸੁਰ ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਤਾਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ, ਸੰਚਾਰੀ ਨੂੰ ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਪੰਚਮ ਯਾ ਖਰਜ ਤੇ ਸਮਾਪਤ

ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਅਭੋਗ ਅਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਜਿਤਨਾ ਉਚਾ ਕੋਈ ਗਵੱਈਆ ਜਾ ਸਕੇ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਭੋਗ ਵੈਸੇ ਅੰਤਰੇ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਤਾਨ

ਤਾਨ ਦਾ ਅਰਥ ਤਨਨਾ ਅਰਥਾਤ ਫੈਲਾਉਣਾ ਹੈ। ਤਾਨ ਕੁਝ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ, ਰ, ਗ, ਮ, ਪ, ਧ, ਨ, ਇਹ ਸਤੇ ਸੁਰਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਦਰਜੇ-ਵਾਰ ਛੇੜਨੀਆਂ ਵੀ ਇਕ ਤਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਆਰੋਹੀ ਅਵਰੋਹੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਤਾਨ ਰਾਗ ਵਿਚ ਘਟਣੇ ਵਧਣੇ ਨੂੰ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਰਾਗ ਦਾ ਸਰਲ ਸਰੂਪ ਕਾਇਮ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਆਰੋਹੀ ਅਵਰੋਹੀ ਦੀਆਂ ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਾਨਾਂ ਦੇ ਸੁਰ ਰਾਗ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।

ਉਤਰੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਗੀਤ

ਉਤਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ। ਯਥਾ–ਧਰੁਪਦ, ਖਿਆਲ, ਟਪਾ, ਠੁਮਰੀ, ਗਜ਼ਲ, ਹੋਰੀ, ਤਰਾਨਾ, ਚਤਰੰਗ ਇਤ ਆਦਿਕ।

ਧਰੁਪਦ—ਧਰੁਪਦ ਦੇ ਚਾਰ ਹਿਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ—੧–ਅਸਥਾਈ, ੨–ਅੰਤਰਾ, ੩–ਸੰਚਾਰੀ, ੪–ਅਭੋਗ। ਕੁਝ ਐਸੀਆਂ ਧਰੁਪਦਾਂ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਸਥਾਈ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਧਰੁਪਦ ਗਾਣੇ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਸਾਦਾ ਮਗਰ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਸ ਅਤੇ ਬੀਰ ਰਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਗਾਣੇ ਵਾਸਤੇ ਖਾਸ ਤਾਲਾਂ ਨੀਯਤ ਹਨ। ਯਥਾ–ਚੁਤਾਲਾ, ਸੂਲਫਾਖਤਾ, ਝਭ ਤਾਲ, ਤੀਵਰਾ, ਬ੍ਰਹਮ ਤਾਲ ਅਤੇ ਰੁਦ੍ਰਤਾਲ ਆਦਿਕ। ਧਰੁਪਦ ਵਿਚ ਤਾਨਾਂ ਨਹੀਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਇਸ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਸਿਧੇ ਤਰੀਕੇ ਤੇ ਬਲੰਬਤ ਯਾ ਮਧ ਲੈ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖਿਆਲ—ਇਸਦੇ ਸਿਰਫ ਦੋ ਹਿਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਯਥਾ–੧. ਅਸਥਾਈ, ੨. ਅੰਤਰਾ। ਇਹ ਬੜਾ ਮਨ-ਭਾਉਣਾ ਗਾਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਿੰਗਾਰ-ਰਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਾਨਾਂ ਖੂਬ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਤਾਲਾਂ ਇਹ ਹਨ, ਧੀਮਾਂ ਤਿਤਾਲਾ, ਤਿਲਵਾੜਾ, ਯਕਾ, ਝੁਮਰਾ ਅਤੇ ਆਡਾ ਚੁਤਾਲਾ।

ਖਿਆਲ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ–੧. ਵਡੇ ਖਿਆਲ, ੨. ਛੋਟੇ ਖਿਆਲ। ਵਡੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਗਤ ਬਹੁਤ ਧੀਮੀ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਤਿਲਵਾੜਾ, ਇਕ ਤਾਲਾ, ਝੁਮਰਾ ਅਤੇ ਆਡਾ ਚੁਤਾਲਾ ਇਹਨਾਂ ਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕਿ ਛੋਟੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਗਤ ਬੜੀ ਚਪਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਾਸ ਤਾਲ ਧੀਮਾਂ ਤਿਤਾਲਾ ਹੈ।

ਠੁਮਰੀ—ਠੁਮਰੀ ਇਕ ਬੜਾ ਅਛਾ ਤਰੀਕਾ ਗਾਣੇ ਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਆਮ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੀ ਖਾਸ ਤਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਠੇਕਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਤਿੰਨ ਤਾਲ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਰੂਪ ਹੈ । ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਠੁਮਰੀ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਟੱਪਾ—ਇਸ ਵਿਚ ਅਸਥਾਈ ਅੰਤਰਾ ਦੋ ਹੀ ਹਿਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਸਦੇ ਗੀਤ ਲੰਬੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਇਕ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ੰਗਾਰ ਰਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਗਾਣੇ ਦਾ ਢੰਗ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਰਾਲਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਟੱਪਾ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਯਥਾ—ਕਾਫੀ, ਝੰਜੋਟੀ, ਪੀਲੂ, ਬਰਵਾ, ਮਾਂਝ, ਭੈਰਵੀ, ਖਮਾਚ ਆਦਿਕ । ਅਜ ਕੱਲ ਇਹ ਟੱਪਾ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੋਰੀ—ਇਸਦੀ ਖਾਸ ਤਾਲ ਧਮਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਅਤੇ ਗੋਪੀਆਂ ਦੀ ਸਾਵਨ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਲੀਲ੍ਹਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਗਜ਼ਲ—ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਗਾਣੇ ਦਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਤਾਲ ਪਸ਼ਤੋ ਵਾ ਦੀਪਚੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੈ ।

ਤਰਾਨਾ—ਤਰਾਨਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਐਸੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਤਾ ਨਾ ਨਾ ਨਾ ਤੋਮ ਤੋਮ ਤਦਾਰੇ ਦਾਨੀ ਆਦਿਕ । ਇਸ ਦੇ ਗਾਣੇ ਵਕਤ ਤਾਲ ਅਤੇ ਲੈ ਦਾ ਖੂਬ ਅਨੰਦ ਬੱਝਦਾ ਹੈ ।

ਚਤੁਰੰਗ—ਚਤੁਰੰਗ ਨਾਮ ਦੇ ਗੀਤ ਦੇ ਚਾਰ ਅੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:—

(੧) ਖਿਆਲ, (੨) ਤਰਾਨਾ, (੩) ਸਰਗਮ, (੪) ਤ੍ਰੋਟ । ਪਹਿਲੇ ਹਿਸੇ ਯਾਨੀ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਗੀਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਤਰਾਨੇ ਦੇ, ਤੀਸਰੇ ਵਿਚ ਜਿਸ ਰਾਗ ਦਾ ਚਤਰੰਗ ਹੋਵੇ ਉਸ ਦੀ ਸਰਗਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਤ੍ਰੋਟ ਜੋੜੀ ਦੀਆਂ ਪਰਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਸਰਗਮ—ਸਤਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸ, ਰ, ਗ, ਮ, ਪ, ਧ, ਨ, ਸੁਰ, ਤਾਲ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸਰਗਮ ਦਾ ਗਾਣਾ ਸੁਰ ਗਿਆਨ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਸਰਗਮ ਹਰ ਇਕ ਰਾਗ ਦੀ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਵਿਚ ਖਾਸ ਖਾਸ ਲਾਇਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਨਿਪੁੰਨ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰਾਂ ਨੇ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਯਥਾ–ਨਾਇਕ, ਗੰਧਰਬ, ਗੁਨੀ ਅਤੇ ਪੰਡਤ। ਪੰਡਤ ਉਸਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗਾਣ ਬਜਾਣੇ ਵਿਚ ਪੂਰਾਂ ਮਾਹਰ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਅਲੰਕਾਰ—ਪਿਛੇ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਵਿਚ ਬਰਨ ਚਾਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਬਰਨ ਵਿਚ ਕੁਛ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਸਮੁਦਾਇ ਨੂੰ ਅਲੰਕਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੇਸੇ ਗਾਣੇ ਬਜਾਣੇ ਵਾਲੇ ਅਲੰਕਾਰ ਨੂੰ ਪਲਟਾ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਲੰਕਾਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਫਾਇਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਜਲਦੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਰ ਬਿਸਤਾਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਦਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਲੰਕਾਰ ਵਿਚ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕੋਈ ਮੁਕੱਰਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਅਲੰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ:–੧. ਅਸਥਾਈ ਬਰਨ ਅਲੰਕਾਰ, ੨. ਆਰੋਹੀ ਬਰਨ ਅਲੰਕਾਰ, ੩. ਅਵਰੋਹੀ ਬਰਨ ਅਲੰਕਾਰ, ੪. ਸੰਚਾਰੀ ਬਰਨ ਅਲੰਕਾਰ।

(੧) ਅਸਥਾਈ ਅਲੰਕਾਰ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹੇਠ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:–

(ੳ) ਸ ਰ ਸ–ਰ ਗ ਰ–ਗ ਮ ਗ–ਮ ਪ ਮ–ਪ ਧ ਪ–ਧ ਨ ਧ–ਨ ਸਂ ਨ–ਸਂ ਰਂ ਸਂ।

(ਅ) ਸ ਗ ਰ ਸ–ਰ ਮ ਗ ਰ–ਗ ਪ ਮ ਗ–ਮ ਧ ਪ ਮ–ਪ ਨ ਧ ਪ–ਨ ਰ ਸ ਨ–ਸਂ ਗਂ ਰਂ ਸਂ। ਇਤਿਆਦ ਹੋਰ ਵੀ ਹਨ।

(੨) ਆਰੋਹੀ ਅਲੰਕਾਰ ਦਾ ਨਮੂਨਾ:–

(ੳ) ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸਂ।

(ਅ) ਸ ਸ ਰ ਰ ਗ ਗ ਮ ਮ ਪ ਪ ਧ ਧ ਨ ਨ ਸਂ ਸਂ।

(ੲ) ਸ ਗ ਰ ਮ ਗ ਪ ਮ ਧ ਪ ਨ ਧ ਸਂ ਨ ਰਂ ਇਤ ਆਦਿਕ।

(੩) ਅਵਰੋਹੀ ਅਲੰਕਾਰ ਆਰੋਹੀ ਅਲੰਕਾਰ ਦਾ ਉਲਟ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।

ਯਥਾ–ਸਂ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ।

ਸਂ ਸਂ ਨ ਨ ਧ ਧ ਪ ਪ ਮ ਮ ਗ ਗ ਰ ਰ ਸ ਸ।

ਸਂ ਧ ਨ ਪ ਧ ਮ ਪ ਮ ਮ ਗ ਗ ਸ ਰ ਨਂ।

(੪) ਸੰਚਾਰੀ ਬਰਨ ਅਲੰਕਾਰ:–

(ੳ) ਸ ਰ ਗ ਮ–ਮ ਗ ਰ ਸ–ਸ ਰ ਗ ਰ–ਸ ਰ ਗ ਮ
ਰ ਗ ਮ ਪ–ਪ ਮ ਗ ਰ–ਰ ਗ ਮ ਗ–ਰ ਗ ਮ ਪ
ਗ ਮ ਪ ਧ–ਧ ਪ ਮ ਗ–ਗ ਮ ਪ ਮ–ਗ ਮ ਪ ਧ
ਮ ਪ ਧ ਨ–ਨ ਧ ਪ ਮ–ਮ ਪ ਧ ਪ–ਮ ਪ ਧ ਨ
ਪ ਧ ਨ ਸਂ–ਸਂ ਨ ਧ ਪ–ਪ ਧ ਨ ਧ–ਪ ਧ ਨ ਸ

(ਅ) ਸ ਰ ਸ ਰ ਸ ਰ ਗ ਰ–ਰ ਗ ਰ ਗ ਰ ਗ ਮ ਗ–ਗ ਮ ਗ ਮ ਗ ਮ ਪ ਮ
ਮ ਪ ਮ ਪ ਮ ਪ ਧ ਪ-ਪ ਧ ਪ ਧ ਪ ਧ ਨ ਧ–ਧ ਨ ਧ ਨ ਧਨ ਸੰ ਨ
ਇਤ ਆਦਿ।

(੫) ਸਪਤਤਾਲ ਅਲੰਕਾਰ:–

(ੳ) ਸ ਰ ਗ ਮ   ਗ ਰ ਸ ਰ   ਗ ਰ ਸ ਰ ਗ ਮ
ਰ ਗ ਮ ਪ   ਮ ਗ ਰ ਗ   ਮ ਗ ਰ ਗ ਮ ਪ
ਗ ਮ ਪ ਧ   ਪ ਮ ਗ ਮ   ਪ ਮ ਗ ਮ ਪ ਧ
ਮ ਪ ਧ ਨ   ਧ ਪ ਮ ਮ   ਧ ਪ ਮ ਪ ਧ ਨ
ਪ ਧ ਨ ਸ   ਨ ਧ ਪ ਧ   ਨ ਧ ਪ ਧ ਨ ਸੰ

(ਅ) ਸ ਰ ਗ ਰ   ਸ ਰ ਗ ਮ   ਰ ਗ ਮ ਗ   ਰ ਗ ਮ ਪ
ਗ ਮ ਪ ਮ   ਗ ਮ ਪ ਧ   ਮ ਪ ਧ ਪ   ਮ ਪ ਧ ਨ
ਪ ਧ ਨ ਧ   ਪ ਧ ਨ ਸੰ   ਧ ਨ ਸੰ ਨ   ਧ ਨ ਸੰ ਰੰ

ਵਾਦੀ, ਸਮਵਾਦੀ, ਅਨਵਾਦੀ, ਵਿਵਾਦੀ ਸੁਰ

ਹਰ ਇਕ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਾਦੀ, ਸਮਵਾਦੀ, ਅਨਵਾਦੀ ਅਤੇ ਵਿਵਾਦੀ ਸੁਰਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਰਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ:-

੧. ਵਾਦੀ ਸੁਰ—ਜੋ ਸੁਰ ਰਾਗ ਵਿਚ ਮੁੜ ਮੁੜ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ ਯਾ ਜਿਸ ਸੁਰ ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਰਹੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਮ ਅੰਸ਼ ਵੀ ਹੈ, ਅੰਸ਼ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਜਾਨ, ਯਾਨੀ ਜੋ ਸੁਰ ਰਾਗ ਦੀ ਜਾਨ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਧਾਨ ਸੁਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸੁਰ ਰਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ ਬਨਾਣ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

੨. ਸਮਵਾਦੀ ਸੁਰ—ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਤੋਂ ਘਟ ਮਗਰ ਬਾਕੀ ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਬਲ ਸੁਰ ਨੂੰ ਸਮਵਾਦੀ ਸੁਰ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਮੰਤਰੀ ਸੁਰ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਮਵਾਦੀ ਸੁਰ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਤੋਂ ਚੌਥਾ ਯਾ ਪੰਜਵਾਂ ਸੁਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

੩. ਅਨਵਾਦੀ ਸੁਰ—ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਵਾਦੀ ਸੁਰ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ ਬਿਲਾਵਲ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਧੈਵਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਸੁਰ–ਸ, ਰ, ਮ, ਪ, ਨ, ਅਨੁਵਾਦੀ ਸੁਰਾਂ ਹਨ।

੪. ਵਿਵਾਦੀ ਸੁਰ—ਵਿਵਾਦੀ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਝਗੜਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ। ਵਿਵਾਦੀ ਐਸੇ ਸੁਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਲਗਾਣ ਨਾਲ ਰਾਗ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਗੜ

ਜਾਵੇ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਲਕੌਂਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਵਰਜਿਤ ਸੁਰ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਲਗਾਣ ਨਾਲ ਰਾਗ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇਗੀ, ਇਹੋ ਵਿਵਾਦੀ ਸੁਰ ਹੈ।

ਅਛੇ ਗਾਣੇ ਵਾਲੇ ਰਾਗ ਗਾਉਣ ਵੇਲੇ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਉਪਰ ਜ਼ੋਰ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਤੋਂ ਘਟ ਸਮਵਾਦੀ ਸੁਰ ਤੇ, ਉਸ ਤੋਂ ਘਟ ਅਨਵਾਦੀ ਸੁਰਾਂ ਤੇ ਦਰਜੇਵਾਰ। ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਰਾਗੀ ਵਿਵਾਦੀ ਸੁਰ ਨੂੰ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਮਗਰ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਅਤੇ ਬੜੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਕੇਦਾਰੇ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮਗਰ ਐਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਗਾਇਕ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਾਗ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਦੀ ਬਲਕਿ ਇਕ ਹੋਰ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਵਾਦੀ ਸੁਰ ਸਿਰਫ ਰਾਗ ਦੀ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਹੀ ਲਗਾਈ ਜਾਵੇ।

ਰਾਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਯਾ ਲੱਛਣ ਗੀਤ

ਇਹ ਗਾਣੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਯਾ ਗੀਤ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਇਹ ਐਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਗ ਦੇ ਨਿਯਮ ਉਸਦਾ ਵਾਦੀ, ਸੰਵਾਦੀ ਸੁਰ, ਉਸ ਦੀ ਜਾਤ, ਗਾਣੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਦਿਕ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲਛਣ ਗੀਤ ਜਿਸ ਰਾਗ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਸੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸੁਰ ਤਾਲ ਵਿਚ ਬੰਨ ਕੇ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਚੱਤਰ ਪੰਡਤ ਦੀ ਈਜਾਦ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਬੜੀ ਸੋਹਣੀ ਤੇ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਕੰਠ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜਾਣੋ ਕਿ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲਾਂ ਇਕ ਸਹਿਲ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਯਾਦ ਰਹਿ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਰਾਗ ਦੇ ਅਸਥਾਈ, ਅੰਤਰਾ, ਸੰਚਾਰੀ, ਅਭੋਗ

ਅਸਥਾਈ—ਧਰੁਪਦ ਯਾ ਗੀਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਿਸੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਵਿਚ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਹੀ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅੰਤਰਾ—ਇਹ ਦੂਸਰਾ ਹਿਸਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਖਰਜ ਤਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੰਚਾਰੀ—ਇਸ ਵਿਚ ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਹੀ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਭੋਗ—ਅੰਤਰੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮਗਰ ਇਸ ਵਿਚ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਖਰਜ ਤੋਂ ਉਪਰ ਵੀ ਜਾ ਸਕੀਦਾ ਹੈ।

ਵਿਕਰ ਸੁਰ—ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਜਦ ਕਿਸੇ ਇਕ ਸੁਰ ਤਕ ਜਾਕੇ ਪਿਛੇ ਹਟਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਸੁਰ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਛਡ ਕੇ ਅਗੇ ਵਧਣਾ ਹੋਵੇ

ਤਾਂ ਜਿਸ ਸੁਰ ਤੇ ਪਿਛੇ ਹਟੀਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਕ੍ਰ ਸੁਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ–

ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ–ਸ ਰ ਗ ਮ ਗ ਪ ਧ ਇਹਨਾਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਮ ਵਿਕ੍ਰ ਹੈ ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਨ, ਧ, ਨ, ਪ, ਗ, ਸ, ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਧ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਹਟ ਕੇ ਫਿਰ ਧ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਅਵਰੋਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਧ ਵਿਕ੍ਰ ਸੁਰ ਹੈ।

ਪਕੜ

ਰਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁਖ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਪਕੜ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਐਮਨ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗ ਰ ਸ ਨ ਰ ਗ ਰ ਸ ਇਸ ਤਰਤੀਬ ਨਾਲ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਗਾਣੇ ਪਰ ਰਾਗ ਐਮਨ ਦਾ ਸਰੂਪ ਜ਼ਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮਾਤਰਾ

ਗਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਕਤ ਦੇ ਨਾਪ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨੂੰ ਮਾਤਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਾਤਰੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਤੰਦਰੁਸਤ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਇਕ ਦਫਾ ਤੋਂ ਦੂਸਰੀ ਦਫਾ ਤਕ ਚਲਣੇ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨੀ ਵਕਫੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਮਾਤਰੇ ਦਾ ਵਕਤ ਇਕ, ਦੋ ਯਾਂ ਤਿੰਨ ਸੈਕਿੰਡ ਯਾਂ ਘਟ ਵਧ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਮਾਤ੍ਰੇ ਦਾ ਵਕਤ ਠੀਕ ਮੁਕੱਰਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਮਾਤ੍ਰੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਤਾਲ ਮਾਤ੍ਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਪ ਤੇ ਹੀ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਤਿੰਨ ਤਾਲ ੧੬ ਮਾਤਰੇ ਦਾ, ਚੁਤਾਲਾ ੧੨ ਮਾਤਰੇ ਆਦਿਕ। ਮਾਤਰੇ ਦਾ ਵਕਤ ਜਿਤਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਉਤਨਾ ਹੀ ਤਾਲ ਦੀ ਗਤ ਬਿਲੰਪਤ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਜਿਤਨਾ ਥੋੜਾ ਹੋਵੇਗਾ ਉਤਨੀ ਹੀ ਗਤ ਦੁਰਤ ਯਾਨੀ ਤੇਜ਼ ਹੋਵੇਗੀ।

ਮੂਰਛਨਾਂ

ਮੂਰਛਨਾ–ਸਤ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਤਰਤੀਬਵਾਰ ਉਤਾਰ ਚੜ੍ਹਾ ਯਾਨੀ ਆਰੋਹੀ ਅਵਰੋਹੀ ਨੂੰ ਮੂਰਛਨਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਰਾਗ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਜ ਕੱਲ ਹਰ ਰਾਗ ਦਾ ਵੱਖ ਵੱਖ ਠਾਠ ਮੁਕੱਰਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਜ ਕਲ ਮੂਰਛਨੇ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਪਰੰਤੂ ਹਰ ਇਕ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਨੂੰ ਮੂਰਛਨੇ ਦੇ ਅਸੂਲ ਤੋਂ ਵਾਕਫ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਪਹਿਲੇ ਸਤ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਠਾਠ ਦੀ ਬਾਬਤ ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਤ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਠਾਠ ਦਾ ਨਾਮ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਠਾਠ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ–ਸ, ਰ, ਗ, ਮ, ਪ, ਧ, ਨ, ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਸਨੂੰ ਖਰਜ ਦਾ ਮੂਰਛਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੁਧ ਠਾਠ ਦੀ ਖਰਜ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਖਰਜ ਦਾ ਮੂਰਛਨਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅਗਰ ਸੁਧ ਰਿਖਬ ਨੂੰ ਖਰਜ ਮੰਨ ਕੇ ਸਾਰਾ ਸਪਤਕ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੁਧ ਰਿਖਬ ਤੇ ਖਰਜ ਬੋਲੇਗੀ ਤੇ ਸੁਧ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਰਿਖਬ, ਸੁਧ ਮਧਮ ਤੇ ਗੰਧਾਰ, ਪੰਚਮ ਤੇ ਮਧਮ, ਸੁਧ ਧੈਵਤ ਤੇ ਪੰਚਮ, ਸੁਧ ਨਿਖਾਦ ਤੇ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਟੀਪ ਦੀ ਖਰਜ ਤੇ ਨਿਖਾਧ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਮੂਰਛਨੇ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਨਿਖਾਦ ਦੋਨੋਂ ਕੋਮਲ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਸੁਰ ਸੁਧ ਰਹਿਣਗੇ। ਸੋ ਇਹ ਸਾਡਾ ਅਜ ਕਲ ਦਾ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਰਿਖਬ ਦਾ ਮੂਰਛਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਗਰ ਕਿਸੇ ਐਸੇ ਰਾਗ ਦੇ ਸੁਰ ਦਸਣੇ ਹੋਣ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦੇ ਸੁਰ ਲਗਦੇ ਹੋਣ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੀਮ ਪਲਾਸੀ ਤਾਂ ਕਾਇਦੇ ਮੁਜਬ ਭੀਮ ਪਲਾਸੀ ਦਾ ਮੂਰਛਨਾ ਰਿਖਬ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਖਰਜ ਦੇ ਮੂਰਛਨੇ ਦੀ ਰਿਖਬ ਤੇ ਇਸ ਮੂਰਛਨੇ ਦੀ ਖਰਜ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਖਰਜ ਦੇ ਮੂਰਛਨੇ ਦੀ ਗੰਧਾਰ ਨੂੰ ਖਰਜ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਂਗ ਸਪਤਕ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੁਧ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਖਰਜ ਤੇ ਸੁਧ ਮਧਮ ਤੇ ਰਿਖਬ, ਪੰਚਮ ਤੇ ਗੰਧਾਰ; ਸੁਧ ਧੈਵਤ ਤੇ ਮਧਮ, ਸੁਧ ਨਿਖਾਧ ਤੇ ਪੰਚਮ, ਤੇ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਖਰਜ ਤੇ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਸੁਧ ਰਿਖਬ ਤੇ ਨਿਖਾਦ ਆਵੇਗੀ। ਇਹ ਭੇਰਵੀ ਠਾਠ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸੁਰ ਕੋਮਲ ਬਣ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਗੰਧਾਰ ਦਾ ਮੂਰਛਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਾਲਕੌਂਸ, ਜੋ ਕਿ ਭੈਰਵੀ ਠਾਠ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ, ਦਾ ਮੂਰਛਨਾ ਗੰਧਾਰ ਦਾ ਹੈ।

ਫਿਰ ਜੇਕਰ ਖਰਜ ਦੇ ਮੂਰਛਨੇ ਦੀ ਮਧਮ ਤੇ ਖਰਜ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਂਗ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਸਪਤਕ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਭ ਸੁਰ ਤੀਵਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਇਹ ਕਲਿਆਣ ਠਾਠ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਮਧਮ ਦਾ ਮੂਰਛਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਸੁਧ ਠਾਠ ਦੀ ਪੰਚਮ ਨੂੰ ਖਰਜ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਇਹ ਖਮਾਚ ਠਾਠ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ। ਸੋ ਇਹ ਪੰਚਮ ਦਾ ਮੂਰਛਨਾ ਹੈ। ਜੇ ਸੁਧ ਠਾਠ ਦੀ ਧੈਵਤ ਨੂੰ ਖਰਜ ਮੰਨੀਏ ਅਤੇ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਸਪਤਕ ਪੂਰਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਆਸਾਵਰੀ ਠਾਠ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਹ ਉਪਰ ਲਿਖੇ ਮੂਰਛਨੇ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਅਜ ਕਲ ਸੁਧ ਠਾਠ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਨੂੰ ਸੁਧ ਠਾਠ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ (ਪਿਛਲੇ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰਾਂ ਨੇ ਬਿਲਾਵਲ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਨੂੰ ਸ਼ੁਧ ਮੰਨਿਆ ਸੀ) ਅਤੇ ਉਪਰ ਲਿਖੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੂਰਛਨੇ ਕਢੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਮੂਰਛਨੇ ਬਲਾਵਲ ਠਾਠ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਮੂਰਛਨਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਹੋਣਗੇ। ਉਪਰ ਜੋ ਤਰੀਕਾ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲ ਹਰ ਇਕ ਠਾਠ ਦੇ ਮੂਰਛਨੇ ਨਿਕਾਲੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਜ ਕਲ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਰਾਗ ਦਾ ਠਾਠ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨੀਅਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਹੁਣ ਮੂਰਛਨਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਹੈ।

ਲੈ—ਤਾਲ ਦੀ ਚਾਲ ਨੂੰ ਲੈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਲੈ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:-
(੧) ਬਲੰਪਤ ਯਾ ਧੀਮੀ ਇਸ ਨੂੰ ਠਾ ਦੀ ਠਾ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। (੨) ਮਧਮ ਯਾ ਠਾ ਅਤੇ (੩) ਦੁਰਤ ਯਾ ਚੜ੍ਹੀ ਲੈ। ਬਿਲੰਪਤ ਲੈ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਮ ਠਾ ਦੀ ਠਾ ਲੈ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਦੁਗਣੀ ਲੈ ਨੂੰ ਠਾ ਦੀ ਲੈ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਠਾ ਦੀ ਦੁਗਨ ਨੂੰ ਦੁਰਤ ਯਾ ਚੜ੍ਹੀ ਲੈ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਬਲੰਪਤ ਲੈ ਦਾ ਮਾਤਰਾ ੪ ਸੈਕੰਡ ਦਾ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਧਮ ਯਾਨੀ ਠਾ ਦਾ ਮਾਤਰਾ ੨ ਸੈਕੰਡ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਦੁਰਤ ਦਾ ਮਾਤਰਾ ੧ ਸੈਕੰਡ ਦਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ।

ਗ੍ਰਾਮ

ਗ੍ਰਾਮ ਸਤ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਬਾਈ ਸੁਰਤੀਆਂ ਤੇ ਕਾਇਮ ਕਰਨੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਗ੍ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹੋਣਗੇ, ਪਰ ਇਸਦੇ ਅਸਲ ਮਤਲਬ ਤੋਂ ਹਰ ਇਕ ਰਾਗੀ ਜਾਣੂ ਘਟ ਹੋਵੇਗਾ। ਚਾਹੇ ਅਜ ਕਲ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰਾਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਅਜ ਕਲ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਅਸੂਲ ਜਾਨਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਗ੍ਰਾਮ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ:-੧. ਖਰਜ ਗ੍ਰਾਮ, ੨. ਗੰਧਾਰ ਗ੍ਰਾਮ, ੩. ਮਧਮ ਗ੍ਰਾਮ, ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥ ਰਤਨਾਕਰ ਨੇ ਦੋ ਗ੍ਰਾਮ ਹੀ, ਖਰਜ ਗ੍ਰਾਮ ਅਤੇ ਮਧਮ ਗ੍ਰਾਮ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਗੰਧਾਰ ਗ੍ਰਾਮ ਦੀ ਬਾਬਤ ਖੋਜ ਤੋਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਿਆ ਕਿ ਕਦ ਇਹ ਗ੍ਰਾਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਹਟ ਗਿਆ।

ਖਰਜ ਗਰਾਮ—ਇਹੋ ਸਤ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਬਾਈਆਂ ਸੁਰਤੀਆਂ ਉਪਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸੁਰਤੀਆਂ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਪਿਛੇ ਦੇਖੋ।

ਮਧਮ ਗਰਾਮ—ਇਸ ਵਿਚ ਸਭ ਸੁਰ ਖਰਜ ਗ੍ਰਾਮ ਵਾਲੇ ਹੀ ਹਨ, ਫਰਕ ਸਿਰਫ ਇਤਨਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਚਮ ਇਕ ਸੁਰਤੀ ਹੇਠਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਨਕਸ਼ੇ ਵਿਚ ਇਹ ਸੁਰਤੀ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਸੰਦੀਪਨੀ ਹੈ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਪੰਚਮ ਇਕ ਸੁਰਤੀ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਨੇ ਨਾਲ ਤੀਵਰ ਮਧਮ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਜਿਤਨੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਤੀਵਰ ਮਧਮ ਲਗਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਧਮ ਗ੍ਰਾਮ ਤੋਂ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸੁਧ ਮਧਮ ਦੇ ਰਾਗ ਖਰਜ ਗ੍ਰਾਮ ਤੋਂ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਮਦਰਾਸ ਵਿਚ ਹੁਣ ਵੀ ਇਹੋ ਤ੍ਰੀਕਾ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਉਥੇ ਰਾਗ ਦੋ ਹਿਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਗਏ ਹਨ।

੧. ਸੁਧ ਮਧਮ ਦੇ ਰਾਗ, ੨. ਤੀਵਰ ਮਧਮ ਦੇ ਰਾਗ। ਇਥੇ ਉਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅਜ ਕਲ ਸਿਰਫ ਖਰਜ ਗ੍ਰਾਮ ਦਾ ਹੀ ਰਵਾਜ ਹੈ ਅਤੇ ਏਸੇ ਗ੍ਰਾਮ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਮਧਮਾਂ ਦੇ ਰਾਗ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨ ਗ੍ਰਾਮਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਸੁਰ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਾਰਾਂ ਸੁਰ ਇਸ ਤ੍ਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸ, ਰ, ਗ, ਮ, ਪ, ਧ, ਨ, ਸਾਡੇ ਸਤ ਸੁਧ ਸੁਰ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਡਾ ਖਰਜ ਗ੍ਰਾਮ ਹੈ। ਇਸ ਖਰਜ ਗ੍ਰਾਮ ਦੀ ਮਧਮ ਨੂੰ ਖਰਜ ਮੰਨ ਕੇ ਸਾਰਾ ਸਪਤਕ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪੰਚਮ ਤੇ ਰਿਖਬ ਆਵੇਗੀ, ਧੈਵਤ ਤੇ ਗੰਧਾਰ, ਨਿਖਾਧ ਤੇ ਮਧਮ, ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਮਧਮ ਬਣੇਗੀ ਉਹ ਸੁਧ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ, ਬਲਕਿ ਤੀਵਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਤੀਵਰ ਨਿਖਾਦ ਤੋਂ ਬੋਲੇਗੀ, ਇਹ ਸਾਡਾ ਕਲਿਆਣ ਠਾਠ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਰਜ ਗ੍ਰਾਮ ਅਤੇ ਮਧਮ ਗ੍ਰਾਮ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਅਠ ਸੁਰ ਬਣੇ ਯਾ ਸਤ ਸੁਧ ਸੁਰ ਅਤੇ ਅਠਵੀਂ ਤੀਵਰ ਮਧਮ। ਹੁਣ ਫਿਰ ਖਰਜ ਗ੍ਰਾਮ ਦੀ ਗੰਧਾਰ ਨੂੰ ਖਰਜ ਮੰਨ ਕੇ ਸਾਰਾ ਸਪਤਕ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਗੰਧਾਰ ਗ੍ਰਾਮ ਦੀ ਰਿਖਬ ਖਰਜ ਗ੍ਰਾਮ ਦੀ ਮਧਮ ਤੇ ਆਵੇਗੀ, ਗੰਧਾਰ ਪੰਚਮ ਤੇ ਬਣੇਗੀ, ਮਧਮ ਧੈਵਤ ਤੇ ਬੋਲੇਗੀ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਨਿਖਾਦ ਤੇ, ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਖਰਜ ਤੇ, ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਰਿਖਬ ਤੇ। ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰ ਰ, ਗ, ਧ, ਨ, ਕੋਮਲ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਇਹ ਭੈਰਵੀ ਠਾਠ ਬਣ ਜਾਇਗਾ, ਸੋ ਸਤ ਸੁਧ ਸੁਰ, ਤੀਵਰ ਮਧਮ ਤੇ ਚਾਰੇ ਕੋਮਲ ਸੁਰ ਮਿਲ ਕੇ ਸਾਰੇ ਬਾਰਾਂ ਸੁਰ ਪੂਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸੁਰ ਅਸਥਾਨ

ਇਕ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ੨੨ ਸੁਰਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਪੁਰਾਣੇ ਤੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸੁਰਤੀਆਂ ਤੇ ਹੀ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਸਤ ਸੁਧ ਤੇ ੫ ਵਿਕ੍ਰਤ ਸੁਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਕ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ੨੨ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਪੁਰਾਣੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਾਹਰ ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਇਕ ਸਪਤਕ ਵਿਚੋਂ ੨੨ ਐਸੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਚੁਣ ਲਈਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਸਪਤਕ ੨੨ ਹਿਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਹਿਸੇ ਨੂੰ ਸੁਰਤੀ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਇਕ ਸੁਰਤੀ ਦਾ ਦੂਸਰੀ ਸੁਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਇਤਨਾਂ ਫਰਕ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਦੁਹਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪਛਾਣੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ੨੨ ਸੁਰਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਪਿਛੇ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਏਥੇ ਵੀ ਅਗੇ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਿਯਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਤ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਣ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਨਿਯਮ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਖਰਜ, ਮਧਮ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹਰ ਇਕ ਸੁਰ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਚਾਰ ਸੁਰਤੀਆਂ ਹਨ।ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਹਰਇਕ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਸੁਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਇਹਨਾਂ ਹਰ ਇਕ ਦੀਆਂ ਦੋ ਦੋ ਸੁਰਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹੋ ਤਰੀਕਾ ਪੁਰਾਣੇ ਅਤੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਫਰਕ ਸਿਰਫ ਇਤਨਾਂ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਣੇ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰਾਂ ਨੇ

ਹਰ ਇਕ ਸੁਧ ਸੁਰ ਉਸ ਸੁਰ ਦੀ ਅੰਤਮ ਸੁਰਤੀ ਤੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅਜ ਕਲ ਹਰ ਇਕ ਸੁਧ ਸੁਰ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੁਰਤੀ ਤੇ ਰਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਪੁਰਾਣੇ ਸਤ ਸੁਧ ਸੁਰ–ਸ, ਰ, ਗ, ਮ, ਪ, ਧ, ਨ, ੪, ੭, ੯, ੧੩, ੧੭, ੨੦, ੨੨। ਇਹਨਾਂ ਨੰਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਤੀਆਂ ਤੇ ਰਖੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਅਜ ਕਲ ੧, ੫, ੮, ੧੦, ੧੪, ੧੮, ੨੧ ਇਹਨਾਂ ਨੰਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਤੀਆਂ ਤੇ ਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹੇਠਾਂ ਦਿਤੇ ਨਕਸ਼ੇ ਤੋਂ ਇਹ ਨਿਯਮ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ:--

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ		ਸੁਰਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ		ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ
	੧	ਤੀਵਰਾ	੧	ਸੁਧ ਖਰਜ
	੨	ਕੁਮੁਦਨੀ	੨	
	੩	ਮੰਦਾ	੩	
ਸੁਧ ਖਰਜ	੪	ਛੰਦੋਵਤੀ	੪	
	੫	ਦਯਾਵਤੀ	੫	ਰਿਖਬ ਸੁਧ
	੬	ਰੰਜਨੀ	੬	
ਰਿਖਬ ਸੁਧ	੭	ਰਕਤੀਕਾ	੭	
	੮	ਰੌਦ੍ਰੀ	੮	ਗੰਧਾਰ ਸੁਧ
ਗੰਧਾਰ ਸੁਧ	੯	ਕ੍ਰੋਧੀ	੯	
	੧੦	ਵਜਰਕਾ	੧੦	ਮਧਮ ਸੁਧ
	੧੧	ਪ੍ਰਸਾਰਕੀ	੧੧	
	੧੨	ਪ੍ਰੀਤੀ	੧੨	
ਮਧਮ ਸੁਧ	੧੩	ਮਾਰਜਨੀ	੧੩	
	੧੪	ਕਸ਼ੈਤੀ	੧੪	ਪੰਚਮ
	੧੫	ਰੱਤਕਾ	੧੫	
	੧੬	ਸੰਦੀਪਨੀ	੧੬	
ਪੰਚਮ	੧੭	ਆਲੱਪਤੀ	੧੭	
	੧੮	ਮਦਨਤੀ	੧੮	ਧੈਵਤ ਸੁਧ
	੧੯	ਰੋਹਨੀ	੧੯	
ਧੈਵਤ ਸੁਧ	੨੦	ਰੱਮਿਆ	੨੦	
	੨੧	ਉਗਰਾ	੨੧	ਨਿਖਾਧ ਸੁਧ
ਨਿਖਾਧ ਸੁਧ	੨੨	ਸੋਭਨੀ	੨੩	
	੧	ਤੀਵਰਾ	੧	ਖਰਜ

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ		ਸੁਰਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ		ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ
	੨	ਕੁਮੁਦਨੀ	੨	
	੩	ਮੰਦਾ	੩	
ਖਰਜ	੪	ਛੰਦੋਵਤੀ	੪	

ਸ੍ਵਰ ਸਥਾਪਨੇ ਵਾਸਤੇ ਖਰਜ ਪੰਚਮ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਖਰਜ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਖਾਸ ਨਿਸਬਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਕ ਪਰਸਿੱਧ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸ–ਪ, ਰ–ਧ, ਗ–ਨ ਅਤੇ ਮ–ਸ ਦਾ ਸੰਵਾਦ ਹੈ।

ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਕ ਤਾਊਸ ਯਾ ਦਿਲਰੁਬਾ ਦੀ ਤਾਰ ਇਕ ਗਜ ਯਾਨੀ ੩੬ ਇੰਚ ਲੰਬੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ੩੬ ਇੰਚ ਲੰਬੀ ਤਾਰ ਤੇ ਗਜ ਫੇਰਨ ਨਾਲ ਜੋ ਸੁਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਖਰਜ ਹੈ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਸ ਤਾਰ ਦੇ ਅਧ ਯਾਨੀ ੧੮ ਇੰਚ ਤੇ ਉਂਗਲ ਦਾ ਪੋਟਾ ਰਖਣ ਨਾਲ ਜੋ ਸੁਰ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ ਉਹ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਖਰਜ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਜੋ ੯ ਇੰਚ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਉਹ ਉਸਤੇ ਉਪਰਲੀ ਖਰਜ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਕ ਖਰਜ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਖਰਜ ਤਕ ਇਕ ਸਪਤਕ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਤਾਰ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਪੁਰਾਤਨ ਸੰਗੀਤ ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੀਯਤ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਯਥਾ–

ਨਾਮ ਸੁਧ ਸੁਰ	ਤਾਰ ਦੀ ਲੰਬਾਈ
ਖਰਜ	... ੩੬ ਇੰਚ
ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਖਰਜ ...	੧੮ ,,
ਉਸਤੋਂ ਉਪਰਲੀ ਖਰਜ ...	੯ ,,
ਰਿਖਬ	...੩੨ ,,
ਗੰਧਾਰ	੨੮.੮
ਮਧਮ	੨੭ ,,
ਪੰਚਮ	੨੪ ,,
ਧੈਵਤ	੨੧.੩੩
ਨਿਖਾਦ	੨੦ ,,

ਉਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਦਸੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ੩੬ ਇੰਚ ਲੰਬੀ ਤਾਰ ਤੋਂ ਜੋ ਸੁਰ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਖਰਜ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਜੋ ਕਿ ਸਾਇੰਸ ਦੇ ਤ੍ਰੀਕਿਆ ਨਾਲ ਕਢੀ ਗਈ ਹੈ ੨੪੦ ਹੈ, ੧੮ ਇੰਚ

ਲੰਬਾਈ ਤੇ ਦੂਨ ਦੀ ਖਰਜ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ ੪੮੦ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰਲੀ ਖਰਜ ਜੋ ਕਿ ੯ ਇੰਚ ਲੰਬਾਈ ਤੇ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ ੯੬੦ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਫ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਾਰ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਅਤੇ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਇਕ ਖਾਸ ਨਿਯਮ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇ ਤਾਰ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਅਧੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਦੁਗਣੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਸੋ ਜੇਕਰ ਖਾਸ ਲੰਬਾਈ ਦੀ ਤਾਰ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ ਕਢਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਨਿਯਮ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਹ ਗਲ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਖਰਜ ਦੀ ਤਾਰ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ੩੬ ਇੰਚ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ੨੪੦ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਤਾਰ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ੩੬ ਇੰਚ ਨੂੰ ਖ, ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ

ਅਤੇ ਕੰਪਗਿਣਤੀ ੨੪੦ ਨੂੰ ਗ, ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ

ਅਤੇ ਤਾਰ ਜਿਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਫੀ ਸੈਕੰਡ ਮਾਲੂਮ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਲ, ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਕ, ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ।

ਤਾਂ

ਬੀਜ ਗਣਿਤ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ $ਲ \times ਕ = ਖ \times ਗ$

ਜੇਕਰ–ਖ=੩੬ ਇੰਚ, ਗ=੨੪੦ ਅਤੇ ਲ=੧੮ ਇੰਚ ਤਾਂ

$$੧੮\,ਕ = ੩੬ \times ੨੪੦$$

$$ਕ = \frac{੩੬ \times ੨੪੦}{੧੮} = ੪੮੦$$

ਇਹ ੪੮੦ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਖਰਜ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਜੇਕਰ ਹੁਣ ਮਧਮ ਦੀ ਤਾਰ ਜਿਸਦੀ ਲੰਬਾਈ ੨੭ ਇੰਚ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਮਾਲੂਮ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ:-

ਖ=੩੬ ਇੰਚ ਲ=੨੭ ਇੰਚ

ਗ=੨੪੦ ਇੰਚ ਕ=?

$$੨੭\,ਕ = ੩੬ \times ੨੪੦,$$

$$ਕ = \frac{੩੬ \times ੨੪੦}{੨੭} = ੩੨੦$$

ਸੋ ਸੁਧ ਮਧਮ ਦੀ ਤਾਰ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ=੩੨੦

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਮਾਲੂਮ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਸਾਨੂੰ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਮਾਲੂਮ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤਾਰ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਵੀ ਇਸੇ ਅਸੂਲ ਨਾਲ ਮਾਲੂਮ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਸਭ ਸੁਧ ਅਤੇ ਵਿਕ੍ਰਤ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਤਾਰ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਨਾਮ ਸੁਰ	ਲੰਬਾਈ ਤਾਰ	ਕੰਪ ਗਿਣਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ
੧. ਖਰਜ	੩੬ ਇੰਚ	੨੪੦
੨. ਰਿਖਬ ਕੋਮਲ	੩੩.੭੫	੨੫੬
੩. ਰਿਖਬ ਸੁਧ	੩੨ ਇੰਚ	੨੭੦
੪. ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ	੩੦ ,,	੨੮੮
੫. ਗੰਧਾਰ ਸੁਧ	੨੮.੮	੩੦੦
੬. ਮਧਮ ਸੁਧ	੨੭ ਇੰਚ	੩੨੦
੭. ਮਧਮ ਤੀਵਰ	੨੫.੬	੩੩੭.੫
੮. ਪੰਜਮ	੨੪ ਇੰਚ	੩੬੦
੯. ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ	੨੨.੫	੩੮੪
੧੦. ਧੈਵਤ ਸੁਧ	੨੧.੩੩	੪੦੫
੧੧. ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ	੨੦ ਇੰਚ	੪੩੨
੧੨. ਨਿਖਾਧ ਸੁਧ	੧੯.੨	੪੫੦
੧੩. ਖਰਜ	੧੮ ਇੰਚ	੪੮੦

ਗਾਣੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਅਤੇ ਗੁਣ ਸੰਖੇਪ ਨਾਲ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:—

ਦੋਸ਼—੧. ਡਰਦੇ ਡਰਦੇ ਗਾਉਣਾ।
੨. ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਗਾਉਣਾ।
੩. ਬੇਤਾਲਾ ਹੋਣਾ।
੪. ਬੇ-ਸੁਰਾ ਹੋਣਾ।
੫. ਸ਼ਬਦ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਬੋਲਣੇ ਜੋ ਕਿ ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਾ ਆਉਣ।
੬. ਨੱਕ ਵਿਚ ਦੀ ਗਾਉਣਾ।
੭. ਬਹੁਤ ਉਚੀ ਧੌਣ ਕਰ ਕੇ ਗਾਉਣਾ।
੮. ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਗਾਉਣਾ।
੯. ਰਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ ਸਪਸ਼ਟ ਨਾ ਕਰਨਾ।
੧੦. ਗਾਉਂਦੇ ਵਕਤ ਥਕੇਵਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ, ਚੇਹਰੇ ਅਤੇ ਗਲੇ ਦੀਆਂ ਨਾੜਾਂ ਦਾ ਫੁਲਾਉਣਾ।
੧੧. ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਵਕਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਾਂ ਰਖਣਾ।

ਗੁਣ—੧. ਮਿਠੀ, ਸੁਰੀਲੀ, ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਅਵਾਜ਼ ਜੋ ਕੇ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲਵੇ।
੨. ਬਗੈਰ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਰਾਗ ਦੀ ਪਕੜ।
੩. ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਵੱਸ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ।

੪. ਗਾਉਂਦੇ ਵਕਤ ਥਕੇਵਾਂ ਨਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ।
੫. ਰਾਗ ਦੀ ਆਰੋਹੀ, ਅਵਰੋਹੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ।
੬. ਰਾਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬੋਲਣਾ।
੭. ਠੀਕ ਸੁਰ ਵਿਚ ਗਾਉਣਾ, ਬੇਸੁਰਾ ਨਾ ਹੋਣਾ।
੮. ਤਾਲ ਠੀਕ ਵੱਸ ਵਿਚ ਰਖਣੀ, ਬੇਤਾਲਾ ਨਾ ਹੋਣਾ।
੯. ਲੈ ਦੀ ਅਤ ਸੈ ਕਰਕੇ ਕਾਇਮੀ ਰਖਣੀ।
੧੦. ਰਾਗ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਅਲਾਪ ਦਵਾਰਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਨਾ।
੧੧. ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਵਕਤ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਖਿਆਲ ਰਖਣਾ।
੧੨. ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਜਾਣਕਾਰ ਹੋਣਾ।

ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਅਭਿਆਸ—ਹਰ ਇਕ ਰਾਗੀ ਅਥਵਾ ਗਵੱਈਏ ਵਾਸਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਇਹ ਗੱਲ ਅਤੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਵਾਜ਼ ਕੰਠ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੇ, ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਤਿੰਨ ਗਲਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:—

੧. ਆਵਾਜ਼ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੱਢਣਾ। ੨. ਆਵਾਜ਼ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰੱਖਣੀ।
੩. ਸੁਆਸ ਤੇ ਕਾਬੂ ਰੱਖਣਾ।

ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲੇ ਬਹੁਤ ਉਚੇ ਸੁਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸੁਰ ਪਹਿਲੇ ਨੀਵਾਂ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਸਹਜ ਸਹਜ ਉਚਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਵਾਜ਼ ਸਾਫ਼ ਨਿਕਲੇਗੀ।

ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਨੁਸਖਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਵਰਤੋ, ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ—ਪੰਜ ਗਿਰੀ ਬਾਦਾਮ ਭਿਉਂਕੇ ਛਿਲ ਕੇ ਚਾਰ ਕਾਲੀਆਂ ਮਿਰਚਾਂ ਪਾ ਕੇ ਰਗੜਨਾ, ਖੰਡ ਯਾ ਮਿਸਰੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਉਣੀ, ਸਿਰਫ ਦੋ ਛਟਾਕਾਂ ਪਾਣੀ ਬਣਾ ਕੇ ਪੀਣਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਕੰਠ ਸਾਫ ਰਹੇਗਾ। ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਨੁਸਖਾ ਵੀ ਅਜ਼ਮੂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੈ:—

ਸਰਦ ਚੀਨੀ ੬ ਮਾਸੇ, ਮਘਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ੬ ਮਾਸੇ, ਕਾਲੀ ਮਿਰਚ ੬ ਮਾਸੇ, ਛੋਟੀ ਇਲਾਇਚੀ ਦੇ ਦਾਣੇ ੬ ਮਾਸੇ, ਜੌਂ ਖਾਰ ੬ ਮਾਸੇ, ਕੇਸਰ ੩ ਮਾਸੇ, ਸਭ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕਾਲਪੀ ਮਿਸਰੀ ਯਾ ਬੀਕਾਨੇਰੀ ਮਿਸਰੀ, ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੁਟ ਕੇ ਮਿਸਰੀ ਮਗਰੋਂ ਰਲਾਉਣੀ ਅਤੇ ਪਾਨ ਦੇ ਪਤਿਆਂ ਦੇ ਰਸ ਵਿਚ ਗੋਲੀ ਚਣੇ ਬਰਾਬਰ ਬਨੌਣੀ। ਕੀਰਤਨ ਵੇਲੇ ਇਕ ਗੋਲੀ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਰਖੋ, ਕੰਠ ਸਾਫ ਰਹੇਗਾ।

ਰਾਗ ਅਧਿਆਇ

ਸਿਰੀ ਰਾਗ

ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰਾਗ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਤੋਂ ਦਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਨੇ ਪਛਮ ਮੁਖ ਤੋ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਪਹਿਲੇ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਫਿਰ ਏਹ ਖਮਾਚ ਠਾਠ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪੂਰਬੀ ਠਾਠ ਦਾ ਰਾਗ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਦਾ ਅਸਲ ਰੂਪ ਕਾਇਮ ਨਹੀ ਰਹਿਆ। ਦਖਣ ਵਿਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਵਿਚ ਗਾਵਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੂਰਬੀ ਠਾਠ ਦੇ ਸਮੂਹ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁਖ ਅਤੇ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਰਾਗ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਜਗਾ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ—"ਰਾਗਨ ਮੇ ਸਿਰੀ ਰਾਗ" ਜਥਾ— "ਪੰਛੀਅਨ ਮੈ ਹੰਸ ਮ੍ਰਿਗਰਾਜਨ ਮੋ ਸਾਰਦੂਨ ਰਾਗਨ ਮਹਿ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਪਾਰਸ ਪਖਾਨ ਹੈ।" (ਕਇਤ ਸਵੈਯੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਕਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪਾਤ੍ਰ ਸਹਿਤ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ ਵਿਚ ਸੋਹਣੇ ਫੁਲ ਇਕੱਤ੍ਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸੋ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਏਹ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਰੂਪੀ ਬਾਗ ਵਿਚੋਂ ਸਰਧਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਫੁਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਰਪਨ ਕਰਦੇ ਰਹੋ।

ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਪੂਰਬੀ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਦੋ ਸੁਰਾਂ ਵਰਜਿਤ ਹਨ, ਅਵਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ, ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਖਬ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਮਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ, ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਤੀਸਰੇ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਸੂਰਜ ਅਸਤਨੇ ਤਕ ਹੈ।

ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਗੰਭੀਰ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਿਲੰਪਤ ਲੈ ਵਿਚ ਗਾਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਸ ਰੁ, ਰੁ ਸ, ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਗਾਨੇ ਨਾਲ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਰੁ ਪ ਅਥਵ ਪ ਰੁ ਦੀ ਮੀਂਡ ਸਹਤ ਸੰਗਤ ਹੈ। ਏਹ ਰਾਗ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਥਾ–ਮੇ ਪ, ਧੁ ਪ, ਧੁ ਮੇ, ਗ ਰੁ, ਗ ਰੁ ਪ ਰੁ, ਰੁ ਸ ।

ਆਰੋਹੀ– ਸ ਰੁ ਮੇ ਪ ਨ ਸੰ
ਅਵਰੋਹੀ– ਸੰ ਨ ਧੁ ਪ ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ

ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਪਕੜ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ–ਸਰੁ ਰੁਸ, ਮੇ ਪ, ਧੁ ਪ, ਧੁ ਪ, ਧੁ ਮੇਂ, ਗ ਰੁ, ਪ ਰੁ, ਰੁ ਸ।

ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਦੀ ਸਰਗਮ–ਤਾਲ ਤੀਨ ਅਸਥਾਈ

ਸ ਗ ਰੁ ਮੇ	ਪ – ਧੁ –	ਮੇ ਪ ਰੁ –	ਗ ਰੁ ਸ –
੩	×	੧	੦
ਨ਼ ਰੁ ਸ ਮੇ	ਪ ਧੁ ਪ ਮੇ	ਪ ਧ ਮੇ ਪ	ਰੁ ਗ ਰੁ ਸ

ਅੰਤਰਾ

ਪ ਖ ਮੇ ਪ	ਮੇ ਪ ਸੰ –	ਨ ਰੁੰ ਸੰ ਰੁੰ	ਗੰ ਰੁੰ ਸੰ –
ਮੇ ਪ ਨ ਸੰ	ਰੁੰ ਸੰ ਨ ਧੁ	ਪ ਮੇ ਪ ਰੁ	ਗ ਰੁ ਸ –

ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੧ । ਘਰੁ ੪ ॥

ਏਕਾ ਸੁਰਤਿ ਜੇਤੇ ਹੈ ਜੀਅ ॥ ਸੁਰਤਿ ਵਿਹੂਣਾ ਕੋਇ ਨ ਕੀਅ ॥ ਜੇਹੀ ਸੁਰਤਿ ਤੇਹਾ ਤਿਨ ਰਾਹੁ ॥ ਲੇਖਾ ਇਕੋ ਆਵਹੁ ਜਾਹੁ ॥ ੧ ॥ ਕਾਹੇ ਜੀਅ ਕਰਹਿ ਚਤੁਰਾਈ ॥ ਲੇਵੈ ਦੇਵੈ ਢਿਲ ਨ ਪਾਈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਤੇਰੇ ਜੀਅ ਜੀਆਂ ਕਾ ਤੋਹਿ ॥ ਕਿਤ ਕਉ ਸਾਹਿਬ ਆਵਹਿ ਰੋਹਿ ॥ ਜੇ ਤੂ ਸਾਹਿਬ ਆਵਹਿ ਰੋਹਿ ॥ ਤੂ ਓਨਾ ਕਾ ਤੇਰੇ ਓਹਿ ॥ ੨ ॥ ਅਸੀ ਬੋਲ ਵਿਗਾੜ ਵਿਗਾੜਹ ਬੋਲ ॥ ਤੂ ਨਦਰੀ ਅੰਦਰਿ ਤੋਲਹਿ ਤੋਲ ॥ ਜਹ ਕਰਣੀ ਤਹ ਪੂਰੀ ਮਤਿ ॥ ਕਰਣੀ ਬਾਝਹੁ ਘਟੇ ਘਟਿ ॥ ੩ ॥ ਪ੍ਰਣਵਤਿ ਨਾਨਕ ਗਿਆਨੀ ਕੈਸਾ ਹੋਇ ॥ ਆਪੁ ਪਛਾਣੈ ਬੂਝੈ ਸੋਇ ॥ ਗੁਰਪਰਸਾਦਿ ਕਰੇ ਬੀਚਾਰੁ ॥ ਸੋ ਗਿਆਨੀ ਦਰਗਹ ਪ੍ਰਵਾਨ ॥ ੪ ॥ ੩੦ ॥

ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ—ਤਿਨ ਤਾਲ (ਮਧ ਲੈ) ਅਸਥਾਈ

ਕਾ – ਹੇ –	ਜੀ – ਅ ਕ	ਰ ਹਿ ਚ ਤੁ	ਰਾ – ਈ –
ਨ਼ ਧੁ ਪ –	ਮੰ ਪ ਨ ਸੰ	ਰੁੰ -- ਸੰ ਮੰ	ਨ – ਸੰ --
੦	੩	×	੨
ਲੇ – ਵੈ –	ਦੇ – ਵੈ –	ਵਿ – ਲ ਨ	ਪਾ – ਈ –
ਸੰ – ਨ ਸੰ	ਨ ਧੁ ਪ –	ਮੇ ਧੁ ਮੇ ਗ	ਰੁ – ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਏ – ਕਾ –	ਸੁ ਰ ਤਿ ਜੇ	ਤੇ – ਹੈ –	ਜੀ – ਅ –
ਮੇ ਪ ਨ –	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਨ ਸੰ ਰੁੰ ਸੰ	ਨ ਸੰ ਧੁ ਪ
ਸੁ ਰ ਤਿ ਵਿ	ਹੂ – ਣਾ –	ਕੋ – ਇ ਨ	ਕੀ – ਅ –
ਮੇ ਪ ਨ ਸੰ	ਰੁੰ – ਸੰ –	ਪ ਸੰ ਨ ਧੁ	ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਜੇ – ਹੀ –	ਸੁ ਰ ਤਿ ਤੇ	ਹਾ – ਤਿ ਨ	ਰਾ – ਹੁ –
ਮੇ ਪ ਨੰ –	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਨ ਸੰ ਰੰ ਸੰ	ਨ ਸੰ ਧੁ ਪ
ਲੇ – ਖਾ –	ਇ – ਕੋ –	ਆ – ਵ ਹੁ	ਜਾ – ਹੁ –
ਮੇ ਪ ਨ ਸੰ	ਰੰ – ਸੰ –	ਪ ਸੰ ਨ ਧੁ	ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੩

ਤੇ – ਰੇ –	ਜੀ – ਅ ਜੀ	ਆਂ – ਕਾ –	ਤੋ – ਹਿ –
ਮੰ ਪ ਨ ਸੰ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨੰ ਸੰ ਰੁੰ ਸੰ	ਨ ਸੰ ਧੁ ਪ
ਕਿ ਤ ਕ ਉ	ਸਾ – ਹਿ ਬ	ਆ – ਵ ਹਿ	ਰੋ – ਹਿ –
ਮੇ ਪ ਨ ਸੰ	ਰੰ – ਸੰ ਸੰ	ਪ ਸੰ ਨ ਧੁ	ਮੇ ਗ ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੪

ਜੇ – ਤੂ –	ਸਾ – ਹਿ ਬ	ਆ – ਵ ਹਿ	ਰੋ – ਹਿ –
ਮੇ ਪ ਨ ਸੰ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਨ ਸੰ ਰੁੰ ਸੰ	ਨ ਮੰ ਧੁ ਪ
ਤੂ – ਓ	ਨਾ – ਕਾ –	ਤੇ – ਰੇ –	ਓ – ਹਿ –
ਮੇ ਪ ਨ ਮੰ	ਰੁੰ – ਸੰ –	ਪ ਸੰ ਨ ਧੁ	ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੫

ਅ ਸੀ
ਧੁ ਪ
ਬੋ – ਲ ਵਿ । ਗ – ੜ ਵਿ । ਗਾ – ੜ ਹਿ । ਬੋ – ਲ ਤੂ
ਮੇ ਪ ਨ ਸਂ । ਸਂ – ਸਂ ਸਂ । ਨ ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ । ਨ ਸਂ ਧੁ ਪ
ਨ ਦ ਰੀ – । ਅੰ – ਦ ਰਿ । ਤੋ – ਲ ਹਿ । ਤੋ – ਲ –
ਮੇ ਪ ਨ ਸਂ । ਰੁਂ – ਸਂ – । ਪ ਸਂ ਨ ਧੁ । ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੬

ਜ ਹ ਕ ਰ । ਣੀ – ਤ ਹ । ਪੂ – ਰੀ – । ਮ – ਤਿ –
ਸੇ ਪ ਨ ਸਂ । ਸਂ – ਸਂ ਸਂ । ਨ ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ । ਨ ਸਂ ਧੁ ਪ
ਕ ਰ ਣੀ – । ਬਾ – ਝ ਹੁ । ਘ – ਟੇ – । ਘ – ਟਿ –
ਮੇ ਪ ਨ ਸਂ । ਰੁਂ – ਸਂ – । ਪ ਸਂ ਨ ਧੁ । ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੭

ਪ੍ਰ ਣ ਵ ਤਿ । ਨਾ ਨਕ ਗਿਆ ਨੀ । ਕੈ – ਲਾ – । ਹੋ – ਇ –
ਮੇ ਪ ਨ ਸ । ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ । ਨ ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ । ਨ ਸਂ ਧੁ ਪ
ਆ – ਪੁ ਪ । ਛਾ – ਣੈ – । ਬੂ – ਝੈ – । ਸੋ – ਇ –
ਮੇ ਪ ਨ ਸਂ । ਰੁਂ – ਸਂ – । ਪ ਸਂ ਨ ਧੁ । ਮੇਂ ਗ ਰੁ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੮

ਗੁ ਰ ਪ੍ਰ – । ਸਾ – ਦਿ ਕ । ਰੈ – ਬੀ – । ਚਾ – ਰ –
ਮੇ ਪ ਨ ਸਂ । ਸਂ – ਸਂ ਸਂ । ਨ ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ । ਨ ਸਂ ਧੁ ਪ –
ਸੋ – ਗਿ ਆ – । ਨੀ – ਦ ਰ । ਗ ਹਿ ਪ੍ਰ । ਵਾ – ਨ –
ਮੇ ਪ ਨ ਸਂ । ਰੁਂ – ਸਂ ਸਂ । ਪ ਸਂ ਨ ਧੁ । ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ

ਰਾਗ ਮਾਝ

ਮਾਝ ਰਾਗ ਖਮਾਚ ਠਾਠ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤ ਖਾਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਵਰਜਿਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਪੰਚਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਰਿਖਬ ਹੈ । ਗਾਣੇ ਦਾ ਵਕਤ ਤੀਜਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਦਾ ਹੈ।

ਏਹ ਰਾਗ ਸੋਰਠ, ਦੇਸ, ਤਿਲਕਕਾਮੋਦ ਅਤੇ ਮਲਾਰ ਤੋਂ ਮਿਲਕੇ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ – ਰ ਮ ਪ – ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਬਹੁਤ ਅਛੀ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋਨੋਂ ਗੰਧਾਰਾ ਵੀ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਰਾਗ ਤਿਲਕ ਕਾਮੋਦ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਮ ਪ ਨ ਸं।
ਅਵਰੋਹੀ—ਸं ਨ ਪ ਧ ਮ ਗ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਗ ਰ ਸ।

ਮਾਝ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਜਿਥੈ ਨਾਮੁ ਜਪੀਐ ਪ੍ਰਭ ਪਿਆਰੇ ॥ ਸੇ ਅਸਥਲ ਸੋਇਨ ਚਉਬਾਰੇ ॥ ਜਿਥੈ ਨਾਮੁ ਨ ਜਪੀਐ ਮੇਰੇ ਗੋਇਦਾ ਸੇਈ ਨਗਰ ਉਜਾੜੀ ਜੀਉ ॥ ੧ ॥ ਹਰਿ ਰੁਖੀ ਰੋਟੀ ਖਾਇ ਸਮਾਲੇ ॥ ਹਰਿ ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੇ ॥ ਖਾਇ ਖਾਇ ਕਰੇ ਬਦਫੈਲੀ ਜਾਣੁ ਵਿਸੂਕੀ ਵਾੜੀ ਜੀਉ ॥ ੨ ॥ ਸੰਤਾ ਸੇਤੀ ਰੰਗੁ ਨ ਲਾਏ ॥ ਸਾਕਤ ਸੰਗਿਵਿਕਰਮ ਕਮਾਏ ॥ ਦੁਲਭ ਦੇਹ ਖੋਈ ਅਗਿਆਨੀ ਜੜ ਅਪੁਣੀ ਆਪਿ ਉਪਾੜੀ ਜੀਉ ॥ ੩ ॥ ਤੇਰੀ ਸਰਣਿ ਮੇਰੇ ਦੀਨ ਦਇਆਲਾ ॥ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਮੇਰੇ ਗੁਰ ਗੋਪਾਲਾ ॥ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਨਾਨਕ ਗੁਣ ਗਾਵੈ ॥ ਰਾਖਹੁ ਸਰਮ ਅਸਾੜੀ ਜੀਉ ॥੪ ।੩੫॥੩੭॥

ਰਾਗ ਮਾਝ—ਤਾਲ ਤੀਨ ਅਸਥਾਈ

ਨਾ ਮ ਜ ਪੀ	ਐ — ਪ੍ਰ ਭ	ਪਿਅ ਰੇ — ਪਿ	ਆ ਰੇ ਜਿ ਥੈ
ਧ ਧ ਮ ਗ	ਰ ਗ ਸ ਸ	ਰਗਾ ਰ — ਰ	ਰ ਗ ਮ ਪ
੦	੩	×	੨
ਨਾ ਮ ਜਪੀ	ਐ — ਪ੍ਰ ਭ	ਪਿਅ — — —	ਰੇ — — ਸੇ
ਧ ਧ ਮ ਗ	ਰ ਗ ਸ ਸ	ਰੁਮੁ ਰ ਸ —	ਨੁ ਧ ਪ —
ਅ ਸ ਥ ਲ	ਸੋ ਇ ਨ ਚੁ	ਬਾ — ਰੇ ਚੁ	ਬਾ ਰੇ ਜਿ ਥੈ
ਮ ਮ ਮ ਮ	ਮ ਰ ਮ ਮ	ਪ — ਪ ਪ	ਰ ਮ ਮ ਪ
ਨਾ — ਮ ਨ	ਜਪੀ ਐ ਮੇ ਰੇ	ਗੋ — ਇ —	ਦਾ — — —
ਮ ਮ ਮ ਮ	ਮ ਰ ਮ ਮ	ਪ — ਪ —	ਰ ਮ ਮ ਪ
ਸੇ — ਈ —	ਨ ਗ ਰ ਉ	ਜਾ ੜੀ — ਉ	ੜਾ ੜੀ ਜਿ ਥੈ
ਨ — ਨ —	ਸं ਸं ਸं ਨੁ	ਧ ਮ — ਮ	ਰ ਗ ਮ ਪ
ਨਾ ਮ ਜ ਪੀ	ਐ — ਪ੍ਰ ਭ	ਪਿਅ ਰੇ — ਪਿ	ਆ ਰੇ ਜਿ ਥੈ
ਨ ਨ ਨ ਨ	ਸं — ਨੂ ਪ	ਪ ਮੀ — ਮ	ਰ ਗ ਮ ਪ

ਅੰਤਰਾ ੧

			ਹ ਰਿ
			ਮ ਪ
ਰੁ – ਖੀ –	ਰੋ – ਟੀ –	ਖਾ – ਇ ਸ	ਮਾ – ਲੇ ਹਰਿ
ਮ – ਮ –	ਮ – ਮ –	ਪ – ਪ ਪ	ਮ ਧ ਪ ਪ
੦	੩	×	੨
ਅੰ – ਤ ਰਿ	ਬਾ – ਹ ਰਿ	ਨ ਦ ਰਿ ਨਿ	ਹਾ – ਲੇ –
ਰ ਰ ਰ ਰ	ਮ – ਪ ਪ	ਨੂ ਧ ਪ ਮ	ਰ – ਸ –
ਖਾ – ਇ –	ਖਾ – ਇ ਕ	ਰੇ – ਬ ਦ	ਫੈ – ਲੀ –
ਮ – ਮ –	ਨ – ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨ ਰੰ ਸੰ –
ਜਾ – ਨ ਵਿ	ਸੂ – ਕੀ –	ਵਾ – ੜੀ –	ਜੀ ਉ ਜਿ ਥੈ
ਨ – ਰੰ ਰੰ	ਸੰ – ਨੁ ਧ	ਪ – ਮ ਗ	ਰ ਗ ਮ ਪ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਸੰ – ਤਾ –	ਸੇ – ਤੀ –	ਰੰ – ਗੁ ਨ	ਲਾ – ਇ –
ਮ – ਮ –	ਮ – ਮ –	ਪ – ਪ ਪ	ਮ ਧ ਪ ਪ
ਸਾ – ਕ ਤ	ਸੰ – ਗ ਵਿ	ਕ ਰ ਮ ਕ	ਮਾ – ਇ –
ਰ – ਰ ਰ	ਮ – ਪ ਪ	ਨੁ ਧ ਪ ਮ	ਰ – ਸ –
ਦੁ ਰ ਲ ਭ	ਦੇ – ਹ ਖੋ	ਈ – ਅ ਗਿ	ਆ ਨੀ ਜ ੜ
ਮ ਮ ਮ ਮ	ਨ – ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨ ਸੰ ਸੰ ਸੰ
ਅ ਪੁ ਣੀ –	ਆ – ਪ ਉ	ਪਾ – ੜੀ –	ਜੀ ਉ ਉ ਜਿਥੈ
ਨ ਨ ਰੰ –	ਸੰ – ਨੁ ਧ	ਪ – ਮ ਗ	ਰ ਗ ਮ ਪ

ਅੰਤਰਾ ੩

ਤੇ – ਰੀ ਸ	ਰ ਣਿ ਮੇ ਰੇ	ਦੀ – ਨ ਦਇ	ਆ – ਲਾ –
ਮ – ਮ ਮ	ਮ ਮ ਮ ਮ	ਪ – ਪ ਪ	ਮ ਧ ਪ –
ਸੁ ਖ ਸਾ –	ਗ ਰ ਮੇ ਰੇ	ਗੁ ਰ ਗੋ –	ਪਾ – ਲਾ –
ਰ – ਰ –	ਮ ਮ ਪ ਪ	ਨੁ ਧ ਪ ਮ	ਰ – ਸ –
ਕ ਰਿ ਕਿ ਰ	ਪਾ – ਨਾ –	ਨ ਕ ਗੁ ਣ	ਗਾ – ਵੈ –
ਮ ਮ ਮ ਮ	ਨ – ਨ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਨ – ਸੰ –
ਰਾ – ਖ ਹੁ	ਸ ਰ ਮ ਅ	ਸਾ – ੜੀ –	ਜੀ ਉ ਜਿ ਥੈ
ਨ – ਰੰ ਰੰ	ਸੰ ਸੰ ਨੁ ਧ	ਪ – ਮ ਗ	ਰ ਗ ਮ ਪ

ਮਾਝ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਲਾਲ ਗੋਪਾਲ ਦਇਆਲ ਰੰਗੀਲੇ ॥ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਬੇਅੰਤ ਗੋਵਿੰਦੇ ॥ ਊਚ ਅਥਾਹ ਬੇਅੰਤ ਸੁਆਮੀ ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਹਉ ਜੀਵਾਂ ਜੀਉ ॥੧॥ ਦੁਖ ਭੰਜਨ ਨਿਧਾਨ ਅਮੋਲੇ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰ ਅਥਾਹ ਅਤੋਲੇ । ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੰਭੌ ਮਨ ਸਿਮਰਤ ਠੰਢਾ ਥੀਵਾਂ ਜੀਉ ॥੨॥ ਸਦਾ ਸੰਗੀ ਹਰਿ ਰੰਗ ਗੋਪਾਲਾ ॥ ਊਚ ਨੀਚ ਕਰੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਾ ॥ ਨਾਮੁ ਰਸਾਇਣੁ ਮਨੁ ਤ੍ਰਿਪਤਾਇਣੁ ਗੁਰਮੁਖਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਵਾਂ ਜੀਉ ॥ ੩ ॥ ਦੁਖਿ ਸੁਖਿ ਪਿਆਰੇ ਤੁਧੁ ਧਿਆਈ ॥ ਏਹ ਸੁਮਤਿ ਗੁਰੂ ਤੇ ਪਾਈ ॥ ਨਾਨਕ ਕੀ ਧਰ ਤੂੰ ਹੈ ਠਾਕੁਰ ਹਰਿ ਰੰਗਿ ਪਾਰਿ ਪਰੀਵਾਂ ਜੀਉ ॥੪॥੯॥੧੬॥

ਰਾਗ ਮਾਝ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਲਾ – ਲ ਗੋ	ਪਾ – ਲ ਦਇ	ਆ – ਲ ਰੰ	ਗੀ – ਲੇ –
ਰ ਗ ਮ ਪ	ਮ – ਗ ਰ	ਸ – ਨੰ ਨੰ	ਸ – ਸ –
०	੩	×	੨
ਗ ਹਿ ਰ ਗੰ	ਭੀ – ਰ ਬੇ	ਅੰ – ਤ ਗੋ	ਵਿੰ – ਦੇ –
ਪ ਪ ਪ ਪ	ਪ – ਧ ਮ	ਪ ਨ ਨ ਨ	ਸਂ – ਸਂ –
ਊ – ਚ ਅ	ਥਾ – ਹ ਬੇ	ਅੰ – ਤ ਸੁ	ਆ – ਮੀ –
ਸਂ – ਨੁ ਨੁ	ਧ ਪ ਧੰ ਮ	ਪ ਪ ਨ ਨ	ਸਂ – ਸਂ –
ਸਿ ਮ ਰਿ ਸ	ਮ ਰਿ ਹ ਉ	ਜੀ – ਵਾਂ –	ਜੀ – ਉ –
ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਸਂ ਨੁ ਧ	ਪ ਧ ਪ ਮ	ਗ – ਮ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਦੁ ਖ ਭੰ –	ਜ ਨ ਨਿ –	ਧਾ – ਨ ਅ	ਮੋ – ਲੇ –
ਪ ਪ ਪ –	ਪ ਪ ਧ ਪ	ਮ – ਗੁ ਰ	ਗ – ਮ –
ਨਿ ਰ ਭਉ ਨਿਰ	ਵੈ – ਰ ਅ	ਥਾ – ਹ ਅ	ਤੋ – ਲੇ ਅ
ਪ ਪ ਪ ਪ	ਪ – ਧ ਪ	ਮ – ਗੁ ਰ	ਗ – ਮ ਮ
ਕਾ – ਲ ਮੂ	ਰ – ਤਿ ਅ	ਜੂ – ਨੀ –	ਸੰ ਭੌ ਮ ਨ
ਪ – ਪ ਪ	ਪ – ਧ ਮ	ਪ – ਪ ਨ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ

ਸਿ ਮ ਰ ਤ	ਠੰ – ਢਾ –	ਥੀ – ਵਾਂ –	ਜੀ – ਉ –
ਸੰ ਸੰ ਮੰ ਸੰ	ਸੰ – ਸੰ ਨੁ	ਧ ਪ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਮ –
੦	੩	×	੨

ਅੰਤਰਾ ੨

ਸ – ਦਾ ਸੈ	ਗੀ – ਹ ਰਿ	ਰੰ – ਗ ਗੋ	ਪਾ – ਲਾ –
ਪ – ਪ ਪ	ਪ – ਧ ਪ	ਮ – ਗੁ ਰ	ਗ – ਮ –
ਊ – – ਚ	ਨੀ – ਚ ਕ	ਰੈ – ਪ੍ਰ ਤਿ	ਪਾ – ਲਾ –
ਪ – ਪ ਪ	ਪ – ਧ ਪ	ਮ – ਗੁ ਰ	ਗ – ਮ –
ਨਾ – ਮੁ ਰ	ਸਾ – ਇ ਣੁ	ਮ ਨੁ ਤ੍ਰਿ ਪ	ਤਾ – ਇ ਣੁ
ਪ – ਪ ਪ	ਪ – ਧ ਮ	ਪ ਪ ਪ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ
ਗੁ ਰ ਮੁ ਖਿ	ਅੰ – ਮ੍ਰਿ ਤੁ	ਪੀ – ਵਾਂ –	ਜੀ – ੳ –
ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਸੰ ਨੁ	ਧ ਪ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਮ –

ਅੰਤਰਾ ੩

ਦੁ ਖਿ ਸੁ ਖਿ	ਪਿਆ – ਰੇ –	ਤੂ – ਧੁ ਧਿ	ਆ – ਈ –
ਪ ਪ ਪ ਪ	ਪ – ਧ ਪ	ਮ – ਗੁ ਰ	ਗ – ਮ –
ਏ – ਹ ਸੁ	ਮ – ਤਿ ਗੁ	ਰੂ – ਤੇ –	ਪਾ – ਈ –
ਪ – ਪ ਪ	ਪ – ਧ ਪ	ਮ – ਗੁ ਰ	ਗ – ਮ –
ਨਾ – ਨ ਕ	ਕੀ – ਧ ਰ	ਤੂੰ – ਹੈ –	ਠਾ – ਕੁ ਰ
ਪ – ਪ ਪ	ਪ – ਧ ਮ	ਪ – ਪ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ
ਹ ਰਿ ਰੰ ਗਿ	ਪਾ – ਰਿ ਪ	ਥੀ – ਵਾਂ –	ਜੀ – ਉ –
ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਸੰ ਨੁ	ਧ ਪ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਮ –

ਰਾਗ ਗਉੜੀ

ਗਉੜੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਹਨ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਅਠ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ :—

੧. ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ, ੨. ਗਉੜੀ ਚੇਤੀ, ੩. ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣ, ੪. ਗਉੜੀ ਦੀਪਕੀ, ੫. ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ, ੬. ਗਉੜੀ ਮਾਲਵਾ, ੭. ਗਉੜੀ ਮਾਲਾ, ੮. ਗਉੜੀ ਮਾਝ।

ਪੁਰਾਤਨ ਸੰਗੀਤ ਗਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਗਉੜੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੜੀ ਖੋਜ ਮਗਰੋਂ ਜੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ, ਅਗੇ ਦਰਜ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਪਰ ਦਿਤੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇ, ਇਸ ਪਾਸੇ ਹੋਰ ਖੋਜ ਦੀ ਬਹੁਤ ਲੋੜ ਹੈ।

ਰਾਗ ਗਉੜੀ ਭੈਰਉ ਠਾਠ

ਭੈਰਉ ਠਾਠ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਗਉੜੀ ਦੀ ਜਾਤੀ ਔਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਸੁਰਾਂ ਵਰਜਿਤ ਹਨ, ਅਵਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਖਬ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ ਗਾਣੇ ਦਾ ਵਕਤ ਦਿਨ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕਾਲਿੰਗੜੇ ਦਾ ਅੰਗ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਅਤੇ ਕਾਲਿੰਗੜਾ ਮਿਲ ਕੇ ਇਹ ਰਾਗ ਬਣਿਆ ਹੈ ਮੰਦਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਨਿਖਾਧ ਲਗਾਣ ਨਾਲ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਖਾਸ ਸ਼ਕਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਮੰਦਰ ਤੇ ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰੁ ਮ ਪ ਨ ਸੰ
ਅਵਰੋਹੀ—ਸੰ ਨ ਧੁ ਪ ਮ ਗ ਰੁ ਸ

ਰਿਖਬ ਤੇ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਹਨ ਬਾਕੀ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਹਨ।
ਪਕੜ—ਸ ਨ਼ ਧੁ਼ ਨ਼, ਰੁ ਗ ਰੁ ਮ, ਗ ਰੁ ਸ ਰੁ ਨ਼, ਸ।

ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਐਸੀ ਪ੍ਰੀਤ ਗੋਵਿੰਦ ਸਿਉ ਲਾਗੀ ॥ ਮੇਲ ਲਏ ਪੂਰਨ ਵਡਭਾਗੀ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ ਭਰਤਾ ਪੇਖਿ ਬਿਗਸੈ ਜਿਉ ਨਾਰੀ॥ਤਿਉ ਹਰਿ ਜਨ ਜੀਵੈ ਨਾਮੁ ਚਿਤਾਰੀ॥੧॥ਪੂਤ ਪੇਖ ਜਉ ਜੀਵਤ ਮਾਤਾ ॥ ਓਤਿ ਪੋਤਿ ਜਨੁ ਹਰਿ ਸਿਉ ਰਾਤਾ ॥ ੨ ॥ ਲੋਭੀ ਅਨਦੁ ਕਰੈ ਪੇਖਿ ਧਨਾ ॥ ਜਨ ਚਰਨ ਕਵਲ ਸਿਉ ਲਾਗੋ ਮਨਾ ॥ ੩ ॥ ਬਿਸੁਰ ਨਹੀ ਇਕੁ ਤਿਲੁ ਦਾਤਾਰੁ ॥ ਨਾਨਕ ਕੇ ਪ੍ਰਭ ਪ੍ਰਾਨ ਅਧਾਰ ॥੪॥੯੧॥੧੬੨॥

ਰਾਗ ਗਉੜੀ—ਭੈਰਉ ਠਾਠ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਐ – ਸੀ –	ਪ੍ਰੀ – ਤ ਗੋ	ਵਿੰ ਦ ਸਿ ਉ	ਲਾ – ਗੀ –
ਸ ਨ਼ ਧ਼ੁ ਨ਼	ਸ ਗ ਗ ਮ	ਗ ਰੁ ਸ ਰੁ	ਸ ਨ਼ ਸ –
੦	੩	×	੨
ਮੇ – ਲ ਲ	ਏ – ਪੂ –	ਰ ਨ ਵ ਡ	ਭਾ – ਗੀ –
ਗ ਮ ਗ ਗ	ਮ ਧੁ ਪ ਪ	ਗ ਮ ਗ ਰੁ	ਸ਼ ਨ਼ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਭ ਰ ਤਾ –	ਪੇ ਖ ਬਿ ਗ	ਸੈ – ਜਿ ਉ	ਨਾ ਰੀ ਤਿ ਉ
ਮ ਮ ਗ ਮ	ਮ ਧੁ ਪ ਪ	ਪ ਧੁ ਪ ਧੁ	ਮ ਪ ਗ ਮ
ਹ ਰਿ ਜ ਨ	ਜੀ – ਵੈ –	ਨਾ – ਮੁ ਚਿ	ਤਾ – ਰੀ –
ਗ ਗ ਮ ਮ	ਗ ਧੁ ਪ ਧੁ	ਮ ਪ ਗ ਮ	ਗ ਰੁ ਸ –
ਪੂ – ਤ ਪੇ	– ਖ ਜਿ ਉ	ਜੀ – ਵ ਤ	ਮਾ – ਤਾ –
ਗ – ਮ ਪ	ਪ ਪ ਪ ਧੁ	ਪ ਧੁ ਮ ਪ	ਗ – ਮ –
ਓ – ਤਿ ਪੋ	– ਤਿ ਜ ਨੁ	ਹ ਰਿ ਸਿ ਉ	ਰਾ – ਤਾ –
ਮ – ਮ ਮ	ਧੁ ਪ ਪ ਧੁ	ਮ ਧੁ ਪ ਮ	ਗ ਰੁ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਲੋ – ਭੀ –	ਅ ਨ ਦੁ ਕ	ਰੈ – ਪੇ ਖਿ	ਧ ਨਾ ਜ ਨ
ਮ – ਗ ਮ	ਮ ਧੁ ਪ ਪ	ਪ ਧੁ ਪ ਧੁ	ਮ ਪ ਗ ਮ
ਚ ਰ ਨ ਕ	ਵ ਲ ਸਿ ਉ	ਲਾ – ਗੋ –	ਮ – ਨਾ –
ਗ ਗ ਮ ਮ	ਗ ਧੁ ਪ ਧੁ	ਮ ਪ ਗ ਮ	ਗ ਰੁ ਸੁ –

ਬਿ ਸੁ ਰ ਨ । ਹੀ – ਇ ਕੁ । ਤਿ ਲੁ ਦਾ – । ਤਾ – ਰੁ –
ਗ ਗ ਮ ਪ । ਪ – ਪ ਧੁ । ਪ ਧੁ ਮ ਪ । ਗ – ਮ –
ਨਾ – ਨ ਕ । ਕੇ – ਪ੍ਰ ਭ । ਪ੍ਰਾ – ਨ ਅ । ਧਾ – ਰ –
ਮ – ਮ ਮ । ਧੁ ਪ ਪ ਧੁ । ਮ ਧੁ ਪ ਮ । ਗ ਰ ਸ –

ਰਾਗ ਗਉੜੀ–ਪੂਰਬੀ ਠਾਠ

ਪੂਰਬੀ ਠਾਠ ਦੀ ਗਉੜੀ ਦੀ ਜਾਤ ਔਡਵ-ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਧੈਵਤ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ । ਅਮਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਖਬ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ । ਗਾਣੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪਿਛਲਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਦਾ ਅੰਗ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੰਦਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਨਿਖਾਧ ਬੜੀ ਅਨੰਦ ਦਾਇਕ ਹੈ । ਕਈ ਗੁਣੀ ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਮਧਮਾਂ ਲਗਾਂਦੇ ਹਨ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰੁ ਮੇ ਪ ਨ ਸਂ
ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਨ ਧੁ ਪ ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ
ਰਿਖਬ ਤੇ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਮਧਮ ਤੀਵਰ। ਹੋਰ ਸੁਰਾਂ ਸੁਧ ਹਨ।
ਪਕੜ–ਸ ਨ਼ ਧੁ ਨ਼, ਰੁ ਗ, ਰੁ ਮੇ, ਗ ਰੁ ਸ ਰੁ ਨ਼, ਸ।

ਸਰਗਮ ਰਾਗ ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ--ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਪ ਮੇ ਪ ਮੇ । ਗ ਮੇ ਗ ਰੁ । ਸ ਨਂ ਸ ਰੁ । ਗ ਰੁ ਗ –
ਨ਼ ਰੁ ਨ਼ ਧੁ਼ । ਮੇ ਧੁ਼ ਸ – । ਸ ਰੁ ਗ ਮੇ । ਗ ਰ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਪ ਪ ਮੇ ਗ । ਮੇ ਧੁ ਸਂ – । ਨ ਰੁਂ ਨ ਧੁ । ਨ ਧੁ ਪ –
ਪ ਗ਼ ਰ ਸ । ਮੇ ਧੁ ਨ ਸਂ । ਨ ਧੁ ਨ ਸਂ । ਨ ਧੁ ਪ –

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਰਾਗੁ ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੯ ॥

ਸਾਧੋ ਮਨ ਕਾ ਮਾਨੁ ਤਿਆਗਉ ॥ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧੁ ਸੰਗਤਿ ਦੁਰਜਨ ਕੀ ਤਾਤੇ ਅਹਿਨਿਸਿ ਭਾਗਉ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਸੁਖੁ ਦੁਖੁ ਦੋਨੋ ਸਮ ਕਰਿ ਜਾਨੈ ਅਉਰੁ ਮਾਨੁ ਅਪਮਾਨਾ ॥ ਹਰਖ ਸੋਗ ਤੇ ਰਹੈ ਅਤੀਤਾ ਤਿਨਿ ਜਗਿ ਤਤੁ ਪਛਾਨਾ ॥ ੧ ॥ ਉਸਤਤਿ ਨਿੰਦਾ ਦੋਊ ਤਿਆਗੈ ਖੋਜੈ ਪਦੁ ਨਿਰਬਾਨਾ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਇਹੁ ਖੇਲੁ ਕਠਨੁ ਹੈ ਕਿਨਹੂ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਨਾ ॥ ੨ ॥ ੧ ॥

ਰਾਗੁ ਗਉੜੀ—ਪੂਰਬੀ ਠਾਠ—ਤਾਲ ਤੀਨ

ਅਸਥਾਈ

ਮ ਨ ਕਾ –	ਮਾ – ਨ ਤਿ	ਆ – ਗਉ –	ਸਾ – ਧੋ –
ਗ ਰੁ ਸ ਨ਼	ਧ਼ – ਨ਼ ਸ	ਰੁ – ਰੁ –	ਸ – ਸ –
੦	੩	×	੨
ਕਾ – ਮ ਕ੍ਰੋ	– ਧ ਸੰ	ਗ ਤਿ ਦੁ ਰ	ਜ ਨ ਕੀ –
ਮ॑ – ਧੁ ਧੁ	ਨ – ਨ ਸਂ	ਰੁਂ ਰੁਂ ਰੁਂ ਰੁਂ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ –
ਤਾ – ਤੇ –	ਅ ਹਿ ਨਿ ਸਿ	ਭਾ – ਗਉ –	ਸਾ – ਧੋ –
ਸਂ – ਪ –	ਮ॑ ਮ॑ ਪ ਧੁ	ਮ॑ ਗ ਰੁ ਮ॑	ਗ ਰੁ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਸੁ ਖੁ ਦੁ ਖ	ਦੋ – ਨੋ –	ਸ ਮ ਕ ਰਿ	ਜਾ – ਨੈ –
ਮ॑ ਮ॑ ਮ॑ ਗ	ਮ॑ – ਧੁ –	ਨ ਨ ਨ ਨ	ਸਂ – ਸਂ –
ਅਉ– ਰ ਮਾ	– ਨ ਅ ਪ	ਮਾ – – –	ਨਾ – – –
ਨ – ਨ ਨ	ਨ ਨ ਸਂ ਰੁਂ	ਸਂ – ਨ –	ਧੁ – ਪ –
ਰ ਰ ਖ ਸੋ	– ਗ ਤੇ –	ਰ – ਹੈ ਅ	ਤੀ – ਤਾ –
ਪ ਮ॑ ਪ ਧੁ	ਮ॑ ਮ॑ ਗ –	ਰੁ ਗ ਮ॑ ਗ	ਰੁ – ਸ –
ਤਿ ਨਿ ਜ ਗ	ਤ – ਤੁ ਪ	ਛਾ – ਨਾ –	ਸਾ – ਧੋ –
ਸ ਪ ਪ ਪ	ਮ॑ – ਪ ਧੁ	ਮ॑ ਗ ਮ॑ ਗ	ਰੁ – ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਉ ਸ ਤ ਤਿ	ਨਿੰ – ਦਾ –	ਦੋ – ਊ ਤਿ	ਆ – ਗੋ –
ਮੇ ਮੇ ਮੇ ਗ	ਮੇ – ਧ॒ –	ਨ – ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ –
੦	੩	×	੨
ਖੋ – ਜੈ –	ਪ ਦ ਨਿ ਰ	ਬਾ –	ਨਾ – –
ਨ – ਨ –	ਨ ਨ ਸੰ ਰੁੰ	ਸੰ – ਨ –	ਧ॒ – ਪ –
ਜ ਨ ਨਾ –	ਨ ਕ ਇ ਹੁ	ਖੇ – ਲੁ ਕ	ਠ ਨੁ ਹੈ –
ਪ ਮੇ ਪ ਧ॒	ਮੇ ਮੇ ਗ –	ਰੁ ਗ ਮੇ ਗ	ਰੁ ਰੁ ਸ –
ਕਿ ਨ ਹੂ –	ਗੁ ਰ ਮੁ ਖਿ	ਜਾ – ਨਾ –	ਸਾ – ਧੋ –
ਸ ਪ ਪ –	ਮੇ ਮੇ ਪ ਧ॒	ਮੇ ਗ ਮੇ ਗ	ਰੁ – ਸ –

ਰਾਗੁ ਗਉੜੀ ਚੇਤੀ

ਗਉੜੀ ਚੇਤੀ ਪੂਰਬੀ ਠਾਠ ਦਾ ਖਾਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਦਾ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਪੰਚਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਗਾਣੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਮਧਮਾਂ ਲਗਾ-ਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਰਾਗ ਚੇਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਗਉੜੀ ਚੇਤੀ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨ ਧ॒ ਪ ਧ॒ ਮ ਮੇ ਧ॒ ਮੇ ਗ ਰੁ ਗ ਰੁ ਸ। ਗਉੜੀ ਅਤੇ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਇਹ ਰਾਗ ਬਣਿਆ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰੁ ਮੇ ਪ ਮੇ ਧ॒ ਨ ਸੰ
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਨ ਧੁ ਪ ਧ॒ ਮ ਪ ਮੇ ਧ॒ ਮੇ ਗ ਰੁ ਗ ਰੁ ਸ।

ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਤੇ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ, ਮਧਮ ਦੋਨੋਂ ਤੇ ਹੋਰ ਸੁਰਾਂ ਸ਼ੁਧ ਹਨ।

ਪਕੜ–ਨ ਧੁ ਪ ਧ॒ ਮ, ਮੇ ਧ॒ ਮੇ ਗ ਰੁ ਗ ਰੁ ਸ।

—०—

ਰਾਗੁ ਗਉੜੀ ਚੇਤੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਸੁਖੁ ਨਾਹੀ ਰੇ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਬਿਨਾ ॥ ਜੀਤਿ ਜਨਮੁ ਇਹੁ ਰਤਨੁ ਅਮੋਲਕੁ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਜਪਿ ਇਕ ਖਿਨਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਸੁਤ ਸੰਪਤਿ ਬਨਿਤਾ ਬਿਨੋਦ ॥ ਛੋਡਿ ਗਏ ਬਹੁ ਲੋਗ ਭੋਗ ॥ ੧ ॥ ਹੈਵਰ ਗੈਵਰ ਰਾਜ ਰੰਗ ॥ ਤਿਆਗਿ ਚਲਿਓ ਹੈ ਮੂੜ ਨੰਗ ॥ ੨ ॥ ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਦੇਹ ਫੂਲਿਆ ॥ ਸੋ ਤਨੁ ਧਰ ਸੰਗਿ ਰੂਲਿਆ ॥ ੩ ॥ ਮੋਹਿ ਮੋਹਿਆ ਜਾਨੈ ਦੂਰਿ ਹੈ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਦਾ ਹਦੂਰ ਹੈ ॥ ੪ ॥ ੧ ॥ ੧੩੯ ॥

ਰਾਗ ਗਉੜੀ ਚੇਤੀ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਸੁ ਖੁ ਨਾ —	ਹੀ ਰੇ ਹ ਰਿ	ਭ ਗ ਤ ਬਿ	ਨਾ — — —
ਮ̍ ਪ ਨ ਸਂ	ਰੁਂ ਰੁਂ ਸਂ ਸਂ	ਨ ਰੁਂ ਨ ਧੁ	ਪ — ਮ —
੩	×	੨	੦
ਜੀ — ਤਿ ਜ	ਨ ਮੁ ਏ ਹੁ	ਰ ਤ ਨ ਅ	ਮੋ — ਲ ਕ
ਮ̍ ਧੁ ਨ ਰੁਂ	ਨ ਧੁ ਪ ਪ	ਧੁ ਮ ਪ ਗ	ਮ̍ ਗ ਰੁ ਸ
ਸਾ — ਧ ਸੰ	ਗ ਤ ਜ ਪ	ਇ — ਕ ਖਿ	ਨਾ — — —
ਰੁ — ਪ ਪ	ਮ̍ ਧੁ ਨ ਰੁਂ	ਨ ਧੁ ਪ ਧੁ	ਪ — ਮ —

ਅੰਤਰਾ ੧

ਸੁ ਤ ਸੰ —	ਪ ਤਿ ਬ ਨਿ	ਤਾ — — ਬਿ	ਨੋ — ਦ —
ਮ̍ ਮ̍ ਧੁ —	ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ	ਰੁਂ — ਰੁਂ ਰੁਂ	ਗਂ ਰੁਂ ਸਂ —
ਛੋ — ਡ ਗ	ਏ — ਬ ਹੁ	ਲੋ — — ਗ	ਭੋ — — ਗ
ਨ — ਰੁਂ ਗਂ	ਰੁਂ ਸਂ ਰੁਂ ਨ	ਧੁ ਪ ਪ ਧੁ	ਪ ਧੁ ਮ —

ਅੰਤਰਾ ੨

ਹੈ — ਵ ਰ	ਗੈ — ਵ ਰ	ਗ — — ਜ	ਰੰ — ਗ —
ਮ̍ — ਮ̍ ਧੁ	ਸਂ — ਸਂ ਸਂ	ਰੁਂ — ਰੁਂ ਰੁਂ	ਗਂ ਰੁਂ ਸਂ —
ਤਿਅ—ਗਚਲਿ	ਉ — ਹੈ —	ਮੂ — ੜ ਨ	ਨੰ — ਗ —
ਨ — ਰੁਂ ਗਂ	ਰੁ ਸਂ ਰੁਂ ਨ	ਧੁ — ਪ ਧੁ	ਪ ਧੁ ਮ —

ਅੰਤਰਾ ੩

ਚੋ – ਆ – । ਚੰ – ਦ ਨ । ਦੇ – ਹ – । ਫੂ – ਲਿਆ –
ਮੇ – ਧੁ – । ਸਂ – ਸਂ ਸਂ । ਰੁਂ – ਰੁਂ – । ਗਂ ਰੁਂ ਸ –
੦ ੩ × ੨
ਸੋ – ਤ ਨੁ । ਧ ਰ ਸੰਗਿ । ਰੂ – – ਲਿ । ਆ – – –
ਨ – ਰੁਂ ਗਂ । ਰੁਂ ਸਂ ਰੁਂ ਨ । ਧੁ – ਪ ਧੁ । ਪ ਧੁ ਮ –

ਅੰਤਰਾ ੪

ਮੋਹਿ

ਮੋ ਹਿ ਆ – । ਜਾ – ਨੈ – । ਦੂ – – ਰ । ਹੈ – ਕ ਹੁ
ਮੇ – ਧੁ – । ਸਂ – ਸਂ – । ਰੁਂ – ਰੁਂ ਰੁਂ । ਗਂ ਰੁਂ ਸਂ ਸਂ

ਨਾ – ਨ ਕ । ਸ – ਦਾ ਹ । ਜੂ – – ਰ । ਹੈ – – –
ਨ – ਰੁਂ ਗਂ । ਰੁਂ ਸਂ ਰੁਂ ਨ । ਧੁ – ਪ ਧੁ । ਪ ਧੁ ਮ –

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗਉੜੀ ਮਾਲਵਾ ਦਾ ਨਾਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਖੋਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਕ ਮਾਲਵੀ ਨਾਮੀ ਰਾਗ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹੋ ਹੀ ਰਾਗ ਗਉੜੀ ਮਾਲਵਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਗ ਕਰਕੇ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਐਸੇ ਇਹ ਵੀ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਇਸ ਦੇ ਵਾਦੀ ਸਮਵਾਦੀ ਸੁਰ ਵੀ ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ ਵਲੇ ਹੀ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਗਾਣੇ ਦਾ ਵਕਤ ਭੀ ਉਹੋ ਹੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਜਾਤੀ ਖਾਡਵ-ਖਾਡਵ ਹੈ। ਰਿਖਬ ਵਾਦੀ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਸਮਵਾਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗ ਪ, ਅਤੇ ਨ ਪ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਅਤੀ ਸੁੰਦ੍ਰ ਹੈ ਇਹ ਬੜਾ ਸੁੰਦ੍ਰ ਰਾਗ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਨਿਖਾਧ ਵਰਜਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਵਰਜਿਤ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰੁ ਗ ਮੇ ਪ ਮੇ ਧ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਨ ਪ ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ।

ਪਕੜ–ਸ, ਪ ਗ, ਪ ਗ, ਰੁ ਸ, ਸ ਗ, ਮੇ ਧੁ, ਰਂ, ਸਂ।

—o—

ਰਾਗੁ ਗੋੜੀ ਮਾਲਵਾ ਮਹਲਾ ੫ ॥

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਹਰਿਨਾਮੁ ਲੇਹੁ ਮੀਤਾ ਲੇਹੁ ॥ ਆਗੈ ਬਿਖਮ ਪੰਥੁ ਭਿਆਨ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਸੇਵਤ ਸੇਵਤ ਸਦਾ ਸੇਵਿ ਤੇਰੈ ਸੰਗਿ ਬਸਤੁ ਹੈ ਕਾਲੁ ॥ ਕਰਿ ਸੇਵਾ ਤੂੰ ਸਾਧ ਕੀ ਹੋ ਕਾਟੀਐ ਜਮਜਾਲੁ ॥ ੧ ॥ ਹੋਮ ਜਗ ਤੀਰਥ ਕੀਏ ਬਿਚਿ ਹਉਮੈ ਬਧੇ ਬਿਕਾਰ ॥ ਨਰਕੁ ਸੁਰਗੁ ਦੁਇ ਭੁੰਚਨਾ ਹੋਇ ਬਹੁਰਿ ਬਹੁਰਿ ਅਵਤਾਰ ॥ ਸਿਵਪੁਰੀ ਬ੍ਰਹਮ ਇੰਦ੍ਰ ਪੁਰੀ ਨਿਹਚਲੁ ਕੋ ਥਾਉ ਨਾਹਿ ॥ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਸੇਵਾ ਸੁਖੁ ਨਹੀ ਹੋ ਸਾਕਤ ਆਵਹਿ ਜਾਹਿ ॥ ੩ ॥ ਜੈਸੋ ਗੁਰਿ ਉਪਦੇਸਿਆ ਮੈ ਤੈਸੋ ਕਹਿਆ ਪੁਕਾਰਿ ॥ ਨਾਨਕੁ ਕਹੈ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਕਰਿ ਕੀਰਤਨੁ ਹੋਇ ਉਧਾਰੁ ॥੪॥੧॥੧੫੮॥

ਰਾਗ ਗੋੜੀ ਮਾਲਵਾ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

			ਹ ਰਿ
			ਸ ਸ
ਨਾ – – ਮੁ	ਲੇ ਹੁ ਮੀ ਤਾ	ਲੇ – – –	ਹੁ – ਆ ਗੈ
ਪ – ਪ ਪ	ਪ ਗ ਗ ਪ	ਗ – ਰੁ ਰੁ	ਸ – ਸ –
੦	੩	×	੨
ਬਿ – ਖ ਮ	ਪੰ – ਥ ਭਿ	ਆ – – –	ਨ – ਹ ਰਿ
ਗ – ਗ ਗ	ਮ̍ – ਧੁ ਧੁ	ਸਂ – ਸਂ –	ਨ – ਮ̍ ਧੁ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਸੇ – ਵ ਤ	ਸੇ – ਵ ਤ	ਸੇ – ਵ ਸ	ਦਾ – ਤੇ ਰੈ
ਗ – ਮ̍ ਧੁ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ –
ਸੰ – ਗਿ ਬ	ਸ ਤੁ ਹੈ –	ਕਾ – – –	ਲੁ – – –
ਗਂ – ਗਂ ਮੈ	ਗਂ ਗਂ ਰੁਂ ਸਂ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਨ ਰੁਂ ਮੇ ਧੁ
ਕ ਰਿ ਸੇ –	ਵਾ – ਤੂੰ –	ਸਾ – – ਧ	ਕੀ – ਹੋ –
ਗ ਗ ਗ –	ਮੇ – ਧੁ ਧੁ	ਸਂ – ਸਂ –	ਨ ਰੁਂ ਮ̍ ਧੁ
ਕਾ – – ਟੀ	ਐ – ਜ ਮ	ਜਾ – – –	ਲੁ – ਹ ਰਿ
ਪ – ਪ ਪ	ਪ ਗ ਗ ਪ	ਗ – ਰੁ –	ਸ – ਸ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਹੋ – – ਮ	ਜ – – ਗ	ਤੀ – ਰ ਥ	ਕੀ ਏ ਬਿ ਚਿ
ਗ – ਮ̍ ਧੁ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ –

ਹ ਉ ਮੈ – । ਬ – ਧੇ ਬਿ । ਕਾ – – – । ਰ – – –
ਗੰ ਗੰ ਮੰ – । ਗੰ – ਰੁੰ ਸੰ । ਸੰ – ਸੰ ਸੰ । ਨ ਰੁੰ ਮੰ ਧੁ
੦ ੩ × ੨

ਨ ਰ ਕੁ ਸੁ । ਰ ਗੁ ਦੋ ਇ । ਭੂੰ – – ਚ । ਨਾ – ਹੋ ਇ
ਗ ਗ ਗ ਗ । ਮੰ ਮੰ ਧੁ ਧੁ । ਸੰ – ਸੰ – । ਨ ਰੁੰ ਮੰ ਧੁ

ਬ ਹੁ ਰਿ ਬ । ਹੁ ਰਿ ਅ ਵ । ਤਾ – – – । ਰ – ਹ ਰਿ
ਪ – ਪ ਪ । ਪ ਗ ਗ ਪ । ਗ – ਰੁ – । ਸ – ਸ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੩

ਸਿ – ਵ ਪੁ । ਰੀ – ਬ੍ਰਹਮ । ਇੰਦ੍ – ਪੁ । ਰੀ – – –
ਗ – ਮੰ ਧੁ । ਸੰ – ਸੰ ਸੰ । ਸੰ ਸੰ – ਸੰ । ਸੰ ਰੁੰ ਸੰ

ਨਿ ਹ ਚ ਲ । ਕੋ – ਥਾ ਉ । ਨਾ – – – । ਹਿ – – –
ਗੰ – ਗੰ ਮੰ । ਗੰ – ਰੁੰ ਸੰ । ਸੰ – ਸੰ ਸੰ । ਨ ਰੁੰ ਮੰ ਧੁ

ਬਿ ਨੁ ਹ ਰਿ । ਸੇ – ਵਾ – । ਸੁ – ਖ ਨ । ਹੀ – ਹੋ –
ਗ ਗ ਗ – । ਮੰ – ਧੁ – । ਸੰ – ਸੰ ਸੰ । ਨ ਰੁੰ ਮੰ ਧੁ

ਸਾ – ਕ ਤ । ਆ – ਵ ਹਿ । ਜਾ – – । ਹਿ – ਹ ਰਿ
ਪ – ਪ ਪ । ਪ ਗ ਗ ਪ । ਗ – ਰੁ ਰੁ । ਸ – ਸ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੪

ਜੈ – ਸੋ – । ਗੁ ਰਿ ਉ ਪ । ਦੇ – – ਸਿ । ਆ – ਮੈ –
ਗ – ਮੰ ਧੁ । ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ । ਸੰ – ਸੰ ਸੰ । ਸੰ ਰੁੰ ਸੰ –

ਤੈ – ਸੋ – । ਕ ਹਿ ਆ ਪੁ । ਕਾ – – – । ਰਿ – – –
ਰੁੰ – ਗੰ ਮੰ । ਗੰ ਗੰ ਰੁੰ ਸੰ । ਸੰ – ਸੰ ਸੰ । ਨ ਰੁੰ ਮੰ ਧੁ

ਨਾ – ਨ ਕ । ਕ ਹੈ ਸੁ ਨਿ । ਰੇ – – ਮ । ਨਾ – ਕ ਰਿ
ਗ – ਗ ਗ । ਮੰ ਮੰ ਧੁ ਧੁ । ਸੰ – ਸੰ – । ਨ ਰੁੰ ਮੰ ਧੁ

ਕੀ ਰ ਤ ਨੁ । ਹੋ – ਇ ਉ । ਉਧ – – – । ਰੁ – ਹ ਰਿ
ਪ – ਪ ਪ । ਪ ਗ ਗ ਪ । ਗ – ਰੁ – । ਸ – ਸ ਸ

ਰਾਗੁ ਆਸਾ

ਆਸਾ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ-ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਨਿਖਾਦ ਦੇ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ । ਅਵਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ । ਗਾਣੇ ਦਾ ਵਕਤ ਰਾਤ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਭੋਗ ਤੇ ਸੋਦਰ ਦੀ ਧੁਨਿ ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਆਸਾ ਰਾਗ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦਿਨ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾ ਤਕ ਇਹ ਰਾਗ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ।

ਆਸਾ ਰਾਗ ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਛੇ ਸੰਗੀਤ ਮਤ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਮਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ:-

੧. ਸ਼ਿਵ ਮਤ, ੨. ਕਾਲੀ ਨਾਥ ਮਤ, ੩. ਭਰਤ ਮਤ, ੪. ਹਨੂਮਾਨ ਮਤ, ੫. ਸਿਧ ਸਾਰਸੁਤ ਮਤ, ੬. ਰਾਗ ਰਣਵ ਮਤ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੇਆਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਰਾਗ ਮਾਲਾਂ ਹਨ । ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੇਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਵੀ ਆਸਾ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

ਆਸਾ ਰਾਗ ਦੇ ਗਾਣੇ ਦਾ ਰਵਾਜ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ । ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘਟ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਸਾ ਰਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਇਕ ਰਾਗ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਮਾਂਡ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਰਵਾਜ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਸੁਣਕੇ ਕੋਈ ਇਕ ਗਵੈਯੇ ਆਸਾ ਰਾਗ ਨੂੰ ਗਾਣੇ ਲਗ ਪਏ ਹਨ। ਏਥੇ ਤਾਤ ਪਰਜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਏਹ ਰਾਗ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਨਵਾਂ ਹੀ ਰਚਿਆ ਹੋਵੇ। ਹੋਰਨਾਂ ਰਾਗਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇਸਨੂੰ ਇਹ ਵਸ਼ਿਸ਼ਤਾ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹਰ ਰੋਜ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਭੋਗ ਤੇ ਸੋਦਰ ਦੀ ਧੁਨ ਵੀ ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪੰਜ ਚੌਕੀਆਂ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਮੁਢ ਤੋਂ ਹੀ ਲਗਦੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ੧. ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਚੌਂਕੀ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਵਿਚ ਭੋਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ੨. ਦੂਜੀ ਚੌਂਕੀ ਅਨੰਦ ਦੀ ਜੋ ਕਿ ੧੧-੧੨ ਵਜੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਲਗਦੀ ਹੈ। ੩. ਚੌਂਕੀ ਚਰਨ ਕਵਲ ਦੀ ਜੋ ਤੀਜੇ ਪਹਿਰ ਲਗਦੀ ਹੈ । ੪. ਚੌਥੀ ਚੌਂਕੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸੋਦਰ ਦੀ, ੫. ਪੰਜਵੀਂ ਚੌਂਕੀ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਗਈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਚੌਂਕੀ ਬਿਲਾਵਲ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ੯ ਵਜੇ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ

ਦੀ ਚੌਂਕੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸਭ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਸੋਦਰ ਦੀ ਧੁਨ ਵੀ ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਲਗਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਆਸਾ ਰਾਗ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ ।

ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਅਵਰੋਹੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:-

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਮ ਪ ਧ ਸਂ ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸਂ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ ।

ਪਕੜ-ਰ, ਮ, ਪ, ਧ, ਸਂ, ਰਂ ਸਂ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਗ ਸ ।

—੦—

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਅਪੁਨੇ ਸੇਵਕ ਕੀ ਆਪੇ ਰਾਖੈ ਆਪੇ ਨਾਮੁ ਜਪਾਵੈ ॥ ਜਹ ਜਹ ਕਾਜ ਕਿਰਤਿ ਸੇਵਕ ਕੀ ਤਹਾ ਤਹਾ ਉਠਿ ਧਾਵੈ ॥੧॥ ਸੇਵਕ ਕਉ ਨਿਕਟੀ ਹੋਇ ਦਿਖਾਵੈ ॥ ਜੋ ਜੋ ਕਹੈ ਠਾਕੁਰ ਪਹਿ ਸੇਵਕੁ ਤਤਕਾਲ ਹੋਇ ਆਵੈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ ਤਿਸੁ ਸੇਵਕ ਕੈ ਹਉ ਬਲਿਹਾਰੀ ਜੋ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰਭ ਭਾਵੈ ॥ ਤਿਸ ਕੀ ਸੋਇ ਸੁਣੀ ਮਨੁ ਹਰਿਆ ਤਿਸੁ ਨਾਨਕ ਪਰਸਣਿ ਆਵੈ ॥੨॥੭॥੧੨੯॥

ਸਰਗਮ—ਰਾਗ ਆਸਾ—ਤਾਲ ਤੀਨ

ਅਸਥਾਈ

ਰ – ਮ –	ਪ – ਧ –	ਸਂ – – ਰਂ	ਸਂ ਨ ਧ ਪ
੦	੩	×	੨
ਮ – ਪ –	ਧ ਰਂ ਸਂ ਨ	ਧ ਪ ਮ ਗ	ਰ ਗ ਸ –
ਰ – ਮ –	ਪ – ਧ –		

ਅੰਤਰਾ

		ਪ – ਪ ਧ	ਸਂ – ਸਂ –
		×	੨
ਸਂ ਰਂ ਗਂ ਰਂ	ਸਂ – ਨ ਧ	ਪ – ਪ ਧ	ਸਂ – ਸਂ –
ਸਂ ਰਂ ਗਂ ਰਂ	ਸਂ – ਨ ਧ	ਸਂ – ਸਂ ਰਂ	ਸਂ ਨ ਧ ਪ
ਮ – ਪ –	ਧ ਰਂ ਸਂ ਨ	ਧ ਪ ਮ ਗ	ਰ ਗ ਸ –

ਰਾਗ ਆਸਾ–ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਨਿ ਕ ਟੀ –	ਹੋ – ਇ ਦਿ	ਖਾ – ਵੈ ਸੇ	ਵ ਕ ਕਉ –
ਰ – ਮ –	ਪ – ਧ ਧ	ਸਂ – ਸਂ ਰਂ	ਸਂ ਨ ਧ ਪ
੦	੩	×	੨
ਨਿ ਕ ਟੀ –	ਹੋ – ਇ ਦਿ	ਖਾ – – –	ਵੈ – – –
ਧ ਧ ਮ –	ਪ – ਧ ਧ	ਸਂ – – ਰਂ	ਸਂ ਨ ਧ –
ਜੋ – ਜੋ –	ਕ – ਹੈ ਠਾ	ਕੁ ਰੁ ਪ ਹਿ	ਸੇ – ਵ ਕ
ਧ – ਧ ਰ	ਸਂ ਨ ਧ ਪ	ਪ ਨ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਰ ਸ
ਤ – ਤ ਕਾ	– ਲ਼ ਹੋ ਇ	ਆ – – –	ਵੈ – – –
ਰ – ਮ ਮ	ਪ – ਧ ਧ	ਸਂ – – ਰਂ	ਸਂ ਨ ਧ –
ਨਿ ਕ ਟੀ –	ਹੋ – ਇ ਦਿ	ਖਾ – ਵੈ ਸੇ	ਵ ਕ ਕਉ –
ਧ – ਧ ਰਂ	ਸਂ ਨਂ ਧ ਪ	ਪ ਨ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਅ ਪ ਨੇ ਸੇ	ਵ ਕ ਕੀ –	– ਆ ਪੇ –	ਗਾ – ਖੇ –
ਪ – ਪ ਧ	ਸਂ – ਸਂ –	– ਰਂ ਰਂ ਰਂ	ਸਂ – ਨ –
ਆ – ਪੇ –	ਨਾ – ਮੁ ਜ	ਪਾ – – –	ਵੈ – – –
ਮ – ਮ ਮ	ਪ – ਧ ਧ	ਸਂ – – ਰਂ	ਸਂ ਨ ਧ
ਜ ਹ ਜ ਹ	ਕਾ – ਜ ਕਿ	ਰ ਤ ਸੇ –	ਵ ਕ ਕੀ –
ਧ – ਧ ਰਂ	ਸਂ ਨ ਧ ਪ	ਪ ਨ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਰ ਸ
ਤ – ਹਾ ਤ	ਹਾ – ਉ ਠਿ	ਧਾ – – –	ਵੈ – – –
ਰ – ਮ ਮ	ਪ – ਧ ਧ	ਸਂ – – ਰਂ	ਸਂ ਨ ਧ –
ਨਿ ਕ ਟੀ –	ਹੋ – ਇ ਦਿ	ਖਾ – ਵੈ ਸੇ	ਵ ਕ ਕਉ –
ਧ ਧ ਧ ਰਂ	ਸਂ ਨ ਧ ਪ	ਪ ਨ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਤਿ ਸੁ ਸੇ –	ਵ ਕ ਕੇ –	ਹਉ – ਬ ਲਿ	ਹਾ – ਰੀ –
ਪ – ਪ ਧ	ਸਂ – ਸਂ –	ਰਂ – ਰਂ ਰਂ	ਸਂ – ਨ –
ਜੋ – ਅ ਪ	ਨੇ – ਪ੍ਰ ਭ	ਭਾ – – –	ਵੈ – – –
ਮ ਮ ਮ ਮ	ਪ – ਧ ਧ	ਸਂ – – ਰਂ	ਸਂ ਨ ਧ –

ਤਿ ਸ ਕੀ –	ਸੋ – ਇ ਸੁ	ਣੀ – ਮ ਨੁ	ਹ ਰਿਆ ਤਿਸੁ
ਧ ਧ ਧ ਰੰ	ਸੰ ਨ ਧ ਪ	ਪ ਨ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਰ ਸ
ਨਾ – ਨ ਕ	ਪ ਰ ਸ ਨ	ਆ – – –	ਵੈ – – –
ਰ – ਮ ਮ	ਪ – ਧ ਧ	ਸੰ – ਰੰ –	ਸੰ ਨ ਧ –
ਨਿ ਕ ਟੀ –	ਹੋ – ਇ ਦਿ	ਖਾ – ਵੈ ਸੇ	ਵ ਕ ਕਉ –
ਧ ਧ ਧ ਰੰ	ਸੰ ਨ ਧ ਪ	ਪ ਨ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਰ ਸ

—o—

ਆਸਾ ਘਰ ੭ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਰਿਦੈ ਨਿਤ ਧਿਆਈ ॥ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀ ਸਗਲ ਤਰਾਂਈ ॥ ੧ ॥
ਗੁਰੁ ਮੇਰੈ ਸੰਗਿ ਸਦਾ ਹੈ ਨਾਲੇ ॥ ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਤਿਸੁ ਸਦਾ ਸਮਾਲੇ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ।
ਤੇਰਾ ਕੀਆ ਮੀਠਾ ਲਾਗੈ ॥ ਹਰਿਨਾਮੁ ਪਦਾਰਥੁ ਨਾਨਕੁ ਮਾਂਗੈ ॥੨॥੪੨॥੯੩॥

ਰਾਗ ਆਸਾ—ਤਾਲ ਸੂਲ ਫਾਖਤਾ

ਅਸਥਾਈ

ਗੁ	ਰੁ	ਮੇ	ਰੈ	ਸੰ	–	ਗ	–	–	ਸ
ਰ	ਮ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	–	ਪ	ਪ
×		੦		੨		੩		੦	
ਦਾ	–	ਹੈ	–	ਨਾ	–	ਲੇ	–	–	–
ਪ	–	ਪ	ਪ	ਧ	–	ਸੰ	ਨ	ਧ	ਪ
ਸਿ	ਮ	ਰਿ	ਸਿ	ਮ	ਰਿ	ਤਿ	–	–	ਸੁ
ਨੁ	–	ਧ	ਪ	ਪ	ਧ	ਮ	–	–	ਪ
ਸ	–	ਦਾ	ਸ	ਮਾ	–	ਲੇ	–	–	–
ਗ	ਗ	ਰ	ਗ	ਰ	ਗ	ਸ	–	ਸ	ਸ

ਅੰਤਰਾ

ਹ	ਰਿ	ਕਾ	–	ਨਾ	–	ਮੁ	–	–	ਰਿ
ਪ	–	ਪ	ਧ	ਸੰ	–	ਸੰ	–	–	ਸੰ
ਦੈ	–	ਨਿ	ਤ	ਧਿਆ–		ਈ	–	–	–
ਰੰ	ਸੰ	ਗੰ	ਰੰ	ਸੰ	–	ਨ	–	ਧ	ਨ

ਸੰ	–	ਗੀ	–	ਸਾ	–	ਥੀ	–	–	–
ਨੁ	–	ਧ	ਪ	ਪ	ਧ	ਮ	–	–	ਪ
×		੦		੨		੩		੦	
ਸ	ਗ	ਲ	ਤ	ਰਾ	–	ਈ	–	–	–
ਗ	ਗ	ਰ	ਸ	ਰ	ਗ	ਸ	–	ਸ	ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਤੇ	–	ਰਾ	–	ਕੀ	–	ਆ	–	–	–
ਪ	–	ਪ	ਧ	ਸੰ	–	ਸੰ	–	–	ਸੰ
ਮੀ	–	ਠਾ	–	ਲਾ	–	ਗੇ	–	ਹ	ਰਿ
ਰੰ	ਸੰ	ਗੰ	ਰੰ	ਸੰ	–	ਨ	–	ਧ	ਨ
ਨਾ	–	ਮ	ਪ	ਦਾ	–	ਰ	–	–	ਥ
ਨੁ	–	ਧ	ਪ	ਪ	ਧ	ਮ	–	–	ਪ
ਨਾ	–	ਨ	ਕ	ਮਾਂ	ਗੈ	–	–	–	–
ਗ	–	ਰ	ਸ	ਰ	ਗ	ਸ	–	ਸ	ਸ

ਰਾਗ ਆਸਾ ਛੱਕਾ—ਤਾਲ ਦਾਦਰਾ

ਗੁਰ	ਮੁ	ਖਿ	ਢੂੰ	ਢਿ	ਢੂ	ਢੇ	–	ਦਿ	ਆ	ਹ	ਰਿ
ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	–	ਪ	ਧ	ਪ	ਧ
×			੨			×			੨		
ਸ	ਜ	ਣੁ	ਲ	ਧਾ	–	ਰਾ	ਮ	ਰਾ	ਜੇ	–	–
ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸੰ	–	ਸੰ	ਸੰ	–	–
ਕੰ	ਚ	ਨ	ਕਾ	ਇ	ਆ	ਕੋ	–	ਟ	ਗੜ੍ਹ	ਵਿ	ਚਿ
ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਪ
ਹਰਿ	ਹ	ਰਿ	ਸਿ	ਧਾ	–	ਹਰਿ	ਹ	ਰਿ	ਸਿ	ਧਾ	–
ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰ	ਸ	ਰ	ਗ	ਰ	ਸ	ਸ	–
ਹਰਿ	ਹ	ਰਿ	ਹੀ	ਰਾ	–	ਰ	ਤ	ਨੁ	ਹੈ	ਮੇ	ਰਾਂ
ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	ਧ	ਪ	ਧ
ਮਨੁ	ਤ	ਨੁ	ਵਿ	ਧਾ	–	ਮਨੁ	ਤ	ਨੁ	ਵਿ	ਧਾ	ਧੁਰਿ
ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ

ਭਾ ਗ ਵ	ਡੇ ਹ ਰਿ	ਪਾ – ਇ	ਆ ਨਾ –
ਸਂ ਸਂ ਰਂ	ਨ਼ ਧ ਪ	ਧ ਮ ਪ	ਨ਼ ਧ ਪ
×	੨	×	੨
ਨਕ ਰ ਸਿ	ਗੁ ਧਾ --	ਰਾ ਮ ਰਾ	ਜੇ – –
ਧ ਪ ਮ	ਗ ਰ ਸ	ਰ ਗ ਰ	ਸ – –

ਰਾਗ ਆਸਾ ਛੱਕਾ—ਤਾਲ ਤਲਵਾੜਾ

ਹ ਰਿ
ਪ ਧ

ਅੰ – ਮ੍ਰਿ ਤ	ਭਿੰ – ਨੇ –	ਲੋ – ਇ –	ਣਾ – ਮ ਨੁ
ਪ ਨ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਰ ਸ	ਰ ਪ ਗ ਰ	ਸ – ਸ ਸ
×			
ਪ੍ਰੇ – ਮਿ ਰ	ਤੈ – ਨਾ –	ਰਾ ਮ ਰਾ –	ਜੇ – ਮ ਨੁ
ਮ – ਮ ਮ	ਪ – ਧ –	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ – ਪ ਧ
ਗਾ ਮਿ ਕ ਸ	ਵ – ਟੀ –	ਲਾ – – ਇ	ਆ – ਕੈ –
ਪ ਨ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਰ ਸ	ਰ ਪ ਗ ਰ	ਸਂ – ਰਂ –
ਚ ਨੁ ਸੋ –	ਵਿੰ – ਨਾ –	ਗੁ ਰ ਮੁ ਖਿ	ਗੀ – ਗਿ ਚ
ਮ – ਮ ਮ	ਪ – ਧ –	ਪ ਨ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਰ ਸ
ਲੂ – – ਲਿ	ਆ – ਮੇਰਾ	ਮ ਨੁ ਤ ਨੁ	ਭਿੰ ਨਾ ਜ ਨੁ
ਰ ਪ ਗ ਰ	ਸ – ਰ ਗ	ਮ – ਮ ਮ	ਪ ਧ ਪ ਧ
ਨਾ – ਨ ਕੁ	ਮੁ ਸ ਕਿ ਙ	ਕੋ – – ਲਿ	ਆ – ਸ ਭੁ
ਪ ਨ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਰ ਸ	ਰ ਪ ਗ ਰ	ਸ – ਰ ਰ
ਜ ਨਮੁ ਧ ਨੁ	ਧੰ ਨਾ ਜ ਨੁ	ਨਾ – ਨ ਕੁ	ਮੁ ਸ ਕਿ ਙ
ਮ – ਮ ਮ	ਪ ਪ ਪ ਧ	ਪ ਨ ਧ ਪ	ਮ ਰ ਮ ਮ

ਕੋ
ਪ

ਰਾਗ ਆਸਾਵਰੀ

ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਆਸਾਵਰੀ ਠਾਠ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਜਾਤ ਔਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਵਰਜਿਤ ਹਨ, ਅਮਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਧੈਵਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਰਿਖਬ ਹੈ ਗਾਣੇ ਦਾ ਵਕਤ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਦਾ ਹੈ । ਰਵਾਜ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਵਿਚ ਵੀ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ, ਸੋ ਇਸ ਦਾ ਅੰਗ ਅਮਰੋਹੀ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੋਹੀ ਵਿਚ ਮਧਮ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ। ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਦੀ ਸੰਗਤ ਬੜੀ ਅਛੀ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਸਾ ਰਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਆਸਾ ਰਾਗ ਜੈਸੀ ਹੀ ਹੈ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਸਾ ਰਾਗ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਦੇ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ। ਅਮਰੋਹੀ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ । ਆਸਾਵਰੀ ਰਾਗ ਗੰਧਾਰ, ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਰਾਗ ਜੌਨਪੁਰੀ ਅਤੇ ਗੰਧਾਰੀ ਹਨ ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਮ ਪ ਧੁ ਸੰ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਨੁ ਧੁ ਪ ਮ ਗੁ ਰ ਸ ।

ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਸੁਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ:–

ਖਰਜ, ਰਿਖਬ ਸੁਧ, ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ, ਮਧਮ ਸੁਧ, ਪੰਚਮ, ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ, ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ ।

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਬਿਰਥਾ ਕਹਉ ਕਉਨ ਸਿਉ ਮਨ ਕੀ ॥ ਲੋਭਿ ਗ੍ਰਸਿਉ ਦਸਹੂ ਦਿਸ ਧਾਵਤ ਆਸਾ ਲਾਗਿਓ ਧਨ ਕੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਸੁਖ ਕੈ ਹੇਤ ਬਹੁਤੁ ਦੁਖੁ ਪਾਵਤ ਸੇਵ ਕਰਤ ਜਨ ਜਨ ਕੀ ॥ ਦੁਆਰਹਿ ਦੁਆਰਿ ਸੁਆਨ ਜਿਉ ਡੋਲਤ ਨਹ ਸੁਧ ਰਾਮ ਭਜਨ ਕੀ ॥ ੧ ॥ ਮਾਨਸ ਜਨਮੁ ਅਕਾਰਥ ਖੋਵਤ ਲਾਜ ਨ ਲੋਕ ਹਸਨ ਕੀ ॥ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਜਸੁ ਕਿਉ ਨਹੀ ਗਾਵਤ ਕੁਮਤਿ ਬਿਨਾਸੈ ਤਨ ਕੀ ॥੨॥੧॥੨੩੩॥

ਆਸਾਵਰੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ–ਤਾਲ ਤੀਨ

ਰ – ਮ –	ਪ – ਧੁ –	ਸੰ – ਨੁ –	ਧੁ – ਪ –
		×	
ਮ – ਪ –	ਸੰ – ਨੁ –	ਧੁ – ਪ –	ਮ ਗੁ ਰ ਸ

ਰਾਗ ਆਸਾਵਰੀ—ਤਾਲ ਤੀਨ

ਅਸਥਾਈ

ਬਿ ਰ ਥਾ –
ਰ ਮ ਪ –

ਕ – ਹਉ ਕਉ । – ਨ ਸਿ ਉ । ਮ ਨ ਕੀ – । ਬਿ ਰ ਥਾ –
ਸਂ – ਨ ਸਂ । ਨੁਧੁ ਪ ਮ ਪ । ਗੁ ਗੁ ਰ ਸ । ਰ ਮ ਪ –
੦ ੩ × ੨
ਲੋ – ਭਿ ਗ੍ਰ । ਸਿਓ – ਦ ਸ । ਹੂ – ਦਿ ਸ । ਧਾ – ਵ ਤ
ਗੁ – ਗੁ ਗੁ । ਗੁ – ਰ ਰ । ਗੁ ਗੁ ਰ ਸ । ਰ ਨੁ ਸ ਸ

ਆ – ਸਾ – । ਲਾ –ਗਿਓ – । ਧ ਨ ਕੀ – । ਬਿ ਰ ਥਾ –
ਰ ਮ ਪ ਸਂ । ਨੁਧੁ ਪ ਮ ਪ । ਗੁ ਗੁ ਰ ਸ । ਰ ਮ ਪ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਸੁ ਖ ਕੈ – । ਹੇ – ਤ ਬ । ਹੁ ਤ ਦੂ ਖੁ । ਪਾ – ਵ ਤ
ਮ ਮ ਮ – । ਪ – ਧੁ ਧੁ । ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ । ਧੁ – ਸਂ ਸਂ

ਸੇ – ਵ ਕ । ਰ ਤ ਜ ਨ । ਜ ਨ ਕੀ – । – – – –
ਰਂ – ਰਂ ਰਂ । ਰਂ ਗੁਂ ਸਂ ਰਂ । ਗੁਂ ਗੁਂ ਰਂ ਸਂ । ਨੁ ਧੁ ਪ –

ਦੁਆ– ਰ ਹਿ । ਦੁਆ – ਰ ਸੁ । ਆ ਨ ਜਿ ਉ । ਡੋ – ਲ ਤ
ਸਂ – ਨੁ ਸਂ । ਨੁਧੁ ਪ ਮ ਪ । ਗੁ ਗੁ ਰ ਸ । ਰ ਨੁ ਸ ਸ

ਨ ਹ ਸੁ ਧ । ਰਾ – ਮ ਭ । ਜ ਨ ਕੀ – । ਬਿ ਰ ਥਾ –
ਰ ਮ ਪ ਧੁ । ਗੁਂ ਰਂ ਸਂ ਰਂ । ਸਂ ਨੁ ਧੁ ਪ । ਮ ਮ ਪ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਮਾ – ਨ ਸ । ਜ ਨ ਮ ਅ । ਕਾ – ਰ ਥ । ਖੋ – ਵ ਤ
ਮ – ਮ ਮ । ਪ ਪ ਧੁ ਧੁ । ਸਂ – ਸਂ ਸਂ । ਧ – ਸਂ ਸਂ

ਲਾ – ਜ ਨ । ਲੋ – ਕ ਹ । ਸ ਨ ਕੀ – । – – –
ਰਂ – ਰਂ ਰਂ । ਰਂ – ਸਂ ਰਂ । ਗੁਂ ਗੁਂ ਰਂ ਸਂ । ਨੁ ਧੁ ਪ –

ਨਾ – ਨ ਕ । ਹ ਰਿ ਜ ਸੁ । ਕਿ ਉ ਨ ਹੀ । ਗਾ –ਵਤ ਕੁ
ਸਂ – ਨ ਸਂ । ਨੁਧੁ ਪ ਮ ਪ । ਗੁ – ਰ ਸ । ਰ ਨੁ ਸ ਸ

ਮ – ਤ ਬਿ । ਨਾ – ਸੇ – । ਤ ਨ ਕੀ – । ਬਿ ਰ ਥਾ –
ਰ ਮ ਪ ਧੁ । ਗੁਂ ਰਂ ਸਂ ਰਂ । ਸਂ ਨੁ ਧੁ ਪ । ਮ ਮ ਪ –

ਰਾਗ ਗੂਜਰੀ

ਮਾ ਤੀਵਰ ਪੰਚਮ ਵਰਜ ਰ, ਗ, ਧ, ਕ਼ੋਮਲ ਕੀਨ।
ਧ ਰ ਵਾਦੀ ਸਮਵਾਦਤੇ ਰਾਗ ਗੂਜਰੀ ਚੀਨ।

ਗੂਜਰੀ ਰਾਗ ਟੋਡੀ ਠਾਠ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਦਾ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸਦੀ ਜਾਤ ਖਾਡਵ-ਖਾਡਵ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਅਤੀ ਪੁਰਾਤਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਧੈਵਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਖਬ ਹੈ । ਗਾਣੇ ਦਾ ਵਕਤ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਸੁਧ ਟੋਡੀ ਵਿਚੋਂ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਕਢ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਗੂਜਰੀ ਰਾਗ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਐਸੇ ਕੁਝ ਗੁਣੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਭਿੰਨਤਾ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਦੇ ਲਗਾਣੇ ਅਤੇ ਨਾ ਲਗਾਣੇ ਤੇ ਹੀ ਹੈ। ਯਥਾ:—

ਨ਼ ਸ ਰੁ ਗੁ, ਰੁ ਗੁ, ਰੁ ਸ, ਨ਼ ਸ ਰੁ ਧੁ, ਨ਼ ਧੁ ਗ, ਮੇ ਗੁ, ਧੁ ਪ ਮੇ ਗੁ ਰੁ ਗੁ ਰੁ ਸ, ਇਹ ਟੋਡੀ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਕੱਢ ਦਿਤੀ ਜਾਵ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਗੂਜਰੀ ਹੀ ਬਣੇਗਾ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰੁ ਗੁ ਮੇ ਧੁ ਨ ਸਂ।
ਅਵਰੋਹੀ—ਸਂ ਨ ਧੁ ਮੇ ਗੁ ਰੁ ਗੁ ਰੁ ਸ।

ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:—

ਸ ਧੁ, ਧੁ, ਨ ਮੇ ਧੁ, ਨ ਸਂ, ਨ ਧੁ, ਮੇ ਗੁ, ਧੁ ਮੇ ਗੁ, ਰੁ ਗੁ, ਰੁ, ਸ, ਨ਼ ਸ, ਰੁ ਨ਼ ਧੁ, ਗੁ, ਮੇ ਗੁ, ਧੁ ਮੇ ਗੁ, ਰੁ ਗੁ, ਰੁ, ਸ।

ਗੂਜਰੀ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ—ਖਰਜ, ਰਿਖਬ ਕੋਮਲ, ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ, ਮਧਮ ਤੀਵਰ, ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ, ਨਿਖਾਧ।

ਗੂਜਰੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ ਆਰਾਧਹੁ ਪਿਆਰੋ ਨਿਮਖ ਨ ਕੀਜੈ ਢੀਲਾ ॥ ਸੰਤ ਸੇਵਾ ਕਰਿ ਭਾਵਨੀ ਲਾਈਐ ਤਿਆਗਿ ਮਾਨੁ ਹਾਠੀਲਾ ॥੧॥ ਮੋਹਨੁ ਪ੍ਰਾਨ ਮਾਨ ਰਾਗੀਲਾ ॥ ਬਾਸਿ ਰਹਿਓ ਹੀਅਰੇ ਕੈ ਸੰਗੇ ਪੇਖਿ ਮੋਹਿਓ ਮਨੁ ਲੀਲਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ ਜਿਸੁ ਸਿਮਰਤ ਮਨਿ ਹੋਤ ਅਨੰਦਾ ਉਤਰੈ ਮਨਹੁ ਜੰਗੀਲਾ ॥ ਮਿਲਬੇ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਬਰਨਿ ਨ ਸਾਕਉ ਨਾਨਕ ਪਰੈ ਪਰੀਲਾ ॥੨॥੫॥੧੩॥

ਰਾਗ ਗੂਜਰੀ—ਤਾਲ ਤੀਨ

ਅਸਥਾਈ

ਮੋ	—	ਹ	ਨੁ	।	ਪ੍ਰਾ	—	ਨ	ਮਾ	।	—	ਨ	ਗੁ	—	।	ਗੀ	—	ਲਾ	—
ਸ	ਰੁ	ਗੁ	ਮੇ	।	ਧੁ	—	ਨ	ਮੇ	।	ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	—	।	ਮੇ	ਗੁ	ਰੁ	ਸ
੦					੩					×					੨			

ਬਾ – ਸ ਰ | ਹਿਓ- ਹੀ ਅ | ਰੇ – ਕੈ – | ਸੰ – ਗੇ –
ਸ ਨ਼ ਧ ਨ਼ | ਸ ਰੁ ਸ – | ਗੁ ਰੁ ਸ | ਰੁ – ਸ –
× ੩ × ੨
ਪੇ –ਖਿ ਮੋ | ਹਿਓ– ਮ ਨੁ | ਲੀ – – – | ਲਾ – – –
ਸ ਰੁ ਗੁ ਮੇ | ਧ – ਨ ਮੰ | ਧੁ – ਧੁ – | ਮੰ ਗੁ ਰੁ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਦਿ ਨੁ ਰਾ – | ਤੀ– ਆ– | ਰਾ – ਧ ਹੁ | ਪਿਆ– ਰੇ –
ਮੰ ਮੰ ਮੰ – | ਧੁ – ਨ | ਸਂ – ਸਂ ਸਂ | ਸਂ ਰਂ ਸਂ –
ਨਿ ਮੰ ਖ ਨ | ਕੀ – ਜੈ – | ਢੀ – – – | ਲਾ – – –
ਨ ਨ ਸਂ ਸਂ | ਸਂ – ਗੁਂ ਗੁਂ | ਰੁਂ – ਸਂ – | ਨ – ਧ੍ –
ਸੰ – ਤ ਸੇ | ਵਾ – ਕ ਰਿ | ਭਾ – ਵ ਨੀ | ਲਾ ਈ ਐ –
ਧ੍ – ਧ੍ ਧ੍ | ਮੰ ਧ੍ ਗੁ ਮੰ | ਧ੍ ਨ ਧ੍ ਮੰ | ਗੁ ਰੁ ਸ –
ਤਿਅ-ਗ ਮਾ | ਨੁ ਹਾ – | ਠੀ – – – | ਲਾ – – –
ਸ ਰੁ ਗੁ ਮੇ | ਧ੍ ਧ੍ ਨੁ ਮੇ | ਧ੍ – ਧ੍ – | ਮੇ ਗੁ ਰੁ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਜਿ ਸੁ ਸਿ ਮ | ਰ ਤ ਮ ਨਿ | ਹੋ – ਤ ਅ | ਨੈ – ਦਾ –
ਮੰ ਮੰ ਮੰ ਗ | ਧ੍ ਧ੍ ਨ ਨ | ਸਂ – ਸਂ ਸਂ | ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ
ਉ ਤ ਰੈ – | ਮ – ਨ ਹੁ ਜੈ | ਗੀ – – – | ਲਾ – – –
ਨ ਨ ਸਂ – | ਸਂ – ਗੁਂ ਗੁਂ | ਰੁਂ – ਸਂ – | ਨ – ਧ੍ –
ਮਿਲ ਬੇ ਕੀ | ਮ ਹਿ ਮਾ – | ਬ ਰ ਨਿ ਸ | ਸਾ – ਕਉ –
ਧੁ ਧੁ ਧੁ ਧੁ | ਮੰ ਧੁ ਗੁ ਮੰ | ਧੁ ਨ ਧੁ ਮੰ | ਗੁ ਰੁ ਸ –
ਨਾ – ਨ ਕ | ਪ – ਰੈ ਪ | ਗੀ – – – | ਲਾ – – –
ਸ ਰੁ ਗੁ ਮੰ | ਧੁ – ਨ ਮੰ | ਧੁ – ਧੁ – | ਮੰ ਗੁ ਰੁ ਸ

ਰਾਗ ਦੇਵ ਗੰਧਾਰੀ

ਰਾਗ ਦੇਵ ਗੰਧਾਰੀ, ਆਸਾਵਰੀ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ । ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਧੈਵਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਹੈ । ਗਾਣੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸਵੇਰੇ ਦੂਜਾ ਪਹਰ ਹੈ। ਰਵਾਜ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਗੰਧਾਰਾ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਦ੍ਵੈ ਗੰਧਾਰੀ ਯਾ ਦੇਵ ਗੰਧਾਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸੁਧ ਗੰਧਾਰ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਮ ਪ ਧ੍ਹ ਨ੍ਹ ਸੰ।
ਅਵਰੋਹੀ—ਸੰ ਨ੍ਹ ਧ੍ਹ ਮ ਪ ਗ੍ਹ ਰ ਸ, ਰ ਨ਼੍ਹ ਸ ਰ ਗ ਮ, ਪ ਗ੍ਹ ਰ ਸ।

ਦੇਵ ਗੰਧਾਰੀ ਮਹਲਾ ੫॥

ਪ੍ਰਭ ਜੀਉ ਪੇਖਉ ਦਰਸੁ ਤੁਮਾਰਾ॥ ਸੁੰਦਰ ਧਿਆਨੁ ਧਾਰੁ ਦਿਨੁ ਰੈਨੀ ਜੀਅ ਪ੍ਰਾਨ ਤੇ ਪਿਆਰਾ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਸਾਸਤ੍ਰ ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ ਅਵਿਲੋਕੇ ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਤਤੁ ਬੀਚਾਰਾ॥ ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਪ੍ਰਾਨ ਪਤਿ ਪੂਰਨ ਭਵਜਲ ਉਧਰਨ ਹਾਰਾ॥ ੧ ॥ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ ਭਗਤ ਜਨ ਸੇਵਕ ਤਾਕੀ ਬਿਖੈ ਅਧਾਰਾ॥ ਤਿਨ ਜਨ ਕੀ ਧੂਰਿ ਬਾਛੈ ਨਿਤ ਨਾਨਕੁ ਪਰਮੇਸਰੁ ਦੇਵਨਹਾਰਾ॥ ੨ ॥ ੨੦॥

ਰਾਗ ਦੇਵ ਗੰਧਾਰੀ—ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਪ੍ਰ ਭ ਜੀ ਉ । ਪੇ – ਖ ਉ । ਦ ਰ ਸੁ ਤੁ । ਮਾ – ਰਾ –
ਧ੍ਹ ਮ ਪ ਸੰ । ਧ੍ਹ – ਪ ਧ੍ਹ । ਮ ਮ ਪ ਪ । ਮ ਗ ਮ –
੦ ੩ × ੨
ਸੁੰ – ਦ ਰ । ਧਿਆ–ਨੁ ਧਾ । – ਰੁ ਦਿ ਨੁ । ਰੈ – ਨੀ –
ਮ ਪ ਗ੍ਹ ਗ੍ਹ । ਰ – ਸ ਸ । ਰ ਨ਼੍ਹ ਸ ਰ । ਗ – ਮ –
ਜੀ – ਅ ਪ੍ਰਾ । – ਨ ਤੇ – । ਪਿਆ– – – । ਰਾ – – –
ਪ ਧ੍ਹ ਮ ਪ । ਧ੍ਹ -- ਸੰ ਸੰ । ਰੰ – ਸੰ ਰੰ । ਧ੍ਹ – ਪ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਸਾ ਸ ਤ੍ਰ -- । ਬੇ – ਦ ਪੁ । ਰਾ ਨ ਅ ਵ । ਲੋ – ਕੇ –
ਮ -- ਪ ਧ੍ਹ । ਸੰ -- ਸੰ ਸੰ । ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ । ਰੰ ਨ੍ਹ ਸੰ –
ਸਿ ਮ੍ਰਿ – ਤਿ । ਤ – ਤੁ ਬੀ । ਚਾ – – – । ਰਾ – – –
ਧ੍ਹ ਧ੍ਹ ਪ ਧ੍ਹ । ਸੰ – ਸੰ ਸੰ । ਸੁੰਰੰ ਗੁੰ ਰੰ ਸੰ । ਨ੍ਹ ਸੰ ਧ੍ਹ ਪ

ਦੀ – ਨਾ –	ਨਾ – ਥ੍ਰ ਪ੍ਰਾ	– ਨ ਪ ਤਿ	ਪੂ – ਰ ਨ
ਧੁ ਧੁ ਪ ਧੁ	ਗੁ – ਰ ਸ	ਰ ਨੁ ਸ ਰ	ਗ – ਮ ਮ
੦	੩	×	੨
ਭ ਵ ਜ ਲ	ਉ ਧ ਰ ਨ	ਹਾ – – –	ਟਾ – – –
ਪ ਧੁ ਮ ਪ	ਧੁ – ਸੰ ਸੰ	ਰੰ ਨੁ ਸੰ ਰੰ	ਧੁ – ਪ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਆ – ਦਿ ਜੁ	ਗਾ – ਦਿ ਭ	ਗ ਤ ਜ ਨ	ਸੇ – ਵ ਕ
ਮ – ਪ ਧੁ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਰ ਨੁ ਸੰ –
ਤਾ – ਕੀ –	ਬਿ ਖੈ – ਅ	ਧਾ – – –	ਰਾ – – –
ਧੁ – ਪ ਧੁ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਸੰਰੁੰ ਗੁੰ ਰੰ ਸੰ	ਨੁ ਸੰ ਧੁ ਪ
ਜ ਨ ਕੀ –	ਧੂ – ਰਿ ਬਾ	ਛੈ – ਨਿ ਤ	ਨਾ ਨਕ ਪ ਰ
ਧੁ ਧੁ ਪ ਧੁ	ਗੁ – ਰ ਸ	ਰ ਨੁ ਸ ਰ	ਗ ਗ ਮ ਮ
ਮੇ – ਸ ਰੁ	ਦੇ – ਵ ਨ	ਹਾ – – –	ਗ – – –
ਪ ਧੁ ਮ ਮ	ਧ – ਸੰ ਸੰ	ਰੰ ਨੁ ਸੰ ਰੰ	ਧੁ – ਪ –

—o—

ਰਾਗ ਬਿਹਾਗੜਾ

ਬਿਹਾਗੜਾ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ-ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਗੰਧਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਨਿਖਾਧ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦੋਨੋ ਨਿਖਾਧਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆ ਹਨ। ਗਾਣੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਰ ਹੈ। ਰਵਾਜ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਸਵੇਰੇ ਵੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਲਛਣ ਬਿਹਾਗ ਜੈਸੇ ਹੀ ਹਨ। ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਧ ਬਿਹਾਗ ਵਿਚ ਲਗਾਣੇ ਨਾਲ ਬਿਹਾਗੜਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਨ ਸ ਗ ਮ ਪ ਨ ਸੰ

ਅਵਰੋਹੀ—ਸੰ ਨ ਧ ਪ, ਨੁ ਧ ਪ, ਧ ਗ ਮ ਗ ਰ ਸ

ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਸੁਧ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਰਾਗ ਬਿਹਾਗੜਾ ਮਹਲਾ ੯ ॥

ਹਰਿ ਕੀ ਗਤਿ ਨਹਿ ਕੋਊ ਜਾਨੈ ॥ ਜੋਗੀ ਜਤੀ ਤਪੀ ਪਚਿਹਾਰੇ ਅਰੁ ਬਹੁ ਲੋਗ ਸਿਆਣੇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਛਿਨ ਮਹਿ ਰਾਉ ਰੰਕ ਕਉ ਕਰਈ ਰਾਉ ਰੰਕ ਕਰਿ ਡਾਰੇ ॥ ਰੀਤੇ ਭਰੇ ਭਰੇ ਸਖਨਾਵੈ ਯਹ ਤਾਕੋ ਬਿਵਹਾਰੇ ॥ ੧ ॥ ਅਪਨੀ ਮਾਇਆ ਆਪਿ ਪਸਾਰੀ ਆਪਹਿ ਦੇਖਣਹਾਰਾ ॥ ਨਾਨਾ ਰੂਪ ਧਰੇ ਬਹੁਰੰਗੀ ਸਭ ਤੇ ਰਹੇ ਨਿਆਰਾ ॥੨॥ ਅਗਨਤ ਅਪਾਰੁ ਅਲਖ ਨਿਰੰਜਨ ਜਿਹ ਸਭ ਜਗ ਭਰਮਾਇਓ ॥ ਸਗਲ ਭਰਮ ਤਜਿ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਾਣੀਚਰਨ ਤਾਹਿ ਚਿਤ ਲਾਇਓ॥ ੩ ॥

ਰਾਗ ਬਿਹਾਗੜਾ—ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਹ ਰਿ ਕੀ –	ਗ ਤਿ ਨ ਹਿ	ਕੋ – ਊ –	ਜਾ – ਨੈ –
ਸ ਸ ਮ ਗ	ਪ ਪ ਨ ਧ	ਸਂ – ਨ਼ ਪ	ਮ – ਗ –
੦	੩	×	੨
ਜੋ – ਗੀ –	ਜ – ਤੀ ਤ	ਪੀ – ਪ ਚਿ	ਹਾ – ਰੇ –
ਸਂ – ਨ਼ ਧ	ਪ ਧ ਗ ਮ	ਗ ਪ ਗ ਮ	ਗ – ਨ਼ ਸ
ਅ ਰੁ ਬ ਹੁ	ਲੋ – ਗ ਸਿ	ਆ – – –	– – ਣੇ –
ਨ਼ ਸ ਰ ਰ	ਨ਼ ਸ ਗ ਮ	ਪ – ਗ ਮ	ਗ – ਨ਼ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਛਿ ਨ ਮ ਹਿ	ਰਾ – ਉ ਰੰ	– ਕ ਕਉ –	ਕ ਰ ਈ –
ਪ ਪ ਪ –	ਨ – ਨ ਨ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ –	ਸਂ ਰਂ ਸਂ –
ਰਾ – ਉ ਰੰ	– ਕ ਕ ਰਿ	ਡਾ – – –	ਰੇ – – –
ਸਂ – ਗਂ –	ਗਂ ਮਂ ਗਂ ਰਂ	ਸਂ – ਸਂ –	ਨ ਧ ਨ –
ਰੀ – ਤੇ –	ਭ – ਰੇ ਭ	ਰੇ – ਸ ਖ	ਨਾ – ਵੈ –
ਸਂ – ਨ਼ ਧ	ਪ ਧ ਗ ਮ	ਗ ਪ ਗ ਮ	ਗ – ਨ਼ ਸ
ਯ ਹ ਤਾ –	ਕਉ – ਬਿ ਵ	ਹਾ – – –	ਰੇ – – –
ਸ ਸ ਰ –	ਨ਼ ਸ ਗ –	ਪ – ਗ ਮ	ਗ ਨ਼ ਨ਼ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਅ ਪ ਨੀ –	ਮਾ ਇ ਆ –	ਆ – ਪਿ ਪ	ਸਾ – ਰੀ –
ਪ ਪ ਪ –	ਨ – ਨ –	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਰਂ ਸਂ –

ਆ – ਪ ਹਿ	ਦੇ – ਖ ਨ	ਹਾ – – –	ਰਾ – – –
ਸਂ – ਗਂ –	ਗਂ ਮਂ ਗਂ ਰਂ	ਸਂ – ਸਂ –	ਨ ਪ ਨ –
੦	੩	×	੨
ਨਾ – ਨਾ –	ਰੂ – ਪ ਧ	ਰੇ – ਬ ਹੁ	ਰੰ – ਗੀ –
ਸਂ – ਨੁ ਧ	ਪ ਧ ਗ ਮ	ਗ ਪ ਗ ਮ	ਗ – ਸ –
ਸ ਭ ਤੇ –	ਰ – ਹੇ ਨਿ	ਆ – – –	ਰਾ – – –
ਸ ਸ ਰ –	ਨ਼ ਸ ਗ ਗ	ਪ ਪ ਗ ਮ	ਗ – ਨ਼ ਧ

ਅੰਤਰਾ ੩

ਅ
ਸ

ਗ ਨ ਤ ਅ	ਪਾ – ਰੁ ਅ	ਲ – ਖ ਨਿ	ਰੰ – ਜ ਨ
ਪ ਪ ਪ ਪ	ਨ – ਨ ਨ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਰਂ ਸਂ ਸਂ
ਜਿ ਹ ਸ ਭ	ਜ ਗ ਭ ਰ	ਮਾ – – ਇ	ਓ – – –
ਸਂ – ਗਂ ਗਂ	ਗਂ ਮਂ ਗਂ ਰਂ	ਰਂ – ਸਂ ਸਂ	ਨ ਪ ਨ –
ਸ ਗ ਲ ਭ	ਰ ਮ ਤ ਜਿ	ਨਾ – ਨ ਕ	ਪ੍ਰਾ – ਣੀ –
ਸਂ ਸਂ ਨੁ ਧ	ਪ ਧ ਗ ਮ	ਗ ਪ ਗ ਮ	ਗ – ਸ –
ਚ ਰ ਨ ਤਾ	ਹਿ – ਚਿ ਤ	ਲਾ – – ਇ	ਓ – – –
ਸ ਸ ਰ ਰ	ਨ਼ ਸ ਗ ਗ	ਪ ਪ ਗ ਮ	ਗ ਨ਼ ਸ –

—o—

ਵਾਹ ਵਾਹ ਕਾ ਬਡਾ ਤਮਾਸਾ ॥ ਆਪਿ ਹਸੈ ਆਪਿ ਹੀ ਚਿਤਵੈ ਆਪੇ ਚੰਦੁ ਸੂਰ ਪਰਗਾਸਾ ॥ ਆਪੇ ਜਲੁ ਆਪੇ ਥਲੁ ਥੰਮਨੁ ਆਪੇ ਕੀਆ ਘਟਿ ਘਟਿ ਬਾਸਾ ॥ ਆਪੇ ਨਰੁ ਆਪੇ ਫੁਨਿ ਨਾਰੀ ਆਪੇ ਸਾਰਿ ਆਪ ਹੀ ਪਾਸਾ ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੰਗਤਿ ਸਭੈ ਬਿਚਾਰਹੁ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਕਾ ਵਡਾ ਤਮਾਸਾ ॥ ੨ ॥ ੧੨ ॥

ਰਾਗ ਬਿਹਾਗੜਾ–ਤਾਲ ਤੀਨ

ਅਸਥਾਈ

ਵਾ – ਹੁ ਵਾ	– ਹੁ ਕਾ –	ਬ – ਡਾ ਤ	ਮਾ – ਸਾ –
ਸਂ ਨੁ ਧ ਪ	ਪ – ਗ –	ਮ ਪ ਮ ਪ	ਗ – ਸ –
ਆ – ਪੇ –	ਹ – ਸੈ –	ਅ = ਪ ਹੀ	ਚਿ ਤ ਵੈ –
ਪ਼ – ਨ਼ –	ਸ ਸ ਸ –	ਗ ਮ ਪ ਮ	ਗ ਗ ਸ –

ਆ – ਪੇ – । ਚੰ – ਦੁ ਸੂ । – ਰੁ ਪ ਰ । ਗਾ – ਸਾ –
ਸ – ਗ ਮ । ਪਾ – ਨ ਧ । ਸੰ ਸੰ ਨ ਧ । ਪ ਨ ਪ ਗ
੦ ੩ × ੨

ਅੰਤਰਾ ੧

ਆ – ਪੇ – । ਜ ਲੁ ਆ – । ਪੇ – ਥ ਲੁ । ਥੰ – ਮ ਨ
ਗ ਮ ਪ – । ਨ ਨ ਸ – । ਪ – ਨ ਸੰ । ਗੰ ਰੰ ਸੰ ਸੰ
ਆ – ਪੇ – । ਕੀ – ਆ – । ਘਟਿ ਘਟਿ । ਬਾ – ਸਾ –
ਸੰ ਮੰ ਗੰ ਰੰ । ਨ ਰੰ ਸੰ ਨੰ । ਸੰ ਸੰ ਨ ਧ । ਪ ਨੁ ਪ ਗ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਆ – ਪੇ – । ਨ ਰੁ ਆ – । ਪੇ – ਫੁਨਿ । ਨਾ – ਰੀ –
ਗ ਮ ਪ ਧ । ਨ ਨ ਸੰ – । ਪ – ਨ ਸੰ । ਗੰ ਰੰ ਨ ਸੰ
ਆ – ਪੇ – । ਸੁ – ਰ ਆ । – ਪ ਹੀ – । ਪਾ – ਸਾ –
ਸੰ ਮੰ ਗੰ ਰੰ । ਨ ਰ ਸੰ ਨ । ਸੰ ਸੰ ਨ ਧ । ਪ ਨੁ ਪ ਗ

ਅੰਤਰਾ ੩

ਗੁ ਰ ਮੁ ਖਿ । ਸੰ – ਗ ਤਿ । ਸ – ਭੇ ਬਿ । ਚਾ – ਰ ਹੁ
ਗ ਮ ਪ ਪ । ਨ – ਸੰ ਸੰ । ਪ – ਨ ਸੰ । ਗੰ ਰੰ ਨੰ ਸ
ਵਾ – ਹੁ ਵਾ । – ਹੁ ਕਾ – । ਬ – ਡਾ ਤ । ਮਾ – ਸਾ –
ਸੰ ਮੰ ਗੰ ਰੰ । ਨ ਰੰ ਸੰ ਨ । ਸੰ – ਨ ਧ । ਪ ਨੁ ਪ ਗ
ਵਾ – ਹੁ ਵਾ । – ਹੁ ਕਾ –
ਸੰ ਨੁ ਧ ਪ । ਪ ਪ ਗ –

—o—

ਰਾਗ ਵਡਹੰਸ

ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਗੰਧਾਰ ਤਜ ਅਲਪਹ ਧੈਵਤ ਹੋਇ।
ਪ-ਸ, ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦ ਕਰ ਵਡਹੰਸ ਕਹੀਐ ਸੋਇ।

ਵਡਹੰਸ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ-ਔਡਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਦੇ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਖਬ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਗਾਣੇ ਦਾ ਵਕਤ ਦੋ ਪਹਰ ਦਿਨ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਦਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸੁਧ ਧੈਵਤ ਦਾ ਥੋੜਾ ਵਰਤਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਮ ਪ ਨ ਸੰ।
ਅਵਰੋਹੀ--ਸੰ ਨੁ ਪ ਮ ਰ ਸ।
ਪਕੜ=ਨੁ ਪ ਮ, ਰ, ਸ, ਰ ਮ, ਪ, ਨੁ ਪ, ਨ ਸੰ, ਨੁ ਪ ਮ ਰ ਸ।

ਲਹਰਾ ਵਡਹੰਸ—ਤਾਲ ਰੂਪਕ

ਨੁ ਪ ਮ	ਰ ਸ	ਨ਼ ਸ
×	੧	੨
ਨੁ਼ ਪ਼ ਨ਼	ਸ ਰ	ਮ ਪ

ਵਡਹੰਸ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਵਿਸਰੁ ਨਾਹੀ ਪ੍ਰਭ ਦੀਨ ਦਇਆਲਾ ॥ ਤੇਰੀ ਸਰਣਿ ਪੂਰਨ ਕਿਰਪਾਲਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਜਹ ਚਿਤਿ ਆਵਹਿ ਸੋ ਥਾਨੁ ਸੁਹਾਵਾ ॥ ਜਿਤੁ ਵੇਲਾ ਵਿਸਰਹਿ ਤਾਂ ਲਾਗੈ ਹਾਵਾ ॥ ੧ ॥ ਤੇਰੇ ਜੀਅ ਤੂ ਸਦਹੀ ਸਾਥੀ ॥ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੇ ਕਢੁ ਦੇ ਹਾਥੀ ॥ ੨ ॥ ਆਵਣੁ ਜਾਣਾ ਤੁਮਹੀ ਕੀਆ ॥ ਜਿਸੁ ਤੂ ਰਾਖਹਿ ਤਿਸੁ ਦੂਖੁ ਨ ਥੀਆ ॥ ੩ ॥ ਤੂ ਏਕੋ ਸਾਹਿਬੁ ਅਵਰੁ ਨ ਹੋਰਿ ॥ ਬਿਨਉ ਕਰੈ ਨਾਨਕੁ ਕਰ ਜੋਰਿ ॥੪॥੭॥

ਰਾਗ ਵਡਹੰਸ—ਤਾਲ ਤੀਨ

ਅਸਥਾਈ

ਵਿ ਸ ਰੁ ਨਾ	ਹੀ – ਪ੍ਰ ਭ	ਦੀ – ਨ ਦਿ	ਆ – ਲਾ –
ਸਂ ਸਂ ਨੁ ਪ	ਪ ਪ ਨੁ ਪ	ਮ ਰ ਸ ਰ	ਮ – ਮ –
੦	੩	×	੨
ਤੇ – ਰੀ –	ਸ ਰ ਣਿ ਪੂ	ਰ ਨ ਕਿ ਰ	ਪਾ – ਲਾ –
ਮ – ਪ –	ਨੁ ਪ ਨ ਨ	ਸਂ ਸਂ ਨ ਸਂ	ਰਂ ਸਂ ਪ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਜ ਹ ਚਿ ਤਿ	ਆ ਵੰਹਿ ਸੋ –	ਥਾ – ਨੁ ਸੁ	ਹਾ ਵਾ ਜਿ ਤੁ
ਮ – ਪ ਪ	ਨੁ ਪ ਨ ਨ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਨ ਸਂ ਸਂ ਸਂ
ਵੇ ਲਾ ਵਿ ਸ	ਰ ਹਿ ਤਾਂ –	ਲਾ – ਗੈ –	ਹਾ – ਵਾ –
ਨ ਨ ਨ ਨ	ਸਂ – ਸਂ –	ਨ ਸਂ ਰਂ ਸਂ	ਸਂ – ਪ –
ਤੇ – ਰੇ –	ਜੀ – ਅ ਤੂ	ਸ ਦ ਹੀ –	ਸਾ – ਥੀ ਸੰ
ਮ – ਪ –	ਨੁ ਪ ਮ ਮ	ਰ ਰ ਸ –	ਰ – ਸ ਸ
ਸਾਂ – ਰ ਸਾ	ਗ ਰ ਤੇ –	ਕ ਢੁ ਦੇ –	ਹਾ – ਥੀ –
ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਰਂ ਸਂ ਸਂ –	ਨ ਸਂ ਰਂ –	ਸਂ – ਪ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਆ – ਵ ਣੁ	ਜਾ – ਣਾ –	ਤੁ ਮ ਹੀ –	ਕੀ – ਆ –
ਮ – ਪ ਪ	ਨੁ ਪ ਨ –	ਸਂ ਸਂ ਸਂ –	ਨ – ਸਂ –

ਜਿ ਸੁ ਤੂ – । ਰਾ ਖਹਿ ਤਿ ਸੁ । ਦੂ – ਖ ਨ । ਥੀ – ਆ ਤੂ
ਨ ਨ ਨ – । ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ । ਨ – ਸਂ ਰਂ । ਸਂ – ਪ ਪ
੦ ੩ × ੨
ਏ – ਕੋ – । ਸਾ – ਹਿ ਬੁ । ਅ ਵ ਰੁ ਨ । ਹੋ – ਰਿ –
ਮ -- ਪ -- । ਨ ਪ ਮ ਮ । ਰ ਰ ਸ ਸ । ਰ – ਸ –

ਬਿ -- ਨਉ ਕ । ਰੈ – ਨਾ – । ਨ ਕੁ ਕ ਰ । ਜੋ – ਰਿ –
ਸਂ – ਸਂ ਸਂ । ਰਂ ਸਂ ਸਂ – । ਨ ਸਂ ਰਂ ਸਂ । ਸਂ – ਪ –

ਰਾਗ ਸੋਰਠ

ਸੋਰਠ ਖਮਾਚ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਦੇ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ । ਅਵਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ, ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਖਬ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਧੈਵਤ ਹੈ । ਰਵਾਜ ਵਿਚ ਮਧਮ ਤੋਂ ਰਿਖਬ ਤਕ ਜਾਣੇ ਵਿਚ ਮੋਂਡ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਗਾਣੇ ਦਾ ਵਕਤ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ । ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਦਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਸੁਧ ਨਿਖਾਦ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਲਗਦੀ ਹੈ । ਰਵਾਜ ਵਿਚ ਸੋਰਠ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਵੀ ਗਾਵਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਰਾਗ ਦੇਸ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜਨ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਸੋਰਠ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਦਾ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹੈ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ । ਅਤੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਖਮਾਚ ਠਾਠ ਦੇ ਰਾਗ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ:—(੧) ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ । (੨) ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ । ਸੋਰਠ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਪਹਿਲੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਆਉਣਗੇ ਅਤੇ ਖਮਾਚ, ਤਿਲੰਗ ਆਦਿਕ ਦੂਸਰੀ ਕਿਸਮਵਿਚ।

ਸੋਰਠ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਸੁਨਹੁ ਬਿਨੰਤੀ ਠਾਕੁਰ ਮੇਰੇ ਜੀਆ ਜੰਤ ਤੇਰੇ ਧਾਰੇ ॥ ਰਾਖੁ ਪੈਜ ਨਾਮ ਅਪੁਨੇ ਕੀ ਕਰਨ ਕਰਾਵਨ ਹਾਰੇ ॥ ੧ ॥ ਪ੍ਰਭ ਜੀਉ ਖਸਮਾਨਾ ਕਰਿ ਪਿਆਰੇ ॥ ਬੁਰੇ ਭਲੇ ਹਮ ਥਾਰੇ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਸੁਣੀ ਪੁਕਾਰ ਸਮਰਥ ਸੁਆਮੀ ਬੰਧਨ ਕਾਟਿ ਸਵਾਰੇ ॥ ਪਹਿਰਿ ਸਿਰਪਾਉ ਸੇਵਕ ਜਨ ਮੇਲੇ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਗਟ ਪਹਾਰੇ ॥ ੨ ॥ ੨੯ ॥ ੯੩ ॥

ਰਾਗ ਸੋਰਠ—ਤਿਨ ਤਾਲ (ਮਧ ਲੈ)

ਅਸਥਾਈ

ਪ੍ਰ ਭ ਜੀ ਉ
ਮ ਰ ਮ ਪ
ਖ ਸ ਮਾ – । ਨਾ – ਕ ਰਿ । ਪਿਆ – ਰੇ । – – – –
ਨੁ ਧ ਪ ਮ । ਰ – ਸ ਸ । ਮ – ਰ – । ਨ਼ – ਸ –

ਬੁ – ਰੇ ਭ । ਲੇ – ਹ ਮ । ਥਾ – ਰੇ – । ਪ੍ਰ ਭ ਜੀ ਉ
ਨ – ਨ ਨ । ਸ – ਸਂ ਨ਼ । ਧ – ਪ – । ਮ ਰ ਮ ਪ
੦ ੩ × ੨

ਅੰਤਰਾ ੧

ਸੁ ਨ ਹੁ ਬਿ । ਨੰ – ਤੀ – । ਠਾ – ਕੁ ਰ । ਮੇ – ਰੇ –
ਰ – ਰ ਰ । ਰ – ਰ – । ਮ–ਮਗ ਗਰ । ਰ – ਸ –

ਜੀ– ਅ ਜੰ । – ਤ ਤੇ ਰੇ । ਧਾ– – – । ਰੇ – – –
ਮ ਰ ਮ ਪ । ਪ ਪ ਮ ਪ । ਨ਼ ਧ ਪ ਮ । ਰ – ਸ –

ਰਾ – ਖੁ – । ਪੈ – ਜ ਨਾ । – ਮ ਅ ਪ । ਨੇ – ਕੀ –
ਨ – ਨ – । ਸਂ – ਸਂ ਸਂ । ਨ ਸਂ ਨ ਸਂ । ਨ ਸਂ ਰਂ ਰਂ

ਕ ਰ ਨ ਕ । ਰਾ– ਵ ਨ । ਹਾ – ਰੇ – । ਪ੍ਰ ਭ ਜੀ ਉ
ਨ ਨ ਨ ਨ । ਸਂ – ਸਂ ਨ਼ । ਧ – ਪ – । ਮ ਰ ਮ ਪ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਸੁ – ਣੀ ਪੁ । ਕਾ ਰ ਸ ਮ । ਰ – ਥ ਸੁ । ਆ – ਮੀ –
ਰ – ਰ ਰ । ਰ ਰ ਰ ਰ । ਮ – ਮ ਮ । ਰ – ਸ –

ਬੰ – ਧ ਨ । ਕਾ – ਟ ਸੁ । ਵਾ – – – । ਰੇ – – –
ਮ ਰ ਮ ਮ । ਮ – ਮ ਪ । ਨ਼ ਧ ਪ ਮ । ਰ – ਸ –

ਪਹ ਰਿ ਸਿ ਰ । ਪਾ – ਉ ਸੇ । ਵ ਕ ਜ ਨ । ਮੇ – ਲੇ –
ਨ – ਨ ਨ । ਸਂ – ਸਂ ਸਂ । ਪ ਨ ਨ ਨ । ਸਂ – ਰਂ –

ਨਾ – ਨ ਕ । ਪ੍ਰ ਗ ਟ ਪ । ਹਾ – ਰੇ – । ਪ੍ਰ ਭ ਜੀ ਉ
ਨ – ਨ ਨ । ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਨ਼ । ਧ – ਪ – । ਮ ਰ ਮ ਪ

—o—

ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ ॥

ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ ਦੇ ਕਈ ਨਾਮ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ਜਥਾ– ਧਾਨਾ ਸ਼੍ਰੀ, ਧਾਨਾਸ਼ੀ, ਧੰਨਾਸੀ, ਧੰਨਾਸਿਕਾ, ਧੰਨਾਸ਼ਿਰੀ ਅਤੇ ਧੰਨਾਛੀ। ਏਹ ਫਸਲ ਕਟਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਜੋ ਸਿਰੀ ਪਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ । ਇਸਦਾ ਸੁਧ ਨਾਮ ਧੰਨਿਆਸ਼੍ਰੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਅੰਨ ਧਨ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਹੈ॥ ਹੋਰ ਰਾਗਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਇਸਦੇ ਕਈ ਇਕ ਰੂਪ ਅਤੇ ਨਾਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ । ਜਥਾ ਪੂਰੀਆ ਧਨਾਸਰੀ, ਤਿਰੋਟਿਯਾ ਧੰਨਾਸਰੀ। ਤਿਰੋਟਿਯਾ ਰਿਆਸਤ ਤ੍ਰਿਹੁਤ ਦੀ ਧਨਾਸਰੀ ਹੈ । ਤ੍ਰਿਹੁਤ ਦੇਸ ਨੀਪਾਲ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ।

ਖੋਜ ਕਰਨੇ ਤੇ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਧਨਾਸਰੀ ਦੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ। ਜਥਾ:-(੧) ਪੂਰਬੀ ਠਾਠ ਦੀ ਧਨਾਸਰੀ ਪੂਰੀਆ ਧਨਾਸਰੀ, (੨) ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦੀ ਧਨਾਸਰੀ (੩) ਭੈਰਵੀ ਠਾਠ ਦੀ ਧਨਾਸਰੀ। ਏਹ ਤਿੰਨੇ ਕਿਸਮਾਂ ਅਗੇ ਵਰਨਣ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ:–

੧–ਧਨਾਸਰੀ ਪੂਰਬੀ ਠਾਠ

ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਪੂਰੀਆ ਧਨਾਸਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਧਨਾਸਰੀ ਹੈ ਭੀ ਏਹੀ । ਏਹ ਪੂਰਬੀ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਪੰਚਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਮਵਾਦੀ ਰਿਖਬ ਹੈ । ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਤੀਜਾ ਪਹਰ ਦਿਨ ਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਰਾਗ ਨਾਲ ਏਹ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ। ਮਗਰ ਇਕ ਫਰਕ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਬੀ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਮਧਮਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਤੀਵਰ ਮਧਮ ਹੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗਾਨੇ ਸਮੇਂ ਮੇ ਰੁ ਗ, ਅਤੇ ਰੁ ਨ ਧੁ ਪ ਤਾਨਾ ਰਾਗ ਵਾਚਕ ਹਨ।

ਮਧਮ ਤੀਵਰ ਹੇਤ ਹੈ ਰਿਧ ਕੋਮਲ ਸੁਰ ਮਾਨ।
ਪਾਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦ ਰੇ ਪੂਰਬੀ ਧਨਾਸਰੀ ਜਾਨ।

ਆਰੋਹੀ–ਨ਼ ਸ ਨ਼ ਰੁ ਗ ਮੇ ਪ ਧੁ ਪ ਨ ਸਂ। ਮਧਮ ਤੀਵਰ
ਅਵਰੋਹੀ–ਰਂ ਨ ਧੁ ਪ ਮੇ ਗ ਮੇ ਰੁ ਗ ਰੁ ਸ। ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ
ਪਕੜ–ਨਂ ਰੁ ਗ, ਮੇ ਪ, ਧੁ ਪ, ਮੇ ਗ, ਮੇ ਰੁ ਗ, ਧੁ ਮੇ ਗ, ਰੁ ਸ।

ਪੂਰੀਆ ਧਨਾਸਰੀ ਦੀ ਸਰਗਮ–ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਪ	–	ਪ	–	।	ਮੇ	ਗਂ	ਮੇ	ਪ	।	ਮੇ	ਗ	ਰੁ	ਸ	।	ਨ਼	ਸ	ਗੁ	ਮ
×					੧					੦					੩			

ਪ — ਪ — । ਮੇ ਗ ਮੇ ਪ । ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ । ਨ਼ ਧ਼ੁ ਨ਼ ਸ
ਪ਼ — ਨ਼ ਸ— । ਪ ਨ ਧੁ ਪ । ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ । ਨ਼ ਸਂ ਰਾ ਮੇ

ਅੰਤਰਾ

ਪ ਮੇ ਗ ਮੇ । ਪ ਨ ਸਂ — । ਨ ਨ ਸ ਰਾਂ । ਰੁਂ ਸਂ ਨ ਧੁ
ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਰੁਂ । ਸਂ ਨ ਧੁ ਪ । ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ । ਨ਼ ਸ ਗ ਮੇ

ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਚਤੁਰ ਦਿਸਾ ਕੀਨੋ ਬਲੁ ਅਪੁਨਾ ਸਿਰ ਊਪਰ ਕਰੁ ਧਾਰਿਓ ॥ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਟਾਖੵ ਅਵਲੋਕਨੁ ਕੀਨੋ ਦਾਸ ਕਾ ਦੂਖੁ ਬਿਦਾਰਿਓ ॥ ੧ ॥ ਹਰਿ ਜਨ ਰਾਖੇ ਗੁਰ ਗੋਵਿੰਦ ॥ ਕੰਠਿ ਲਾਇ ਅਵਗੁਣ ਸਭਿ ਮੇਟੇ ਦਇਆਲ ਪੁਰਖ ਬਖਸੰਦ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਜੋ ਮਾਗਹਿ ਠਾਕੁਰ ਅਪਨੇ ਤੇ ਸੋਈ ਸੋਈ ਦੇਵੈ ॥ ਨਾਨਕ ਦਾਸੁ ਮੁਖ ਤੇ ਜੋ ਬੋਲੈ ਈਹਾ ਊਹਾ ਸਚੁ ਹੋਵੈ ॥ ੨ ॥ ੧੪ ॥ ੪੫ ॥

ਰਾਗ ਪੂਰਬਾ ਧਨਾਸਰੀ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਹ ਰਿ ਜ ਨ	ਰਾ — ਖੇ —	ਗੁ ਰ ਗੋ —	ਵਿੰ — ਦ —
ਨ਼ ਰੁ ਗ ਰੁ	ਪ — ਪ ਧੁ	ਪ ਗ ਰੁ ਗ	ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ
੩	×	੨	੦
ਕੰ — ਠ ਲਾ	ਇ — ਅ ਵ	ਗੁ ਣ ਸ ਭ	ਮੇ — ਟੇ —
ਮੇ ਗ ਮੇ ਧੁ	ਨ ਧੁ ਪ ਧੁ	ਸਂ ਸਂ ਨ ਧੁ	ਰੁਂ ਨ ਧੁ ਪ
ਦਇਆਲ ਪੁ	ਰ ਖ ਬ ਖ	ਸਿੰ — — —	ਦ — — —
ਮੇ ਧੁ ਮੇ ਗ	ਮੇ ਰੁ ਗ ਮੇ	ਪ — ਮੇ ਗ	ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਚ ਤੁ ਰ ਦਿ	ਸਾ — ਕੀ —	ਨੋ — ਬ ਲ	ਅ ਪੁ ਨਾ —
ਮੇ ਗ ਮੇ ਧੁ	ਸਂ — ਸਂ —	ਨ ਰੁਂ ਗਂ ਰੁਂ	ਸਂ ਸਂ ਨ ਧੁ
੩	×	੨	੦
ਸਿ ਰ ਊ —	ਪ ਰਿ ਕ ਰੁ	ਧਾ — — ਰਿ	ਓ — — —
ਨ ਰੁਂ ਨ —	ਧੁ ਧੁ ਪ ਪ	ਪ ਮੇ ਗ ਮੇਧੁ	ਮੇ ਰੁ ਗ —
ਕ੍ਰਿ — ਪਾ ਕ	ਟਾ ਖੵ ਅ ਵ	ਲੋ — ਕ ਨੁ	ਕੀ — ਨੋ —
ਧੁ ਨ ਨ ਧੁ	ਪ ਪ ਧੁ ਗ	ਮੇ — ਰ ਗ	ਗ ਪ ਮੇ ਗ
ਦਾ — ਸ ਕਾ	ਦੂ — ਖੁ ਬਿ	ਦਾ — — ਰਿ	ਓ — — —
ਮੇ ਮੇ ਗ ਮੇ	ਧੁ ਨ ਸਂ ਸਂ	ਨ ਰੁ ਧੁ ਪ	ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਜੋ - ਮਾ -	ਗ ਹਿ ਠਾ -	ਕੁ ਰ ਅ ਪ	ਨੇ - ਤੇ -
ਮੇ ਗ ਮੇ ਧੁ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ -	ਨ ਰੁੰ ਗੰ ਰੁੰ	ਸੰ - ਨ ਧੁ
ਸੋ - ਈ -	ਸੋ - ਈ -	ਦੇ - - -	ਵੈ - - -
ਨ ਰੁੰ ਨ -	ਧੁ - ਪ -	ਪ ਮੇ ਗ ਮੇਧ	ਮੇ ਰੁ ਗ -
ਨਾ - ਨ ਕ	ਦਾ - ਸ ਮੁਖ	ਤੇ - ਜੋ -	ਬੋ - ਲੈ -
ਮੇ ਧੁ ਨ ਧੁ	ਪ - ਧੁ ਗ	ਮੇ - ਰ ਗ	ਮੇ ਪ ਮੇ ਗ
ਈ - ਹਾ ਊ	ਹਾ - ਸ ਚੁ	ਹੋ - - -	ਵੈ - - -
ਮੇ ਮੇ ਗ ਮੇ	ਧੁ ਨ ਸੰ ਸੰ	ਨ ਰੁ ਧੁ ਪ	ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ

ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੫

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਘਰਿ ਬਾਹਰਿ ਤੇਰਾ ਭਰਵਾਸਾ ਤੂ ਜਨ ਕੈ ਹੈ ਸੰਗਿ ॥ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਭ ਅਪੁਨੇ ਨਾਮੁ ਜਪਉ ਹਰਿ ਰੰਗਿ ॥ ੧ ॥ ਜਨ ਕਉ ਪ੍ਰਭ ਅਪਨੇ ਕਾ ਤਾਣੁ ॥ ਜੋ ਤੂ ਕਰਹਿ ਕਰਾਵਹਿ ਸੁਆਮੀ ਸਾ ਮਸਲਤਿ ਪਰਵਾਣੁ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਪਤਿ ਪਰਮੇਸਰੁ ਗਤਿ ਨਾਰਾਇਣੁ ਧਨੁ ਗੁਪਾਲ ਸੁਣ ਸਾਖੀ ॥ ਚਰਨ ਸਰਨ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਹਰਿ ਹਰਿ ਸੰਤੀ ਇਹ ਬਿਧਿ ਜਾਤੀ ॥ ੨ ॥ ੧ ॥ ੨੫ ॥

ਰਾਗ ਪੂਰਬਾ ਧਨਾਸਰੀ—ਤਿਨ ਤਾਲ

—ਅਸਥਾਈ—

ਜ ਨ ਕਉ -	ਪ੍ਰ ਭ ਅ ਪ	ਨੇ - ਕਾ -	ਤਾ - - ਣੁ
ਪ ਮੇਗੁ ਮੇ ਰੁ	ਗ ਗ ਮੇ ਧੁ	ਰੁ ਨ ਧੁ ਪ	ਮੇ ਪ ਮੇ ਗ
੦	੩	×	੨
ਜੋ - ਤੂ -	ਕ ਰ ਹਿ ਕ	ਰਾ - ਵ ਹਿ	ਸੁਆ - ਮੀ -
ਮੇ ਧੁ ਮੇ ਗ	ਮੇ ਰੁ ਗ ਗ	ਪ - ਮੇ ਗ	ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ
ਸਾ - ਮ ਸ	ਲ ਤਿ ਪ ਰ	ਵਾ - - -	ਣੁ - - -
ਪ ਗ ਮੇ ਰੁ	ਗ ਗ ਮੇ ਧੁ	ਰੁੰ ਨ ਧੁ ਪ	ਮੇ ਪ ਮੇ ਗ
ਘ ਰਿ ਬਾ -	ਹ ਰਿ ਤੇ -	ਰਾ - ਭ ਰ	ਵਾ - ਸਾ -
ਮੇ ਮੇ ਗ ਗ	ਮੇ ਮੇ ਧੁ ਥੁ	ਸੰ - ਸੰ ਸੰ	ਰੁੰ - ਸੰ -
੦	੩	×	੨

ਤੂ – ਜ ਨ	ਕੇ – ਹੈ –	ਸੰ – – –	ਗਿ – – –
ਨ ਰੁਂ ਗਂ ਰੁਂ	ਨ ਰੁਂ ਸਂ –	ਨ ਧੁ ਨ ਰੁਂ	ਨ ਧੁ ਪ –
ਕ ਰਿ ਕਿ ਰ	ਪਾ – ਪ੍ਰੀ –	ਤ ਮ ਪ੍ਰ ਭ	ਅ ਪੁ ਨੇ –
ਮੇ ਮੇ ਧੁ ਨ	ਮੇ – ਗ ਮੇ	ਰੁ ਰੁ ਗ ਮੇ	ਪ ਪ ਮੇ ਗ
ਨਾ – ਮ ਜ	ਪਉ – ਹ ਰਿ	ਰੈ – – –	ਗ – – –
ਮੇ ਧੁ ਮੇ ਗ	ਮੇਰੁ – ਗ ਮੇ	ਪ – ਮੇ ਗ	ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ

ਅੰਤਰਾ

ਪ ਤਿ ਪ ਰ	ਮੇ – ਸ ਰੁ	ਗ ਤਿ ਨਾ –	ਰਾ – ਇ ਣੁ
ਮੇ ਮੇ ਗ ਗ	ਮੇ – ਧੁ ਧੁ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ –	ਰੁਂ – ਸਂ ਸਂ
ਧ – ਨੁ ਗੁ	ਪਾ ਲ ਗੁ ਣ	ਸਾ – – –	ਖੀ – – –
ਨ ਰੁਂ ਗਂ ਰੁਂ	ਨ ਰੁਂ ਸਂ ਸਂ	ਨ ਧੁ ਨ ਰੁਂ	ਨ ਧੁ ਪ –
ਚ ਰ ਨ ਸ	ਰ – – ਨ	ਨਾ – ਨ ਕ	ਦਾ – ਸ –
ਮੇ ਮੇ ਧੁ ਨ	ਮੇ – ਗ ਮੇ	ਰੁ – ਗ ਮ	ਪ – ਮੇ ਗ
ਹ ਰਿ ਹ ਰਿ	ਸੰ – ਤੀ –	ਏ ਹ ਬਿ ਧਿ	ਜਾ – ਤੀ –
ਮੇ ਧੁ ਮੇ ਗ	ਮੇਰੁ – ਗ ਮੇ	ਪ – ਮੇ ਗ	ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ

ਧਨਾਸਰੀ ਕਾਫੀ ਠਾਠ

ਕੋਮਲ ਗ ਨ ਲਗਤ ਹੈ ਰੋਹਨ ਰ ਧ ਤਿਆਗ।
ਪ ਸ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਤੇ ਕਹ ਧਨਾਸ਼ਰੀ ਰਾਗ।

ਧਨਾਸਰੀ ਦੀ ਏਹ ਕਿਸਮ ਕਾਫ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਵਰਜਿਤ ਸੁਰਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਪੰਚਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਦਿਨ ਦਾ ਤੀਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਖਰਜ, ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਮਧਮ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਵਰਤਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਹ ਰਾਗ ਭੀਮ ਪਲਾਸੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ। ਅਗਰ ਇਸ ਵਿਚ ਮਧਮ ਵਾਦੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਏਹ ਭੀਮ ਪਲਾਸੀ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਭੀਮ-ਪਲਾਸੀ ਵਿਚ ਵੀ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਸੁਰਾਂ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸਨੂੰ ਭੀਮਪਲਾਸੀ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਬੜੀ ਸਾਵਧਾਨਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਭੇਦ ਹੀ ਏਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੁਦੇ ਜੁਦੇ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਤੇ ਧੈਵਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਖਰਜ, ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਮਧਮ ਪ੍ਰਬਲ ਸੁਰਾਂ ਹਨ। ਪ ਗ ਦੀ ਸੰਗਤ ਰਾਗ ਵਾਚਕ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਉਠਾਉ ਨਿਖਾਦ

ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਤੇ ਨਿਆਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਨਿਆਸ ਉਸ ਸੁਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਗੁ ਮ ਪ ਨੁ ਸਂ। } ਗੰਧਾਰ ਅਤ ਨਿਖਾਧ
ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਨੁ ਧ ਪ ਮ ਗੁ ਰ ਸ } ਕੋਮਲ ਹਨ।
ਪਕੜ–ਨੁ ਸ, ਗੁ ਮ ਪ, ਧ ਪ, ਨੁ ਧ ਪ, ਗੁ ਪ ਗੁ, ਰ ਸ।

ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਘਰ ੧੨

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਬੰਦਨਾ ਹਰਿ ਬੰਦਨਾ ਗੁਣ ਗਾਵਹੁ ਗੋਪਾਲ ਰਾਇ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਵਡੈ ਭਾਗਿ ਭੇਟੇ ਗੁਰ ਦੇਵਾ ॥ ਕੋਟਿ ਅਪਰਾਧ ਮਿਟੇ ਹਰਿ ਸੇਵਾ ॥ ੧ ॥ ਚਰਨ ਕਮਲ ਜਾਕਾ ਮਨੁ ਰਾਪੈ ॥ ਸੋਗ ਅਗਨਿ ਤਿਸੁ ਜਨ ਨ ਬਿਆਪੈ ॥ ੨ । ਸਾਗਰੁ ਤਰਿਆ ਸਾਧੂ ਸੰਗੇ ॥ ਨਿਰਭਉ ਨਾਮੁ ਜਪਹੁ ਹਰਿ ਰੰਗੇ ॥ ੩ ॥ ਪਰਧਨ ਦੇਖ ਕਿਛੁ ਪਾਪ ਨ ਫੇੜੇ ॥ ਜਮ ਜੰਦਾਰੁ ਨ ਆਵੈ ਨੇੜੇ ॥ ੪ ॥ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਅਗਨਿ ਪ੍ਰਭਿ ਆਪਿ ਬੁਝਾਈ ॥ ਨਾਨਕ ਉਧਰੇ ਪ੍ਰਭ ਸਰਣਾਈ ॥ ੫ ॥ ੧ ॥ ੫੫ ॥

ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ ਕਾਫੀ ਠਾਠ–ਚੁਤਾਲਾ

ਅਸਥਾਈ

ਬੰ –	ਦ ਨਾ	ਹ ਰਿ	ਬੰ –	ਦ ਨਾ	– –
ਪ –	ਪ ਪ	ਗੁ ਪ	ਗੁ ਮ	ਗੁ ਰ	– ਸ
×	੦	੨	੦	੩	੪
ਗੁ –	ਣ ਗਾ	ਵਹੁ ਗੋ	ਪਾ –	ਲ ਰਾ	– ਇ
ਨੁ –	ਸ ਗੁ	ਮ ਪ	ਪ ਨੁ	ਧ ਪ	– ਪ
ਵ ਡੈ	ਭਾ ਗਿ	ਭੇ ਟੇ	ਗ –	ਰ ਦੇ	– ਵਾ
ਪ ਪ	ਗੁ ਮ	ਪ ਪ	ਨੁ –	ਨੁ ਸ	– ਸਂ
×	੦	੨	੦	੩	੪
ਕੋਟਿ ਅ	ਪ ਰਾ	– ਧ	ਮਿ ਟੇ	ਹਰਿ ਸੇ	– ਵਾ
ਸਂ ਨ	ਧ ਪ	ਗੁ ਪ	ਗੁ ਮ	ਗੁ ਰ	– ਸ

ਅੰਤਰਾ

ਚ ਰ	ਨ ਕ	ਮ ਲ	ਜਾ ਕਾ	ਮਨੁ ਰਾ	– ਪੈ
ਪ –	ਪ ਗ	ਮ ਪ	ਪ ਨੁ	ਨੁ ਸਂ	– ਸਂ

ਸੋ –	ਗ ਅ	ਗਨਿ ਤਿਸੁ	ਜਨ ਨ	– ਬਿ	ਆ ਪੈ
ਨੁ –	ਸੰ ਮੰ	ਗੁੰਰੰ ਸੰ	ਰੰ ਸੰ	ਨੁ ਧ	ਪ ਪ
ਸਾ ਗ	ਰੁ ਤ	ਰਿ ਆ	ਸਾ –	ਧੁ ਸੀ	– ਗੇ
ਮ ਪ	ਨੁ ਸੰ	ਗੁੰ ਗੁੰ	ਮੰ. ਪੰ	ਮੰ ਗੁੰ	ਰੰ ਸੰ
ਨਿਰ ਭਉ	ਨਾ –	ਮੁ ਜ	ਪਹੁ ਹ	ਰਿ ਰੰਗੈ	– ਗੇ
ਸੰ ਨੁਧ	ਪ –	ਗੁ ਗੁ	ਪ ਗੁ	ਮ ਗੁ	ਰ ਸ
ਪ ਰ	ਧਨ ਦੋ	ਖ ਕਿਛੁ	ਪਾ –	ਪਨ ਛੋ	– ੜੇ
ਪ ਪ	ਪ ਗੁ	ਮ ਪ	ਨੁ –	ਨੁ ਸੰ	– ਸੰ
×	੦	੨	੦	੩	੪
ਜ –	ਮ ਜੈ	ਦਾ ਰੁਨ	ਆ –	ਵੈ ਨੇ	– ੜੇ
ਨੁ –	ਸ ਮ	ਗੰਰੰ ਸੰ	ਟੰ ਸੰ	ਨੁ ਧ	ਪ ਪ
ਤ੍ਰਿ ਸ	ਨਾ ਅ	ਗਨ ਪ੍ਰਭ	ਅ ਪ	ਬੁ ਝਾ	– ਈ
ਮ ਪ	ਨੁ ਸੰ	ਗੁੰ ਗੁੰ	ਮੰ ਪੰ	ਮੰ ਗੁੰ	ਰੰ ਸੰ
ਨਾ –	ਨਕ ਉ	ਧ ਰ	ਪ੍ਰ ਭ	ਸਰ ਨਾ	– ਈ
ਸੰ –	ਨੁਧ ਪ	ਗੁ ਪ	ਗੁ ਮ	ਗੁ ਰ	– ਸ

ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ—ਭੈਰਵੀ ਠਾਠ

ਭੈਰਵੀ ਠਾਠ ਦੀ ਧਨਾਸਰੀ ਇਕ ਔਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ । ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਰਖਬ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਸੁਰਾਂ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਅਵਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ । ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਾਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖਰਜ ਸੰਵਾਦੀ ਹੈ । ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਦਿਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਗਰ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦੀ ਧਨਾਸਰੀ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਭੈਰਵੀ ਠਾਠ ਦੀ ਧਨਾਸਰੀ ਬਣ ਜਾਵੇਗੀ।

ਆਰੋਹੀ—ਨੁ ਸ ਗੁ ਮ ਪ ਨੁ ਸੰ।] ਰਿਖਬ, ਗੰਧਾਰ ਧੈਵਤ
ਅਵਰੋਹੀ—ਸੰ ਨੁ ਧੁ ਪ ਮ ਪ ਗੁ ਮ ਗੁਰੁ ਸ।] ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ
ਪਕੜ—ਗੁ ਮ ਪ ਨੁ ਧੁ ਪ, ਮਪ ਗੁਰੁ ਸ।

ਨੁ ਸ, ਗੁ ਮ ਪ ਨ ਸੰ, ਨੁ ਧੁ ਮ ਪ ਗੁ – ਪ ਗੁ – ਰ ਸ।

ਰਿਖਬ ਧੈਵਤ ਰੋਹਨ ਤੁਜਹ ਸਭ ਕੋਮਲ ਸੁਰ ਲਾਗ।
ਪ, ਸ, ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਕਤੇ ਕਹ ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੯ ॥ ਕਾਹੇ ਰੇ ਬਨ ਖੋਜਨ ਜਾਈ ॥ ਸਰਬ ਨਿਵਾਸੀ ਸਦਾ ਅਲੇਪਾ ਤੋਹੀ ਸੰਗਿ ਸਮਾਈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਪੁਹਪ ਮਧਿ ਜਿਉ ਬਾਸੁ ਬਸਤੁ ਹੈ ਮੁਕਰ ਮਾਹਿ ਜੈਸੇ ਛਾਈ ॥ ਤੈਸੇ ਹੀ ਹਰਿ ਬਸੇ ਨਿਰੰਤਰਿ ਘਟ ਹੀ ਖੋਜਹੁ ਭਾਈ ॥ ੧ ॥ ਬਾਹਰਿ ਭੀਤਰਿ ਏਕੋ ਜਾਨਹੁ ਇਹੁ ਗੁਰ ਗਿਆਨੁ ਬਤਾਈ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਆਪਾ ਚੀਨੈ ਮਿਟੈ ਨ ਭ੍ਰਮ ਕੀ ਕਾਈ ॥੨॥੧॥

ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ—ਭੈਰਵੀ ਠਾਠ—ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਕਾ – ਹੇ –	ਰੇ – ਬ ਨ	ਖੋ – ਜ ਨ	ਜਾ – ਈ –
ਮ ਗੁ ਰੁ ਸ	ਰੁ ਕੁ ਸ ਗੁ	ਮ – ਪ ਗੁ	ਮ ਗੁ ਰੁ ਸ
੦	੩	×	੨
ਸ ਰ ਬ ਨਿ	ਵਾ – ਸੀ –	ਸ – ਦਾ ਅ	ਲੇ – ਪਾ –
ਰੁ ਨੁ ਸ ਗੁ	ਮ – ਪ –	ਪ ਮ ਪ ਨੁ	ਧੁ – ਪ –
ਤੋ – ਹੀ –	ਸੰ – ਗ ਸ	ਮਾ – – –	– – ਈ –
ਗੁ ਮ ਪ ਨੁ	ਪ ਨੁ ਸੰ ਸੰ	ਨੁ – ਧੁ ਪ	ਮ ਗੁ ਰੁ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਪੁ ਹ ਪ ਮ	– ਧਿ ਜਿ ਉ	ਬਾ – ਸੁ ਬ	ਸਤ ਹੈ –
ਪ – ਗੁ ਮ	ਪ ਪ ਪ ਮ	ਪ ਨੁ ਨੁ ਪ	ਨੁ ਸੰ ਸੰ –
੦	੩	×	੨
ਮੁ ਕ ਰ ਮਾ	ਹਿ – ਜੈਸੇ	ਛਾ – – –	ਈ – – –
ਨੁ ਸੰ ਗੁੰ ਗੁੰ	ਰੰ – ਸੰ ਨੁ	ਨੁ ਸੰ ਨੁ –	ਧੁ – ਪ –
ਤੈ – ਸੇ –	ਹੀ – ਹਰਿ	ਬ – ਸੇ ਨਿ	ਰੰ – ਤ ਰਿ
ਗੁ – ਮ ਗੁ	ਰੁ ਸ ਨੁ ਸ	ਮ – ਮ ਗੁ	ਮ ਪ ਪ ਧ
ਘ ਟ ਹੀ –	ਖੋ – ਜ ਹੁ	ਭਾ – – –	ਈ – – –
ਪ ਪ ਮ ਪ	ਨੁ – ਪ ਨੁ	ਨੁ – ਧੁ ਪ	ਗੁ ਰੁ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਬਾ – ਹਰਿ	ਭੀ – ਤਰ	ਏ – ਕੋ –	ਜਾ – ਨ ਹੁ
ਪ – ਗੁ ਮ	ਪ – ਪ ਪ	ਪ ਨੁ ਨੁ ਪ	ਨੁ ਸੰ ਸੰ –

ਏ ਹੁ ਗੁ ਰ	ਗਿ ਆ ਨ ਬ	ਤਾ –꞉ – –	ਈ – – –
ਨੁ ਸਂ ਗੁਂ ਗੁਂ	ਰੁਂ – ਸਂ ਨੁ	ਨੁ ਸਂ ਨੁ –	ਧੁ. – ਪ –
ਜ ਨ ਭ੍ਰਾ –	ਤ ਕ ਬਿਨੁ	ਆ – ਪ –	ਚੀ. – ਨੇ –
ਗੁ ਗੁ ਮ ਗੁ	ਰੁ ਸ ਨੁ ਸ	ਮ – ਮ ਗੁ	ਮ ਪ ਪ –
ਮਿ – ਟੈ ਨ	ਭ੍ਰਮ ਕੀ –	ਕਾ – – –	ਈ – – –
ਪ – ਮ ਪ	ਨੁ ਨੁ ਪ ਨੁ	ਨੁ – ਧੁ ਪ	ਗੁ ਗੁ ਰੁ ਸ

ਰਾਗ ਜੈਤਸਰੀ

ਰ. ਧ. ਕੋਮਲ ਮ. ਤੀਵਰੰ ਰੋਹਨ ਰੇ ਧਾ ਨਾਹਿ।
ਗ ਨ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਤੇ ਕਹੋ ਜੈਤਸਰੀ ਤਾਹਿ।

ਜੈਤਸਰੀ ਪੂਰਬੀ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਅਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਗੰਧਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਨਿਖਾਧ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਹੈ। ਏਹ ਰਾਗ ਬੈਰਾੜੀ, ਦੇ ਸਕਾਰ ਅਤੇ ਧੌਲਸਰੀ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਕੇ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਰਿਖਬ, ਮਧਮ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਵਿਕ੍ਰਤ ਸੁਰਾਂ ਹਨ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਗ ਮੇ ਪ ਨ ਸਂ। } ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ
ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਨ ਧੁ ਪ ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ।} ਅਤੇ ਮਧਮ ਤੀਵਰ
ਪਕੜ–ਨ਼ ਸ, ਗ ਪ, ਮੇ ਧੁ ਪ, ਮੇ ਗ, ਧੁ ਪ, ਮੇ ਗ, ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ।

ਜੈਤਸਰੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਕੋਈ ਜਨੁ ਹਰਿ ਸਿਉ ਦੇਵੈ ਜੋਰਿ ॥ ਚਰਨ ਗਹਉ ਬਕਉ ਸੁਭ ਰਸਨਾ ਦੀਜਹਿ ਪ੍ਰਾਨ ਅਕੋਰਿ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਮਨੁ ਤਨੁ ਨਿਰਮਲ ਕਰਤ ਕਿਆਰੋ ਹਰਿ ਸਿੰਚੈ ਸੁਧਾ ਸੰਜੋਰਿ ॥ ਇਆ ਰਸ ਮਹਿ ਮਗਨੁ ਹੋਤ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਮਹਾ ਬਿਖਿਆ ਤੇ ਤੋਰਿ ॥ ੧ ॥ ਆਇਓ ਸਰਣਿ ਦੀਨ ਦੁਖ ਭੰਜਨ ਚਿਤਵਉ ਤੁਮਰੀ ਓਰਿ ॥ ਅਭੈ ਪਦੁ ਦਾਨੁ ਸਿਮਰਨੁ ਸੁਆਮੀ ਕੋ ਪ੍ਰਭ ਨਾਨਕ ਬੰਧਨ ਛੋਰਿ ॥੨॥੫॥੯॥

ਰਾਗ ਜੈਤਸਰੀ–ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਕੋ ਈ ਜ ਨੁ	ਹ ਰਿ ਸਿ ਉ	ਦੇ – ਵੈ –	ਜੋ – ਰਿ –
ਸ ਸ ਗ ਮੇ	ਪ ਪ ਪ –	ਪ ਧੁ ਪ –	ਮੇ ਗ ਮੇ ਗ
੩	×	੨	੦

ਥ ਰ ਨ ਗ	ਹ ਉ – ਬ	ਕ ਉ ਸੁ ਭ	ਰ ਸ ਨਾ –
ਪ ਪ ਸੰ ਨ	ਨ ਧੁ ਪ –	ਮੇ – ਮੇ ਗ	ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ
ਦੀ – ਜ ਹਿ	ਪ੍ਰਾ – ਨ ਅ	ਕੋ – ਰਿ –	– – – –
ਸ ਸ ਗ ਮੇ	ਪ – ਪ ਪ	ਪ ਧੁ ਪ –	ਮੇ ਗ ਮੇ ਗ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਮ ਨੁ ਤ ਨੁ	ਨਿ ਰ ਮ ਲ	ਕ ਰ ਤ ਕਿ	ਆ – ਰੋ ਹਰਿ
ਪ ਧੁ ਪ ਨ	ਸੰ – ਸੰ –	ਰੁੰ ਰੁੰ ਰੁੰ ਰੁੰ	ਰੁ – ਸੰ ਸੰ
੩	×	੨	੦
ਸਿੰ – ਚੈ –	ਸੁ – ਥਾ ਸੰ	ਜੋ – – –	ਰਿ – – –
ਸੰ ਸੰ ਰੁੰ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਗੰ ਗੰ	ਗੰ ਮੇ ਗੰ –	ਰੁੰ – ਸੰ –
ਇ ਆ ਰ ਸ	ਮ ਹਿ ਮ ਗਨੁ	ਹੋ ਤ ਕਿ ਰ	ਪਾ – ਤੇ –
ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਨੰ	ਨ ਧੁ ਪ ਪ	ਪ ਮੇ ਗ ਮੇ	ਗ ਰੁ ਸ –
ਮਹਾ ਬਿਖਿ	ਆ – ਤੇ –	ਤੋ – – –	ਰਿ – – –
ਸ ਸ ਗ ਮੇ	ਪ – ਪ –	ਪ ਧੁ ਪ –	ਮੇ ਗ ਮੇ ਗ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਆ ਇ ਓ –	ਸ ਰ ਣਿ ਦੀ	– ਨ ਦੁ ਖ	ਭੰ – ਜ ਨ
ਪ ਧੁ ਪ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਰੁੰ ਰੁੰ ਰੁੰ ਰੁੰ	ਰੁੰ – ਸੰ –
ਚਿ ਤ ਵ ਉ	ਤੁ ਮ ਰੀ –	ਓ – – –	ਰਿ – – ਅ
ਸੰ ਸੰ ਰੁੰ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਗੰ ਗੰ	ਗੰ ਮੇਂ ਗੰ –	ਰੁੰ – ਸੰ –
ਭੈ – ਪ ਦੂ	ਦਾ – ਨੁ ਸਿਮ	ਰ ਨੁ ਸੁ ਆ	ਮੀ – ਕੇ ਪ੍ਰਭ
ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਨ	ਨ ਧੁ ਪ ਪ	ਪ ਮੇ ਗ ਮੇ	ਗ ਰੁ ਸ ਸ
ਨਾ – ਨ ਕ	ਬੈ – ਧ ਨ	ਛੋ – – –	ਰਿ – – –
ਸ – ਗ ਮੇ	ਪ – ਪ ਪ	ਪ ਧ ਪ ਪ	ਮੇ ਗ ਮੰ ਗ

ਸਲੋਕ ॥ ਆਦਿ ਪੂਰਨ ਮਧਿ ਪੂਰਨ ਅੰਤਿ ਪੂਰਨ ਪਰਮੇਸੁਰਹ ॥ ਸਿਮਰੰਤਿ ਸੰਤ ਸਰਬਤ੍ਰ ਰਮਣੰ ਨਾਨਕ ਅਘਨਾਸਨ ਜਗਦੀਸੁਰਹ ॥ ੧ ॥ ਪੇਖਨ ਸੁਨਨ ਸੁਨਾਵਨੋ ਮਨਮਹਿ ਦ੍ਰਿੜੀਐ ਸਾਚੁ ॥ ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ ਸਰਬਤ ਮੈ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਰੰਗਿ ਰਾਚੁ ॥ ੨ ॥

ਰਾਗ ਜੈਤਸਰੀ—ਝਬ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਆ	ਦਿ	ਪੂ	—	ਰਨ	ਮ	ਧਿ	ਪੂ	—	ਰਨ
ਮੇ	ਧੁ	ਮੇ	—	ਗ	ਸ	ਗ	ਪ	—	ਪ
		੨			੦		੩		
ਅੰ	ਤਿ	ਪੂ	—	ਰਨ	ਪ	ਰ	ਮੇ	ਸੁ	ਰ ਹ
ਪ	ਮੇ	ਗ	—	ਮੇ	ਗ	ਰੁ	ਸ	ਸ	ਸ
ਸਿ	ਮ	ਰੰ	ਤਿ	ਸੰਤ	ਸ	ਰ	ਬਤ੍		ਰਮਣੰ
ਨ਼	ਸ	ਗ	ਮੇ	ਪ	ਧੁ	ਪ	ਮੇ	ਮੇ	ਪ
ਨਾ	ਨਕ	ਅਘ	ਨਾ	ਸਨ	ਜ	ਗ	ਦੀ	ਸੁ	ਰਹ
ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮੇ	ਪ	ਮੇ	ਗ	ਰੁ	ਰੁ	ਸ

ਅੰਤਰਾ

ਪੈ	ਖਨ	ਸੁ	ਨ	ਨ	ਸੁ	ਨਾ	—	ਵ	ਨੋ
ਨ਼	ਸ	ਗ	ਪ	ਮੇ	ਪ	ਧੁ	ਮੇ	ਪ	ਪ
ਮ	ਨ	ਮ	ਹਿ	ਦ੍ਰਿੜ	ਐ	—	ਸਾ	—	ਚੁ
ਮੇ	ਧੁ	ਪ	ਮੇ	ਪ	ਮੇ	ਗ	ਮੇ	—	ਗ
ਪੂ	ਰਿ	ਰ	ਹਿ	ਓ	ਸ	ਰ	ਬ	ਤ੍	ਮੈ
ਮੇ	ਧੁ	ਪ	—	ਸੰ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਪ	ਪ
ਨਾ	ਨਕ	ਹ	ਰਿ	ਰੰਗਿ	ਰਾ	—	ਚੂ	—	—
ਮੇ	ਗ	ਮੇ	—	ਧੁ	ਮੇ	ਗ	ਰੁ	—	ਸ

ਰਾਗ ਟੋਡੀ

ਰੇ ਗਾ ਧਾ ਕੋਮਲ ਕਰੋ ਮਧਮ ਤੀਵਰ ਜਾਨ।
ਧ ਗ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਤੇ ਟੋਡੀ ਰਾਗ ਪਛਾਨ।

ਏਹ ਰਾਗ ਟੋਡੀ ਠਾਠ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ—ਇਸ ਦੀ ਜਾਤ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਮਧਮ ਤੀਵਰ ਅਤੇ ਰਿਖਬ, ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਧੈਵਤ ਸੁਰਾਂ ਕੋਮਲ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਧੈਵਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਬਹੁਤ ਕਮੀ ਨਾਲ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਮਿਜ਼ਾਜ ਗੰਭੀਰ ਹੈ। ਏਹ ਸ਼ਾਂਤ ਪ੍ਰਕਿਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਗਾਨੇ ਨਾਲ ਕਰੁਨਾ ਰਸ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸਨੂੰ ਬਿਲੰਪਤ ਲੈ ਵਿਚ ਗਾਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਟੋਡੀ ਰਾਗ ਦਾ ਮੁਢ ਤੁਰਕ ਚਰਵਾਹਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਧੁਨ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸਦਾ ਰੂਪ ਹੋਰ ਵੀ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰੁ ਗੁ ਮੇ ਪ ਧੁ ਨ ਸੰ।] ਰਿਖਬ, ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ
ਅਵਰੋਹੀ—ਸੰ ਨ ਧੁ ਪ ਮੇ ਗੁ ਰੁ ਸ।] ਕੋਮਲ ਹਨ ਮਧਮ ਤੀਵਰ ਹੈ

ਪਕੜ—ਧੁ ਨ਼ ਸ, ਰੁ, ਗੁ, ਰੁ ਸ, ਮੇ, ਗੁਰੁ ਗੁ, ਰਸ।

ਟੋਡੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਘਰੁ ੫ ਦੁਪਦੇ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਐਸੋ ਗੁਨੁ ਮੇਰੋ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਕੀਨ ॥ ਪੰਚ ਦੋਖ ਅਰੁ ਅਹੰ ਰੋਗ ਇਹ ਤਨ ਤੇ ਸਗਲ ਦੂਰਿ ਕੀਨ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਬੰਧਨ ਤੋਰਿ ਛੋਰਿ ਬਿਖਿਆ ਤੇ ਗੁਰ ਕੋ ਸਬਦੁ ਮੇਰੈ ਹੀਅਰੈ ਦੀਨ ॥ ਰੂਪੁ ਅਨਰੂਪੁ ਮੇਰੋ ਕਛੁ ਨ ਬੀਚਾਰਿਓ ਪ੍ਰੇਮ ਗਹਿਓ ਮੋਹਿ ਹਰਿ ਰੰਗਿ ਭੀਨ ॥ ੧ ॥ ਪੇਖਿਓ ਲਾਲਨੁ ਪਾਟ ਬੀਚ ਖੋਏ ਅਨਦ ਚਿਤਾਰ ਰਖੇ ਪਤੀਨ ॥ ਤਿਸਹੀ ਕੋ ਗ੍ਰਿਹੁ ਸੋਈ ਪ੍ਰਭੁ ਨਾਨਕ ਸੋ ਠਾਕੁਰੁ ਤਿਸਹੀ ਕੋ ਧੀਨ ॥੨॥੧॥੨੦॥

ਸੁਧ

ਰਾਗ ਟੋਡੀ—ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਐ – ਸੋ –	ਗੁ ਨੁ ਮੇ ਰੋ	ਪ੍ਰ ਭ ਜੀ –	ਕੀ – ਨ –
ਪ ਧੁ ਪ ਧੁ	ਮੇ ਮੇ ਪ ਧੁ	ਮੇ ਗੁ ਗੁ –	ਮੇ – ਪ –
੦	੩	×	੨
ਪੰ – ਚ ਦੋ	– ਖ ਅ ਰੁ	ਅ – ਹੰ –	ਰੋ ਗ ਇ ਹ
ਗੁ ਮੇ ਪ ਧੁ	ਮੇ ਮੇ ਗੁ ਗੁ	ਰੁ – ਗੁ –	ਰੁ ਰੁ ਸ ਸ
ਤ ਨ ਤੇ –	ਸ – ਗ ਲ	ਦੂ – ਰਿ –	ਕੀ – ਨ –
ਨ਼ ਸ ਗੁ –	ਮੇ – ਧੁ ਧੁ	ਮੇ ਧੁ ਨ –	ਸੰ ਨ ਧੁ ਪ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਬੰ – ਧ ਨ	ਤੋ – ਰਿ ਛੋ	– ਰਿ ਬਿ ਖਿ	ਆ – ਤੇ –
ਮੇ – ਗੁ ਗੁ	ਮੇ – ਧੁ ਧੁ	ਨ – ਸੰ ਨ	ਸੰ – ਸੰ –
੦	੩	×	੨

ਗੁ ਰ ਕੋ ਸ	ਬ ਦੂ ਮੈ ਰੈ	ਹੀ ਅ ਰੈ –	ਦੀ – ਨ –
ਨ ਨ ਧੁ ਧੁ	ਨ ਨ ਸਂ ਸਂ	ਨ ਨ ਸਂ –	ਨ – ਧੁ –
ਰੂ ਪ ਅ ਨ	ਰੂ ਪ ਮੈ ਰੋ	ਕ ਛੂ ਨ ਬੀ	ਚਾ – ਰਿ ਓ
ਮੈ ਧੁ ਨ ਧੁ	ਨ ਧੁ ਪ ਮੈ	ਗੁ ਗੁ ਰੁ ਰੁ	ਗੁ ਰੁ ਸ –
ਪ੍ਰੇ – ਮ ਗ	ਹਿ ਓ ਮੋ ਹਿ	ਹ ਰਿ ਰੰ ਗਿ	ਭੀ – ਨ –
ਰੁ – ਗੁ ਗੁ	ਮੈ ਮੈ ਧੁ –	ਮੈ ਧੁ ਨ ਨ	ਸਂ ਨ ਧੁ ਪ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਪੇ – ਖਿਓ –	ਲਾ – ਲ ਨ	ਪਾ ਟ ਬੀ ਚ	ਖੋ – ਏ –
ਮੈ – ਗੁ ਗੁ	ਮੈ – ਧੁ ਧੁ	ਨ ਨ ਸੰ ਨ	ਸੰ – ਸੰ –
ਅ ਨ ਦ ਚਿ	ਤਾ – ਹ ਰ	ਖੇ – – ਪ	ਤੀ – ਨ –
ਨ – ਧੁ ਧੁ	ਨ – ਸਂ ਸਂ	ਨ – ਸਂ ਸਂ	ਨ – ਧੁ –
ਤਿ ਸ ਹੀ –	ਕੌ – ਗ੍ਰਿ ਹੁ	ਸੋ ਈ ਪ੍ਰ ਭੁ	ਨਾ – ਨ ਕ
ਮੈ ਧੁ ਨ ਧੁ	ਨ ਧੁ ਪ ਮੈ	ਗੁ ਗੁ ਰੁ ਰੁ	ਗੁ ਰੁ ਸ ਸ
ਸੋ – ਠਾ –	ਕੁ ਰੁ ਤਿ ਸ	ਹੀ – ਕੋ –	ਧੀ – ਨ –
ਰੁ – ਗੁ –	ਮੈ ਮੈ ਧੁ ਧੁ	ਮੈ ਧੁ ਨ ਨ	ਸੰ ਨ ਧੁ ਪ

ਟੋਡੀ ਬਾਣੀ ਭਗਤਾਂ ਦੀ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਕੋਈ ਬੋਲੈ ਨਿਰਵਾ ਕੋਈ ਬੋਲੈ ਦੂਰਿ ॥ ਜਲ ਕੀ ਮਾਛੁਲੀ ਚਰੈ ਖਜੂਰਿ ॥ ੧॥ ਕਾਇ ਰੇ ਬਕਬਾਦੁ ਲਾਇਓ ॥ ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਪਾਇਓ ਤਿਨਹਿ ਛਪਾਇਓ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਪੰਡਿਤੁ ਹੋਇਕੈ ਬੇਦੁ ਬਖਾਨੈ॥ ਮੂਰਖੁ ਨਾਮਦੇਉਗਮਹਿ ਜਾਨੈ ॥ ੨ ॥ ੧॥

ਰਾਗ ਟੋਡੀ–ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਕਾ – ਇ ਇ	ਰੇ – ਬ ਕ	ਬਾ – – ਦੁ	ਲਾ ਇ ਓ –
ਧੁ – ਨ਼ ਸ	ਸ ਰੁ ਗੁ ਗੁ	ਰੁ ਰੁ ਗੁ ਮੈ	ਰੁ ਗੁ ਰੁ ਸ
o	੩	×	੨
ਜਿ ਨਿ ਹ ਰਿ	ਪਾ ਇ ਓ –	ਤਿ – ਨਹਿ ਛ	ਪਾ – ਇ ਓ
ਮੈ ਧੁ ਮੈ ਗੁ	ਰੁ – ਸ –	ਧੁ ਨ਼ ਸ ਸ	ਰੁ ਗੁ ਰੁ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਕੋ ਈ ਬੋ ਲੈ	ਨਿ ਰ ਵਾ –	ਕੋ ਈ ਬੋ ਲੈ	ਦੂ – ਰਿ –
ਮੇ ਧੁ ਮੇ ਗੁ	ਮੇ ਧੁ ਸਂ –	ਸਂ ਰੁਂ ਗੁਂ ਰੁਂ	ਸਂ – ਸਂ –
ਜ ਲ ਕੀ –	ਮਾ – ਛੁ ਲੀ	ਚ ਰੈ – ਖ	ਜੂ – ਰਿ –
ਧੁ ਸਂ ਨ ਧੁ	ਪ ਮੇ ਗੁ ਰੁ	ਮੁ ਗੁ ਰੁ ਗੁ	ਰੁ – ਸ –
ਪੰ – ਡਿ ਤੁ	ਹੋਇ ਕੈ –	ਬੇ – ਦੁ ਬ	ਖਾ – ਨੈ –
ਮੇ ਧੁ ਮੇ ਗੁ	ਮੇ ਧੁ ਸਂ –	ਸਂ ਰੁਂ ਗੁਂ ਰੁਂ	ਸਂ – ਸਂ –
੦	੩	×	੨
ਮੂ – ਰ ਖੁ	ਨਾ ਮ ਦੇ ਉ	ਗਾ – ਮਹਿ	ਜਾ – ਨੈ –
ਧੁ ਸਂ ਨ ਧੁ	ਪ ਮੇ ਸੁ ਰੁ	ਮੇ ਗੁ ਰੁ ਗੁ	ਰੁ – ਸ –

੨—ਦੇਸੀ ਟੋਡੀ

ਆਸਾਵਰੀ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇਂ ਰੋਹਨ ਧ ਗ ਤਿਆਗ।
ਪਰ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਤੇ ਦੇਸੀ ਟੋਡੀ ਰਾਗ।

ਦੇਸੀ ਟੋਡੀ ਆਸਾਵਰੀ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਦੇ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਅਵਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਪੰਚਮ ਹੈ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਰਿਖਬ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਰ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਸਾਰੰਗ ਅਤੇ ਆਸਾਵਰੀ ਤੋਂ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਸਾਰੰਗ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਅਤੇ ਆਸਾਵਰੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਜ਼ਾਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਮ ਪ, ਧ ਮ ਪ ਸਂ।
ਅਵਰੋਹੀ—ਸਂ ਪ ਧ ਮ ਪ, ਰ ਗੁ ਸ ਰ ਨੁ ਸ।
} ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ ਹਨ।

ਉਠਾਉ—ਪ, ਗੁ, ਰ ਗੁ ਰ ਸ ਰ ਨੁ ਸ।

ਟੋਡੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਮਾਈ ਮੇਰੇ ਮਨ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥ ਏਹੀ ਕਰਮ ਧਰਮ ਜਪ ਏਹੀ ਰਾਮ ਨਾਮ ਨਿਰਮਲ ਹੈ ਰੀਤਿ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਪ੍ਰਾਨ ਅਧਾਰ ਜੀਵਨ ਧਨ ਮੋਰੈ ਦੇਖਨ ਕਉ ਦਰਸਨ ਪ੍ਰਭ ਨੀਤਿ ॥ ਬਾਟ ਘਾਟ ਤੋਸਾ ਸੰਗਿ ਮੋਰੈ ਮਨ ਅਪੁਨੇ ਕਉ ਮੈ ਹਰਿ ਸਖਾ ਕੀਤ ॥ ੧ ॥ ਸੰਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਭਏ ਮਨ ਨਿਰਮਲ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਅਪੁਨੇ ਕਰਿ ਲੀਤ ॥ ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਨਾਨਕ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ ਭਗਤਨ ਕੇ ਮੀਤ ॥੨॥੨॥੨੧॥

ਰਾਗ ਦੇਸੀ ਟੋਡੀ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਮਾ – ਈ –	ਮੋ – ਰੇ –	ਮ ਨ ਕੀ –	ਪ੍ਰੀ – ਤਿ –
ਸ – ਰ ਪ	ਗ – ਰ ਸ	ਰ ਰ ਸ ਨੁ	– ਸ ਸ –
੦	੩	×	੨
ਏ – ਹੀ –	ਕ ਰ ਮ ਧ	ਰ ਮ ਜ ਪ	ਏ – ਹੀ –
ਸ – ਰ ਮ	ਪ ਪ ਪ ਪ	ਮ ਪ ਰ ਗੁ	ਰ ਨ ਸ –
ਰਾ – ਮ ਨਾ	– ਮ ਨਿ ਰ	ਮ ਲ ਹੈ –	ਰੀ – ਤਿ –
ਸ ਰ – –	ਮ ਮ ਪ ਪ	ਮ ਪ ਧ ਪ	ਗ ਰ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਪ੍ਰਾ – ਨ ਅ	ਧਾ – ਰ ਜੀ	ਵ ਨ ਧ ਨ	ਮੋ – ਰੇ –
ਮ – ਮ ਮ	ਪ – ਸੰ ਸੰ	ਰੰ ਗੁੰ ਸੰ ਰੰ	ਸੰ ਨੁ ਸੰ –
੦	੩	×	੨
ਦੇ – ਖ ਨ	ਕ ਉ ਦ ਰ	ਸ ਨ ਪ੍ਰ ਭ	ਨੀ – ਤਿ –
ਪ ਰੰ ਸੰ ਰੰ	ਨੁ ਸੰ ਪ ਪ	ਪ ਧ ਮ ਪ	ਰ ਗੁ ਰ ਸ
ਬਾ – ਟ ਘਾ	– ਟ ਤੋ –	ਸਾ – ਸੰਗਿ	ਮੋ – ਰੇ –
ਰ ਪ ਗੁ ਗੁ	ਰ ਸ ਰ ਨੁ	ਸ ਰ ਮ ਮ	ਮ ਪ ਪ –
ਮ ਨ ਅ ਪੁ	ਨੇ ਕਉ ਮੈ	ਹਰਿ ਸਖਾ	ਰੀ – ਤ –
ਮ ਪ ਸੰ ਪ	ਧ ਮ ਪ ਰ	ਰ ਮ ਪ ਰ	ਗੁ ਰ ਨੁ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਸੰ – ਤ ਪ੍ਰ	ਸਾ – ਦਿ ਭ	ਏ – ਮ ਨ	ਨਿ ਰ ਮ ਲ
ਮ – ਮ ਨ	ਪ – ਸੰ ਸੰ	ਰੰ ਗੁੰ ਸੰ ਰੰ	ਸ ਨੁ ਸੰ ਸੰ
ਕ ਰਿ ਕਿ ਰ	ਪਾ – ਅਪੁ	ਨੇ – ਕ ਰ	ਲੀ – ਤ –
ਪ ਰੰ ਸੰ ਰੰ	ਨੁ ਸੰ ਪ ਪ	ਪ ਧ ਮ ਪ	ਰ ਗੁ ਰ ਸ
ਸਿ ਮ ਰਿ ਸਿ	ਮ ਰਿ ਨਾ –	ਨ ਕ ਸੁ ਖ	ਪਾ ਇਆ –
ਰ ਮ ਗੁ ਗੁ	ਰ ਸ ਰ ਨੁ	ਸ ਰ ਮ ਮ	ਮ ਪ ਪ –
ਆ – ਦਿ ਜੁ	ਗਾ – ਦਿ ਭਗ	ਤ ਨ ਕੇ –	ਮੀ – ਤ –
ਮ ਪ ਸੰ ਪ	ਧ ਮ ਪ ਰ	ਰ ਮ ਪ ਰ	ਗੁ ਰ ਨੁ ਸ

ਸਰਗਮ ਬਲਾਸ ਖਾਨੀ ਟੋਡੀ

ਅਸਥਾਈ

੦	੧	×	੩
ਗਾ ਰਾ ਗਾ ਸ	ਰਾ ਨੁਾ ਸ ਰਾ	ਗਾ ਰਾ ਗਾ ਮਾ	ਗਾ ਰਾ ਰਾ ਸ
ਗ ਰ ਗ ਸ	ਰ ਨ ਸ ਰ	ਗ ਰ ਗ ਮ	ਗ ਰ ਰ ਸ
ਸ – ਰਾ ਨੁਾ	ਧੁਾ ਧੁਾ ਮੁਾ –	ਨੁਾ ਧਾ ਰਾ ਸ	ਰਾ ਨੁਾ ਸ ਰਾ
ਸ – ਰ ਨ	ਧ ਧ ਮ –	ਨ ਧ ਰ ਸ	ਰ ਨ ਸ ਰ

ਅੰਤਰਾ

੦	੧	×	੩
ਮ ਧ ਸੰ –	ਰ ਨ ਸ ਰ	ਗ ਸ ਰ ਨ	ਧ ਧ ਗ ਮ
ਨ ਨ ਧ ਮ	ਗ ਰ ਗ ਮ	ਗ ਰ ਰ ਸ	ਰ ਨ ਧ ਧ
ਗ ਰ ਗ ਸ	ਰ ਨ ਸ ਰ		

੩–ਰਾਗ ਖਟ ਟੋਡੀ

ਧ ਗ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦ ਹੈ ਮਿਲੇ ਜਹਾਂ ਖਟ ਰਾਗ।
ਗਾਵਤ ਗੁਨੀਜਨ ਕੋ ਬਿਕਟ ਹੈ ਪ੍ਰਸਿਧ ਖਟ ਰਾਗ।

ਰਾਗ ਚੰਦ੍ਰਕਾਸਾਰ

ਖਟ ਟੋਡੀ ਆਸਾਵਰੀ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਧੈਵਤ ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਹੈ ਅਤੇ ਗੰਧਾਰ ਸੰਵਾਦੀ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਰ ਹੈ। ਏਹ ਰਾਗ ਛੇ ਰਾਗ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਏਹ ਹਨ:–

੧. ਸੂਹੀ, ੨. ਕਾਨੜਾ, ੩. ਸਾਰੰਗ, ੪. ਦੇਸੀ, ਗੰਧਾਰੀ ਅਤੇ ਸੁਘਰਾਈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਗਤੀ ਬੜੀ ਸ਼ੋਖ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਗੰਧਾਰਾ ਅਤੇ ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਦਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਈ ਗੁਣੀ ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਧੈਵਤਾਂ ਅਤੇ ਦੋਨੋਂ ਰਿਖਬਾਂ ਵੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਬੜਾ ਕਠਨ ਰਾਗ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਗੁ ਮ ਪ ਨੁ ਧੁ ਨ ਸੰ
ਅਵਰੋਹੀ–ਧੰ ਨੁ ਧੁ ਪ ਮਾ ਗੁ ਰ ਸ

ਪਕੜ–ਨੁ ਸ ਗੁ ਮ, ਪ, ਧੁ ਪ ਮ, ਪ, ਧੁ ਪ ਗ, ਨੁ ਧੁ ਪ ਮ ਪ ਗੁ ਗ ਨੁ ਧੁ ਪ ਮ ਪ, ਗੁ ਮ ਗੁ ਰ ਸ।

ਕਉਨ ਕੋ ਕਲੰਕੁ ਰਹਿਓ ਰਾਮਨਾਮੁ ਲੇਤਹੀ ॥ ਪਤਿਤ ਪਵਿਤ ਭਏ ਰਾਮੁ ਕਹਤ ਹੀ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਰਾਮ ਸੰਗਿ ਨਾਮਦੇਵ ਜਨਕਉ ਪ੍ਰਤਗਿਆ ਆਈ ॥ ਏਕਾਦਸੀ ਬ੍ਰਤੁ ਰਹੈ ਕਾਹੇ ਕਉ ਤੀਰਥ ਜਾਈਂ ॥ ੧ ॥ ਭਨਤਿਨਾਮ ਦੇਉ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਸੁਮਤਿ ਭਏ ॥ ਗੁਰਮਤਿ ਰਾਮੁ ਕਹਿਕੋ ਕੋ ਨ ਬੈਕੁੰਠਿ ਗਏ ॥ ੨ ॥ ੨ ॥

ਰਾਗ ਖਟ ਟੋਡੀ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਕਉ ਨ ਕੋ ਕ	ਲੰ ਕੁ ਰਹਿਓ	ਰਾ ਮ ਨਾ ਮ	ਲੇ ਤ ਹੀ –
ਸ ਸ ਮ ਮ	ਮ ਪ ਗ ਮ	ਮ ਪ ਗ ਮ	ਧ̱ ਧ̱ ਪ –
੦	੩	×	੨
ਪ ਤਿ ਤ ਪ	ਵਿ ਤ ਭ ਏ	ਰਾ – ਮੁਕ	ਹ ਤ ਹੀ –
ਪ ਧ̱ ਨ̱ ਧ̱	ਪ ਧ̱ ਮ ਮ	ਗ ਮ ਪ ਮ	ਰ̱ ਗ̱ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਰਾ ਮ ਸੰਗਿ	ਨਾ ਮ ਦੇਵ	ਜਨ ਕਉ ਪ੍ਰ	ਤ ਗਿਆ ਆਈ
ਮ ਮ ਧ̱ ਨ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ	ਧ̱ ਨ ਸਂ ਰਂ	ਸਂ ਨ̱ ਧ̱ ਪ
ਏ ਕਾ ਦ ਸੀ	ਬ੍ਰ ਤ ਰ ਹੈ	ਕਾ – ਹੇ ਕਉ	ਤੀ ਰਥ ਜਾਈ
ਪ ਧ̱ ਨ̱ ਧ̱	ਪ ਧ̱ ਮ ਮ	ਗ ਮ ਪ ਮ	ਗ̱ ਗ̱ ਸ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਭਨ ਤ ਨਾ ਮ	ਦੇ ਉ ਸੁ –	ਕ੍ਰਿ – ਤ ਸੁ	ਮ ਤ ਭ ਏ
ਮ ਮ ਧ̱ ਨ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਧ̱ ਨ ਸ ਰਂ	ਸਂ ਨ̱ ਧ̱ ਪ
ਗੁ ਰ ਮ ਤਿ	ਰਾ ਮੁ ਕਹਿ	ਕੋ ਕੋ ਨ ਬੈ	ਕੁੰ ਠ ਗ ਏ
ਪ ਧ̱ ਨ̱ ਧ̱	ਪ ਧ̱ ਮ ਮ	ਗ ਨ ਪ ਮ	ਰ̱ ਰ̱ ਸ –

ਰਾਗ ਲਾਚਾਰੀ ਟੋਡੀ

ਦੋ ਧੈਵਤ ਮੰਧਾਰ ਦੇ ਦੋਨੋ ਲੀਓ ਨਿਖਾਧ।
ਲਾਚਾਰੀ ਟੋਡੀ ਮਧੁਰ ਸੋਹਤ ਸ. ਪ ਸਮਵਾਦਿ।

ਲਾਚਾਰੀ ਟੋਡੀ ਆਸਾਵਰੀ ਠਾਠ ਦਾ ਵਿਕ੍ਰ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਖਰਜ ਹੈ ਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਰ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਗੰਧਾਰਾਂ ਦੋਨੋ ਧੈਵਤਾਂ ਅਤੇ ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਏਹ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦਾ ਇਕ ਰਾਗ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਗ ਗ ਮ,ਮ ਪ ਧ ਧ ਪ ਸੰ ਰੰ ਨੰ ਸੰ।

ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਰੰ ਨ ਧ ਪ, ਨੁ ਧੁ ਪ, ਮ ਪ ਗੁ ਗੁ, ਰ ਗੁ ਮ ਸ।

ਪਕੜ–ਸ ਰ਼ ਨ਼ ਸ ਰ ਗ ਗ ਮ, ਮ ਨੁ ਧ ਪ ਧੁ ਮ ਪ ਗ ਰ।

ਟੋਡੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ ਚਰਨ ਰਿਦੈ ਉਰਧਾਰੇ ॥ ਸਿਮਰਿ ਸੁਆਮੀ ਸਤਿਗੁਰੁ ਅਪੁਨਾ ਕਾਰਜ ਸਫਲ ਹਮਾਰੇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਪੂਜਾ ਪਰਮੇਸੁਰ ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਤਤੁ ਬੀਚਾਰੇ ॥ ਗੁਨ ਗਾਵਤ ਅਤੁਲ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਠਾਕੁਰ ਅਗਮ ਅਪਾਰੇ ॥ ੧ ॥ ਜੋ ਜਨ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮਿ ਅਪਨੇ ਕੀਨੇ ਤਿਨਕਾ ਬਾਹੁਰਿ ਕਛੁ ਨ ਬੀਚਾਰੇ ॥ ਨਾਮ ਰਤਨੁ ਸੁਨਿ ਜਪਿ ਜਪਿ ਜੀਵਾ ਹਰਿ ਨਾਨਕ ਕੰਠ ਮਝਾਰੇ ॥ ੨ ॥ ੧੧ ॥ ੩੦ ॥

ਰਾਗ ਲਾਚਾਰੀ ਟੋਡੀ–ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਹ ਰਿ ਹ ਰਿ	ਚ ਰ ਨ ਰਿ	ਦੈ – ਉ ਰ	ਧਾ – ਰੇ –
ਗ ਮ ਪ ਧ	ਨੁ ਨੁ ਧ ਨੁ	ਪ – ਮ ਗ	ਰ ਗ ਸ –
੦	੩	×	੨
ਸਿ ਮ ਰਿ ਸੁ	ਆ – ਮੀ –	ਸ ਤਿ ਗੁ ਰੁ	ਅ ਪੁ ਨਾ –
ਰ ਗ ਮ ਗ	ਮ ਪ ਧੁ ਪ	ਗੁ ਗੁ ਰ ਰ	ਨ਼ ਨ਼ ਸ –
		×	
ਕਾ – ਰ ਜ	ਸ ਫ ਲ ਹ	ਮਾ – – –	ਰੇ – – –
ਗੁ ਰ ਨ਼ ਸ	ਸ ਸ ਰ ਗ	ਮ ਪ ਧੁ ਪ	ਗੁ – ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਪੂੰ – ਨ ਦਾ	– ਨ ਪੂ –	ਜਾ – ਪ ਰ	ਮੇ ਸੁਰ ਹਰਿ
ਮ ਗ ਮ ਪ	ਧਾ ਧਾ ਪ –	ਸੰ – ਸੰ ਰੰ	ਨ ਸੰ ਸੰ ਸੰ
ਕੀ – ਰ ਤਿ	ਤ – ਤੁ ਬੀ	ਚਾ – – –	ਰੇ – – –
ਰੰ ਗੰ ਮੰ ਮੰ	ਗੁੰ ਰੰ ਸੰ ਸੰ	ਨੁ – ਧ ਪ	ਮ – ਗ –
ਗੁ ਨ ਗਾ –	ਵ – ਤ ਅ	ਤੁ ਲ ਸੁ ਖੁ	ਪਾ ਇ ਆ –
ਰ ਗ ਮ ਗ	ਮ – ਪਧ ਪ	ਗੁ ਗੁ ਰ ਗੁ	ਰ ਨ਼ ਸ –
੦	੨	×	੨
ਠਾ – ਕੁ ਰ	ਅ ਗ ਮ ਅ	ਪਾ – – –	ਰੇ – – –
ਗ – ਮ ਮ	ਪ ਪ ਧ ਪ	ਸੰ ਨੁ ਧੁ ਪ	ਗੁ – ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਜੋ – ਜ ਨ	ਪਾ – ਰ ਬ੍ਰਹਮਿ	ਅ ਪ ਨੇ –	ਕੀ ਨੇ ਤਿਨਕਾ
ਮ ਗ ਮ ਪ	ਧ – ਪ ਪ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਰਂ	ਨ ਨ ਸਂ ਸਂ
ਬਾ – ਹੁ ਰਿ	ਕ ਛੂ ਨ ਬੀ	ਚਾ – – –	ਰੇ – – –
ਰਂ ਗਂ ਮਂ ਮਂ	ਗੁਂ ਰਂ ਸਂ ਸਂ	ਨੁ – ਧ ਪ	ਮ – ਗ ਮ
ਨਾ – ਮ ਰ	ਤ ਨੁ ਸੁ ਨਿ	ਜ ਪਿ ਜ ਪਿ	ਜੀ ਵਾ ਹ ਰਿ
ਰ ਗ ਮ ਗ	ਮ ਮ ਧੁ ਪ	ਗੁ ਗੁ ਰ ਗੁ	ਰ਼ ਨ਼ ਸ ਸ
ਨਾ – ਨ ਕ	ਕੰ – ਠ ਮ	ਝਾ – – –	ਰੇ – – –
ਗ – ਮ ਮ	ਪ – ਧ ਪ	ਸਂ ਨੁ ਧੁ ਪ	ਗੁ – ਰ ਸ

ਰਾਗ ਭੂਪਾਲ ਟੋਡੀ

ਜਬ ਭੈਰਵੀ ਕੇ ਠਾਠ ਸੋਂ ਸੁਰ ਮ ਨ ਦੇਤ ਨਿਕਾਲ।
ਧ. ਗ ਵਾਦੀ ਸਮਵਾਦ ਤੇ ਕਹਤ ਰਾਗ ਭੂਪਾਲ।

ਰਾਗ ਚੰਦ੍ਰਕਾਸਾਰ।

ਭੂਪਾਲ ਟੋਡੀ ਭੈਰਵੀ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਰਾਗ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਦੋਨਾਂ ਵਿਚ ਮਧਮ ਸੁਰ ਅਤੇ ਨਿਖਾਦ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਧੈਵਤ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਅਤੇ ਗੰਧਾਰ ਸੰਵਾਦੀ ਸੁਰ ਤੇ ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸਵੇਰੇ ਪ੍ਰਾਤਾਕਾਲ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਇਕ ਰਾਗ (ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ) ਕਲਿਆਨ ਭੂਪਾਲੀ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਵੀ ਮਧਮ ਅਤੇ ਨਿਖਾਦ ਸੁਰਾਂ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਫਰਕ ਇਤਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਕੋਮਲ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਤੀਵਰ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਭੈਰਵੀ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਕਰਨੇ ਵਿਚ ਖਾਸੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਬੜੀ ਸਾਵਧਾਨਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਭਗਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰੁ ਗੁ ਪ ਧੁ ਸ } ਰਿਖਬ, ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ,
ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਧੁ ਪ਼ ਗੁ ਰੁ ਗੁ ਰੁ ਸ } ਕੋਮਲ ਹਨ।

ਪਕੜ–ਸ ਰੁ ਧੁ ਸ ਰੁ ਗੁ, ਗੁ ਪ ਰੁ ਗੁ ਰੁ ਸ।

ਦੀਨਨ ਕੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ਕਰੈ ਨਿਤ ਸੰਤ ਉਬਾਰ ਗਨੀਮਨ ਗਾਰੈ॥
ਪੱਛ ਪਸ਼ੂ ਨਗ ਨਾਗ ਨਰਾਧਪ ਸਰਬ ਸਮੈ ਸਭ ਕੋ ਪ੍ਰਤਿਪਾਰੈ॥
ਪੋਖਤ ਹੈ ਜਲ ਮੈ ਥਲ ਮੈ ਪਲ ਮੈ ਕਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕਰਮ ਬਿਚਾਰੈ॥
ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਦਇਆ ਨਿਧਿ ਦੋਖਨ ਦੇਖਤ ਹੈ ਪਰ ਦੇਤ ਨਾ ਹਾਰੈ॥
੧॥੨੪੩॥

ਰਾਗ ਭੂਪਾਲ ਟੋਡੀ—ਤਿੰਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਦੀ – ਨ ਨ	ਕੀ – ਪ੍ਰ ਤ	ਪਾ – ਲ ਕ	ਹੈ – ਨਿ ਤ
ਰੁ ਗੁ ਰੁ ਸ	ਸ – ਧੁ ਧੁ	ਸ – ਰੁ ਗੁ	ਗੁ – ਪ ਪ
੦	੩	×	੨
ਸੰ – ਤ ਉ	ਬਾ – ਰੰ ਗ	ਨੀ – ਮ ਨ	ਗਾ – ਹੈ –
ਧੁ – ਧੁ ਧੁ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਰੁਂ – ਰੁਂ ਗੁਂ	ਰੁਂ – ਸਂ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਪੱ – ਛ ਪ	ਸੂ – ਨ ਗ	ਨਾ – ਗ ਨ	ਰਾ – ਧ ਪ
ਪ – ਪ ਧੁ	ਧੁ – ਧੁ ਧੁ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ ਸਂ
ਸ ਰ ਬ ਸ	ਮੈ – ਸ ਭ	ਕੋ – ਪ੍ਰ ਤ	ਪਾ – ਹੈ –
ਸਂ ਰੁਂ ਗੁਂ ਰੁਂ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਰੁ – ਰੁ ਗੁ	ਰੁ – ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਪੋ – ਖ ਤ	ਹੈ – ਜ ਲ	ਮੈ – ਬ ਲ	ਮੈ – ਪ ਲ
ਪ – ਪ ਧੁ	ਧੁ – ਧੁ ਧੁ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ ਸਂ
ਮੈ – ਕ ਲ	ਕੋ – ਨ ਹੀ	ਕ ਰ ਮ ਬਿ	ਚਾ – ਹੈ –
ਸਂ – ਗੁਂ ਰੁਂ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਰੁ – ਰੁ ਗੁ	ਰੁ – ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੩

ਦੀ – ਨ ਦਇ	ਆ – ਲ ਦ	ਇਆ – ਨਿਧਿ	ਦੋ – ਖ ਨ
ਪ – ਪ ਧੁ	ਧੁ – ਧੁ ਧੁ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ ਸਂ
ਦੇ – ਖ ਤ	ਹੈ – ਪ ਰ	ਦੇ – ਤ ਨ	ਹਾ – ਹੈ –
ਸਂ – ਗੁਂ ਰੁਂ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਰੁ – ਰੁ ਗੁ	ਰੁ – ਸ –

ਭੁਪਾਲ ਟੋਡੀ—ਤਾਲ ਦਾਦਰਾ

ਪਾ ਵ ਸੁ	ਹਾ ਵੇ ਜਾ	ਤਉ ਧਿ ਰ	ਜਲੁ ਦੇ –
ਗੁ ਧੁ ਪ	ਧੁ ਪ ਪ	ਗੁ ਰੁ ਸ	ਰੁ ਸ ਸ
ਸੀ ਸ ਸੁ	ਹਾ ਵਾ –	ਚ – ਰ	ਣੀ – –
ਧੁ ਸ ਰੁ	ਗੁ ਰੁ ਗੁ	ਪ ਧ ਪ	ਗੁ ਰੁ ਸ

ਅੰਤਰਾ

ਮੁ ਖ ਸੁ	ਹਾਵਾ ਜਾ	ਤਉ ਜ ਸੁ	ਗਾ ਵੇ –
ਪ ਗੁ ਪ	ਧੁ ਪ ਧੁ	ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ	ਸਂ ਸੇ ਸਂ
ਜੀ ਉ ਪਿ	ਆ ਤਉ –	ਸ – ਰ	ਣੀ – –
ਧੁ ਗੁਂ ਰੁਂ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ	ਧੁ ਰੁਂ ਸਂ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ

੬–ਰਾਗ ਬਲਾਸਖਾਨੀ ਟੋਡੀ

ਬਿਲਾਸਖਾਨੀ ਟੋਡੀ, ਭੈਰਵੀ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ-ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਰ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਮਧਮ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਰਜਿਤ ਹਨ । ਇਹ ਰਾਗ ਬਿਲਾਸਖਾਨ ਤਾਨਸੈਨ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਨੇ ਬਨਾਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਿਲਾਸ-ਖਾਨੀ ਟੋਡੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਹੈ ਤਾਂ ਭੈਰਵੀ ਠਾਠ ਦਾ ਮਗਰ ਇਸਦੀ ਸ਼ਕਲ ਟੋਡੀ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਦੀ ਸੰਗਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰੁ ਗੁ ਪ ਧੁ ਸਂ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਨੁ ਧੁ ਮ ਗੁ ਮ ਗੁ ਮ ਗੁ ਰੁ ਸ। } ਰਿਖਬ, ਗੰਧਾਰ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ ਹਨ।

ਪਕੜ–ਪ, ਧੁ ਨੁ ਧੁ ਮ ਗੁ ਰੁ ਗੁ ਰੁ ਸ।

ਟੋਡੀ ਮਃ ੫ ॥ ਮਾਈ ਮੇਰੇ ਮਨ ਕੀ ਪਿਆਸ ॥ ਇਕੁ ਖਿਨੁ ਰਹਿ ਨ ਸਕਉ ਬਿਨੁ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਰਸਨ ਦੇਖਨ ਕਉ ਧਾਰੀ ਮਨਿਆਸ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਸਿਮਰਉ ਨਾਮੁਨਿਰੰਜਨਕਰਤੇ ਮਨ ਤਨ ਤੇ ਸਭਿ ਕਿਲਵਿਖ ਨਾਸ ॥ ਪੂਰਨ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਸੁਖ ਦਾਤੇ ਅਬਿਨਾਸੀ ਬਿਮਲ ਜਾਕੋ ਜਾਸ ॥ ੧ ॥ ਸੰਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਮੇਰੇ ਪੂਰਮਨੋਰਥ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਭੇਟੇ ਗੁਣਤਾਸ ॥ ਸਾਂਤਿ ਸਹਜ ਸੂਖ ਮਨਿ ਉਪਜਿਓ ਕੋਟਿ ਸੂਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਗਾਸ ॥ ੨ ॥ ੫ ॥ ੨੪ ॥

ਰਾਗ ਬਿਲਾਸ ਖਾਨੀ ਟੋਡੀ–ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਮਾ – ਈ –	ਮੇ – ਰੇ –	ਮ ਨ ਕੀ –	ਪਿਆ– ਸ –
ਸ ਰੁ ਨੁ ਧੁ	ਸ – ਸ ਰੁ	ਗੁ ਪ ਧੁ ਮ	ਰੁ – ਸ –
੩	×	੨	੦

ਇ ਕੁ ਖਿ ਨੁ	ਰ ਹਿ ਨ ਸ	ਕਉ–ਬਿ ਨੁ	ਪ੍ਰੀ – ਤ ਮ
ਰੁ ਰੁ ਰੁ ਗੁ	ਪ ਧੁ ਧੁ ਨੁ	ਧੁ ਮ ਰੁ ਰੁ	ਰੁ ਗੁ ਰੁ ਸ
ਦ ਰ ਸ ਨ	ਦੇ ਖ ਨ ਕਉ	ਧਾ ਰੀ ਮ ਨਿ	ਆ – ਸ –
ਪ ਧੁ ਧੁ ਸਂ	ਰੁਂ ਨੁ ਧੁ ਧੁ	ਮ ਗੁ ਪ ਧੁ	ਗੁ ਰ ਸ –

ਅੰਤਰਾ

ਸਿ ਮ ਰ ਉ	ਨਾ – ਮ ਨਿ	ਰੰ – ਜ ਨ	ਕ ਰ ਤੇ –
ਪ ਪ ਪ ਧੁ	ਧੁ ਧੁ ਧੁ ਧੁ	ਸਂ ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ	ਰੁਂ ਗੁਂ ਰੁਂ ਸਂ
੦	੩	×	੨
ਮ ਨ ਤ ਨ	ਤੇ – ਸ ਭਿ	ਕਿ ਲ ਵਿਖ	ਨਾ – ਸ –
ਰੁਂ ਰੁਂ ਗੁਂ ਰੁਂ	ਨੁ ਧੁ ਰੁਂ ਰੁਂ	ਨੁ ਧੁ ਮ ਗੁ	ਗਪ ਧੁਨੁ ਧੁ ਮ

ਸਰਗਮ ਬਲਾਸ ਖਾਨੀ ਟੋਡੀ—ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਗੁ ਰੁ ਗੁ ਸ	ਰੁ ਨੁ ਸ ਰੁ	ਗੁ ਰੁ ਗੁ ਮ	ਗੁ ਰੁ ਰੁ ਸ
੦	੩	×	੨
ਸ – ਰੁ ਨੁ	ਧੁ ਧੁ ਮ –	ਨੁ ਧੁ ਰੁ ਸ	ਰੁ ਨੁ ਸ ਰੁ

ਅੰਤਰਾ

ਮ ਧੁ ਸਂ –	ਰੁਂ ਨੁ ਸਂ ਰੁਂ	ਗੁਂ ਸਂ ਰੁਂ ਨੁ	ਧੁ ਧੁ ਗੁ ਮ
ਨੁ ਨੁ ਧੁ ਮ	ਗੁ ਰੁ ਗੁ ਮ	ਗੁ ਰੁ ਰੁ ਸ	ਰੁ ਨੁ ਧੁ ਧੁ

ਰਾਗ ਬੈਰਾੜੀ

ਰਾਗ ਬੈਰਾੜੀ ਮਾਰਵਾ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਗੰਧਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਧੈਵਤ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਮਾਰਵਾ ਰਾਗ ਦੀ ਕੁਛ ਝਲਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਜੋ ਕੇ ਮਾਰਵਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਰਜਿਤ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰਵਾ ਤੋਂ ਬਚਾਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਮਧਮ ਸੁਰ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਖਰਜ ਪੰਚਮ ਦਾ ਗੰਧਾਰ ਪੰਚਮ ਦੀ ਸੰਗਤ ਬਹੁਤ ਅਛੀ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਏਹ ਰਾਗ ਟੋਡੀ, ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਅਤੇ ਦੇਸਕਾਰ ਤੋਂ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਬੈਰਾੜੀ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਯਥਾ—

੧. ਸ਼ੁਧ ਬੈਰਾੜੀ, ੨. ਕੁੰਤਲ ਬੈਰਾੜੀ, ੩. ਦ੍ਰਾਵਨੀ ਬੈਰਾੜੀ, ੪. ਸੈਂਧਵੀ

ਬੈਰਾੜੀ, ੫, ਉਪਸਰਾ ਬੈਰਾੜੀ, ੬. ਹਤ ਸੁਗਾ ਬੈਰਾੜੀ, ੭. ਪ੍ਰਤਾਪ ਬੈਰਾੜੀ, ੮. ਟੋਡੀ ਬੈਰਾੜੀ, ੯. ਨਾਗ ਬੈਰਾੜੀ, ੧੦. ਸੋਕ ਬੈਰਾੜੀ, ੧੧. ਕਲਿਆਨ ਬੈਰਾੜੀ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰੁ ਗ ਪ ਮੇ ਗ ਪ ਧੁ ਨ ਸਂ।} ਰਿਖਬ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਮਧਮ
ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਨ ਧੁ ਪ ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ। } ਤੀਵਰ ਸੁਰਾਂ ਹਨ।

ਉਠਾਉ–ਪ ਧ ਗ ਪ ਧ, ਮੇ ਗ, ਰੁ ਗ ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ।

ਰਾਗੁ ਬੈਰਾੜੀ ਮਹਲਾ ੫ ਘਰ ੧

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਸੰਤ ਜਨਾ ਮਿਲਿ ਹਰਿ ਜਸੁ ਗਾਇਓ ॥ ਕੋਟਿ ਜਨਮ ਕੇ ਦੂਖ ਗਵਾਇਓ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਜੋ ਚਾਹਤ ਸੋਈ ਮਨਿ ਪਾਇਓ ॥ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਦਿਵਾਇਓ ॥ ੧ ॥ ਸਰਬ ਸੂਖ ਹਰਿਨਾਮਿ ਵਡਾਈ ॥ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਨਾਨਕ ਮਤਿਪਾਈ ॥ ੨ ॥ ੧ ॥ ੭ ॥

ਰਾਗ ਬੈਰਾੜੀ–ਚਾਰ ਤਾਲ (ਬਲੰਪਤ ਲੈ)

ਅਸਥਾਈ

ਸੰ –	ਤਜ ਨਾ	ਮਿ ਲਿ	ਹਰ ਜ	ਸ ਗਾ	ਇ ਉ
ਨ਼ ਰੁ	ਗ ਰੁ	ਨ਼ ਰੁ	ਸ –	ਸ ਪ	– ਮੇ
੩	੪	×	੦	੨	੦
ਕੋ ਟਿ	ਜ ਨਮ	ਕੇ ਦੂ	ਖ ਗਵਾ	– –	ਇ ਓ
ਧ ਨ	ਪ –	ਮੇ ਧ	ਮੇ ਗ	ਗ ਰੁ	ਸ –

ਅੰਤਰਾ

ਜੋ ਓ	ਚਾ ਹ	ਤੁ ਸੋ	ਈ ਮ	ਨਿ ਭਾ	ਇ ਓ
ਪ –	ਧ ਪ	ਸਂ –	ਸਂ –	ਰੁਂ ਸਂ	– ਸਂ
ਕ ਰਿ	ਕਿ ਰ	ਪਾ ਹਰਿ	ਨਾ –	ਮੁ ਦਿਵਾ	ਇ ਓ
ਸਂ ਨ	ਰੁਂ ਗਂ	ਰੁਂ ਸਂ	ਸਂ ਨ	ਧ ਪ	ਧ ਪਗ

ਬੈਰਾੜੀ ਕੀ ਸ਼ਾਨ–ਤਿਨ ਤਾਲ

ਗ ਪ ਧ ਨ	ਸਂ – ਰੁਂ ਸਂ	ਨ ਧ ਪ –	ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ
੩	×	੨	੦

ਬੈਰਾੜੀ ਕੀ ਸਰਗਮ—ਤਾਲ ਤੀਵਰਾ

ਪ ਪ	ਧ ਗ	ਪ – ਪ	ਮੇ ਧ	ਮੇ ਧ	ਮੇ ਮੇ ਗ
੧	੨	×	੧	੨	×
ਮ ਰੁ	ਗ ਪ	ਗ ਰੁ ਸ	ਨ਼ ਨ਼	ਰੁ ਗ	ਰੁ ਰੁ ਰੁ
ਨ ਰੁ	ਗ ਰੁ	ਗ ਪ ਪ	ਪ ਪ	ਧ ਸਂ	ਪ ਧ ਪ

ਅੰਤਰਾ

ਮੇ ਧ	ਸਂ –	ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ	ਸਂ –	ਰੁਂ ਨ	ਪ – ਪ
ਨ ਰੁ	ਗ ਰੁ	ਗ ਪ –	ਪ ਪ	ਧ ਸਂ	ਪ ਧ ਪ

ਰਾਗ ਬੈਰਾੜੀ—ਤਿਨ ਤਾਲ

ਸੰ – ਤ ਜ	ਨਾ – ਮਿ ਲਿ	ਹ ਰਿ ਜ ਸੁ	ਗਾ – ਇ ਓ
ਪ ਪ ਧ ਗ	ਪ – ਪ ਪ	ਮੇ ਧ ਮੇ ਧ	ਮੇ – ਗ –
ਕੋ – ਟ ਜ	ਨ ਮ ਕੇ –	ਦੂ – ਖ ਗ	ਵਾ – ਇ ਓ
ਮੇ ਰੁ ਗ ਪ	ਗ ਰੁ ਸ –	ਨ ਨ ਰ ਗ	ਰ ਰ ਸ –
ਨ਼ ਰੁ ਗ ਰੁ	ਗ ਪ ਪ –	ਪ ਪ ਧ ਸਂ	ਪ ਧ ਪ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਜੋ – ਬਾ –	ਹ – ਤ ਸੋ	ਈ – ਮਨਿ	ਪਾ – ਇ ਓ
ਮੇ ਧ ਸ –	ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ ਸੁਂ	ਸਂ ਰੁਂ ਨ ਨ	ਧ – ਪ –
ਕ ਰਿ ਕਿ ਰ	ਪਾ – ਹ ਰਿ	ਨਾ – ਮੁ ਦਿ	ਵਾ – ਇ ਓ
ਨ ਰੁ ਗੁ ਰੁ	ਗ ਪ ਪ –	ਪ ਪ ਧ ਸ	ਪ ਧ ਪ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਸ ਰ ਬ ਸੂ	– ਖ ਹ ਰਿ	ਨਾ – ਮਿ ਵ	ਡਾ – ਈ –
ਮੇ ਧ ਸੇ –	ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ ਸਂ	ਸ਼ ਰੁਂ ਨਂ ਨਂ	ਧ – ਪ –
ਗੁ ਰ ਪੂ –	ਸਾ – ਦਿ ਨਾ	ਨ ਕ ਮ ਤਿ	ਪਾ – ਈ –
ਨ ਰੁ ਗੁ ਰੁ	ਗ ਪ ਪ –	ਪ ਪ ਧ ਸ	ਪ ਧ ਪ –

ਰਾਗ ਤਿਲੰਗ

ਰਿਖਬ ਧੈਵਤ ਦੋਨਹੁ ਤਜਹੁ ਦੋਇ ਨਿਖਾਦ ਲਗਾਇ ॥
ਗ. ਨ. ਵਾਦੀ ਸਮਵਾਦ ਤੇ ਰਾਗ ਤਿਲੰਗ ਕਹਾਇ ॥

ਇਹ ਰਾਗ ਖਮਾਚ ਠਾਠ ਤੋਂ ਉਤਪਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤ ਔਡਵ ਹੈ। ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਗੰਧਾਰ

ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਨਿਖਾਧ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਿਖਾਧ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਦੀ ਸੰਗਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, 'ਨੁ ਪ, ਗ ਮ ਗ, ਸ' ਇਨਾਂ ਸੁਰਾਂ ਵਾਂਗ ਰਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ ਜ਼ਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਗ ਮ ਪ ਨ ਸੰ। } ਸਭ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਅਤੇ
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਨੁ ਪ ਮ ਗ ਸ। } ਦੋਨੋ ਨਿਖਾਧਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਕੜ–ਨ਼ ਸ ਗ ਮ ਪ, ਨ ਸੰ, ਨੁ ਪੁ, ਗ ਮ ਗ, ਸ।

ਤਿਲੰਗ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਮੀਰਾਂ ਦਾਨਾਂ ਦਿਲ ਸੋਚ ॥ ਮੁਹਬਤੇ ਮਨਿ ਤਨਿ ਬਸੈ ਸਚੁਸਾਹ ਬੰਦੀ ਮੋਚ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਦੀਦ ਨੇ ਦੀਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਕਛੁ ਨਹੀ ਇਸ ਕਾ ਮੋਲੁ ॥ ਪਾਕ ਪਰਵਦਗਾਰ ਤੂ ਖੁਦਿ ਖਸਮੁ ਵਡਾ ਅਤੋਲੁ ॥੧॥ ਦਸਤਗੀਰੀ ਦੇਹਿ ਦਿਲਾਵਰ ਤੂਹੀ ਤੂਹੀ ਏਕ ॥ ਕਰਤਾਰ ਕੁਦਰਤਿ ਕਰਣ ਖਾਲਕ ਨਾਨਕ ਤੇਰੀ ਟੇਕ ॥ ੨ ॥ ੫ ॥

ਰਾਗ ਤਿਲੰਗ–ਝਪਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਮੀ –	ਰਾ – –	ਦਾ –	ਨਾ – –
ਸੰ –	ਸੰ ਨੁ ਪ	ਗ ਮ	ਪ ਮ ਗ
×	੨	੦	੩
ਦਿ –	ਲ – –	ਸੋ –	ਚ – ਮੁ
ਗ –	ਮ ਪ ਨੁ	ਨੁ ਪ	ਮ – ਗ
ਹ ਬ	ਤੇ – ਮਨ	ਤ ਨ	ਬ ਸੈ ਸਚੁ
ਸ ਸ	ਮ ਗ ਮ	ਪ ਗ	ਮ ਨੁ ਪ
ਸ਼ਾ ਹ	ਬੰ – ਦੀ	ਮੋ –	ਚ – –
ਸੰ –	ਨੁ – ਪ	ਗ਼ ਮ	ਪ ਮ ਗ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਦੀ ਦ	ਨੇ – ਦੀ	ਦਾ ਰ	ਸਾ – ਹਿਬ
ਗ ਗ	ਮ – ਪ	ਨ ਸੰ	ਨ – ਸੰ
ਕ ਛੁ	ਨ – ਹੀ	ਇਸ ਕਾ	ਮੋ – ਲੁ
ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ	ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਨੁ ਪ

ਪਾ ਕ	ਪਰਵ ਦ	ਗਾ ਰ	ਤੂ – ਖੁਦਿ
ਮ ਗ	ਸ ਗ ਮ	ਪ ਪ	ਨ ਸਂ ਸਂ
×	੨	੦	੩
ਖ ਸਮੁ	ਵ ਡਾ ਅ	ਤੋ –	ਲੁ – –
ਸਂ ਸਂ	ਨੁ ਨ ਪ	ਗ ਮ	ਪ ਮ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਦਸਤ –	ਗੀ – ਰੀ	ਦੇ ਹ ਦਿ	ਲਾ – ਵਰ
ਗ ਗ	ਮ – ਪ	ਨ ਸਂ	ਨ – ਸਂ
ਤੂ ਹੀ	ਤੂ – ਹੀ	ਏ –	ਕ – ਕਰ
ਨ ਨ	ਨ – ਸਂ	ਸਿ –	ਸਂ ਨੁ ਪ
ਤਾ ਰ	ਕੁ ਦ ਰਤਿ	ਕਰ ਣ	ਖਾ – ਲਕ
ਮ ਗ	ਸ ਗ ਮ	ਪ ਪ	ਨ ਸਂ ਗਂ
ਨਾ ਨਕ	ਤੇ – ਰੀ	ਟੇ –	ਕ – –
ਸਂ ਸਂ	ਨੁ – ਪ	ਗ ਮ	ਪ ਮ ਗ

ਤਿਲੰਗ ਕੀ ਸ਼ਾਨ–ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਸਂ – ਸਿ ਨੁ	ਪ – ਸਂ ਨੁ	ਪ ਮ ਗ ਸ	ਗ ਮ ਪ ਨ

ਅੰਤਰਾ

ਸਂ – ਸਿ ਨ	ਪ – ਸਿ ਨ	ਪ ਮ ਗ ਪ	ਮ – ਗ –
ਸ – ਗ –	ਗ ਮ ਪ ਨੁ	ਪ ਮ ਗ ਸ	ਗ ਮ ਪ ਨ

ਤਿਲੰਗ ਮਹਲਾ ੧ ਘਰੁ ੨

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਭਉ ਤੇਰਾ ਭਾਗ ਖਲੜੀ ਮੇਰਾ ਚੀਤੁ ॥ ਮੈ ਦੇਵਾਨਾ ਭਇਆ ਅਤੀਤੁ ॥ ਕਰਕਾਸਾ ਦਰਸਨ ਕੀ ਭੂਖ ॥ ਮੈ ਦਰਿ ਮਾਗਉ ਨੀਤਾ ਨੀਤ ॥ ੧ ॥ ਤਉ ਦਰਸਨ ਕੀ ਕਰਉ ਸਮਾਇ ॥ ਮੈ ਕਰਿ ਮਾਂਗਤ ਭੀਖਿਆ ਪਾਇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਕੇਸਰਿ ਕੁਸਮ ਮਿਰਗਮੈ ਹਰਣਾ ਸਰਬ ਸਰੀਰੀ ਚੜ੍ਹਣਾ ॥ ਚੰਦਨ ਭਗਤਾ ਜੋਤਿ ਇਨੇ ਹੀ ਸਰਬੇ ਪਰਮਲੁ ਕਰਣਾ ॥ ੨ ॥ ਘਿਅ ਪਟ ਭਾਂਡਾ ਕਹੈ ਨ ਕੋਇ ॥ ਐਸਾ ਭਗਤੁ ਵਰਨੁ ਮਹਿ ਹੋਇ ॥ ਤੇਰੈ ਨਾਮਿ ਨਿਵੇ ਰਹੇ ਲਿਵਲਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਦਰਿ ਭੀਖਿਆ ਪਾਇ ॥ ੩ ॥ ੧ ॥ ੨ ॥

ਰਾਗ ਤਿਲੰਗ—ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਤਉ – ਦ ਰ	ਸ ਨ ਕੀ –	ਕ – ਰਉ ਸ	ਮਾ – ਇ –
ਗ ਮ ਪ ਸੰ	ਨਪ ਨੁ ਗ ਮ	ਗ – ਗ ਗ	ਮ ਮ ਗ ਸ
੦	੩	×	੨
ਮੈ – ਦਰਿ	ਮਾ – ਗ ਤੂ	ਭੀ – ਖਿਆ	ਪਾ – ਇ –
ਗ ਮ ਪ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਰੰ	ਨ ਸੰ ਪ ਨੁ	ਮ ਪ ਮ ਗ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਭਉ – ਤੇ ਰਾ	ਭਾ – ਗ ਖਲ	ੜੀ – ਮੇ ਰਾ	ਥੀ – ਤੂ –
ਗ ਮ ਪ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਪ ਨ ਸੰ ਰੰ	ਨ ਸੰ ਨੁ ਪ
ਮੈ – ਦੇ –	ਵਾ – ਨਾ –	ਭ ਇ ਆ ਅ	ਤੀ – ਤੂ –
ਸ ਮ ਗ ਮ	ਪ – ਪ ਨ	ਸੰ ਰੰ ਨ ਸੰ	ਪ ਨੁ ਪਮ ਮ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਕ ਰ ਕਾ –	ਸਾ – ਦ ਰ	ਸ ਨ ਕੀ –	ਭੂ – ਖ –
ਗ ਮ ਪ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਪ ਨ ਸੰ ਰੰ	ਨ ਸੰ ਨੁ ਪ
੦	੨	×	੨
ਮੈ – ਦਰਿ	ਮਾ – ਗਉ –	ਨੀ – ਤਾ –	ਨੀ – ਤ –
ਸ ਮ ਗ ਮ	ਪ – ਪ ਨ	ਸੰ ਰੰ ਨ ਸੰ	ਪ ਨੁ ਮ ਮ

ਅੰਤਰਾ ੩

ਕੇ – ਸਰਿ	ਕੁ ਸ ਮਮਿ	ਰ ਗ ਮੈ –	ਹ ਰ ਣਾ –
ਗ ਮ ਪ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਪ ਨ ਸੰ ਰੰ	ਨ ਸੰ ਨੁ ਪ
ਸ ਰ ਬ ਸ	ਰੀ – ਰੀ –	ਚ – – ੜੂ	ਣਾ – – –
ਸ ਮ ਗ ਮ	ਪ – ਪ ਨ	ਸੰ ਰੰ ਨ ਸੰ	ਪ ਨੁ ਮ ਮ

ਅੰਤਰਾ ੪

ਚੰ – ਦ ਨ	ਭ ਗ ਤਾ –	ਜੋ – ਤਿ ਇ	ਨੇ – ਹੀ –
ਗ ਮ ਪ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਪ ਨ ਸੰ ਰੰ	ਨ ਸੰ ਨੁ ਪ
ਸ ਰ ਬੇ –	ਪ ਰ ਮ ਲ	ਕ – – ਰ	ਣਾ – – –
ਸ ਮ ਗ ਮ	ਪ – ਪ ਨ	ਸੰ ਰੰ ਨ ਸੰ	ਪ ਨ ਪ ਮ

ਅੰਤਰਾ ੫

ਘਿ ਅ ਪ ਟ	ਭਾਂ – ਡਾ –	ਕ – ਹੈ ਨ	ਕੋ – ਇ –
ਗ ਮ ਪ ਨ	ਸੰ – ਸੰ –	ਪ ਨ ਸੰ ਰੰ	ਨ ਸੰ ਨੁ ਪ

ਐ – ਸਾ –	ਭ ਗ ਤੁ ਵ	ਰ ਨ ਮ ਹਿ	ਹੋ – ਇ –
ਸ ਮ ਗ ਮ	ਪ – ਪ ਨ	ਸੰ ਰੰ ਨ ਸੰ	ਪ ਨ ਮ ਮ
ਤੇ – ਰੈ –	ਨਾ ਮਿ ਨਿ ਵੈ	ਰ ਹੇ ਲਿ ਵ	ਲਾ – ਇ –
ਗ ਮ ਪ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਪ ਨ ਸੰ ਰੰ	ਨ ਸ ਨੁ ਪ
੦	੨	×	੨
ਨਾ – ਨ ਕ	ਤਿ ਨ ਦ ਰਿ	ਭੀ – ਖਿਆ –	ਪਾ – ਇ –
ਸ ਮ ਗ ਮ	ਪ – ਪ ਨ	ਸੰ ਰੰ ਨ ਸੰ	ਪ ਨੁ ਮ ਮ

ਤਿਲੰਗ ਕੀ ਸ਼ਾਨ—ਤਿਨ ਤਾਲ

ਸੰ – ਸੰ ਨੁ	ਪ – ਸੰ ਨੁ	ਪ ਮ ਗ ਸ	ਗ ਮ ਪ ਨ
×	੨	੦	੩
ਸੰ – ਸੰ ਨੁ	ਪ – ਸੰ ਨੁ	ਪ ਮ ਗ ਪ	ਮ – ਗ –
ਸ – ਗ ਮ	ਗ ਮ ਪ ਨੁ	ਪ ਮ ਗ ਸ	ਗ ਮ ਪ ਨ

ਤਿਲੰਗ ਮਹਲਾ ੯ ॥ ਜਾਗਿ ਲੇਹੁ ਰੇ ਮਨਾ ਜਾਗਿ ਲੇਹੁ ਕਹਾ ਗਾਫਲ ਸੋਇਆ ॥ ਜੋਤਨੁ ਉਪਜਿਆ ਸੰਗ ਹੀ ਸੋ ਭੀ ਸੰਗ ਨ ਹੋਇਆ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸੁਤ ਬੰਧ ਜਨ ਹਿਤੁ ਜਾਸਿਉ ਕੀਨਾ ॥ ਜੀਉ ਛੂਟਿਓ ਜਬ ਦੇਹ ਤੇ ਡਾਰਿ ਅਗਨਿ ਮੈ ਦੀਨਾ ॥ ੧ ॥ ਜੀਵਤ ਲਉ ਬਿਉਹਾਰੁ ਹੈ ਜਗ ਕਉ ਤੁਮ ਜਾਨਉ ॥ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਇਲੈ ਸਭ ਸੁਫਨ ਸਮਾਨਉ ॥ ੨ ॥ ੨ ॥

ਰਾਗ ਤਿਲੰਗ—ਤਾਲ ਤੀਨ

ਅਸਥਾਈ

ਜਾਗਿ ਲੇਹੁ ਰੇ ਮਨਾ	ਜਾ ਗ ਲੇਹੁ ਕਹਾਂ	ਗਾ ਫਲ ਸੋ–	ਇਆ – –
ਪ ਪ ਨ ਸ	ਸ ਸ ਨੁ ਪ	ਧ ਗ ਮ ਪ	ਗ ਮ ਗ –
੦	੩	×	੨
ਜੋ ਤਨ ਉਪ ਜਿਆ	ਸੰ ਗ ਹੀ ਸੋਭੀ	ਸੰ ਗਨ ਹੋ–	ਇਆ– – –
ਸ ਸ ਗ ਮ	ਪ ਪ ਨ ਸੰ	ਸੰ ਨੁ ਪ ਮ	ਪ ਪ ਨੁ ਸੰ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਮਾ ਤਪਿ ਤਾ ਸੁਤ	ਬੰ ਧ ਜਨ ਹਿਤੁ	ਜਾ ਸਿਉ ਕੀ–	ਨਾ – – –
ਗਾ ਮ ਪ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਸੰ ਨੁ ਪ	ਗ ਮ ਗ –
ਜੀਉ ਛੂਟਿ ਓ ਜਬ	ਦੇ ਹਤੇ ਡਾਰਿ	ਅਗਨਿਮੈ ਦੀ–	ਨਾ– – –
ਨੁ ਸ ਗ ਮ	ਪ ਪ ਨ ਸੰ	ਸੰ ਸੰ ਨੁ –	ਪ – ਮ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਜੀਵਤ ਲਉ ਬਿਉ	ਹਾ ਰੁ ਹੈ ਜਗ	ਕਉ ਤੁਮ ਜਾ—	ਨਉ — — —
ਗ ਮ ਪ ਨ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਸਂ ਨੁ ਪ	ਗ ਮ ਗ —
ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਗੁਨ	ਗਾਇ ਲੈ—ਸਭ	ਸੁਫ ਨਸ ਮਾ	ਨਉ — — —
ਨ਼ ਸ ਗ ਮ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਸਂ ਨੁ ਪ	ਗ ਮ ਗ —

ਰਾਗ ਸੂਹੀ

ਜਬ ਕਾਫ਼ੀ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇਂ ਧੈਵਤ ਦੀਓ ਹਟਾਇ ॥
ਮ ਵਾਦੀ ਸਮਵਾਦ ਸ ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਕਹਾਇ ॥

ਸੂਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਠਾਠ ਦਾ ਖਾਡਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਹੈ ਸਮਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਦੋ ਪਹਰ ਦਿਨ ਦਾ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਏਹ ਕਾਨੜੇ ਅੰਗ ਦਾ ਇਕ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਵਿਕਰ ਹੈ। ਏਹੋ ਕਾਨੜੇ ਅੰਗ ਦੀ ਇਕ ਪਹਚਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਸਾਰੰਗ ਦੀ ਝਲਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਮਗਰ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਦੇ ਹੋਣੇ ਕਰਕੇ ਸਾਰੰਗ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਨਿਖਾਧ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਦੀ ਸੰਗਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਬੜੀ ਅਨੰਦਦਾਇਕ ਹੈ। ਏਹ ਰਾਗ ਦਰਬਾਰੀ ਕਾਨੜਾ ਅਤੇ ਮਿਘ ਮਲਾਰ ਤੋਂ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣਿਆ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਨੁ ਸ ਗੁ ਮ ਪ ਨੁ ਮ ਪ ਸਂ।
ਅਵਰੋਹੀ—ਸਂ ਨੁ ਪ ਮ ਪ ਗੁ ਮ ਰ ਸ।
} ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ ਬਾਕੀ ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਹਨ।

ਪਕੜ—ਨੁ ਸ, ਗੁ ਮ, ਪ ਨੁ ਮ ਪ, ਸਂ, ਨੁ ਪ, ਮ ਪ, ਗੁ ਮ, ਪ ਗੁ ਮ, ਰ ਸ।

ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਸਾਧ ਕੀ ਬਾਣੀ ॥ ਜੋ ਜੋ ਜਪੈ ਤਿਸਕੀ ਗਤਿ ਹੋਵੈ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਨਿਤ ਰਸਨ ਬਖਾਨੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਕਲੀ ਕਾਲ ਕੇ ਮਿਟੇ ਕਲੇਸਾ ॥ ਏਕੋ ਨਾਮੁ ਮਨ ਮਹਿ ਪਰਵੇਸਾ ॥ ੧ ॥ ਸਾਧੂ ਧੂਰਿ ਮੁਖਿ ਮਸਤਕਿ ਲਾਈ ॥ ਨਾਨਕ ਉਧਰੇ ਹਰਿ ਗੁਰ ਸਰਣਾਈ ॥੨॥੩੧॥੩੭॥

ਰਾਗ ਸੂਹੀ–ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਅੰ – ਮ੍ਰਿ ਤ	ਬ ਚ ਨ ਸਾ	– ਧ ਕੀ –	ਬਾ – ਣੀ –
ਨੁ ਨੁ ਧ ਪ	ਮ ਮ ਪ ਪ	ਸੰ – ਨੁ ਪ	ਮ – ਮ –
੦	੩	×	੨
ਜੋ – ਜੋ –	ਜ – ਪੈ ਤਿਸ	ਕੀ – ਗਤਿ	ਹੋ – ਵੈ –
ਪ ਗੁ ਮ ਮ	ਰ ਰੇ ਸੇ ਸੇ	ਮ – ਪ ਪ	ਪ ਪ ਮ ਨੁ
ਹ ਰਿ ਹ ਰਿ	ਨਾ ਮ ਨਿ ਤ	ਰ ਸ ਨ ਬ	ਖਾ – ਣੀ –
ਨੁ ਨੁ ਪ ਪ	ਮ ਮ ਮ ਪ	ਸੰ ਨੁ ਪ ਪ	ਮ – ਮ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਕ ਲੀ – ਕਾ	– ਲ ਕੇ –	ਮਿ – ਟੇ ਕ	ਲੇ – ਸਾ –
ਪ ਨੁ ਪ ਨੁ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ –	ਨੁ ਸੰ ਰੰ ਸੰ	ਨੁ ਸੰ ਨੁ –
ਏ – ਕੋ –	ਨਾ ਮੁ ਮ ਨ	ਮ ਹਿ ਪ ਰ	ਵੇ – ਸਾ –
ਪ ਗੁ ਮ ਮ	ਪ ਨੁ ਪ ਪ	ਸੰ ਨੁ ਪ ਪ	ਮ ਪ ਮ ਨੁ
ਸਾ – ਧੂ –	ਧੂ ਰਿ ਮੁ ਖਿ	ਮ ਸ ਤ ਕ	ਲਾ – ਈ –
ਪ ਨੁ ਪ ਨੁ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਨੁ ਸੰ ਰੰ ਸੰ	ਨੁ ਸੇ ਨੰ –
ਨਾ – ਨ ਕ	ਉਧਰੇ ਹਰਿ	ਗੁ ਰ ਸ ਰ	ਣਾ – ਈ –
ਪ ਗੁ ਮ ਮ	ਮ ਮ ਮ ਪ	ਸੰ ਨੁ ਪ ਪ	ਮ ਪ ਮ ਨੁ

ਮਃ ੩ ॥ ਲੋਕਾਵੇ ਹਉ ਸੂਹਵੀ ਸੁਹਾਵੇ ਸੁ ਕਰੀ ॥ ਵੇਸੀ ਸਹੁ ਨ ਪਾਈਐ ਕਰਿ ਕਰਿ ਵੇਸ ਰਹੀ ॥ ਨਾਨਕ ਤਿਨੀ ਸਹੁ ਪਾਇਆ ਜਿਨੀ ਗੁਰ ਕੀ ਸਿਖ ਸੁਣੀ ॥ ਜੋ ਜੋ ਤਿਸੁ ਭਾਵੇ ਸੋ ਥੀਐ ਇਨਬਿਧਿ ਕੰਤ ਮਿਲੀ ॥੨॥

ਰਾਗ ਸੂਹੀ–ਝਬਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਲੋ ਕਾ	ਵੇ – ਹਉ	ਸੂ ਹ	ਵੀ – –
ਨੁ ਸੰ	ਗ – ਮ	ਪ ਪ	ਨੁ ਪ ਸੰ
×	੩	੦	੩
ਸੂ ਹਾ	ਵੇ – ਸ	ਕ –	ਰੀ – –
ਨੁ ਪ	ਨੁ ਪ ਸੰ	ਨੁ ਪ	ਗੁ – ਮ

ਵੇ	ਸੀ	ਸ	ਹੁ	ਨ	ਪਾ	ਈ	ਐ	–	–	
ਮ	ਪ	ਗੁ	–	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	–	ਸ	
ਕ	ਰਿ	ਕ	–	ਰਿ	ਵੇ	ਸ	ਰ	–	ਹੀ	
ਨੁ	ਸ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	–	ਸ	

ਅੰਤਰਾ

ਨਾ	ਨਕ	ਤਿ	ਨੀ	ਸਹੁ	ਪਾ	ਇ	ਆ	ਜਿ	ਨੀ
ਮ	ਪ	ਨੁ	ਨੁ	ਸ	ਸੰ	–	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ
ਗੁਰ	ਕੀ	ਸਿ	–	ਖ	ਸੁ	–	ਣੀ	–	–
ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਨੁ	ਸੰ	ਨੁ	–	ਨੁ
ਜੋ	ਤਿਸੁ	ਭਾ	–	ਵੈ	ਸੋ	–	ਥੀ	–	ਐ
ਪ	ਪ	ਗੁ	–	ਮ	ਪ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਸੰ
×		੨			੦		੩		
ਇਕ ਬਿਧਿ		ਕੰ	–	ਤ	ਮਿ	–	ਲੀ	–	–
ਨੁ	ਪ	ਮ	–	ਪ	ਮ	ਪ	ਗੁ	–	ਮ
ਵੇ	ਸੀ	ਸ	ਹੁ	ਨ	ਪਾ	ਈ	ਐ	–	–
ਮ	ਪ	ਗੁ	–	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	–	ਸ
ਕ	ਰਿ	ਕ	–	ਰਿ	ਵੇ	ਸ	ਰ	–	ਹੀ
ਨੁ	ਸ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਗ	ਸ

ਸਲੋਕ ਮਃ ੩ ॥ ਸੂਹਾ ਰੰਗੁ ਵਿਕਾਰੁ ਹੈ ਕੰਤੁਨ ਪਾਇਆ ਜਾਇ ॥ ਇਸ ਲਹਦੇ ਬਿਲਮ ਨ ਹੋਵਈ ਰੰਡ ਬੈਠੀ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ॥ ਮੁੰਧ ਇਆਣੀ ਦੁੰਮਣੀ ਸੂਹੈ ਵੇਸਿ ਲੋਭਾਇ ॥ ਸਬਦਿ ਸਚੈ ਰੰਗੁ ਲਾਲੁ ਕਰਿ ਭੈ ਭਾਇ ਸੀਗਾਰੁ ਬਣਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਸਦਾ ਸੋਹਾਗਣੀ ਜਿ ਚਲਨਿ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਇ ॥ ੨ ॥

ਰਾਗ ਸੂਹੀ—ਝਪ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਸੂ	ਹਾ	ਰੰ	ਗੁ	ਵਿ	ਕਾ	ਰ	ਹੈ	–	–
ਨੁ	ਸ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਸੰ
×		੨			੦		੩		
ਕੰ	ਤੁਨ	ਪਾ	ਇ	ਆ	ਜਾ	–	ਇ	–	ਇਸ
ਨੁ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਸੰ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	–	ਮੇ

ਲਹ	ਦੇ	ਬਿ	ਮ	ਮਨ	ਹੋ	ਵ		ਈ	–	ਰੰਗ
ਮ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਰ		ਸ	–	ਸ
×		੨			੦			੩		
ਬੈ	ਠੀ	ਦੂ	–	ਜੈ	ਭਾ	–		ਇ	–	–
ਨੁ	ਸੰ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਮ		ਰ	–	ਸ

ਅੰਤਰਾ

ਮੁੰ	ਧ	ਇ	ਆ	ਣੀ	ਦੂੰ	ਮ	ਣੀ	–	–
ਮ	ਪ	ਨੁ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	–	ਸੰ
ਸੂ	ਹੈ	ਵੇ	ਸਿ	ਲ੍ਹੋ	ਭਾ	–	ਇ	–	–
ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਨੁ	ਸੰ	ਨੁ	–	ਨੁ
ਸਬ ਦਿਸ		ਚੇ	–	ਰੰਗੁ	ਲਾ	ਲੁ	ਕ	–	ਰਿ
ਪ	ਪ	ਗੁ	–	ਮ	ਪ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਸੰ
ਭੇ	–	ਭਾ	–	ਇਸੀ	ਗਾਰੁ	ਬ	ਣਾ	–	ਇ
ਨੁ	ਪ	ਮ	–	ਪ	ਮ	ਪ	ਗੁ	–	ਮ
ਨਾ ਨਕ		ਸ	ਦਾ	ਸੋ	ਹਾ	–	ਗ	–	ਣੀਜਿ
ਮ	ਪ	ਗੁ	–	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	–	ਸ
ਚਲ	ਨਿ	ਸ	ਤਿ	ਗੁਰ	ਭਾ	–	ਇ	–	–
ਨੁ	ਸ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	–	ਸ

ਰਾਗ ਸੁਧ ਬਿਲਾਵਲ

ਸੁਧ ਬਿਲਾਵਲ ਇਸੇ ਨਾਮ ਦੇ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਧੈਵਤ ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਹੈ ਅਤੇ ਗੰਧਾਰ ਸੰਮਵਾਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਖੁਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਤਾਂਗ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਮਧਮ ਸੁਰ ਬਹੁਤ ਘਟ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਅਮਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਦੁਰਬਲ ਹੈ। ਮਧਮ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਦੀ ਸੰਗਤ ਬਹੁਤ ਅਛੀ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਨਿਖਾਦ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਿਕਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸਵੇਰ ਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਵੇਰ ਦਾ ਕਲਿਆਨ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੁਧ ਬਿਲਾਵਲ ਰਵਾਜ ਵਿਚ ਘਟ ਹੀ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਲੈਯਾ ਬਿਲਾਵਲ ਹੀ ਜਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਏਹ ਸੰਪੂਰਨ ਜਾਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਮਨੋਹਰ ਰਾਗ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸੰ। } ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਸੁਧ ਹਨ।
ਅਵਰੋਹੀ—ਸੰ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ। }

ਰਾਗੁ ਬਿਲਾਵਲ ਮਹਲਾ ੫ ਘਰੁ ੪ ਦੁਪਦੇ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਕਵਨ ਸੰਜੋਗ ਮਿਲਉ ਪ੍ਰਭ ਅਪਨੇ ॥ ਪਲੁ ਪਲੁ ਨਿਮਖ ਸਦਾ ਹਰਿ ਜਪਨੇ ॥ ੧ ॥ ਚਰਨ ਕਮਲ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਨਿਤ ਧਿਆਵਉ ॥ ਕਵਨ ਸੁਮਤਿ ਜਿਤੁ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਪਾਵਉ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਐਸੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਹੁ ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰੇ ॥ ਹਰਿ ਨਾਨਕ ਬਿਸਰੁ ਨ ਕਾਹੂ ਬੇਰੇ ॥ ੨ ॥ ੧ ॥ ੧੯ ॥

ਰਾਗ ਸੁਧ ਬਿਲਾਵਲ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਚ ਰ ਨ ਕ	ਮ ਲ ਪ੍ਰ ਭ	ਕੇ – ਨਿ ਤ	ਧਿਆ – ਵਉ–
ਸ ਸ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਮ ਰ	ਗ ਮ ਪ ਮਗ	ਮ ਰ ਸ –
੦	੩	×	੨
ਕ ਵ ਨ ਸੁ	ਮ ਤਿ ਜਿ ਤੁ	ਪ੍ਰੀ – ਤ ਮੁ	ਪਾ – ਵਉ –
ਸ ਸ ਗ ਰ	ਗ ਪ ਨ ਨ	ਸੰ – ਗੰ ਗੰ	ਰੰ ਨ ਪ ਗ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਕ ਵ ਨ ਸੰ	ਜੋ – ਗ ਮਿ	ਲਉ – ਪ੍ਰ ਭ	ਅ ਪ ਨੇ –
ਪ ਪ ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਗੰ ਗੰ ਮੰ	ਗੰ ਰੰ ਸੰ ਸੰ
ਪ ਲੁ ਪ ਲੁ	ਨਿ ਮ ਖ ਸ	ਦਾ – ਹ ਰਿ	ਜ ਪ ਨੇ –
ਪ ਪ ਧ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਰੰ ਗੰ ਮੰ	ਗੰ ਰੰ ਸੰ –
ਪ ਲੁ ਪ ਲੁ	ਨਿ ਮ ਖ ਸ	ਦਾ – ਹ ਰਿ	ਜ ਪ ਨੇ –
ਗ ਗੇ ਮ ਗ	ਪ ਪ ਨ ਨ	ਸੰ ਰੰ ਸੰ –	ਰੰ ਨ ਪ ਗ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਐ – ਸੀ –	ਕ੍ਰਿ – ਪਾ ਕ	ਰ ਹੁ ਪ੍ਰ ਭੁ	ਮੇ ਰੇ ਹ ਰਿ
ਪ – ਨ –	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਗੰ ਗੰ ਮ	ਗੰ ਰ ਸੰ –
੦	੩	×	੨
ਨਾ – ਨ ਕ	ਬਿ ਸ ਰੁ ਨ	ਕਾ – ਹੂ –	ਬੇ – ਰੇ –
ਪ ਪ ਧ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਰੰ ਗੰ ਮੰ	ਗੰ ਰੰ ਸੰ –
ਨਾ – ਨ ਕ	ਬਿ ਸ ਰੁ ਨ	ਕਾ – ਹੂ –	ਬੇ – ਰੇ –
ਗ ਗ ਮ ਗ	ਪ ਪ ਨ ਨ	ਸੰ ਰੰ ਸੰ –	ਰੰ ਨ ਪ ਗ

ਬਿਲਾਵਲ ਕੀ ਸ਼ਾਨ–ਤੀਨ ਤਾਲ

ਧ ਪ ਮ ਗ	ਪ ਮ ਗ –	ਗ ਰ ਗ ਮ	ਗ ਰ ਸਨ਼ ਸ
੩	×	੨	੦
ਗ ਰ ਸ ਨ਼	ਧ਼ ਨ਼ ਸ ਰ	ਨ਼ ਰ ਗ ਮ	ਗ ਰ ਸਨ਼ ਸ

ਰਾਗ ਅਲੈਯਾ ਬਿਲਾਵਲ

ਅਲੈਯਾ ਬਿਲਾਵਲ ਰਾਗ ਬਿਲਾਵਲ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਹੈ। ਸੁਧ ਬਿਲਾਵਲ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਜਦ ਮਧਮ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਲਗਾਈ ਜਾਵੇ ਤਦ ਅਲਯਾ ਬਿਲਾਵਲ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਜਾਤ ਖਾਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਦੀ ਸਮਵਾਦੀ ਸੁਰ ਸੁਧ ਬਿਲਾਵਲ ਜੈਸੇ ਹੀ ਹਨ। ਬਾਨੀ ਧੈਵਤ ਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸੰਧਾਰ ਸਮਵਾਦੀ ਹੈ-ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਪਹਿਲਾ ਪਹਰ ਸਵੇਰੇ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ, ਰ, ਗ ਰ, ਗ ਪ, ਧ, ਨ ਧ, ਨ ਸੰ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਨ ਧ, ਪ, ਧ ਨੁ ਧ ਪ, ਮ ਗ, ਮ ਰ, ਸ। } ਸਭ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਹਨ, ਨਿਖਾਧਾਂ ਦੋਨੋਂ ਹਨ।

ਪਕੜ–ਗ ਰ, ਗ ਪ, ਧ, ਨ ਸੰ।

ਬਿਲਾਵਲੁ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਤੂ ਮੇਰੋ ਪ੍ਰਾਨ ਅਧਾਰੇ ॥ ਨਮਸਕਾਰ ਡੰਡਉਤਿ ਬੰਧਨਾ ਅਨਿਕ ਬਾਰ ਜਾਊ ਬਾਰੇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਊਠਤ ਬੈਠਤ ਸੋਵਤ ਜਾਗਤ ਇਹੁ ਮਨੁ ਤੁਝਹਿ ਚਿਤਾਰੈ ॥ ਸੂਖ ਦੂਖ ਇਸੁ ਮਨ ਕੀ ਬਿਰਥਾ ਤੁਝ ਹੀ ਆਗੈ ਸਾਰੈ ॥ ੧ ॥ ਤੂਮਰੀ ਓਟ ਬਲ ਬੁਧਿ ਧਨੁ ਤੁਮਹੀ ਤੁਮਹਿ ਮੇਰੈ ਪਰਵਾਰੈ ॥ ਜੋ ਤੁਮ ਕਰਹੁ ਸੋਈ ਭਲ ਹਮਰੈ ਪੇਖਿ ਨਾਨਕ ਸੁਖ ਚਰਨਾਰੈ ॥੨॥੨॥੮੨॥

ਰਾਗ ਅਲੈਯਾ ਬਿਲਾਵਲ–ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਪ੍ਰ ਭ ਜੀ –	ਤੂ – ਮੇ ਰੇ	ਪ੍ਰਾ – ਨ ਅ	ਧਾ – ਰੇ –
ਧ ਪ ਮ ਗ	ਪ – ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨ – ਪ –
੦	੩	×	੨
ਨ ਮ ਸ ਕਾ	– ਰ ਡੰ –	ਡਉ – ਤ ਬੰ	– ਧ ਨਾ –
ਨ ਰੰ ਸੰ ਸੰ	ਧ ਪ ਗ ਰ	ਗ ਪ ਗ –	ਨ਼ ਸ – –
ਅ ਨਿ ਕ ਬਾ	– ਰ ਜਾ ਊ	ਬਾ – – –	ਰੇ – – –
ਸ ਗ ਮ ਗ	ਪ ਪ ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ –	ਨੁ – ਪ –

ਅੰਤਰਾ

ਊ - ਠ ਤ	ਬੈ - ਠ ਤ	ਸੋ - ਵ ਤ	ਜਾ - ਗ ਤ
ਪ - ਪ ਨ	ਸਂ - ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਗਂ ਗਂ ਮਂ	ਗਂ ਰਂ ਸਂ -
ਏ ਹੁ ਮ ਨੁ	ਤੁ ਝ ਹਿ ਚਿ	ਤਾ - - -	ਰੈ - - -
ਨ - ਨ ਨ	ਨ ਸਂ ਧ ਨ	ਸਂ ਰਂ ਨ ਸਂ	ਧ ਨੁ ਪ -
ਸੂ - ਖ ਦੂ	- ਖ ਇ ਸੁ	ਮ ਨ ਕੀ -	ਬਿ ਰ ਥਾ -
ਨ ਰਂ ਸਂ ਸਂ	ਧ ਪ ਗ ਰ	ਗ ਪ ਗ ਰ	ਨ ਰ ਸ -
੦	੩	×	੨
ਤੁ ਝ ਹੀ -	ਆ - ਗੈ -	ਸਾ - - -	ਰੈ - - -
ਸ ਗ ਮ ਗ	ਪ - ਨ -	ਸਂ - ਸਂ -	ਨੁ - ਪ -
ਤੂ - ਮੇ ਰੀ	ਓ ਟ ਬ ਲ	ਬੁ ਧਿ ਧ ਨੁ	ਤੁ ਮ ਹੀ -
ਪ - ਪ ਨ	ਸਂ - ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਗਂ ਗਂ ਮਂ	ਗਂ ਰਂ ਸਂ -
ਤੂ - ਮ ਹਿ ਮੇ	ਰੈ - ਪ ਰ	ਵਾ - - -	ਰੈ - - -
ਨ - ਨ ਨ	ਨ ਸਂ ਧ ਨ	ਸਂ ਰਂ ਨ ਸਂ	ਧ ਨੁ ਪ -
ਜੋ - ਤੁ ਮ	ਕ - ਰਹੁ ਸੋ	ਈ - ਭ ਲ	ਹ ਮ ਰੈ ਪੇਖ
ਨ ਰਂ ਸਂ ਸਂ	ਧ ਪ ਗ ਰ	ਗ ਪ ਗ ਰ	ਨ ਰ ਸ ਸ
ਨਾ - ਨ ਕ	ਸੁ ਖ ਚ ਰ	ਨਾ - - -	ਰੈ - - -
ਸ ਗ ਮ ਗ	ਪ ਪ ਨ ਨ	ਸਂ - ਸਂ -	ਨੁ - ਪ -

ਮਹਲਾ ੩ ॥ ਬਿਲਾਵਲੁ ਤਬ ਹੀ ਕੀਜੀਐ ਜਬ ਮੁਖਿ ਹੋਵੈ ਨਾਮੁ ॥ ਰਾਗ ਨਾਦ ਸਬਦਿ ਸੋਹਣੇ ਜਾ ਲਾਗੈ ਸਹਜਿ ਧਿਆਨੁ ॥ ਰਾਗ ਨਾਦ ਛੋਡਿ ਹਰਿ ਸੇਵੀਐ ਤਾ ਦਰਗਹ ਪਾਈਐ ਮਾਨੁ ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬ੍ਰਹਮੁ ਬੀਚਾਰੀਐ ਚੂਕੈ ਮਨਿ ਅਭਿਮਾਨੁ ॥

ਰਾਗ ਅਲੈਯਾ ਬਿਲਾਵਲ—ਝਬ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਬਿ -	ਲਾ ਵ ਲ	ਤਬ ਹੀ	ਕੀ ਜੀ ਐ
ਸਂ -	ਧ ਨੁ ਪ	ਮ ਪ	ਮ ਗ ਰ
×	੨	੦	੩
ਜਬ ਮੁਖ	ਹੋ - ਵੈ	ਨਾ -	- - ਮ
ਗ ਮ	ਪ ਗ ਗ	ਮ ਰ	ਸ ਰ ਸ
ਰਾ ਗ	ਨਾ - ਦ	ਸਬ ਦਿ	ਸੋ ਹਣੇ ਜਾ
ਸ ਸ	ਧ - ਧ	ਧ ਧ	ਧ ਨੁ ਪ

ਲਾ	ਗੈ	ਸ	ਹ	ਜਧਿ	ਆ	–	–	–	ਨੁ
ਧ	ਨ	ਰ	ਰ	ਸ	ਸਂ	–	ਧ	ਨੁ	ਪ

ਅੰਤਰਾ

ਗਾ	ਗ	ਨਾ	ਦ	ਛੋਡਿ	ਹਰਿ	ਸੇ	ਵੀ	ਐ	ਤਾ
ਪ	–	ਪ	ਪ	ਧ	ਗਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਦਰ	ਗਹ	ਪਾ	ਈ	ਐ	ਮਾ	–	–	–	ਨੁ
ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	–	ਸ	ਧ	ਪ
ਨਾ	ਨਕ	ਗੁ	ਰ	ਮੁਖੁ	ਬ੍ਰਹਮ	ਖੀ	ਚਾ	ਰੀ	ਐ
ਗ	ਮ	ਧ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨ	ਪ
×		੨			੦		੩		
ਬੂ	ਕੈ	ਮ	–	ਨਿ	ਅ	ਭਿ	ਮਾ	–	ਨੁ
ਧ	ਨ	ਰ	–	ਰ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨੁ	ਪ

ਰਾਗ ਸ਼ੁਕਲ ਬਿਲਾਵਲ

ਠਾਠ ਬਿਲਾਵਲ ਮੇਂ ਜਬੇ ਦੋਊ ਨਿਖਾਧੇ ਹੋਇ।
ਸਮ ਸਮਵਾਦੀ ਵਾਦ ਹੈ ਸ਼ੁਕਲ ਬਿਲਾਵਲ ਸੋਇ।

ਸ਼ੁਕਲ ਬਿਲਾਵਲ, ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਵੇਰ ਪਹਿਲੇ ਪਹਰ ਦਾ ਹੈ। ਏਹ ਬਿਲਾਵਲ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਨੁ ਗ ਅਤੇ ਧ ਮ ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤ ਬਹੁਤ ਭਲੀ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰ ਪ ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤ ਰਾਗ ਵਾਚਕ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਦਾ ਕਣ ਧੈਵਤ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਬਿਲਾਵਲ ਅਤੇ ਕੇਦਾਰ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਇਹ ਰਾਗ ਬਣਿਆ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਗ ਮ, ਮ ਪ ਨੁ ਧ ਪ, ਧ ਨ ਸਂ। }
ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਨ ਧ ਨੁ ਧ ਪ, ਮ, ਗ ਰ, ਮ ਰ ਸ।} ਸਭ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਅਤੇ ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਠਾਉ–ਸ ਗ, ਗ ਮ, ਮ ਪ, ਧ ਨੁ ਧ ਪ, ਮ ਗ, ਮ ਰ, ਸ।

ਬਿਲਾਵਲ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਮਨ ਮਹਿ ਸਿੰਚਹੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ॥ ਅਨਦਿਨੁ ਕੀਰਤਨੁ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਮ ॥ ੧ ॥ ਐਸੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਹੁ ਮਨ ਮੇਰੇ ॥ ਆਠ ਪਹਰ ਪ੍ਰਭੁ ਜਾਨਹੁ ਨੇਰੇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਾਕੇ ਨਿਰਮਲ ਭਾਗ ॥ ਹਰਿ ਚਰਨੀ ਤਾਕਾ ਮਨੁ ਲਾਗ ॥ ੨ ॥ ੭ ॥ ੨੫ ॥

ਰਾਗ ਸੁਕਲ ਬਿਲਾਵਲ—ਝਭ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਐ	—	ਸੀ	—	—	ਪ੍ਰੀ	—	ਤਿ	—	—
ਮ	ਗ	ਮ	—	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ
×		੨			੦		੩		
ਕ	ਰਹੁ	ਮ	—	ਨ	ਮੇ	—	ਰੇ	—	—
ਮ	ਮ	ਗ	ਰ	ਸ	ਸ	ਗ	ਮ	—	ਮ
ਆ	ਠ	ਪ	ਹ	ਰ	ਪ੍ਰ	—	ਭੁ	—	—
ਮ	—	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	ਧ	ਨੰ	ਸੰ	ਸੰ
ਜਾ	—	ਨ	—	ਹੁ	ਨੇ	—	ਰੇ	—	—
ਸੰ	ਨੁ	ਧ	—	ਮ	ਪ	ਧ	ਨ	ਸੰ	—

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਨ	ਮ	—	ਹ	ਸਿੰ	—	ਚ	—	ਹੁ
ਨ	ਨ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ	—	ਸੰ
ਹ	ਰਿ	ਹ	—	ਰਿ	ਨਾ	—	ਮ	—	—
ਸੰ	ਗੰ	ਗੰ	—	ਮ	ਗੰ	ਰੰ	ਸ	—	ਸੰ
ਅ	ਨ	ਦਿ	—	ਨ	ਕੀ	ਰ	ਤ	—	ਨ
ਧ	ਧ	ਧ	ਨੁ	ਗ੍	ਪ	ਧ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ
×		੨			੦		੩		
ਹ	ਰਿ	ਗੁ	—	ਣ	ਗਾ	—	—	—	ਮ
ਸੰ	ਨੁ	ਧ	—	ਮ੍	ਪ	ਧ	ਨ	ਸੰ	—

ਅੰਤਰਾ

ਕ	ਹੁ	ਨਾ	ਨ	ਕ	ਜਾ	—	ਕੇ	—	—
ਨ	ਨ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ	—	ਸੰ
ਨਿ	ਰ	ਮ	—	ਲ	ਭਾ	—	ਗ	—	—
ਸੰ	ਗੰ	ਗੰ	—	ਮੰ	ਗੰ	ਰੰ	ਸੰ	—	ਸੰ

ਹ ਰਿ	ਚ ਰ ਨੀ	ਤਾ –	ਕਾ – –
ਧ ਧ	ਧ ਨੁ ਗ	ਪ ਧ	ਨ ਸੰ ਸੰ
ਮ –	– – ਨ	ਲਾ –	– – ਗ
ਸੰ ਨੁ	ਧ – ਮ	ਪ ਧ	ਨ ਸੰ –

ਬਿਲਾਵਲ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਦੋਵੈ ਥਾਵਰਖੇ ਗੁਰ ਸੂਰੇ ॥ ਹਲਤ ਪਲਤ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮਿ ਸਵਾਰੇ ਕਾਰਜ ਹੋਇ ਸਗਲੇ ਪੂਰੇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਹਰਿ ਹਰਿਨਾਮੁ ਜਪਤ ਸੁਖ ਸਹਜੇ ਮਜਨੁ ਹੋਵਤ ਸਾਧੂ ਧੂਰੇ ॥ ਆਵਣ ਜਾਣ ਰਹੇ ਥਿਤਿਪਾਈ ਜਨਮ ਮਰਣ ਕੇ ਮਿਟੇ ਬਿਸੂਰੇ ॥ ੧ ॥ ਭ੍ਰਮਭੈ ਤਰੇ ਛੁਟੇ ਭੈ ਜਮ ਕੇ ਘਟਿ ਘਟਿ ਏਕੁ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰੇ ॥ ਨਾਨਕ ਸਰਣਿ ਪਰਿਓ ਦੁਖ ਭੰਜਨ ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਪੇਖਿ ਹਜੂਰੇ ॥੨॥੨੨॥੧੦੨॥

ਰਾਗ ਸੁਕਲ ਬਿਲਾਵਲ–ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਦੋ – ਵੈ –	ਥਾ – ਵ ਰ	ਖੇ – ਗੁ ਰ	ਸੂ – ਰੇ –
ਸ ਗ ਰ ਮ	ਮ – ਪ ਮ	ਪ ਧ ਮ ਪ	ਗ ਮ ਰ ਸ
ਹ ਲ ਤ ਪ	ਲ ਤ ਪਾ ਰ	ਬ੍ਰ ਹ ਮ ਮ ਸ	ਵਾ – ਰੇ –
ਨ਼ ਧ਼ ਨ਼ ਸ	ਮ ਧ ਨੁ ਗ	ਪ ਪ ਧ ਸੰ	ਨੁ ਪ ਮ –
ਕਾ – ਰ ਜ	ਹੋ – ਇ –	ਸ ਗ ਲੇ –	ਪੂ – ਰੇ –
ਸ ਗ ਰ ਗ	ਮ – ਪ ਮ	ਪ ਧ ਮ ਪ	ਗ ਮ ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਹ ਰਿ ਹ ਰਿ	ਨਾ – ਮ ਜ	ਪ ਤ ਸੁ ਖ	ਸ ਹ ਜੇ –
ਮ ਪ ਨ ਧ	ਨ – ਸੰ ਸੰ	ਗੰ ਰੰ ਗੰ ਮੰ	ਰੰ – ਸੰ –
ਮ – ਜ ਨੁ	ਹੋ – ਵ ਤ	ਸਾ – ਧੂ –	ਧੂ – ਰੇ –
ਸੰ – ਧ ਪ	ਮ ਧ ਨੁ ਗ	ਮ ਗ ਮ ਪ	ਧਨੁ ਧਪ ਮ–

ਅੰਤਰਾ ੨

ਆ – ਵ ਣ	ਜਾ – ਣ ਰ	ਹੇ – ਥਿ ਤਿ	ਪਾ – ਈ –
ਮ ਪ ਨ ਧ	ਨ – ਸੰ ਸੰ	ਗੰ ਰੰ ਗੰ ਮੰ	ਰੰ – ਸੰ –
੩	×	੨	੦
ਜ ਨ ਮ ਮ	ਰ ਣ ਕੇ –	ਮਿ – ਟੇ ਬਿ	ਸੂ – ਰੇ –
ਸੰ – ਧ ਪ	ਮ ਧ ਨੁ ਗ	ਮ ਗ ਮ ਪ	ਧਨੁ ਧਪ ਮ–

ਅੰਤਰਾ ੩

ਭੂ ਮ ਭੇ –	ਤ ਰੇ – ਛੂ	ਟੈ – ਭੈ –	ਜ ਮ ਕੋ –
ਮ ਪ ਨ ਧ	ਨ ਨ ਸਂ ਸਂ	ਗਂ ਰਂ ਗਂ ਮਂ	ਰਂ ਰਂ 'ਸਂ –
ਘ ਟਿ ਘ ਟਿ	ਏ – ਕੁ ਰ	ਹਿ ਆ ਭ ਰ	ਪੂ – ਰੇ –
ਸਂ – ਧ ਪ	ਮ ਧ ਨੁ ਗ	ਮ ਗ ਮ ਪ	ਨ ਪ ਮ –

ਅੰਤਰਾ ੪

ਨਾ – ਨ ਕ	ਸ ਰ ਣਿ ਪ	ਰਿ ਓ ਦੁ ਖ	ਭੰ – ਜ ਨ
ਮ ਪ ਨ ਧ	ਨ ਨ ਸਂ ਸਂ	ਗਂ ਰਂ ਗਂ ਮਂ	ਰਂ ਰਂ ਸਂ ਸਂ
ਅੰ – ਤ ਰਿ	ਬਾ – ਹ ਰਿ	ਪੇ – ਖ ਤ	ਜੂ – ਰੇ –
ਸਂ – ਧ ਪ	ਮ ਧ ਨੁ ਗ	ਮ ਗ ਮ ਪ	ਨ ਪ ਮ –

ਰਾਗ ਐਮਨੀ ਬਿਲਾਵਲ

ਠਾਠ ਬਿਲਾਵਲ ਆਰੋਹ ਮੇਂ ਮਧਮ ਤੀਵਰ ਹੋਇ ਜਬ।
ਪ ਧ ਸੰਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਤੇ ਬਮਨ ਬਿਲਾਵ ਹੋਇ ਤਬ।

ਐਮਨੀ ਬਿਲਾਵਲ, ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ, ਇਹ ਬਿਲਾਵਲ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਖਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਦਿਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਦੋਨੋਂ ਮਧਮਾਂ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਤੀਵਰ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਸੁਧ ਮਧਮ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਐਮਨ ਦਾ ਅੰਗ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਐਮਨ ਅਤੇ ਬਿਲਾਵਲ ਤੋਂ ਮਿਲ ਕੇ ਇਹ ਰਾਗ ਬਣਿਆ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ--ਸ ਰ ਗ ਮ ਗ ਪ ਮੇ ਧ ਨ ਸਂ।
ਅਵਰੋਹੀ--ਸਂ ਨ ਧ ਪ ਗ ਮ ਗ ਰ ਗ ਰ ਸ।

ਬਿਲਾਵਲ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਵਡਭਾਗੀ ਪਾਈਐ ॥ ਮਿਲਿ ਸਾਧੂ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਈਐ ॥ ੧ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਭ ਤੇਰੀ ਸਰਨਾ ॥ ਕਿਲਬਿਖ ਕਾਟੈ ਭਜੁ ਗੁਰ ਕੇ ਚਰਨਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਅਵਰਿ ਕਰਮ ਸਭਿ ਲੋਕਾਚਾਰ ॥ ਮਿਲਿ ਸਾਧੂ ਸੰਗਿ ਹੋਇ ਉਧਾਰ ॥ ੨ ॥ ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਸਾਸਤ੍ਰ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰੇ ॥ ਜਪੀਐ ਨਾਮੁ ਜਿਤੁ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰੇ ॥ ੩ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਕਉ ਪ੍ਰਭ ਕਿਰਪਾ ਕਰੀਐ ॥ ਸਾਧੂ ਧੂਰਿ ਮਿਲੈ ਨਿਸਤਰੀਐ ॥ ੪ ॥ ੬ ॥ ੧੧ ॥

ਰਾਗ ਐਮਨੀ ਬਿਲਾਵਲ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਪਾ - ਰ ਬ੍ਰ	- ਮ ਪ੍ਰ ਭ	ਤੇ - ਰੀ -	ਸ ਰ ਨਾ -
ਸ ਰ ਗ ਰ	ਸ ਰ ਮ ਸ	ਪ - ਮਗ ਪ	ਗ ਰ ਸ -
੦	੩	×	੨
ਕਿ ਲ ਬਿ ਖ	ਕਾ ਟੈ ਭ ਜੁ	ਗੁ ਰ ਕੇ -	ਚ ਰ ਨਾ -
ਗ ਗ ਪ ਪ	ਸੰ ਸੰ ਧ ਪ	ਪ ਪ ਮ ਗ	ਮ ਰ ਸ -

ਅੰਤਰਾ ੧

ਗੁ ਰੁ ਪੂ -	ਰਾ - ਵ ਡ	ਭਾ - ਗੀ -	ਪਾ - ਈਐ
ਪ ਪ ਸੰ -	ਸੰ - ਰੰ ਸੰ	ਸੰ ਰੰ ਗੰ ਰੰ	ਸੰ ਧ ਨ ਪ
ਮਿ ਲਿ ਸਾ -	ਧੂ - ਹ ਰਿ	ਨਾ - ਮੁ ਧਿ	ਆ ਈ ਐ -
ਗ ਗ ਪ ਰੰ	ਸੰ ਨ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਪ ਮ	ਗ ਰ ਸ ਨ਼

ਅੰਤਰਾ ੨

ਅ ਵ ਰਿ ਕ	ਰ ਮ ਸ ਭਿ	ਲੋ - ਕਾ -	ਚਾ - ਰ -
ਪ ਪ ਧ ਪ	ਸੰ ਸੰ ਰੰ ਸੰ	ਸੰ ਰੰ ਗੰ ਰੰ	ਸੰ ਧ ਨ ਪ
੦	੩	×	੨
ਮਿ ਲਿ ਸਾ -	ਧੂ - ਸੰ ਗਿ	ਹੋ - ਇ ਉ	ਧਾ - ਰ -
ਗ ਗ ਪ ਰੰ	ਸੰ ਨ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਪ ਮ	ਗ ਰ ਸ ਨ਼

ਅੰਤਰਾ ੩

ਸਿ - ਮ੍ਰਿ ਤਿ	ਸ਼ਾ - ਸ ਤ	ਬੇ - ਦ ਬੀ	ਚਾ - ਰੇ -
ਪ - ਸੰ ਸੰ	ਸੰ - ਰੰ ਸੰ	ਸੰ ਰੰ ਗੰ ਰੰ	ਸੰ ਧ ਨ ਪ
ਜ ਪੀ ਐ -	ਨਾ - ਮੁ ਜਿਤੁ	ਪਾ - ਰ ਉ	ਤਾ ਰੇ ਜ ਨ
ਗ ਗ ਪ ਰੰ	ਸੰ ਨ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਪ ਮ	ਗ ਰ ਸ ਨੰ
ਨਾ - ਨ ਕ	ਕਉ - ਪ੍ਰ ਭ	ਕਿ ਰ ਪਾ -	ਕ ਰੀ ਐ -
ਪ - ਸੰ ਸੰ	ਸੰ - ਰੰ ਸੰ	ਸੰ ਰੰ ਗੰ ਰੰ	ਸੰ ਧ ਨ ਪ
ਸਾ - ਧੂ -	ਧੂ - ਰਿ ਮਿ	ਲੈ - ਨਿ ਸ	ਤ ਰੀ ਐ -
ਗ ਗ ਪ ਰੰ	ਸੰ ਨ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਪ ਮ	ਗ ਰ ਸ ਨੰ

ਰਾਗ ਸਰਪਰਦਾ

ਸਰਪਰਦਾ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਖਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸਵੇਰੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਦਾ ਹੈ । ਏਹ ਰਾਗ ਬਲਾਵਲ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਐਮਨ, ਅਲਯਾ, ਬਿਲਾਵਲ, ਗੌਂਡ ਅਤੇ ਬਿਹਾਗ ਇਤਨੇ ਰਾਗ ਮਿਲਾ ਕੇ ਏਹ ਰਾਗ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਕਈ ਗੁਣੀ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਦਾ ਕਣ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਗ ਮ ਧ ਪ ਨ ਧ ਨ ਸੰ।
ਅਵਰੋਹੀ—ਸੰ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਮ ਰ ਸ।

ਬਿਲਾਵਲ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਰਿਦੇ ਮਹਿਚੀਨਾ ॥ ਸਗਲ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰਨ ਆਸੀਨਾ ॥ ੧ ॥ ਸੰਤ ਜਨਾ ਕਾ ਮੁਖੁ ਊਜਲ ਕੀਨਾ ॥ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਅਪੁਨਾ ਨਾਮੁ ਦੀਨਾ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਅੰਧ ਕੂਪ ਤੇ ਕਰੁਗਹਿ ਲੀਨਾ ॥ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰੁਜਗਤਿ ਪ੍ਰਗਟੀਨਾ ॥ ੨ ॥ ਨੀਚਾ ਤੇ ਊਚ ਊਨ ਪੂਰੀਨਾ ॥ ਅੰਮ੍ਰਿਤਨਾਮੁ ਮਹਾਰਸੁ ਲੀਨਾ ॥ ੩ ॥ ਮਨ ਤਨ ਨਿਰਮਲ ਪਾਪ ਜਲਿ ਖੀਨਾ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਭਏ ਪ੍ਰਸੀਨਾ ॥ ੪ ॥ ੭ ॥ ੧੨ ॥

ਰਾਗ ਸਰਪਰਦਾ—ਤਾਲ ਤੀਨ

ਅਸਥਾਈ

ਸੰ – ਤ ਜ	ਨਾ ਕਾ ਮੁ ਖੁ	ਊ – ਜ ਲੁ	ਕੀ – ਨਾ –
ਸ ਸ ਮ ਗ	ਪ ਪ ਨ ਨ	ਸੰ – ਧ ਪ	ਮ ਪ ਮ ਗ
੦	੩	×	੨
ਕ ਰਿ ਕਿ ਰ	ਪਾ – ਅਪੁ	ਨਾ – ਨਾਮੁ	ਦੀ – ਨਾ –
ਮ ਮ ਪ ਮ	ਗ – ਮ ਰ	ਗ ਮ ਪ ਗ	ਗਮ ਰ – ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਗੁ ਰ ਕਾ –	ਸ ਬ ਦੁ ਰਿ	ਦੇ – ਮ ਹਿ	ਚੀ – ਨਾ –
ਪ ਪ ਨ –	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਰ ਗੰ ਸੰ –	ਸੰ ਧਨ ਪ –
ਸ ਗ ਲ ਮ	ਨੋ ਰ ਥ ਪੂ	ਰ ਨੁ ਆ –	ਸੀ – ਨਾ –
ਪ ਧ ਮ ਗ	ਪ ਪ ਧ ਨ	ਸੰ ਧ ਨੁ ਪ	ਧ ਮ ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਅੰ – ਧ ਕੂ	– ਪ ਤੇ' –	ਕ ਰੁ ਗ ਹਿ	ਲੀ – ਨਾ –
ਪ – ਨ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਸੰ ਰੰ ਗੰ	ਸ ਧ ਨੁ ਪ
੦	੩	×	੨
ਜੈ – ਜੈ –	ਕਾ – ਰੁ ਜ	ਗ ਤਿ ਪ੍ਰ ਗ	ਟੀ – ਨਾ –
ਪ ਧ ਮ ਗ	ਪ – ਧ ਨ	ਸੰ ਧ ਨੁ ਪ	ਧ ਮ ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੩

ਨੀ – ਚਾ ਤੇ	ਊ – ਚ ਊ	– ਨ ਪੂ ਰ	ਰੀ – ਨਾ –
ਪ – ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਸੰ ਰੰ ਗੰ	ਸ ਧ ਨੁ ਪ
ਅੰ – ਮ੍ਰਿ ਤ	ਨਾ – ਮੁ ਮ	ਹਾ – ਰ ਸੁ	ਲੀ – ਨਾ –
ਪ ਧ ਮ ਗ	ਪ – ਧ ਨ	ਸ ਧ ਨੁ ਪ	ਧ ਮ ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੪

ਮ ਨ ਤ ਨ	ਨਿ ਰ ਮ ਲ	ਪਾ ਪ ਜਲਿ	ਖੀ – ਨਾ –
ਪ ਪ ਨ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਸੰ ਰੰ ਗੰ	ਸ ਧ ਨੁ ਪ
ਕ ਹੁ ਨਾ –	ਨ ਕ ਪ੍ਰ ਭ	ਭ – ਏ ਪ੍ਰ	ਸੀ – ਨਾ –
ਪ ਧ ਮ ਗ	ਪ ਪ ਧ ਨ	ਸੰ ਧ ਨੁ ਪ	ਧ ਮ ਰ ਸ

ਰਾਗ ਕੁਕੁਭ ਬਿਲਾਵਲ

ਕੁਕੁਭ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖਿਰਜ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸਵੇਰ ਦਾ ਹੈ। ਦੋਨੋ ਨਿਖਾਧਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਅਲੈਯਾ ਅਤੇ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਰਾਗ ਇਕਠੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਧ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸੰ।} ਸਭ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦੋਨੋ
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਨੁ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ।} ਨਿਖਾਧਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬਿਲਾਵਲ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਮਨ ਮਹਿ ਸਿੰਚਹੁ ਹਰਿ ਹਰਿਨਾਮ ॥ ਅਨਦਿਨੁ ਕੀਰਤਨੁ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਮ ॥ ੧ ॥ ਐਸੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਹੁ ਮਨ ਮੇਰੇ ॥ ਆਠ ਪਹਰ ਪ੍ਰਭ ਜਾਨਹੁ ਨੇਰੇ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਾਕੈ ਨਿਰਮਲ ਭਾਗ ॥ ਹਰਿ ਚਰਨੀ ਤਾਕਾ ਮਨੁ ਲਾਗ ॥ ੨ ॥ ੭ ॥ ੨੫ ॥

ਰਾਗ ਕੁਕਭ ਬਿਲਾਵਲ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਐ — ਸੀ —	ਪ੍ਰੀ — ਤਿਕ	ਰ ਹੁ ਮ ਨ	ਮੇ — ਰੇ —
ਸ ਮ ਮ ਰ	ਪ — ਧ ਪ	ਧ ਮ ਗ ਮ	ਰ ਗ ਰ ਸ
੩	×	੨	੦
ਆ — ਠ ਪ	ਹ ਰ ਪ੍ਰਭ	ਜਾ — ਨ ਹੁ	ਨੇ — ਰੇ —
ਸ ਪ ਨ਼ ਧ਼	ਨ ਸ ਰ ਸ	ਪ — ਨ ਸਂ	ਨ਼ ਪ ਮ ਰ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਮ ਨ ਮ ਹਿ	ਸਿੰ — ਚ ਹੁ	ਹ ਰਿ ਹ ਰਿ	ਨਾ — ਮ —
ਮ ਪ ਧ ਪ	ਸਂ — ਸਂ ਸਂ	ਰਂ ਗ਼ ਮਂ ਰਂ	ਮਂ ਰਂ ਸਂ —
ਅ ਨ ਦਿ ਨੁ	ਕੀ ਰ ਤ ਨੁ	ਹ ਰਿ ਗੁ ਣ	ਗਾ — ਮ —
ਸਂ ਪ ਧਨ਼ ਪ	ਧ ਮ ਗ ਰ	ਪ ਪ ਧ ਮ	ਗ ਰ ਸ —

ਅੰਤਰਾ ੨

ਕ ਹੁ ਨਾ —	ਨ ਕ ਜਾ ਕੇ	ਨਿ ਰ ਮ ਲ	ਭਾ — ਗ —
ਮ ਪ ਧ ਪ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ	ਰਂ ਗਂ ਮਂ ਰਂ	ਮਂ ਰਂ ਸਂ —
ਹ ਰਿ ਚ ਰ	ਨੀ — ਤਾ —	ਕਾ — ਮ ਨੁ	ਲਾ — ਗ —
ਸਂ ਪ ਨ ਪ	ਧ ਮ ਗ ਰ	ਪ — ਮ ਪ	ਗ — ਰ ਸ

ਕਕੁਭ ਸ਼ਬਦ

ਬਿਲਾਵਲ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਸਾਂਤ ਪਾਈ ਗੁਰਿ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪੂਰੇ ॥ ਸੁਖ ਉਪਜੇ ਬਾਜੇ ਅਨਹਦ ਤੂਰੇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਤਾਪ ਪਾਪ ਸੰਤਾਪ ਬਿਨਾਸੇ ॥ ਹਰਿ ਸਿਮਰਤ ਕਿਲਵਿਖ ਸਭਿਨਾਸੇ ॥ ੧ ॥ ਅਨੁਦਕਰਹੁ ਮਿਲਿ ਸੁੰਦਰ ਨਾਰੀ ॥ ਗੁਰਿ ਨਾਨਕ ਮੇਰੀ ਪੈਜ ਸਵਾਰੀ ॥ ੨ ॥ ੩ ॥ ੨੧ ॥

ਰਾਗ ਕੁਕੁਭ ਬਿਲਾਵਲ—ਝਪਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਸਾਂ	ਤਿ	ਪਾ	–	ਈ	ਗੁ	–	ਰਿ	–	–
ਸ	ਸ	ਪ	–	ਪ	ਪ	ਮ	ਰ	ਗ	ਸ
×		੨			੦		੩		
ਸ	ਤਿ	ਗੁ	–	ਰਿ	ਪੂ	–	ਰੇ	–	–
ਰ	ਰ	ਗ	–	ਮ	ਸ	ਗ	ਰ	–	ਸ
ਸੁ	ਖ	ਉ	ਪ	ਜੇ	ਬਾ	–	ਜੇ	–	–
ਸ	ਸ	ਪ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	–	ਸ
ਅ	ਨ	ਹ	–	ਦ	ਤੂ	–	ਰੇ	–	–
ਰ	ਰ	ਗ	–	ਗ	ਮ	ਗ	ਰ	–	ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਤਾ	–	–	–	ਪ	ਪਾ	–	–	–	ਪ
ਪ	ਪ	ਨ	–	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	–	ਸਂ
※		੨			੦		੩		
ਸੰ	–	ਤਾ	ਪ	ਬਿ	ਨਾ	–	ਸੇ	–	–
ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਮ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨੁ	ਪ
ਹ	ਰਿ	ਸਿ	–	ਮ	ਰ	ਤ	ਕਿ	–	ਲ
ਪ	ਪ	ਗ	ਮ	ਰ	ਗ	ਪ	ਧ	–	ਰ
ਵਿ	ਖ	ਸ	–	ਭਿ	ਨਾ	–	ਸੈ	–	–
ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਗ	ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਅ	ਨ	ਦੁ	–	ਕ	ਰ	ਹੁ	ਮਿ	–	ਲਿ
ਪ	ਪ	ਨ	–	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	–	ਸਂ
ਸੁੰ	–	ਦ	–	ਰ	ਨਾ	–	ਰੀ	–	–
ਸਂ	ਧ	ਸਂ	–	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨੁ	ਪ
ਗੁ	ਰਿ	ਲਾ	–	ਨਕ	ਮੇ	–	ਰੀ	–	–
ਪ	ਪ	ਗ	ਮ	ਰ	ਗ	ਪ	ਧ	–	ਰ
ਪੈ	ਜਸ	ਵਾ	–	–	ਗੀ	–	–	–	–
ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਮ	ਰ	ਸ

ਰਾਗ ਨਟ ਬਿਲਾਵਲ

ਠਾਠ ਬਿਲਾਵਲ ਆਰੋਹ ਮੇਂ ਗਾਵਤ ਨਟ ਕੀ ਤਾਨ ।
ਮ ਸ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦ ਹੈ ਨੱਟ ਬਿਲਾਵਲ ਜਾਨ ।

ਰਾਗ ਚੰਦ੍ਰਕਾਸਾਰ

ਨਟ ਬਿਲਾਵਲ ਰਾਗ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਦਾ ਖਾੜਵ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਦਾ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਮਧਮ ਵਾਦੀ ਅਤੇ ਖਰਜ ਸਮਵਾਦੀ ਹੈ। ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਗੰਧਾਰ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਕਰ ਹਨ। ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਧ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਮਧਮ ਦੀ ਸੰਗਤ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੈਸੇ ਕਿ ਸ ਗ ਮ, ਮ, ਮ ਪ ਮ, ਗ ਮ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਗ ਮ ਗ, ਮ ਪ ਮ, ਧ ਨ ਸੰ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਨ ਧ ਨੁ ਪ, ਮ ਗ ਮ ਰ ਸ।
} ਸਭ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਹਨ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਧ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਬਿਲਾਵਲ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਜਿਸੁ ਊਪਰਿ ਹੋਵਤ ਦਇਆਲੁ ॥ ਹਰਿ ਸਿਮਰਤ ਕਾਟੈ ਸੋ ਕਾਲੁ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਭਜੀਐ ਗੋਪਾਲੁ ॥ ਗੁਨ ਗਾਵਤ ਤੂਟੈ ਜਮਜਾਲੁ ॥ ੧ ॥ ਆਪੇ ਸਤਿਗੁਰੁ ਆਪੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ॥ ਨਾਨਕ ਜਾਚੈ ਸਾਧ ਰਵਾਲ ॥ ੨ ॥ ੬ ॥ ੨੪ ॥

ਰਾਗ ਨਟ ਬਿਲਾਵਲ–ਤਾਲ ਤਿੰਨ

ਅਸਥਾਈ

ਜਿ ਸੁ ਊ –	ਪ ਰਿ ਹੋ –	ਵ ਤ ਦਇ	ਆ – ਲੁ –
ਧ ਨੁ ਧ ਪ	ਮ ਮ ਮ –	ਗ ਮ ਪ ਮ	ਸ ਰ ਸ –
੩	×	੨	੦
ਹ ਰਿ ਸਿ ਮ	ਰ ਤ ਕਾ –	ਟੈ – ਸੋ –	ਕਾ – ਲ –
ਸ ਰ ਗ ਮ	ਪ ਧ ਨ ਧ	ਨ ਸੰ ਧਨੁ ਪ	ਧ ਨੁ ਧ ਮ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਸਾ – ਧ ਸੰ	– ਗਿ ਭ ਜੀ	ਐ – ਗੋ –	ਪਾ – ਲੁ –
ਮ ਪ ਧ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਨ ਧ ਨ ਪ	ਧਨ ਰੰ ਸੰ –
ਗੁ ਨ ਗਾ –	ਵ ਤ ਤੂ –	ਟੈ – ਜ ਮ	ਜਾ – ਲੁ –
ਸੰ ਰੰ ਗੰ ਮੰ	ਸੰ ਰੰ ਸੰ ਸੰ	ਨ ਰੰ ਨ ਪ	ਧਨੁ ਧਪ ਮ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਆ – ਪੇ –	ਸ ਤਿ ਗੁਰੁ ਆ	ਪੇ – ਪ੍ਰ ਤਿ	ਪਾ – ਲ –
ਮ ਪ ਧ ਨ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ	ਨ ਧ ਨ ਪ	ਧਨ ਰਂ ਸਂ –
ਨਾ – ਨ ਕ	ਜਾ – ਚੈ –	ਸਾ – ਧ ਰ	ਵਾ – ਲ –
ਸਂ ਰਂ ਗਂ ਮਂ	ਸ ਰਂ ਸਂ ਸਂ	ਨ ਰਂ ਨ ਪ	ਧਨੁ ਧਪ ਮ –

ਰਾਗ ਦੇਵਗਿਰੀ ਬਿਲਾਵਲ

ਦੇਵਗਿਰੀ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਮਧਮ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਵਰਜਿਤ ਕਰਕੇ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੁਰਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਖਰਜ ਹੈ। ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਵੇਰੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਬਿਲਾਵਲ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਗੁਣੀ ਦੇਵਗਿਰੀ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਕੇ ਵੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਜਗਾ ਇਸ ਨੂੰ ਮਧਮ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਰਜਿਤ ਕਰਕੇ ਔਡਵ ਕਰਕੇ ਵੀ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਬਿਸਥਾਰ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ–

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਨ਼ ਧ਼ ਨ ਧ ਸ ਰ ਗ, ਗ ਮ ਗ, ਪ ਧ, ਨ ਧ ਸਂ।
ਅਵਰੋਹੀ- ਸਂ, ਨ ਧ, ਨੁ ਪ, ਮ ਗ ਮ ਰ ਸ।

ਬਿਲਾਵਲ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਚਰਨ ਕਮਲ ਪ੍ਰਭ ਹਿਰਦੈ ਧਿਆਏ ॥ ਰੋਗ ਗਏ ਸਗਲੇ ਸੁਖਪਾਏ ॥ ੧ ॥ ਗੁਰਿ ਦੁਖੁ ਕਾਟਿਆ ਕੀਨੋਦਾਨੁ ॥ ਸਫਲ ਜਨਮੁ ਜੀਵਨ ਪਰਵਾਨੁ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਅਕਥ ਕਥਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਭ ਬਾਨੀ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਪਿਜੀਵੇ ਗਿਆਨੀ ॥ ੨ ॥ ੨ ॥ ੨੦ ॥

ਰਾਗ ਦੇਵਗਿਰੀ ਬਿਲਾਵਲ–ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਗੁ ਰਿ ਦੁ ਖੁ	ਕਾ – ਟਿਆ–	ਦੀ – ਨੋ –	ਦਾ – ਨੁ –
ਸ ਸ ਧ਼ ਰੁ	ਰ ਗ ਗ ਰ	ਸ ਰ ਸ –	ਨ ਧ਼ ਪ਼ –
੦	੩	×	੨
ਸ ਫ ਲ ਜ	ਨ ਮੁ ਜੀ –	ਵ ਨ ਪ ਰ	ਵਾ – ਨ –
ਸ ਗ ਗ ਰ	ਗ ਗ ਪ –	ਨ ਪ ਗ ਰ	ਰ ਗ ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਚ ਰ ਨ ਕ	ਮ ਲ ਪ੍ਰ ਭ	ਹਿ ਰ ਦੈ –	ਧਿਆ – ਏ –
ਪ ਧ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਨ ਧ ਨ ਧ	ਸੰ ਸੰ ਧ ਪ
ਰੋ – ਗ ਗ	ਏ – ਸ ਗ	ਲੇ – ਸੁ ਖ	ਪਾ – ਏ –
ਗ ਮ ਪ ਨ	ਧ ਪ ਗ ਰ	ਰ – ਗ ਰ	ਸ ਰ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਅ ਕ ਥ ਕ	ਥਾ – ਅੰ –	ਮ੍ਰਿ ਤ ਪ੍ਰ ਭ	ਬਾ – ਨੀ –
ਪ ਧ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨ ਧ ਨ ਧ	ਸੰ ਸੰ ਧ ਪ
ਕ ਹੁ ਨਾ –	ਨ ਕ ਜ ਪਿ	ਜੀ – ਵੇ –	ਗਿਆ – ਨੀ –
ਗ ਗ ਪ ਨ	ਧ ਪ ਗ ਰ	ਰ – ਗ ਰ	ਸ ਰ ਸ –

ਰਾਗ ਲਛਾ ਸਾਖ

ਲਛਾ ਸਾਖ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਧੈਵਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਹੈ। ਗਾਣੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸਵੇਰ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋ ਨਿਖਾਧਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਮਧਮ ਦੀ ਸੰਗਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਝੰਝੋਟੀ ਬਿਲਾਵਲ ਅਤੇ ਖਮਾਚ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਏਹ ਰਾਗ ਬਨਿਆ ਹੈ। ਏਹ ਰਾਗ ਅਮੀਰਖੁਸਰੋ ਦੀ ਕਾਢ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਖੁਲਦੀ ਹੈ। ਲਛਾ ਸਾਖ ਭਾਵੇਂ ਜਿਆਦਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਗਰ ਸਿਧਾ ਅਤੇ ਸਰਲ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਰਵਾਜ ਹੁਣ ਜਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਏਹ ਵੀ ਬਿਲਾਵਲ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸੰ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਨਧ, ਪ ਧ ਨੁ ਧ ਪ, ਗ ਮ ਰ ਸ।

ਉਠਾਉ–ਪ, ਮ ਗ, ਰ ਪ, ਮ ਗ, ਧ ਨ ਸੰ, ਨ ਧ, ਪ, ਮ ਗ, ਮ ਰ ਸ।

ਬਿਲਾਵਲ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਤਾਪ ਸੰਤਾਪ ਸਗਲੇ ਗਏ ਬਿਨਸੇ ਤੇ ਰੋਗ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮਿ ਤੂ ਬਖਸਿਆ ਸੰਤਨ ਰਸ ਭੋਗ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਸਰਬ ਸੁਖਾ ਤੇਰੀ ਮੰਡਲੀ ਤੇਰਾ ਮਨੁ ਤਨੁ ਆਰੋਗ ॥ ਗੁਨ ਗਾਵਹੁ ਨਿਤ ਰਾਮ ਕੇ ਇਹ ਅਵਖਦ ਜੋਗ ॥ ੧ ॥ ਆਇ ਬਸਹੁ ਘਰ ਦੇਸ ਮਹਿ ਇਹ ਭਲੇ ਸੰਜੋਗ ॥ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨ ਭਏ ਲਹਿ ਗਏ ਬਿਓਗ ॥੨॥੧੦॥੨੮॥

ਰਾਗ ਲਛਾਸਾਖ ਬਿਲਾਵਲ—ਝਭ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਤਾਪ ਸੰ	ਤਾ – ਪ	ਸਗ	ਲੇ	ਗ – ਏ
ਸ ਸ	ਗ ਰ ਗ	ਮ	ਮ	ਮ – ਪ
ਬਿ ਨ	ਸੇ – ਤੇ	ਰੋ	–	– – ਗ
ਗ ਗ	ਮ – ਮ	ਮ	ਧ	ਧ – ਨੁ
ਪਾ ਰ	ਬ੍ਰਹ ਮ ਤੂ	ਬਖ	ਸਿ	ਆ – –
ਪ ਪ	ਮ – ਮ	ਗ	ਮ	ਗ ਰ ਸ
ਸੰ –	ਤ – ਨ	ਰ	ਸ	ਭੋ – ਗ
ਮ ਗ	ਰ – ਸ	ਪ	ਪ	ਗ – ਮ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਸਰ ਬਸੁ	ਖਾ – ਤੇਰੀ	ਮੰ	ਡ	ਲੀ– ਤੇਰਾ
ਮ ਗ	ਮ – ਮ	ਪ	ਪ	ਮ – ਪ
ਮ ਨੁ	ਤ – ਨੁ	ਆ	–	ਰੋ – ਗ
ਸਂ ਸਂ	ਮ ਮ ਪ	ਮ	ਮ	ਮ – ਗ
ਗੁਨ ਗਾ	ਵ ਹੁ ਨਿਤ	ਰਾ	ਮ	ਕੇ – –
ਮ ਮ	ਪ – ਪ	ਪ	ਪ	ਸਂ – ਸਂ
੦	੩	×		੨
ਇ ਹ	ਅ ਵ ਖਦ	ਜੋ	–	ਗ – –
ਮ ਮ	ਪ – ਧ	ਮ	ਮ	ਮ – ਗ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਆ ਇ	ਬ ਸਹੁ ਘਰ	ਦੇ	ਸ	ਮ – ਹਿ
ਮ ਗ	ਮ – ਮ	ਪ	ਪ	ਮ – ਪ
ਇ ਹ	ਭ – ਲੇ	ਸੰ	–	ਜੋ – ਗ
ਸਂ ਸਂ	ਮ – ਪ	ਮ	ਮ	ਮ – ਗ

ਨਾ	ਨਕ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਸੁ	ਪ੍ਰ	ਸੰਨ		ਭ	ਏ —
ਮ	ਮ	ਪ	—	ਪ	ਪ	ਪ		ਸੰ	— ਸੰ
ਲ	ਹਿ	ਗ	—	ਏਬਿ	ਓ	—		—	— ਗ
ਮ	ਮ	ਪ	—	ਧ	ਮ	ਮ		ਮ	— ਗ

ਸਰਗਮ ਲਛਾ ਸਾਖ ਬਿਲਾਵਲ ਤਾਲ ਸੂਲ ਫਾਖਤਾ

ਅਸਥਾਈ

ਸ	ਗ	ਮ	ਪ	ਗ	ਰ	ਗ	ਮ	ਧ	ਧ
×		੦		੨		੩		੦	
ਪ	ਗ	ਪ	ਮ	ਮ	ਧ	—	ਨੁ	ਧ	ਪ
ਗ	ਪ	ਮ	—	ਮ	ਰ	ਗ	ਸ	ਰ	ਧ
ਪ	ਧ	ਗ	ਮ	ਧ	ਪ	ਗ	ਮ	ਪ	—
				ਅੰਤਰਾ					
ਗ	ਮ	ਪ	ਨ	ਸੰ	ਰੰ	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ
—	ਪ	—	ਗ	ਮ	ਪ	ਗ	ਰ	ਗ	ਪ
ਗ	ਮ	ਪ	—	—	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ	—
ਗੰ	ਰੰ	ਗੰ	—	ਮੰ	ਗੰ	ਰੰ	ਸੰ	—	ਸੰ
ਪ	—	ਸੰ	ਧ	ਪ	ਗ	ਮ	ਪ	—	—

ਬਿਲਾਵਲ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਸਾਂਤਿ ਪਾਈ ਗੁਰਿ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪੂਰੇ ॥ ਸੁਖ ਉਪਜੇ ਬਾਜੇ ਅਨਹਦ ਤੂਰੇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਤਾਪ ਪਾਪ ਸੰਤਾਪ ਬਿਨਾਸੇ ॥ ਹਰਿ ਸਿਮਰਤ ਕਿਲਵਿਖ ਸਭਿ ਨਾਸੇ ॥ ੧ ॥ ਅਨਦੁ ਕਰਹੁ ਮਿਲਿ ਸੁੰਦਰ ਨਾਰੀ ॥ ਗੁਰਿ ਨਾਨਕਿ ਮੇਰੀ ਪੈਜ ਸਵਾਰੀ ॥੨॥੩॥੨੧॥

ਰਾਗ ਕਕੁਭ ਬਿਲਾਵਲ—ਝਪਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਸਾਂ	—	ਤਿ	—	ਪਾ	ਈ	—	ਗੁ	—	ਰਿ
ਸ	—	ਪ	—	ਪ	ਪ	ਮ	ਰ	ਗ	ਸ
×		੨			੦		੩		
ਸ	ਤਿ	ਗੁ	—	ਰਿ	ਪੂ	—	ਰੇ	—	—
ਰ	ਰ	ਗ	—	ਗ	ਮ	ਗ	ਰ	—	ਸ

ਸੁ	ਖ	ਉ	ਪ	ਜੇ	ਬਾ	–	ਜੇ	–	–
ਸ	ਸ	ਪ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਗ	ਸ
ਅ	ਨ	ਹ	–	ਦ	ਤੂ	–	ਰੇ	–	–
ਰ	ਰ	ਗ	–	ਗ	ਮ	ਗ	ਰ	–	ਸ
ਤਾ	–	–	–	ਪ	ਪਾ	–	–	ਪ	ਸੰ
ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਨ	ਸੰ	–	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ
ਤਾ	–	–	ਪ	ਬਿ	ਨਾ	–	ਸੇ	–	–
ਸੰ	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਧ	ਨੁ	ਪ

ਗੌਂਡ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਗੁਰੁ ਮੇਰੀ ਪੂਜਾ ਗੁਰੁ ਗੋਬਿੰਦੁ ॥ ਗੁਰੁ ਮੇਰਾ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਗੁਰੁ ਭਗਵੰਤੁ ॥ ਗੁਰੁ ਮੇਰਾ ਦੇਉ ਅਲਖ ਅਭੇਉ ॥ ਸਰਬ ਪੂਜ ਚਰਨਗੁਰ ਸੇਉ ॥ ੧ ॥ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨਾਹੀ ਮੈ ਥਾਉ ॥ ਅਨਦਿਨੁ ਜਪਉ ਗੁਰੂ ਗੁਰ ਨਾਉ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਗੁਰੁ ਮੇਰਾ ਗਿਆਨੁ ਗੁਰੁਰਿਦੈ ਧਿਆਨੁ ॥ ਗੁਰੁ ਗੋਪਾਲੁ ਪੁਰਖੁ ਭਗਵਾਨੁ ॥ ਗੁਰ ਕੀ ਸਰਣਿ ਰਹਉ ਕਰ ਜੋਰਿ ॥ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ ਮੈ ਨਾਹੀ ਹੋਰੁ ॥ ੨ ॥ ਗੁਰੁ ਬੋਹਿਥੁ ਤਾਰੇ ਭਵਪਾਰਿ ॥ ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਜਮ ਤੇ ਛੁਟਕਾਰਿ ॥ ਅੰਧਕਾਰ ਮਹਿ ਗੁਰ ਮੰਤਰ ਉਜਾਰਾ ॥ ਗੁਰ ਕੈ ਸੰਗਿ ਸਗਲ ਨਿਸਤਾਰਾ ॥ ੩ ॥ ਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਪਾਈਐ ਵਡਭਾਗੀ ॥ ਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਦੂਖੁ ਨ ਲਾਗੀ ॥ ਗੁਰਕਾ ਸਬਦੁ ਨ ਮੇਟੈ ਕੋਇ ॥ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ ਨਾਨਕੁ ਹਰਿ ਸੋਇ ॥ ੪ ॥ ੭ ॥ ੯ ॥

ਰਾਗ ਗੌਂਡ—ਤਾਲ ਤਿੰਨ

ਅਸਥਾਈ

ਗੁ ਰ ਬਿ ਨੁ	ਅ ਵ ਰੁ ਨਾ	ਹੀ – ਮੈਂ	ਥਾ – ਉ –
ਪ ਮ ਗੁ ਰ	ਸ ਰ ਸ ਨ	ਸ – ਗੁ ਰ	ਗੁ ਮ ਰ ਸ
੦	੩	×	੨
ਅ ਨ ਦਿ ਨੁ	ਜ – ਪਉ ਗੁ	ਰੂ – ਗੁ ਰੁ	ਨਾ – ਉ –
ਮ ਪ ਨੁ ਧ	ਨ ਨ ਸੰ –	ਨ ਸੰ ਰੰ ਸੰ	ਨੁ – ਪ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਗੁ ਰੁ ਮੇ ਰੀ	ਪੂ – ਜਾ –	ਗੁ ਰੁ ਗੋ –	ਬਿੰ – ਦੁ –
ਪ ਪ ਗੁ ਮ	ਪ ਨ ਸੰ –	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਨੁ	ਧ ਨ ਸੰ –
੦	੩	×	੨
ਗੁ ਰੁ ਮੇ ਰਾ	ਪਾ – ਰਬ੍ਰ ਹਮ	ਗੁ ਰੁ ਭ ਗ	ਵੰ – ਤੁ –
ਸ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਨੁ ਧ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਨੁ – ਪ –

ਗੁ ਰੁ ਮੇ ਰਾ	ਦੇ – ਉ ਅ	ਲ – ਖ ਅ	ਭੇ – ਉ –
ਪ ਪ ਰੰ ਰੰ	ਰੰ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਨ ਸੰ	ਨੁ – ਪ –
ਸ ਰ ਬ –	ਪੂ – ਜ ਚ	ਰ ਨ ਗੁ ਰ	ਸੇ – ਉ –
ਨੁ ਨੁ ਪ –	ਧ – ਮ ਮ	ਮ ਪ ਧ ਪ	ਗ ਮ ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਗੁ ਰੁ ਮੇਰਾ	ਗਿਆ–ਨ ਗੁਰੁ	ਰਿ – ਦੈ ਧਿ	ਆ – ਨੁ –
ਪ ਪ ਗੁ ਮ	ਪ ਨ ਸੰ –	ਸ – ਸ ਨੁ	ਧ ਨ ਸੰ –
ਗੁ ਰੁ ਗੋ –	ਪਾ – ਲੁ ਪੁ	ਰ ਖੁ ਭ ਗ	ਵਾ – ਨੁ –
ਸੰ ਸੰ ਸੰ –	ਸੰ ਨੁ ਧ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਗੰ	ਨੁ – ਪ –
ਗੁ ਰ ਕੀ –	ਸ ਰ ਣਿ ਰ	ਹਉ – ਕ ਰ	ਜੋ – ਰਿ –
ਪ ਪ ਰੰ ਰੰ	ਰੰ – ਸ ਸ	ਸ – ਨ ਸ	ਨੁ – ਪ –
ਗੁ – ਰੂ –	ਬਿਨਾ – ਮੈ –	ਨਾ – ਹੀ –	ਹੋ – ਰੁ –
ਨ – ਪ –	ਧ – ਮ ਮ	ਮ ਪ ਧ ਪ	ਗੁ ਮ ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੩

ਗੁ ਰੁ ਬੋ –	ਹਿ ਥੁ ਤਾ –	ਰੇ – ਭ ਵ	ਪਾ – ਰਿ –
ਪ ਪ ਗੁ ਮ	ਪ ਨ ਸੰ –	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਨੁ	ਧ ਨ ਸੰ –
ਗੁ ਰ ਸੇ –	ਵਾ – ਜ ਮ	ਤੇ – ਛੁ ਟ	ਕਾ – ਰਿ –
ਸੰ ਸੰ ਸੰ –	ਸ ਨੁ ਧ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨੁ – ਪ –
ਅੰ – ਧ ਕਾ	– ਰ ਮਹਿ ਗੁਰ	ਮੰ – ਤ੍ਰ ਉ	ਜਾ – ਰਾ –
ਪ – ਰੰ ਰੰ	ਰੰ ਰੰ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਨ ਸੰ	ਨੁ – ਪ –
ਗੁ ਰ ਕੈ –	ਸੰ – ਗ ਸ	ਗ ਲ ਨਿ ਸ	ਤਾ – ਰਾ –
ਨੁ ਨੁ ਪ –	ਧ – ਮ ਮ	ਮ ਪ ਧ ਪ	ਗੁ ਮ ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੪

ਗੁ ਰੁ ਪੂ –	ਰਾ – ਪਾਈ	ਐ – ਵ ਡ	ਭਾ – ਗੀ –
ਪ ਪ ਗੁ ਮ	ਪ ਨ ਸੰ –	ਸੰ – ਸੰ ਨੁ	ਧ ਨ ਸੰ –
ਗੁ ਰ ਕੀ –	ਸੇ – ਵਾ –	ਦੂ – ਖੁ ਨ	ਲਾ – – ਗੀ
ਸੰ ਸੰ ਸੰ –	ਸ ਨੁ ਧ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨੁ – ਪ –
ਗੁ ਰ ਕਾ –	ਸ ਬ ਦੁ ਨ	ਮੇ – ਟੈ –	ਕੋ – ਇ –
ਪ – ਰੰ –	ਰੰ ਰੰ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਨ ਸੰ	ਨੁ – ਪ –
ਗੁ ਰੁ ਨਾ –	ਨ ਕੁ ਨਾ –	ਨ ਕੁ ਹਰਿ	ਸੋ – ਇ –
ਨੁ ਨੁ ਪ –	ਧ ਧ ਮ ਮ	ਮ ਪ ਧ ਪ	ਗੁ ਮ ਰ ਸ

ਰਾਗ ਗੌਂਡ

ਰਾਗ ਗੌਂਡ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਜਾਤ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਕਾਨੜੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਜ਼ਾਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਮਲਾਰ ਦਾ ਅੰਗ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਰਵਾਜ ਵਿਚ ਘਟ ਹੀ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੜੀ ਖੋਜ ਮਗਰੋਂ ਇਸਦੀ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਮਿਲੀ ਹੈ । ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਹ ਰਵਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਇਸਦੀ ਚਾਲ—ਸ, ਮ ਰ ਸ, ਨੁ ਸ, ਗੁ, ਮ ਰ ਪ, ਧ ਪ, ਪ ਗੁ, ਮ ਰ ਪ, ਮ ਪ ਧ ਰੰ ਸੰ।

ਧ ਨੁ ਪ, ਮੇ ਰੰ ਸੰ; ਰੰ ਨ ਸੰ ਧ ਨ ਮ ਪ, ਧ ਸੰ, ਨੁ, ਪ, ਮ ਪ ਗੁ, ਮ ਰ ਸ।

ਗੌਂਡ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਜਾਕਉਰਾਖੈ ਰਾਖਨਹਾਰੁ ॥ ਤਿਸਕਾ ਅੰਗੁ ਕਰੇ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਮਾਤ ਗਰਭ ਮਹਿ ਅਗਨ ਨ ਜੋਹੈ ॥ ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਲੋਭੁ ਮੋਹੁ ਨ ਪੋਹੈ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਜਪੈ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ॥ ਨਿੰਦਕ ਕੈ ਮੁਹਿ ਲਾਗੈ ਛਾਰੁ ॥ ੧ ॥ ਰਾਮ ਕਵਚੁ ਦਾਸ ਕਾ ਸੰਨਾਹੁ ॥ ਦੂਤ ਦੁਸਟ ਤਿਸੁ ਪੋਹਤ ਨਾਹਿ ॥ ਜੋ ਜੋ ਗਰਬੁ ਕਰੇ ਸੋ ਜਾਇ ॥ ਗਰੀਬ ਦਾਸ ਕੀ ਪ੍ਰਭੁ ਸਰਣਾਇ ॥ ੨ ॥ ਜੋ ਜੋ ਸਰਣਿ ਪਇਆ ਹਰਿ ਰਾਇ ॥ ਸੋ ਦਾਸੁ ਰਖਿਆ ਅਪਣੈ ਕੰਠ ਲਾਇ ॥ ਜੇ ਕੋ ਬਹੁਤੁ ਕਰੈ ਕਰੈ ਅਹੰਕਾਰੁ ॥ ਓਹੁ ਖਿਨ ਮਹਿ ਰੁਲਤਾ ਖਾਕੂ ਨਾਲ ॥ ੩ ॥ ਹੈ ਭੀ ਸਾਚਾ ਹੋਵਣਹਾਰੁ ॥ ਸਦਾ ਸਦਾ ਜਾਈ ਬਲਿਹਾਰ ॥ ਅਪਣੇ ਦਾਸ ਰਖੇ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰ ॥ ਨਾਨਕ ਕੇ ਪ੍ਰਭ ਪ੍ਰਾਣ ਅਧਾਰੁ ॥ ੪ ॥ ੧੮ ॥ ੨੦ ॥

ਰਾਗ ਗੌਂਡ—ਝਬ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਜਾ	—	ਕਉ	—	—	ਰਾ	—	ਖੈ	—	—
ਨ਼	ਸ	ਮ	—	ਰ	ਰ	—	ਸ	ਨ਼	ਸ
×		੨			੦		੩		
ਰਾ	—	ਖ	—	ਨ	ਹਾ	—	—	—	ਰੁ
ਗੁ	—	ਮ	ਰ	ਪ	ਧ	—	ਪ	—	ਗੁ
ਤਿ	ਸ	ਕਾ	—	—	ਅੰ	--	ਗੁ	—	ਕ
ਰ	ਰ	ਪ	—	ਪ	ਮ	ਪ	ਧ	—	ਰ

ਰੇ	—	ਨਿਰੰ	—	—	ਕਾ	—	—	—	ਰੁ
ਸੰ	—	ਸੰ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ	ਧ	ਸੰ
×		੨			੦		੩		
ਰੇ	—	ਨਿਰੰ	—	—	ਕਾ	—	—	—	ਰ
ਨੁ	ਪ	ਮ	—	ਪ	ਗੁ	—	ਮ	ਰ	ਸ

ਅੰਤਰਾ

ਮਾ	ਤ	ਗ	ਰਭ	ਮੈ	ਅਗ	ਨਨ	ਜੋ	—	ਹੈ
ਮ	ਪ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਸੰ
ਕਾ	ਮੁ	ਕ੍ਰੋ	ਧੁ	ਲੋਭੁ	ਮੋ	ਹੁਨ	ਪੋ	—	ਹੈ
ਨ	ਸੰ	ਨ	ਰੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਧ	ਨੁ	ਪ
ਸਾ	ਧ	ਸੰ	ਗਿ	ਜ	ਪੇ	ਨਿਰੰ	ਕਾ	—	ਰੁ
ਗੁ	ਗੁ	ਮੰ	ਮੰ	ਰੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਰੰ
ਨਿੰ	ਦਕ	ਕੈ	—	ਮੁਹਿ	ਲਾ	ਗੈ	ਛਾ	—	ਰੁ
ਨ	ਸੰ	ਧ	ਨ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	ਧ	ਸੰ
ਨਿੰ	ਦਕ	ਕੈ	—	ਮੁਹਿ	ਲਾ	ਗੈ	ਛਾ	—	ਰੁ
ਨੁ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਮ	ਰ	ਸ

ਸੰਚਾਰੀ

ਰਾ	ਮ	ਕਵ	ਚੁ	ਦਾਸ	ਕਾ	ਸੰ	ਨਾ	—	ਹੁ
ਗੁ	ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ
ਦੂ	ਤ	ਦੁਸ	ਟ	ਤਿਸੁ	ਪੋ	ਹਤ	ਨਾ	—	ਹਿ
ਮ	ਪ	ਧ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਧ	ਨੁ	ਪ
ਜੋ	ਜੋ	ਗਰ	ਬੁ	ਕਰੇ	ਸੋ	--	ਜਾ	--	ਇ
ਮ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਮ	—	ਰ	—	ਸ
×		੨			੦		੩		
ਗਰੀ	ਬ	ਦਾ	ਸ	ਕੀ	ਪ੍ਰਭੁ	ਸਰ	ਣਾ	—	ਇ
ਧ	ਧ	ਸ	ਸ	ਰ	ਸ	ਸ	ਪ	ਮ	ਪ
ਗਰੀ	ਬ	ਦਾ	ਸ	ਕੀ	ਪ੍ਰਭੁ	ਸਰ	ਣਾ	—	ਇ
ਰ	ਪ	ਮ	ਪ	ਪ	ਧ	ਸੰ	ਧ	ਨੁ	ਪ

ਅਭੋਗ

ਜੋ	ਜੋ	ਸਰ	ਣਿ	ਪਇਆ	ਹ	ਰਿ	ਰਾ	—	ਇਸੋ
ਮ	ਪ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਸੰ

ਦਾਸ	ਰ	ਖਿਆ	ਅਪ	ਨੈ	ਕੰ	ਠ	ਲਾ	--	ਇ
ਧ	ਧ	ਰੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਨੁ	ਸੰ	ਧ	ਨੁ	ਪ
ਜੇ	ਕੋ	ਬ	ਹੁ	ਤੁਕ	ਰੈ	ਅਹੰ	ਕਾ	ਰੁ	ੳ
ਰ	ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ	ਧ	ਸੰ
ਖਿਨ	ਮਹਿ	ਰੁ	ਲ	ਤਾ	ਖਾ	ਕੂ	ਨਾ	—	ਲ
ਮੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਧ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ
ਹੈ	ਭੀ	ਸਾ	—	ਚਾ	ਹੋ	ਵਣ	ਹਾ	—	ਰੁ
ਮ	ਪ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਸੰ
ਸ	ਦਾ	ਸ	ਦਾ	ਜਾ	ਈ	ਬਲ	ਹਾ	—	ਰ
ਪ	ਧ	ਰੰ	ਸ	ਰੰ	ਨ	ਸੰ	ਧ	ਨੁ	ਪ
ਅਪ	ਨੇ	ਦਾ	ਸਰ	ਖੇ	ਕਿਰ	ਪਾ	ਧਾ	—	ਰ
ਰ	ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ	ਧ	ਸੰ
ਨਾ	ਨਕ	ਕੇ	—	ਪ੍ਰਭੁ	ਪ੍ਰਾ	ਣਅ	ਧਾ	—	ਰ
ਮੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਧ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

ਭੈਰਉ ਹੀ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇ ਮ ਨ ਦੋਊ ਲਾਗ॥
ਪਾ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਿ ਸਾ ਰਾਮਕਲੀ ਕਹਿ ਰਾਗ॥

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਭੈਰਉ ਠਾਠ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜ ਕਲ ਰਵਾਜ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ।

(੧) ਪਹਲੀ ਕਿਸਮ ਔਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ–ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਮਧਮ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਦੇ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਏਹ ਕਿਸਮ ਰਵਾਜ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘਟ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(੨) ਦੂਜੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਅਵਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਨੂੰ ਭੈਰਉ ਰਾਗ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਕਰਕੇ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਯੋਂ ਕੇ ਭੈਰਉ ਵੀ ਇਕ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਏਹ ਤਰੀਕਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੈਰਉ ਰਾਗ ਦਾ ਬਿਸਥਾਰ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਮਕਲੀ ਦਾ ਮਧ ਅਤੇ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ।

(੩) ਰਾਮਕਲੀ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਵੀ ਰਿਵਾਜ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਮਧਮਾਂ ਅਤੇ ਦੋਨੋ ਨਿਖਾਧਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਏਹ ਕਿਸਮ ਰਾਮਕਲੀ ਦੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਪਸੰਦ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਖੂਬੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਰਾਗ ਭੈਰਉ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਰਖਨਾ ਆਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਤਾਨ ਆਮ ਵਰਤੀ

ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੇ ਪ ਧੁ ਨੁ ਧੁ ਪ, ਗ ਮ ਰੁ ਸ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਪੰਚਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸਵੇਰ ਦਾ ਹੈ। ਜਾਤ ਸੰਪਰਨ ਰਾਗ ਹੈ।

ਰਾਮਕਲੀ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਵੀ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋ ਗੰਧਾਰਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਏਹ ਕਿਸਮ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰੁ ਗ ਮ ਪ ਧੁ ਨ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸਂ ਨ ਧੁ ਪ ਮੇ ਪ ਧੁ ਨੁ ਧੁ ਪ ਗ ਮ ਰੁ ਸ।

ਪਕੜ—ਧੁ ਪ, ਮੇ ਪ, ਧੁ ਨੁ ਧੁ ਪ ਗ, ਮ, ਰੁ ਸ।

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਰਾਗੁ ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੯ ਤਿਪਦੇ ॥ ਰੇ ਮਨ ਓਟਿ ਲੇਹੁ ਹਰਿ ਨਾਮਾ ॥ ਜਾਕੈ ਸਿਮਰਨਿ ਦੁਰਮਤਿ ਨਾਸੈ ਪਾਵਹਿ ਪਦੁ ਨਿਰਬਾਨਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਬਡ ਭਾਗੀ ਤਿਹਿ ਜਨ ਕਉ ਜਾਨਉ ਜੋ ਹਰਿ ਕੇ ਗੁਨ ਗਾਵੈ ॥ ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੇ ਪਾਪ ਖੋਇਕੈ ਫੁਨਿ ਬੈਕੁੰਠਿ ਸਿਧਾਵੈ ॥ ੧ ॥ ਅਜਾਮਲੁ ਕਉ ਅੰਤ ਕਾਲ ਮੈ ਨਾਰਾਇਣ ਸੁਧਿ ਆਈ ॥ ਜਾਂ ਗਤਿ ਕਉ ਜੋਗੀਸੁਰ ਬਾਛਤ ਸੋ ਗਤਿ ਛਿਨ ਮਹਿ ਪਾਈ ॥ ੨ ॥ ਨਾਹਨ ਗੁਨ ਨਾਹਨਿ ਕਛੁ ਬਿਦਿਆ ਧਰਮੁ ਕਉਨੁ ਗਜਿ ਕੀਨਾ ॥ ਨਾਨਕ ਬਿਰਦੁ ਰਾਮ ਕਾ ਦੇਖੋ ਅਭੈ ਦਾਨੁ ਤਿਹਿ ਦੀਨਾ ॥ ੩ ॥ ੧ ॥

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ—ਤਾਲ ਤੀਨ

ਅਸਥਾਈ—ਦੋਨੋ ਮਧਮਾਂ ਅਤੇ ਦੋਨੋ ਨਿਖਾਦਾਂ ਵਾਲੀ ਕਿਸਮ

ਰੇ — ਮਨ	ਓ — ਟਿ ਲੇ	ਹੁ — ਹਰਿ	ਨਾ — ਮਾ —
ਗ ਮ ਨੁ ਧੁ	ਪ ਪ ਮੇ ਪ	ਮ ਪ ਗ ਮ	ਪ ਧ ਪ —
੦	੩	×	੨
ਜਾ — ਕੈ —	ਸਿ ਮ ਰ ਨਿ	ਦੁ ਰ ਮ ਤਿ	ਨਾ — ਸੈ —
ਗ — ਮ ਗ	ਰੁ ਰੁ ਗ ਗ	ਪ ਗ ਮ ਗ	ਰੁ — ਸ —
ਪਾ — ਵ ਹਿ	ਪ ਦੁ ਨਿ ਰ	ਬਾ — — —	ਨਾ — — —
ਨ਼ ਸ ਗ ਮ	ਪ ਪ ਮਂ ਪ	ਮਂ ਪ ਗ ਮ	ਪ ਧ ਪ —

ਅੰਤਰਾ ੧

ਬ ਡ ਭਾ —	ਗੀ — ਤਿਹਿ	ਜਨ ਕਉ —	ਜਾ — ਨਉ —
ਪ ਪ ਪ ਪ	ਧ਼ — ਨ ਨ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ —	ਨ ਸਂ ਸਂ —
੦	੩	×	੨

ਜੋ – ਹਰਿ	ਕੇ – ਗੁਨ	ਗਾ – – –	ਵੈ – – –
ਰੁੰ – ਗਂ ਮਂ	ਰੁੰ – ਸਂ ਸਂ	ਸ਼ ਰੁੰ ਸਂ ਸਂ	ਧੁ – ਪ –
ਜ ਨ ਮ ਜ	ਨ ਮ ਕੇ –	ਪਾ – ਪ ਖੋ	ਇ – ਕੈ –
ਸਂ ਨ ਸਂ ਸਂ	ਧੁ ਨੁ ਧੁ ਪ	ਮ ਗ ਮ ਗ	ਮ ਰੁ ਸ –
ਭੁ ਨਿ ਥੋ –	ਕੁ – ਠ ਸਿ	ਧਾ – – –	ਵੈ – – –
ਨਂ ਸਂ ਗਂ ਮਂ	ਪ ਧੁ ਮ ਪ	ਮ ਪ ਗਂ ਮਂ	ਪ ਧੁ ਪ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਅ ਜਾ – ਮ	ਲ ਕਉ –	ਅੰ – ਤੁ ਕਾ	– ਲ ਮੈ –
ਪ ਪ ਪ ਪ	ਧੁ ਧੁ ਨ –	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਨ ਸਂ ਸਂ –
ਨਾ – ਰਾ –	ਇ ਨ ਸੁ ਧਿ	ਆ – – –	ਈ – – –
ਰੁ – ਗਂ ਮਂ	ਰੁੰ ਰੁੰ ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਰੁੰ ਸਂ –	ਧੁ – ਪ –
ਜਾਂ – ਗ ਤ	ਕਉ – ਜੋ –	ਗੀ – ਸੁ ਰ	ਬਾ – ਛ ਤ
ਸਂ – ਨਂ ਸਂ	ਧੁ ਨ ਧੁ ਪ	ਮ ਗ ਮ ਗ	ਮ ਰ ਸ ਸ
ਸੋ – ਗ ਤਿ	ਛਿ ਨ ਮਹਿ	ਪਾ – – –	ਈ – – –
ਨ ਸਂ ਗਂ ਮਂ	ਪ ਧੁ ਮ ਪ	ਮ ਪ ਗ ਮ	ਪ ਧੁ ਪ –

ਅੰਤਰਾ ੩

ਨਾ – ਹ ਨ	ਗੁ ਨ ਨਾ –	ਹ ਨਿ ਕਛੁ	ਬਿ ਦਿ ਆ –
ਪ – ਪ ਪ	ਧ ਧ ਨ –	ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ	ਨ ਸਂ ਸਂ –
੦	੩	×	੨
ਧ ਰ ਮੁ ਕ	ਉ ਨੁ ਗ ਜਿ	ਕੀ – – –	ਨਾ – – –
ਛੁੰ – ਗਂ ਮਂ	ਰੁੰ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਰੁ ਸਂ ਸਂ	ਧੁ ਪੁ ਪ –
ਨਾ – ਨ ਕ	ਬਿ ਰ ਦੁ ਰਾ	– ਮ ਕਾ –	ਦੋ – ਖੋ –
ਸਂ – ਨਂ ਸਂ	ਧੁ ਨ ਧੁ ਪ	ਮ ਗ ਮ ਗ	ਮ ਰ ਸ –
ਅ ਭੈ – ਦਾ	– ਨੁ ਤਿ ਹਿ	ਦੀ – – –	ਨਾ – – –
ਨ ਸ ਗ ਮ	ਪ ਧੁ ਮ ਪ	ਮ ਪ ਗ ਪ	ਪ ਧੁ ਪ –

ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਜਪਿ ਗੋਬਿੰਦੁ ਗੋਪਾਲ ਲਾਲੁ ॥ ਰਾਮਨਾਮ ਸਿਮਰਿ ਤੂ ਜੀਵਹਿ ਫਿਰਿ ਨ ਖਾਈ ਮਹਾ ਕਾਲੁ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਕੋਟਿ ਜਨਮ ਭ੍ਰਮਿ ਭ੍ਰਮਿ ਭ੍ਰਮਿ ਆਇਓ ॥ ਬਡੈ ਭਾਗਿ ਸਾਧ ਸੰਗੁ ਪਾਇਓ ॥ ੧ ॥ ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਨਾਹੀ ਉਧਾਰੁ ॥ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਆਖੈ ਏਹੁ ਬੀਚਾਰੁ ॥ ੨ ॥ ੧੧ ॥

ਰਾਮਕਲੀ—ਤਿੰਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਜ ਪ ਗੋ —	ਬਿੰ — ਦੁ ਗੋ	ਪਾ — — ਲ	ਲਾ — ਲੁ —
ਮ ਨੁ ਧੁ ਧੁ	ਪ — ਗ ਮ	ਪ — ਪ —	ਗ ਮ ਪ —
੦	੩	×	੨
ਗਾ — ਮ ਨਾ	— — ਮ ਸਿ	ਮ ਰਿ ਤੂ —	ਜੀ — ਵ ਹਿ
ਗ ਮ ਰੁ ਰੁ	ਸ — ਸ ਸ	ਮ ਪ ਸੰ —	ਮ ਰੁ ਸ —
ਫਿ ਰਿ ਨਾ —	ਖਾ — ਈ —	ਮ — ਹਾ —	ਕਾ — ਲੁ —
ਮ ਪ ਗ ਮ	ਪ — ਪ —	ਨੁ ਨੁ ਧੁ ਧੁ	ਪ ਮ ਪ —

ਅੰਤਰਾ

ਕੋ — ਟ ਜ	ਨ ਮ ਭੂਮਿ	ਭੂ ਮਿ ਭੂ ਮਿ	ਆ ਇ ਓ —
ਪ — ਪ ਧੁ	ਪ ਮ ਗ ਮ	ਪ ਪ ਧੁ ਧੁ	ਧੁ — ਸੰ —
ਬ — ਡੈ —	ਭਾ ਗਿ — —	ਸਾ ਧ ਸੰ ਗੁ	ਪਾ ਇ ਓ —
ਰੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਧੁ — ਧੁ —	ਪ ਮ ਗ ਮ	ਪ ਧੁ ਪ —
ਬਿ ਨੁ ਗੁ ਰ	ਪੂ — ਰੇ —	ਨਾ — ਹੀ ਉ	ਧਾ — ਰੇ —
੦	੩	×	੨
ਗ ਮ ਰੁ ਰੁ	ਸ — ਸ —	ਮ ਪ ਸੰ ਮ	ਰ — ਸ —
ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ	ਆ — ਖੈ —	ਏ — ਹੁ ਬੀ	ਚਾ — ਰੁ —
ਮ ਮ ਗ ਮ	ਪ — ਪ —	ਪ ਮ ਧੁ ਧੁ	ਪ — ਪ —

ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਜੈਸਾ ਸਤਿਗੁਰ ਸੁਣੀਦਾ ਤੈਸੋ ਹੀ ਮੈ ਡੀਠੁ ॥ ਵਿਛੁੜਿਆ ਮੇਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਹਰਿ ਦਰਗਹ ਕਾ ਬਸੀਠੁ ॥ ਹਰਿ ਨਾਮੋ ਮੰਤ੍ਰੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇਦਾ ਕਟੇ ਹਉਮੈ ਰੋਗੁ ॥ ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰੁ ਤਿਨਾ ਮਿਲਾਇਆ ਜਿਨਾ ਧੁਰੇ ਪਇਆ ਸੰਜੋਗੁ ॥ ੧ ॥

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ—ਝਭ ਤਾਲ (ਮਧ ਲੈ)

ਅਸਥਾਈ

ਜੈ ਸਾ	ਸ ਤਿ ਗੁ ਰੂ	ਸੁ ਣੀ	ਦਾ — — —
ਧੁ ਧੁ	ਪ ਪ ਧੁ	ਮ ਪ	ਮ ਗ ਮ
×	੨	੦	੩

ਤੈ	ਸੋ	ਹੀ	–	ਮੈ	ਡੀ	–	ਠ	–	–
ਰੁ	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਪ	ਰੁ	ਰੁ	ਸ	–	ਸ
ਵਿ	ਛੜਿ	ਆ	–	ਮੇ	ਲੇ	ਪ੍ਰ	ਭੂ	–	ਹਰਿ
ਨ਼	ਸ	ਗ	–	ਮ	ਪ	ਧੁ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ
×		੨			੦		੩		
ਦਰ	ਗਹ	ਕਾ	–	ਬ	ਸੀ	–	ਠ	–	–
ਸਂ	ਨ	ਧੁ	–	ਨ	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	ਮ

ਅੰਤਰਾ

ਨਾ	ਮੋ	ਮੰ	–	ਤ੍ਰ ਦ੍ਰਿ	ੜਾ	ਇ	ਦਾ	–	–
ਪ	ਪ	ਧੁ	--	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁ	--	ਸਂ
ਕ	ਟੈ	ਹਉ	--	ਮੈ	ਰੋ	--	--	--	ਗੁ
ਧੁ	ਧੁ	ਨ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਨ	ਸਂ	ਧੁ	--	ਪ
ਨਾ ਨ ਕ		ਸ	ਤਿ	ਗੁ ਰ	ਤਿਨਾਮਿ		ਲਾਇਆ ਜਿਨਾ		
ਗਂ	ਮਂ	ਰੁਂ	--	ਪਂ	ਗਂ	ਮਂ	ਰੁਂ	--	ਸਂ
ਧੁ	ਰੇ	ਪ	ਇ	ਆ	ਸੈ	–	ਜੋ	–	ਗੁ
ਨ	ਸਂ	ਧੁ	–	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮ	ਗ	ਮ

ਰਾਗ ਨਟ

ਅਵਰੋਹਨ ਧ ਗ ਨਹੀ

ਠਾਠ ਬਿਲਾਵਲ ਅਵਰੋਹ ਮੇਂ ਧ ਗ ਨਾਹ ਲਗਾਇ ॥
ਮ ਸ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਤੇ ਨਟ ਛਬ ਪਾਇ ਸਹਾਇ ॥

ਰਾਗ ਨਟ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਔਡਵ ਰਾਗ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਗੰਧਾਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ ਯਾ ਵਿਕ੍ਰ ਕਰਕੇ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ । ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੁਣੀ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਵੀ ਲਗਾਕੇ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਵਿਕ੍ਰਤ ਗਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਾ ਰ ਹੈ । ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਮਧਮ ਦੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ । ਯਥਾ–ਸ, ਗ ਮ, ਮ, ਮ ਪ ਮ ਗ ਮ, ਰ ਗ ਮ ਪ, ਸ ਰ ਸ ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸਂ । }
ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਨ ਪ ਮ ਰ ਸ । } ਸਭ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਹਨ ।

ਨਟ ਰਾਗ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਨਟ ਨਾਰਾਇਣ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਵੀ ਹੈ । ਇਸਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਨਿਖਾਧ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ।

ਉਠਾਉ–ਸ, ਗ, ਮ, ਪ ਗ ਮ, ਰ ਗ ਮ ਪ, ਸ ਗ, ਮ ਰ, ਸ ।

ਨਟ ਪੜਤਾਲ ਮਹਲਾ ੫ ॥

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਕੋਊ ਹੈ ਮੇਰੋ ਸਾਜਨੁ ਮੀਤੁ ॥ ਹਰ ਨਾਮੁ ਸੁਨਾਵੈ ਨੀਤ ॥ ਬਿਨਸੈ ਦੁਖੁ ਬਿਪਰੀਤਿ ॥ ਸਭੁ ਅਰਪਉ ਮਨੁ ਤਨੁ ਚੀਤੁ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਆਪਨ ਕੀਤ ॥ ਸੰਗਿ ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਨੁ ਸੀਤ ॥ ਕਰ ਕਿਰਪਾ ਹਰਿ ਜਸੁ ਦੀਤ ॥ ੧ ॥ ਹਰਿ ਭਜਿ ਜਨਮੁ ਪਦਾਰਥੁ ਜੀਤ ॥ ਕੋਟਿ ਪਤਿਤ ਹੋਹਿ ਪੁਨੀਤ ॥ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਬਲਿ ਬਲਿ ਕੀਤ ॥ ੨ ॥ ੧ ॥ ੧੦ ॥ ੧੯ ॥

ਰਾਗ ਨਟ—ਝਬ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਕੋ	ਊ	ਹੈ	ਮੇ	ਰੋ	ਸਾ	ਜਨ	ਮੀ	–	ਤੁ
ਸ	ਸ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ	–	ਮ
×		੨			੦		੩		
ਹ	ਰਿ	ਨਾ	ਮੁ	ਸੁ	ਨਾ	ਵੈ	ਨੀ	–	ਤ
ਗ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	ਮ	ਗ	ਮ	–	ਮ
ਬਿਨ	ਸੈ	ਦੁ	–	ਖੁ	ਬਿ	ਪ	ਰੀ	–	ਤਿ
ਗ	ਮ	ਪ	–	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਨੁ	ਪ
ਸ	ਭੁ	ਅ	ਰ	ਪਉ	ਮਨੁ	ਤਨੁ	ਚੀ	–	ਤੁ
ਰ	ਗ	ਗ	ਮ	ਪ	ਸ	ਰ	ਸ	–	ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਕੋ	ਈ	ਵਿ	ਰ	ਲਾ	ਆ	ਪਨ	ਕੀ	–	ਤ
ਪ	–	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	–	ਸਂ
×		੨			੦		੩		
ਸੰ	ਗਿ	ਚਰ	ਨ	ਕ	ਮਲ	ਮਨੁ	ਸੀ	–	ਤ
ਸਂ	ਗਂ	ਗਂ	ਗ	ਮਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	–	ਸਂ
ਕ	ਰ	ਕਿਰ	ਪਾ	–	ਹਰਿ	ਜਸੁ	ਦੀ	–	ਤ
ਪ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨੁ	ਪ
ਕ	ਰ	ਕਿਰ	ਪਾ	–	ਹਰਿ	ਜਸੁ	ਦੀ	–	ਤ
ਰ	ਗ	ਗ	ਮ	ਪ	ਸ	ਰ	ਸ	–	ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਹਰਿ ਭਜਿ	ਜਨ ਮੁ ਪ	ਦਾ ਰਥੁ	ਜੀ – ਤ
ਪ ਪ	ਪ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਸੰ
ਕੋ ਟਿ	ਪ ਤਿ ਤ	ਹੋ ਹਿਪੁ	ਨੀ – ਤ
ਸੰ ਗੰ	ਗੰ ਗੰ ਮੰ	ਰੰ ਰੰ	ਸੰ – ਸੰ
ਨਾ ਨਕ	ਦਾ – ਸ	ਬਲਿ ਬਲਿ	ਕੀ – ਤ
ਪ ਧ	ਨ ਸੰ ਰੰ	ਸੰ ਸੰ	ਧ ਨੁ ਪ
ਨਾ ਨਕ	ਦਾ – ਸ	ਬਲਿ ਬਲਿ	ਕੀ – ਤ
ਰ ਗ	ਗ ਮ ਪ	ਸ ਰ	ਸ – ਸ

ਨਟ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਚਰਨ ਕਮਲ ਸੰਗਿ ਲਾਗੀ ਤੋਰੀ ॥ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਕਰਿ ਪਰਮ ਗਤਿ ਮੋਰੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਅੰਚਲਾ ਗਹਾਇਓ ਜਨ ਅਪਨੇ ਕਉ ਮਨੁ ਬੀਧੋ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀ ਖੋਰੀ ॥ ਜਸੁ ਗਾਵਤ ਭਗਤਿ ਰਸੁ ਉਪਜਿਓ ਮਾਇਆ ਕੀ ਜਾਲੀ ਤੋਰੀ ॥ ੧ ॥ ਪੂਰਨ ਪੂਰਿ ਰਹੇ ਕਿਰਪਾ ਨਿਧਿ ਆਨ ਨ ਪੇਖਉ ਹੋਰੀ ॥ ਨਾਨਕ ਮਿਲ ਲੀਓ ਦਾਸੁ ਅਪੁਨਾ ਪ੍ਰੀਤ ਨ ਕਬਹੂ ਥੋਰੀ ॥ ੨ ॥ ੬ ॥

ਰਾਗ ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ—ਝਪ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਚ ਰ	ਨ – ਕ	ਮ ਲ	ਸੰ – ਗਿ
ਸ ਪ	ਪ – ਧ	ਗ ਮ	ਸ ਰ ਸ
×	੨	੦	੩
ਲਾ –	ਗੀ – –	ਤੋ –	ਰੀ – –
ਸ ਪ	ਪ – ਧ	ਗ ਮ	ਮ ਰ ਸ
ਸੁ ਖ	ਸਾ – –	ਗ ਰ	ਕ – ਰਿ
ਪ ਪ	ਸੰ – ਰੰ	ਸੰ ਸੰ	ਧ – ਪ
ਪਰ ਮ	ਗ – ਤਿ	ਮੋ –	ਰੀ – –
ਰ ਰ	ਗ ਮ ਪ	ਗ ਮ	ਸ ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਅੰ ਚ	ਲਾ – ਗ	ਹਾ ਇ	ਓ – –
ਪ ਪ	ਸੰ – ਸੰ	ਸੰ ਸੰ	ਰੰ – ਸੰ
×	੨	੦	੩

ਜ ਨ	ਅ – ਪੁ	ਨੇ –	ਕਉ – –
ਸੰ ਧ	ਸੰ – ਰੰ	ਸੰ ਸੰ	ਧੰ – ਪ
ਮ –	– – ਨੁ	ਬੀ –	ਧੋ – –
ਪ ਪ	ਸੰ – ਰੰ	ਸੰ –	ਧ – ਪ
ਪ੍ਰੇ ਮ	ਕੀ – –	ਖੇ –	ਗੀ – –
ਸ ਰ	ਗ ਮ ਪ	ਗ ਮ	ਸ ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਜ ਸੁ	ਗਾ – –	ਵ –	– – ਤ
ਪ ਪ	ਸੰ – ਸੰ	ਸੰ –	ਰੰ – ਸੰ
ਭਗ ਤਿ	ਰ – ਸੁ	ਉਪ ਜਿ	ੳ – –
ਸੰ ਧ	ਸੰ – ਰੰ	ਸੰ ਸੰ	ਧ – ਪ
ਮਾ ਇ	ਆ – –	ਕੀ –	– – –
ਪ ਪ	ਸੰ – ਰੰ	ਸੰ –	ਧ – ਪ
ਜਾ –	ਲੀ – –	ਤੋ –	ਗੀ – –
ਸ ਰ	ਗ ਮ ਪ	ਗ ਮ	ਸ ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੩

ਪੂਰ ਨ	ਪੂ ਰਿਰ ਹੇ	ਕਿਰ –	ਪਾ– ਨਿਧਿ
ਪ ਪ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਸੰ	ਰੰ ਰੰ ਸੰ
×	੨	੦	੩
ਆਨ ਨ	ਪੇ – ਖਉ	ਹੋ –	ਗੀ – –
ਸੰ ਧ	ਸੰ – ਰੰ	ਸੰ –	ਧ – ਪ
ਨਾ ਨਕ	ਮੇਲਿ ਲੀ	ਉ–ਦਾਸੁ	ਅਪੁ ਨਾ
ਪ ਪ	ਸੰ ਸੰ ਰੰ	ਸੰ ਸੰ	ਧ ਧ ਪ
ਪ੍ਰੀ ਤ ਨ	ਕ ਬ ਹੂ	ਬੋ –	ਗੀ – –
ਸ ਰ	ਗ ਮ ਪ	ਗ ਮ	ਸ ਰ ਸ

ਰਾਗ ਮਾਲੀ ਗੌੜਾ

ਰ ਕੋਮਲ ਮਾ ਤੀਵਰੰ ਧੈਵਤ ਦੋਨੋ ਹੋਇ ॥
ਰ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਿ ਪਾ ਮਾਲੀ ਗੌੜਾ ਸੋਇ ॥

ਮਾਲੀ ਗੌੜਾ ਮਰਵਾ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਖਬ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਅਤੇ ਪੂਰੀਆ ਮਿਲਕੇ ਏਹ ਰਾਗ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋ ਧੈਵਤਾਂ ਲਗਾਈਆਂ

ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਬਿਸਥਾਰ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮੁਖ ਸਰੂਪ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ–ਧੁ ਨ਼ ਸ ਰੁ ਨ ਧੁ ਪ਼, ਮੇ, ਗ਼, ਮੇ ਧੁ ਸ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ਼ ਰੁ ਗ ਮੇ ਪ ਧ ਨ ਧ ਸਂ। } ਰਿਖਬ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਮਧਮ
ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਨ ਧੁ ਪ ਮੇ ਨ ਧ ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ। } ਤੀਵਰ ਹੈ ਧੈਵਤ ਦੋਨੋਂ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਪਕੜ–ਮੇ ਰਾ, ਰੁ ਸ, ਨ਼, ਰੁ ਨ਼, ਪ, ਮੇ ਗ਼, ਮੇ ਧ਼, ਸ, ਨੁ ਰੁ ਗ, ਰ ਸ।

ਮਾਲੀ ਗੌੜਾ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਮਨਿ ਤਨਿ ਬਸਿਰਹੇ ਗੋਪਾਲ ॥ ਦੀਨ ਬਾਂਧਵ ਭਗਤਿ ਵਛਲ ਸਦਾ ਸਦਾ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਆਦਿ ਅੰਤੇ ਮਧਿ ਤੂ ਹੈ ਪ੍ਰਭ ਬਿਨਾ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ॥ ਪੂਰ ਰਹਿਆ ਸਗਲ ਮੰਡਲ ਏਕੁ ਸੁਆਮੀ ਸੋਇ ॥ ੧ ॥ ਕਰਨਿ ਹਰਿ ਜਸੁ ਨੇਤ੍ਰ ਦਰਸਨੁ ਰਸਨਿ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਉ ॥ ਬਲਿਹਾਰਿ ਜਾਏ ਸਦਾ ਨਾਨਕੁ ਦੇਹੁ ਅਪਣਾ ਨਾਉ ॥ ੨ ॥ ੩ ॥ ੨ ॥ ੬ ॥ ੧੪ ॥

ਰਾਗ ਮਾਲੀ ਗੌੜਾ–ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਮ ਨਿ ਤ ਨਿ	ਬ – ਸਿ ਰ	ਹੇ – ਗੋ –	ਪਾ – ਲ –
ਗ ਗ ਰੁ ਸ	ਨ਼ – ਧੁ ਨੁ	ਪ – ਮੇਗੁ --	ਮੇ – ਗ਼ –
੦	੩	×	੨
ਦੀ – – ਨ	ਬਾਂ – ਧ ਵ	ਭ ਗ ਤਿ ਵ	ਛ – ਲ –
ਗ਼ – ਗ਼ ਗ਼	ਮੇ – ਧ਼ ਮੇ	ਸ ਸ ਸ ਸ	ਨ਼ ਰੁ ਸ –
ਸ – ਦਾ ਸ	ਦਾ ਕ੍ਰਿ –	ਪਾ – – –	– – ਲ –
ਨ਼ – ਨ਼ ਨ਼	ਨ਼ ਰੁ ਗ –	ਪ – ਗੁ ਰੁ	ਗ ਰ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਆ – – ਦਿ	ਅੰ – ਤੇ –	ਮ – – ਧਿ	ਤੂ – ਹੈ –
ਗ – ਗ ਮੇ	ਮੇ – ਧ ਮੇ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ –
ਪ੍ – ਭ ਬਿ	ਨਾ – ਨਾ ਹੀ	ਕੋ – – –	ਇ – – –
ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਰੁਂ ਨ ਨ	ਪ – ਮੇ ਗ	ਮੇ – ਗ –
ਪੂ – – ਰਿ	ਰ ਹਿ ਆ –	ਸ – ਗ ਲ	ਮੰ – ਡ ਲ
ਸਂ – ਨ ਮੇ	ਮੈਂ ਧ ਮੇ ਗ	ਗ – ਮੇ ਗ	ਰੁ – ਸ –
੦	੩	×	੨
ਏ – – ਕ	ਸੁਆ – ਮੀ –	ਸੋ – – –	ਇ – – –
ਧ਼ – ਨ਼ ਨ਼	ਨ਼ ਰੁ ਗ –	ਪ – ਗ ਰੁ	ਸ – ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਕ – ਰ ਨਿ	ਹਰਿ ਜ ਸੁ	ਨੇ – ਤ੍ਰ –	ਦ ਰ ਸ ਨੁ
ਗ – ਗ ਮੇ	ਮੇ ਮੇ ਧ ਮੇ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ –
ਰ – ਸ ਨਿ	ਹ ਰਿ ਗੁ ਨ	ਗਾ – – –	ਉ – – –
ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਰੁਂ ਨ ਨ	ਪ – ਮੇ ਗ	ਮੇ – ਗ –
ਬ – –ਲਿ	ਹਾ ਰਿ ਜਾ ਏ	ਸ – ਦਾ –	ਨਾ – ਨ ਕ
ਸਂ – ਨ ਮੇ	ਮ ਧ ਮੇ ਗ	ਗ – ਮੇ ਗ	ਰੁ – ਸ –
ਦੇ – ਹੁ –	ਅ ਪ ਣਾ –	ਨਾ – – –	ਉ – – –
ਧ – ਨ ਨ	ਨ ਰੁ ਗ –	ਪ – ਗ ਰੁ	ਸ – ਸ –

ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ ਮਹਲਾ ੫ ਦੁਪਦੇ

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਹਰਿ ਸਮਰਥ ਕੀ ਸਰਨਾ ॥ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਧਨੁ ਰਾਸਿ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਭ ਏਕ ਕਾਰਨ ਕਰਨਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਪਾਈਐ ਜੀਵਣੈ ਕਾ ਮੂਲੁ ॥ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਸਰਬਤ ਠਾਈ ਸੂਖ ਮੋ ਅਸਥੂਲ ॥ ੧ ॥ ਆਲ ਜਾਲ ਬਿਕਾਰ ਤਜਿਸਭਿ ਹਰਿਗੁਨਾ ਨਿਤਿਗਾਉ ॥ ਕਰ ਜੋੜਿ ਨਾਨਕੁ ਦਾਨੁ ਮਾਂਗੈ ਦੇਹ ਅਪਨਾ ਨਾਉ ॥ ੨ ॥ ੧ ॥ ੬ ॥

ਰਾਗ ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ—ਤਾਲ ਤੀਨ

ਅਸਥਾਈ

ਹ ਰਿ ਸ ਮ	ਰ ਥ ਕੀ –	ਸ – – ਰ	ਨਾ – – –
ਸਂ ਧੁ ਪ ਨ	ਮੇ ਨ ਧ ਮੇ	ਗ ਮੇ ਗ –	ਰੁ – ਸ –
ਜੀ – ਉ –	ਪਿੰ ਡੁ ਧ ਨੁ	ਰਾ – – ਸਿ	ਮੇ ਰੀ ਪ੍ਰ ਭ
ਰੁ ਮੇ ਗ ਮੇ	ਗ ਰੁ ਸ ਸ	ਧ ਮੇ ਗ ਮੇ	ਗ ਰੁ ਸ ਸ
ਏ – ਕ –	ਕਾ – ਰ ਨ	ਕ – – ਰ	ਨਾ – – –
ਸਂ ਧੁ ਪ ਨ	ਮੇ ਨ ਧ ਮੇ	ਗ – ਮੇ ਗ	ਰੁ – ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਸਿ ਮ ਰਿ ਸਿ	ਮਿ – ਰਿ ਸ	ਦਾ – ਸੁ ਖੁ	ਪਾ ਈ ਐ –
ਮੇ ਨ ਧ ਮੇ	ਗ ਮੇ ਧ ਧ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਨ ਰੁਂ ਸਂ –
ਜੀ – – ਵ	ਣੈ – ਕਾ –	ਮੂ – – –	ਲੁ – – –
ਸਂ ਗਂ ਰੁਂ ਗਂ	ਨ – ਧੁ ਪ	ਮੇਂ ਨ ਧ ਮੇ	ਗ ਰੁ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਰ – ਵਿ ਰ	ਹਿਆ – – ਸਰ	ਬ – – ਤ	ਠਾ – ਈ –
ਮੇ ਨ ਧ ਮੇ	ਗ ਮੇ ਧ ਧ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨ ਸੰ ਂ –
ਸੂ – – ਖ	ਮੋ – ਅ ਸ	ਬੂ – – –	ਲ – – –
ਸੰ ਗੰ ਰੁੰ ਗੰ	ਨ – ਧੁ ਪ	ਮੇ ਨ ਧ ਮੰ	ਗ ਰੁ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੩

ਆ – – ਲ	ਜਾ – ਲ ਬਿ	ਕਾ – – ਰ	ਤ ਜਿ ਸ ਭਿ
ਮੇ ਨ ਧ ਮੇ	ਗ ਮੇ ਧ ਧ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨ ਰੁੰ ਸੰ ਸੰ
ਹ – ਰਿ ਗੁ	ਨਾ – ਨਿ ਤ	ਗਾ – – –	ਉ – ਕ ਰ
ਸੰ ਗੰ ਰੁੰ ਗੰ	ਨ – ਧੁ ਪ	ਮੰ ਨ ਧ ਮੇ	ਗ ਰੁ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੪

ਜੋ – – ੜਿ	ਨਾ – ਨ ਕ	ਦਾ – – ਨੁ	ਮਾ – ਗੈ –
ਮ ਨ ਧ ਮ	ਗ ਮੇ ਧ ਧ	ਸੇ – ਸੰ ਸੰ	ਨ ਰੁੰ ਸੰ –
ਦੇ – ਹੁ –	ਅ ਪ ਨਾ –	ਨਾ – – --	ਉ – -- --
ਸੰ ਗੰ ਰੁ ਗੰ	ਨ -- ਧੁ ਪ	ਮੇ ਨ ਧ ਮੇ	ਗ ਰੁ ਸ –

ਰਾਗ ਮਾਰੂ

ਮਾਰੂ ਮਾਰਵਾ ਠਾਠ ਦਾ ਖਾਡਵ ਰਾਗ ਹੈ, ਇਸਦੀ ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਦਾ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹੈ । ਇਸਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਧੈਵਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਤੀਸਰਾ ਪਹਰ ਦਿਨ ਹੈ। ਏਹ ਬੀਰ ਰਸ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜੁਧ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦੇ ਗਾਣ ਬਜਾਨ ਦਾ ਰਵਾਜ ਹੈ । ਗੁਣੀਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜ ਰਾਗ--ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ, ਗਉੜੀ, ਪਰਜ, ਸੋਰਠ ਅਤੇ ਜੌਨ ਪੁਰੀ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਇਹ ਰਾਗ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਗੰਭੀਰ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਤਮ ਅਨੰਦ ਦੀ ਰੁਚੀ ਜਾਗਦੀ ਹੈ । ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਜੀਵ ਅਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਦਾ ਸਬੰਧ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਗੁਣੀ ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਮਧਮਾਂ ਤੇ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਧ ਲਗਾਕੇ ਗਾਂਵਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਇਕ ਰੀਤ ਅਗੇ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰੁ ਗ ਮੇ ਧ ਨ ਸੰ। }
ਅਵਰੋਹੀ--ਸੰ ਨ ਧ ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ। } ਰਿਖਬ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਮਧਮ ਤੀਵਰ ਹੈ।

ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ॥ ਗਗਨ ਦਮਾਮਾ ਬਾਜਿਓ ਪਰਿਓ ਨੀਸਾਨੈ ਘਾਉ ॥ ਖੇਤੁ ਜੁ ਮਾਂਡਿਓ ਸੂਰਮਾ ਅਬ ਜੂਝਨ ਕੋ ਦਾਉ ॥੧॥ ਸੂਰਾ ਸੋ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ਜੁ ਲਰੈ ਦੀਨ ਕੇ ਹੇਤ ॥ ਪੁਰਜਾ ਪੁਰਜਾ ਕਟਿ ਮਰੈ ਕਬਹੂ ਨ ਛਾਡੈ ਖੇਤੁ ॥ ੨ ॥ ੨ ॥

ਰਾਗ ਮਾਰੂ—ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਗ ਗ ਨ ਦ	ਮਾ -- ਮਾ --	ਬਾ — — ਜਿ	ਓ — — —
ਧ ਧ ਗ ਮੇ	ਰੁ ਮੇ ਧ ਨ	ਸਂ — — ਸਂ	ਸਂ — ਸਂ —
੦	੩	×	੨
ਪ ਰਿ ਓ ਨੀ	ਸਾ — ਨੈ —	ਘਾ — — —	ਉ — — —
ਸਂ ਨ ਧ ਮਂ	ਰੁ ਗ ਗ ਰੁ	ਧ ਗ ਰੁ ਨ	ਰੁ ਗ ਰੁ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਖੇ -- ਤ ਜੁ	ਮਾਂ — ਡਿ ਓ	ਸੂ — — ਰ	ਮਾ — — —
ਧ -- ਧ ਮ	ਧ — ਨ ਨ	ਸਂ — ਸਂ —	ਸਂ — ਸਂ —
ਅ ਬ ਜੂ —	ਝ ਨ ਕੋ —	ਦਾ — — —	ਉ — — —
ਸਂ ਨ ਧ ਮਂ	ਰੁ ਗ ਰੁ ਰੁ	ਸ — ਸ —	ਨ ਸ ਰੁ ਸ —

ਅੰਤਰਾ ੨

ਸੂ — ਰਾ —	ਸੋ — ਇ ਪਹਿ	ਚਾ — — ਨੀ	ਐ — — ਜੋ
ਧ ਧ ਮੇ ਧ	ਨ ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ	ਸਂ — ਸਂ —	ਸਂ — ਸਂ ਸਂ
ਲ — ਰੈ ਦੀ	— ਨ ਕੇ —	ਹੇ — — —	ਤ — — —
ਸਂ ਨ ਧ ਮੇ	ਰੁ ਗ ਰੁ ਰੁ	ਸ — ਸ —	ਸ ਨ ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੩

ਪੁ ਰ ਜਾ —	ਪੁ ਰ ਜਾ —	ਕ — ਟਿ ਮ	ਰੈ — — —
ਧ ਧ ਮੇ ਧ	ਨ ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ	ਸਂ — ਸਂ —	ਨ — ਸਂ —
ਕ ਬ ਹੂ ਨ	ਛਾ — ਡੈ —	ਖੇ — — —	ਤੁ — — —
ਸਂ ਨ ਧ ਮੇ	ਰੁ ਗ ਗ ਰੁ	ਸ — ਸ —	ਨ ਰ ਸ —

ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਫੂਟੋ ਆਂਡਾ ਭਰਮ ਕਾ ਮਨਹਿ ਭਇਓ ਪਰਗਾਸੁ ॥ ਕਾਟੀ ਬੇਰੀ ਪਗਹ ਤੇ ਗੁਰਿ ਕੀਨੀ ਬੰਦਿ ਖਲਾਸੁ ॥ ਆਵਣ ਜਾਣੁ ਰਹਿਓ ॥ ਤਪਤ ਕੜਾਹੀ ਬੁਝਿ ਗਇਆ ਗੁਰਿ ਸੀਤਲ ਨਾਮਦੀਓ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਜਬਤੇ ਸਾਧੂ ਸੰਗੁ ਭਇਆ ਤਉ ਛੋਡਿ ਗਏ ਨਿਗਹਾਰ ॥ ਜਿਸਕੀ ਅਟਕ ਤਿਸਤੇ ਛੁਟੀ ਤਉ ਕਹਾ ਕਰੈ ਕੋਟਵਾਰ ॥ ੨ ॥ ਚੂਕਾ ਭਾਰ ਕਰਮ ਕਾ ਹੋਏ ਨਿਰਕਰਮਾ ॥ ਸਾਗਰ ਤੇ ਕੰਢੈ ਚੜੇ ਗੁਰਿ ਕੀਨੇ ਧਰਮਾ ॥੩॥ ਸਚੁ ਥਾਨੁ ਸਚੁ ਬੈਠਕਾ ਸਚੁ ਸੁਆਉ ਬਣਾਇਆ ॥ ਸਚੁ ਪੂੰਜੀ ਸਚੁ ਵਖਰੋ ਨਾਨਕ ਘਰਿ ਪਾਇਆ ॥੪॥੫॥੧੪॥

ਰਾਗ ਮਾਰੂ—ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਆ – ਵ ਣ	ਜਾ – ਣ ਰ	ਹਿ ਓ – –	– – – –
ਸ – ਗ ਮ	ਪ – ਪ ਮੇ	ਪ – – –	ਧ ਮ ਪ ਧ
੦	੩	×	੨
ਆ – ਵ ਣ	ਜਾ – ਣ ਰ	ਹਿ ਓ – –	– – – –
ਨੁ – ਨੁ ਧ	ਪ ਧ ਪ ਮ	ਗ – – ਮ	ਗ ਰ ਸ –
ਤ ਪ ਤ ਕ	ੜਾ – ਹਾ –	ਬੁ – ਝਿ ਗਇ	ਆ – ਗੁਰਿ
ਗ ਮ ਗ ਮ	ਪ – ਨ –	ਸਂ ਸ ਸਂ ਨ	ਨ ਰਂ ਸ –
ਸੀ – ਤ ਲ	ਨਾ – ਮੁ ਦੀ	ਓ – – –	– – – –
ਨੀ – ਨ ਨ	ਨੁ ਧੁ ਨ –	ਸ – ਨ –	ਧ ਮੇ ਪ ਧ
ਆ – ਵ ਣ	ਜਾ – ਣ ਰਹਿ	ਓ – – –	– – – –
ਨੁ – ਨੁ ਧ	ਪ ਧ ਪ ਮ	ਮ – – ਮ	ਗ ਰ ਸ –

ਅੰਤਰਾ

ਫੂ – ਟੋ –	ਆਂ – ਡਾ –	ਭ ਰ ਮ –	ਕਾ – – –
ਸ – ਗ ਮ	ਪ – ਪ ਮੇ	ਪ – ਪ –	ਧ ਮਂ ਪ ਧ
੦	੩	×	੨
ਮ-ਨਹਿ ਭਇ	ਉ – ਪਰ	ਗਾ – – –	ਸੁ – – –
ਨੁ – ਨ ਧ	ਪ ਧ ਪ ਮ	ਗ ਗੁ – ਮ	ਗ ਰ ਸ –
ਕਾ – ਟੀ –	ਬੇ – ਰੀ –	ਪ – ਗ ਹ	ਤੇ – ਗੁ ਰਿ
ਗ ਮ ਗ ਮ	ਪ – ਨ ਨ	ਸਂ – ਸਂ –	ਨ ਰਂ ਸਂ –
ਕੀ – ਨੀ –	ਬੰ – ਦਿ ਖ	ਲਾ – – –	ਸੁ – – –
ਨ – ਨ –	ਨ – ਧ ਨ	ਧ – ਪ –	ਧ ਮੇ ਪ ਧ
ਆ – ਵ ਣ	ਜਾ – ਣ ਰਹਿ	ਓ – – –	– – – –
ਨੁ – ਨੁ ਧ	ਪ ਧ ਪ ਮ	ਗ – ਮ ਮ	ਗ ਰ ਸ –

ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ

ਤੁਖਾਰੀ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਖਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਮਧਵੰਤੀ ਅਤੇ ਪਰਚੀਪਕੀ ਰਾਗ ਮਿਲਕੇ ਇਹ ਰਾਗ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਰੀਧਾਰਾਂ ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾਂ, ਦੋਨੋਂ ਮਧਮਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਰਾਗ ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਚੀਜ਼ ਹੈ।

ਸ ਗ ਮ ਪ ਨ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸ
ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਮੇ ਪ ਧ ਨ ਸੰ
ਸੰ ਨ਼ ਧ ਪ ਮੇ ਪ ਧ ਪ ਗ ਰ ਸ

ਤੁਖਾਰੀ ਬਾਰਾਂ ਮਾਹ ਵਿਚੋਂ ਮਹਲਾ ੧ ॥ ਸਾਵਣਿ ਸਰਸ ਮਨਾ ਘਣ ਵਰਸਹਿ ਰੁਤਿਆਏ ॥ ਮੈ ਮਨਿਤਨਿ ਸਹੁ ਭਾਵੈ ਪਿਰ ਪਰਦੇਸਿ ਧਿਆਏ ॥ ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਨਹੀਂ ਆਵੈ ਮਰੀਐ ਹਾਵੈ ਦਾਮਨਿ ਚਮਕਿ ਡਰਾਏ ॥ ਸੇਜ ਇਕੇਲੀ ਖਰੀ ਦੁਹੇਲੀ ਮਰਣੁ ਭਇਆ ਦੁਖੁ ਗਾਏ ॥ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਨੀਦ ਭੂਖ ਕਹੁ ਕੈਸੀ ਕਾਪੜੁ ਤਨਿਨ ਸੁਖਾਵਏ ॥ ਨਾਨਕ ਸਾ ਸੋਹਾਗਣਿ ਕੰਤੀ ਪਿਰ ਕੈ ਅੰਕਿ ਸਮਾਵਏ ॥ ੯ ॥

ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ—ਤਾਲ ਤੀਨ

ਅਸਥਾਈ

ਸਾ – ਵ ਣਿ	ਸ ਰ ਸ ਮ	ਨਾ – ਘ ਣ	ਵ ਰ ਸ ਹਿ
ਮੇਪ ਧਨ ਧ ਪ	ਮੰ ਪ ਧ ਪ	ਗੁ – ਰ ਸ	ਰ ਨ਼ ਸ –
੦	੩	×	੨
ਘ ਣ ਵ ਰ	ਸ ਹਿ ਰੁ ਤਿ	ਆ – – –	ਏ – – –
ਨ ਸ ਗ ਮ	ਪ ਨ਼ ਧ ਪ	ਮ ਗੁ ਰ ਸ	ਰ ਨ਼ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਮੈ – ਮ ਨਿ	ਤ ਨਿ ਸ ਹੁ	ਭਾ – – –	ਵੈ – – –
ਪ – ਮ ਪ	ਨ਼ ਧ ਮ ਨ	ਸੰ – ਸੰ –	ਨ ਰ ਸੰ –
ਪਿ ਰ ਪ ਰ	ਦੇ – ਸ ਸਿ	ਧਾ – – –	ਏ – ਪਿ ਰ
ਰੰ – ਰੰ ਗੁੰ	ਰੰ ਗੁੰ ਰੰ ਗੰ	ਨ ਸ ਨ ਰੰ	ਸੰ ਨ਼ ਧ ਪ
ਘ ਰਿ ਨ ਹੀ	ਆ – ਵੈ –	ਮ ਰੀ ਐ –	ਹਾ – ਵੈ –
ਪ ਪ ਮੇ ਪ	ਨ਼ ਧ ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ –	ਨ ਰੰ ਸੰ –
ਦਾ – ਮ ਨਿ	ਚ ਮ ਕਿ ਡ	ਰਾ – – –	ਏ – – –
ਰੰ – ਰੰ ਗੁੰ	ਰੰ ਗੁੰ ਰੰ ਸੰ	ਨ ਸੰ ਨ ਰੰ	ਸੰ ਨ਼ ਧ ਪ

ਅੰਤਰਾ ੩

ਸਿ – ਜ ਅ	ਕੇ – ਲੀ –	ਖ – ਰੀ ਦੂ	ਹੇ – ਲੀ –
ਪ – ਮ ਪ	ਨੁ ਧ ਨ ਨ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਨ ਰੁਂ ਸਂ –
ਮ ਰ ਦੂ ਭ	ਇ ਆ ਦੂ ਖੁ	ਮਾ – – –	ਏ – – –
ਰਂ – ਰਂ ਗੁਂ	ਰ ਗੁਂ ਰਂ ਸਂ	ਨ ਸਂ ਨ ਰਂ	ਸਂ ਨੁਂ ਧ ਪ

ਅੰਤਰਾ ੪

ਹ ਰਿ ਬਿ ਨੁ	ਨੀ – ਦ ਭੂ	– ਖ ਕ ਹੁ	ਕੈ – ਸੀ –
ਪ ਪ ਪ ਪ	ਨੁ ਧ ਨ ਨ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ	ਨ ਰਂ ਸਂ –
ਕਾ – ਪ ੜੁ	ਤ ਨਿ ਨ ਸੁ	ਖਾ – – ਵ	ਏ – – –
ਰਂ – ਰਂ ਗੁਂ	ਰਂ ਗੁਂ ਰਂ ਸਂ	ਨ ਸਂ ਨ ਰਂ	ਸਂ ਨੁ ਧ ਪ
ਨਾ – ਨ ਕ	ਸਾ – ਸੋ –	ਹਾ – ਗ ਣਿ	ਕੈ – ਤੀ –
ਨ ਸ ਗ ਮ	ਪ – ਪ ਮਂ	ਪ ਨੁ ਧ ਪ	ਗ ਮ ਪ –
ਪਿ ਰ ਕੈ –	ਅੰ – ਕਿ ਸ	ਮਾ – – – ਵ	ਏ – – –
ਸਂ ਨੁ ਧ ਪ	ਮੇ ਪ ਧ ਪ	ਗ ਗੁ ਰ ਸ	ਰ ਨਂ ਸ –

ਰਾਗ ਕੇਦਾਰਾ

ਦੋ ਮਧਮ ਕੇਦਾਰ ਮੇ ਸ ਮ ਸਮਵਾਦ ਸਮ੍ਹਾਰ।
ਆਰੋਹਨ ਰ ਗ ਵਰਜ ਕਰ ਅਵਰੋਹ ਅਲਪ ਗੰਧਾਰ।
(ਸੰਗੀਤ ਸੁਧਾ)

ਕੇਦਾਰਾ ਕਲਿਆਨ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਗੰਧਾਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਅਵਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਮਧਮਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਸੁਧ ਮਧਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਰਾਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਦਾ ਕਣ ਵੀ ਧੈਵਤ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਖਰਜ ਤੇ ਇਕ ਦਮ ਮਧਮ ਤੇ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਅਨੰਦਦਾਇਕ ਹੈ। ਰਵਾਜ ਵਿਚ ਕੇਦਾਰੇ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ:–ਯਥਾ ਸੁਧ ਕੇਦਾਰਾ, ਜਲਧਰ ਕੇਦਾਰਾ, ਮਲੋਹਾ ਕੇਦਾਰਾ ਆਦਿ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਮ, ਮ ਪ, ਧ ਪ, ਨ ਧ ਸਂ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ, ਨ ਧ, ਪ, ਮੇ ਪ ਧ ਪ, ਮ, ਗ ਮ ਰ ਸ।
ਪਕੜ–ਸ, ਮ, ਮ ਪ, ਧ ਪ ਮ, ਪ ਮ, ਰ ਸ।

ਕੇਦਾਰਾ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਜਨਮੁ ਅਕਾਰਥ ਜਾਤ ॥ ਤਜਿ ਗੋਪਾਲ ਆਨ ਰੰਗਿ ਰਾਚਤ ਮਿਥਿਆ ਪਹਿਰਤ ਖਾਤ ॥ ਧਨੁ ਜੋਬਨੁ ਸੰਪੈ ਸੁਖ ਭੋਗਵੈ ਸੰਗਿ ਨ ਨਿਬਹਤ ਮਾਤ ॥ ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦੇਖਿ ਰਚਿਓ ਬਾਵਰ ਦ੍ਰੁਮ ਛਾਇਆ ਰੰਗਿ ਰਾਤ ॥ ੧ ॥ ਮਾਨ ਮੋਹ ਮਹਾ ਮਦ ਮੋਹਤ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਕੈ ਖਾਤ ॥ ਕਰੁ ਗਹਿ ਲੇਹੁ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਕਉ ਪ੍ਰਭ ਜੀਉ ਹੋਇ ਸਹਾਤ ॥ ੨ ॥ ੫ ॥ ੭ ॥

ਰਾਗ ਕੇਦਾਰਾ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਹ ਰਿ ਬਿ ਨੁ	ਜ ਨ ਮੁ ਅ	ਕਾ – ਰ ਥ	ਜਾ – ਤ –
ਸ ਰ ਸ ਪ	ਪ ਪ ਮੇ ਪ	ਧ – ਪ ਪ	ਧ ਪ ਮ –
੦	੩	×	੨
ਤ – ਜਿ ਗੋ	ਪਾ – ਲ ਅ	– ਨ ਰੰ ਗਿ	ਰਾ – ਚ ਤ
ਮ – ਪ ਪ	ਸੰ ਨ ਧ ਪ	ਪ ਮੇ ਧ ਪ	ਮ – ਰ ਸ
ਮਿ ਥਿ ਆ –	ਪ ਹਿ ਰ ਤ	ਖਾ – – –	ਤ – – –
ਸ ਸ ਮ –	ਪ ਪ ਮੇ ਪ	ਧ ਨੁ ਧ ਪ	ਧ ਪ ਮ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਧ ਨੁ ਜੋ –	ਬ ਨੁ ਸੰ –	ਪੈ – ਸੁ ਖ	ਭੋ ਗ ਵੈ –
ਪ ਪ ਪ –	ਸੰ ਸੰ ਸੰ –	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਰੰ ਸੰ –
ਸੰ – ਗਿ ਨ	ਨਿ ਬ ਹ ਤ	ਮਾ – – –	ਤ – – –
ਸ – ਮੰ ਮੰ	ਰੰ ਰੰ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਰੰ ਸੰ ਨ	ਧ ਪ ਮ –
ਮ੍ਰਿ ਗ ਤ੍ਰਿ ਸ	ਨਾ – ਦੇ ਖਿ	ਰ ਚਿ ਉ –	ਬਾ – ਵ ਰ
ਮ ਮ ਮ ਮ	ਪ – ਮੇ ਪ	ਧ ਨੁ ਧ ਪ	ਧ ਪ ਮ ਸ
੦	੩	×	੨
ਦ੍ਰੁ ਮ ਛਾ ਇ	ਆ – ਰੰ ਗਿ	ਰਾ – – –	ਤ – – –
ਸੇ ਸ ਮ ਮ	ਪ – ਮੇ ਪ	ਸੰ ਰੰ ਸੰ ਨ	ਧ ਪ ਮ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਮਾ – – ਨ	ਮੋ – ਹ ਮ	ਹਾ – ਮ ਦ	ਮੋ – ਹ ਤ
ਪ – ਪ ਪ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਰੰ ਸੰ –
ਕਾ – ਮ ਕ੍ਰੋ	– – ਧ ਕੈ	ਖਾ – – –	ਤ – – –
ਸੰ – ਮੰ ਮੰ	ਰੰ ਰੰ ਸੰ ਸੰ	ਸ ਰੰ ਸੰ ਨ	ਧ ਪ ਮ –
ਕ ਰੁ ਗ ਹਿ	ਲੇ – ਹੁ ਦਾ	– – ਸ ਨਾ	ਨ ਕ ਕਉ –
ਮ ਮ ਮ ਮ	ਪ – ਮੇ ਪ	ਧ ਨੁ ਧ ਪ	ਧ ਪ ਮ –

ਪ੍ਰ ਭ ਜੀ ਉ	ਹੋ – ਇ ਸ	ਹਾ – – –	ਤ – – –
ਸ ਸ ਮ ਮ	ਪ – ਮੇ ਪ	ਸਂ ਰਂ ਸਂ ਨ	ਧ ਪ ਮ –

ਰਾਗ ਮਲੋਹਾ ਕੇਦਾਰਾ

ਠਾਠ ਬਿਲਾਵਲ ਮੈਂ ਰੇ ਧਾ ਸੁਰ ਨ ਲਗਾਇ ॥
ਸਮ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਤੇ ਮਲੋਹ ਕੇਦਾਰ ਹੋ ਜਾਇ ॥

ਮਲੋਹਾ ਕੇਦਾਰਾ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਅਵਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਖਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਮਧਮ ਹੈ। ਸ਼ਾਮ ਕਮੋਦ ਅਤੇ ਕੇਦਾਰੇ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਇਹ ਰਾਗ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਦਾਰੇ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਬਿਸਥਾਰ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਬਿਲੰਮਪਤ ਲੈ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੜਾ ਗੰਭੀਰ ਰਾਗ ਹੈ ਇਸਿ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਲੰਪਤ ਲੈ ਵਿਚ ਗਾਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਨ ਸ, ਗ ਮ ਪ, ਨ ਸਂ। } ਸਭ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਹਨ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਨ ਧ ਪ, ਮ ਗ ਮ ਰ ਸ। }

ਮੁਖ ਸਰੂਪ–ਰ, ਸ, ਪ਼, ਮੁ ਮ਼ ਪ਼, ਪ਼ ਪ਼ ਨ਼, ਸ ਰ ਸ, ਗ ਮ ਪ,
ਗ ਮ ਰ, ਨ਼ ਸ।

ਕੇਦਾਰਾ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਕੋਇ ਨ ਚਾਲਸਿ ਸਾਥ ॥ ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਕਰੁਣਾਪਤਿ ਸੁਆਮੀ ਅਨਾਥਾ ਕੇ ਨਾਥ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਸੁਤ ਸੰਪਤਿ ਬਿਖਿਆ ਰਸ ਭੋਗਵਤ ਨਹ ਨਿਬਹਤ ਜਮ ਕੇ ਪਾਥ ॥ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ਗਾਉ ਗੁਨ ਗੋਬਿੰਦ ਉਧਰੁ ਸਾਗਰ ਕੇ ਖਾਤ ॥੧॥ ਸਰਨਿ ਸਮਰਥ ਅਕਥ ਅਗੋਚਰ ਹਰਿ ਸਿਮਰਤ ਦੁਖ ਲਾਥ ॥ ਨਾਨਕ ਦੀਨ ਧੂਰਿ ਜਨ ਬਾਂਛਤ ਮਿਲੈ ਲਿਖਤ ਧੁਰਿ ਮਾਥ ॥੨॥੬॥੯॥

ਰਾਗ ਮਲੋਹਾ ਕੇਦਾਰਾ–ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਹ ਰਿ ਬਿ ਨੁ	ਕੋ – ਇ ਨ	ਚਾ – ਲ ਸਿ	ਸਾ – ਥ –
ਸ ਸ ਧ਼ ਪ਼	ਮ਼ – ਪਂ ਪਂ	ਸ – ਸ ਸ	ਰ – ਸ –
੦	੩	×	੨

ਦੀ -- ਨਾ --	ਨਾ -- ਥ ਕਰੁ	ਣਾ -- ਪ ਤਿ	ਸੁਆ -- ਮੀ --
ਸ -- ਮ ਗ	ਪ -- ਪ ਪ	ਧ -- ਪ ਪ	ਮ ਰ ਸ –
ਅ – ਨਾ –	ਥਾ – ਕੇ –	ਨਾ – – –	ਥ – – –
ਸ ਮ ਮ –	ਪ ਸੰ ਸੰ –	ਪ ਮ ਮ –	ਰ – ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਸੁ ਤ ਸੀ –	ਪ ਤਿ ਬਿ ਖਿ	ਆ – ਰ ਸ	ਭੋ ਗ ਵ ਤ
ਮ ਮ ਪ –	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਧ ਮ	ਪ – ਪ ਪ
ਨ ਹ ਨਿ ਬ	ਹ ਤ ਜ ਮ	ਕੈ – – –	ਪਾ – ਥ –
ਮ -- ਪ ਪ	ਧ ਪ ਮ ਮ	ਗ ਮ ਪ ਮ	ਮ ਰ ਸ ਸ
ਨਾ -- ਮੁ ਨਿ	ਧਾ – ਨੁ ਗਾ	ਉ – ਗੁ ਨ	ਗੋ – ਬਿੰ ਦ
ਸ – ਮ ਮ	ਪ – ਸੰ ਸੰ	ਧ – ਪ ਮ	ਰ – ਸ ਸ
੦	੩	×	੨
ਉ ਧ ਰੁ ਸਾ	ਗ ਰ ਕੇ –	ਖਾ – – –	ਤੁ – – –
ਸ ਮ ਮ ਮ	ਪ – ਪ ਪ	ਧ – ਪ ਪ	ਮ ਰ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਸ ਰ ਣਿ ਸਮ	ਰ – ਥ ਅ	ਕ – ਥ ਅ	ਗੋ – ਚ ਰ
ਮ ਮ ਪ ਪ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਧ ਮ	ਪ – ਪ ਪ
ਹ ਰਿ ਸਿ ਮ	ਰ ਤ ਦੁ ਖ	ਲਾ – – –	ਥ – – –
ਮ ਮ ਪ ਪ	ਧ ਪ ਮ ਮ	ਗ ਮ ਪ ਗ	ਮ ਰ ਸ –
ਨਾ – ਨ ਕ	ਦੀ – ਨ ਧੂ	– ਰਿ ਜ ਨ	ਬਾਂ – ਛ ਤ
ਸ – ਮ ਮ	ਪ – ਸੰ ਸੰ	ਧ – ਪ ਮ	ਰ – ਸ –
ਮਿ – ਲੈ ਲਿ	ਖ ਤ ਧੁਰਿ	ਮਾ – – –	ਥ – – –
ਸ ਮ ਮ ਮ	ਪ – ਪ ਪ	ਧ – ਪ ਪ	ਮ ਰ ਸ –

ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਮ: ੩ ਵਿਚੋਂ

ਮਹਲਾ ੩ ॥ ਨਾਨਕ ਜਹ ਜਹ ਮੈ ਫਿਰਉ ਤਹ ਤਹ ਸਾਚਾ ਸੋਇ ॥ ਜਹ ਦੇਖਾ ਤਹ ਏਕੁ ਹੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਰਗਟੁ ਹੋਇ ॥ ੮ ॥

ਰਾਗ ਮਲੋਹਾ ਕੇਦਾਰਾ—ਝਭ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਨਾ –	ਨ – ਕ	ਜ ਹ	ਜ – ਹ
ਨ਼ ਰ	ਸ – ਪ਼	ਮ਼ ਪ਼	ਨ਼ – ਸ
×	੨	੦	੩

ਮੈ	–	–	–	ਫਿ	ਰਉ	–	–	–	–
ਸ	–	ਪ	–	ਮ	ਗ	ਮ	ਰ	–	ਸੰ
ਤ	ਹ	ਤ	–	ਹ	ਸਾ	–	ਥਾ	–	–
ਮ	–	ਗ	–	ਪ	ਨ	–	ਸੰ	–	ਸੰ
ਸੋ	–	–	–	–	ਇ	–	–	–	–
ਪ	–	ਗ	ਮ	ਪ	ਗ	ਮ	ਰ	–	ਸ

ਅੰਤਰਾ

ਜ	ਹ	ਦੇ	–	ਖਾ	ਤ	–	ਹ	–	–
ਪ	–	ਸੰ	–	ਸੰ	ਨ	ਰੰ	ਸੰ	–	ਸੰ
ਏ	–	–	–	ਕ	ਹੈ	–	–	–	–
ਨ	–	ਰੰ	–	ਸੰ	ਨ	ਧ	ਪ	–	ਪ
ਗੁ	ਰ	ਮੁ	–	ਖਿ	ਪ	ਰ	ਗ	–	ਟੁ
ਮ	ਗ	ਪ	–	ਪ	ਸੰ	–	ਨ	ਸ	ਪ
ਹੋ	–	–	–	–	ਇ	–	–	–	–
ਗ	ਮ	ਪ	–	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	–	ਸ

ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮਹਲਾ ੩ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰਮੁਖਿ ਅੰਤਰਿ ਸਹਜੁ ਹੈ ਮਨੁ ਚੜਿਆ ਦਸਵੈ ਆਕਾਸ ॥ ਤਿਥੈ ਊਂਘ ਨ ਭੁਖ ਹੈ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਸੁਖਵਾਸੁ ॥ ਨਾਨਕ ਦੁਖੁ ਸੁਖੁ ਵਿਆਪਤ ਨਹੀ ਜਿਥੈ ਆਤਮ ਰਾਮ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ॥ ੧੬ ॥

ਰਾਗ ਜਲ ਧਰ ਕੇਦਾਰਾ—ਝਪਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਗੁ	ਰ	ਮੁ	–	ਖਿ	ਅੰ	–	ਤ	–	ਰਿ
ਪ	ਪ	ਮ	ਪ	ਪ	ਸੰ	–	ਰੰ	–	ਸੰ
×		੨			੦		੩		
ਸ	–	ਹ	–	ਜੁ	ਹੈ	–	–	–	–
ਸੰ	ਨ	ਧ	ਪ	ਮ	ਧ	ਪ	ਮ	ਮ	ਰ
ਮ	–	–	–	ਨੁ	ਚ	ੜਿ	ਆ	–	–
ਸ	ਰ	ਸ	ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ
ਦ	ਸ	ਵੈ	–	ਆ	ਕਾ	–	–	–	ਸ
ਸੰ	ਨ	ਧ	ਪ	ਮ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਤਿ	–	ਥੈ	–	–	ਊ	–	ਘ	–	ਨ
ਮ	–	ਪ	ਮ	ਪ	ਸਂ	–	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ
ਭੁ	–	–	–	ਖ	ਹੈ	–	–	–	–
ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਨ	ਧ	ਪ	ਮ	ਸ
ਹ	ਰਿ	ਅੰ	ਮ੍ਰਿ	ਤ	ਨਾ	–	–	–	ਮੁ
ਪ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਪ	ਮ
ਸੁ	–	–	–	ਖ	ਵਾ	–	–	–	ਸੁ
ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਰ	ਪ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਨਾ	–	ਨ	–	ਕ	ਦੁ	ਖੁ	ਸੁ	–	ਖੁ
ਪ	–	ਪ	ਮ	ਪ	ਸਂ	ਸ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ
×		੨			੦		੩		
ਵਿਆ	–	–	–	–	ਪ	ਤ	ਨ	–	ਹੀ
ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਨ	ਧ	ਪ	ਮ	ਮ
ਜਿ	–	ਥੈ	–	–	ਆ	–	ਤ	–	ਮ
ਪ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਪ	ਮ
ਰਾ	–	–	–	ਮ	ਪ੍ਰੇ	–	ਗਾ	–	ਸੁ
ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਰ	ਪ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ

ਰਾਗ ਜਲਧਰ ਕੇਦਾਰਾ

ਠਾਠ ਬਿਲਾਵਲ ਮੈ ਜਬੈ ਗਾ ਨੀ ਵਰਜ ਕਰਾਇ ॥
ਮਸ ਵਾਦੀ ਸਮਵਾਦਤੇ ਜਲਧ ਕਿਦਾਰ ਸੁਹਾਇ ॥

ਜਲਧਰ ਕੇਦਾਰਾ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਯਾਨੀ ਪੰਜ ਸੁਰ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਦੇ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਰ ਹੈ। ਕੇਦਾਰਾ ਅਤੇ ਮਲਾਰ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਇਹ ਰਾਗ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਰ ਪ ਅਤੇ ਮ ਰ ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤ਼ ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਧਮ ਤੇ ਨਿਆਸ ਵੀ ਸੋਭਾਦਾਇਕ ਹੈ।

ਅਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਸ ਮ ਮ ਪ ਧ ਸਂ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਧ ਪ ਮ ਰ ਸ।

ਰਾਗ ਭੈਰਉ

ਭੈਰਉ ਹੀ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇਂ ਰੇ ਧਾ ਕੋਮਲ ਹੋਇ॥
ਧ ਰ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦ ਕਰ ਭੈਰਉ ਰਾਗ ਕਹ ਸੋਇ॥

ਇਹ ਭੈਰਉ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਦੇ ਸੁਰ ਕੋਮਲ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਧੈਵਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਰਿਖਬ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸਵੇਰ ਪ੍ਰਾਤਕਾਲ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਸੰਧੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਧੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਾਗ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਦੋਨੋਂ ਵਕਤ ਮਿਲਦੇ ਬਾਕੀ ਸਵੇਰੇ ਸੂਰਜ ਉਦੇ ਕਰੀਬ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਅਸਤਨ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਮੇਂ ਗਾਏ ਜਾਣ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਵਸੇਖਤਾ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਰਿਖਬ ਸੁਰਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਅਛੇ ਗਵੈਯੇ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਸਾਧਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਸੁਰ ਦੁਰਬਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਗੁਣ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਵੀ ਲਗਾਂਦੇ ਹਨ। ਭੈਰਉ ਇਕ ਬੜਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਰਾਗ ਹੈ। ਉਤਾਂਗ ਰਾਗ ਹੋਨੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਅਵਰੋਹੀ ਬਰਗ ਦੀਆਂ ਤਾਨਾਂ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਯਥਾ–"ਮ ਗ ਰੁ ਸ, ਰੁ ਰੁ ਸ, ਧੁ, ਨ਼ ਸ, ਪ ਮ ਗ ਰੁ, ਸ, ਧੁ ਪ, ਮ ਗ ਰੁ, ਗ ਪ ਮ ਗ ਰੁ ਸ।" ਧੈਵਤ ਤੇ ਕੁਛ ਦੇਰ ਰੁਕ ਕੇ ਪੰਚਮ ਤੇ ਆਉਣਾ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰੁ ਗ ਮ, ਪ ਧੁ, ਨ ਸਂ। }ਰਿਖਬ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਹਨ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਨ ਧੁ, ਪ ਮ ਗ, ਰੁ ਸ। }
ਪਕੜ–ਸ, ਗ ਮ, ਪ, ਧੁ, ਪ।

ਭੈਰਉ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਊਠਤ ਸੁਖੀਆ ਬੈਠਤ ਸੁਖੀਆ ॥ ਭਉ ਨਹੀ ਲਾਗੈ ਜਾਂ ਐਸੇ ਬੁਝੀਆ ॥੧॥ ਰਾਖਾ ਏਕੁ ਹਮਾਰਾ ਸੁਆਮੀ ॥ ਸਗਲ ਘਟਾ ਕਾ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਸੋਇ ਅਚਿੰਤਾ ਜਾਗਿ ਅਚਿੰਤਾ ॥ ਜਹਾ ਕਹਾਂ ਪ੍ਰਭੁ ਤੂੰ ਵਰਤੰਤਾ ॥ ੨ ॥ ਘਰਿ ਸੁਖਿ ਵਸਿਆ ਬਾਹਰਿ ਸੁਖਿ ਪਾਇਆ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰਿ ਮੰਤ੍ਰੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ ॥ ੩ ॥ ੨ ॥

ਰਾਗ ਭੈਰਉ–ਝਬ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਰਾ	–	ਖਾ	–	–	ਏ	–	ਕੁ	–	ਹ
ਧ	ਧ	ਪ	–	ਧ	ਸ	ਪ	ਗ	–	ਮ
×		੨			੦		੩		

ਮਾ	—	ਰਾ	—	ਸੁ	ਆ	—	ਮੀ	—	—
ਗ	ਰ	ਗ	—	ਮ	ਗ	ਰ	ਸ	—	ਸ
ਸ	ਗੁ	ਲ	—	ਘ	ਟਾ	—	ਕੇ	—	—
ਮ	ਮ	ਮ	—	ਮ	ਪ	ਧੁ	ਪ	—	ਪ
ਐਂ	—	ਤ	—	ਰ	ਜਾ	—	ਮੀ	—	—
ਪ	ਧ	ਨ	—	ਸੁੰ	ਨੁ	ਧ	ਪ	—	ਪ

ਅੰਤਰਾ

ਉ	—	ਠ	—	ਤ	ਸੁ	ਖੀ	ਆ	—	—
ਮ	—	ਪ	—	ਧ	ਨ	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ
ਕੇ	—	ਠ	—	ਤ	ਸੁ	ਖੀ	ਆ	—	—
ਰੁੰ	ਰੁੰ	ਸੰ	—	ਰੁੰ	ਸੰ	ਨ	ਧੁ	—	ਪ
ਬ	ਉ	ਨ	—	ਹੀ	ਲਾ	—	ਗੋ	—	ਜਾਂ
ਧ	—	ਪ	—	ਧ	ਮ	ਪ	ਗ	—	ਮ
ਐ	—	ਸੇ	—	—	ਬੂ	ਝੀ	ਆ	—	—
ਗ	ਰੁ	ਗੁ	—	ਮ	ਗ	ਰ	ਸ	—	ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਸੋ	—	ਇ	—	ਆ	ਓਿ	—	ਤਾ	—	—
ਮ	—	ਪ	—	ਧ	ਨ	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ
×		੨			੦		੩		
ਜਾ	—	ਗਿ	—	ਆ	ਓਿ	—	ਤਾ	—	—
ਰੁੰ	—	ਸੰ	—	ਰੁੰ	ਸੰ	ਨ	ਧੁ	—	ਪ
ਜ	—	ਹਾ	—	ਕ	ਹਾਂ	—	ਪ੍ਰ	—	ਭੂ
ਧ	—	ਪ	—	ਧੁ	ਮ	ਪ	ਗ	—	ਮ
ਛੂੰ	—	ਬ	—	ਰ	ਤੇ	—	ਤਾ	—	—
ਗ	ਰ	ਗ	—	ਮ	ਗ	ਰ	ਸ	—	ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਘ	ਰਿ	ਸੁ	—	ਖਿ	ਬ	ਸਿ	ਆ	—	ਬਾ
ਮ	ਮ	ਪ	—	ਧ	ਨ	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ
ਹ	ਰਿ	ਸੁ	—	ਖੁ	ਪਾ	ਇ	ਆ	—	—
ਰੁੰ	ਰੁੰ	ਸੰ	—	ਰੁੰ	ਸੰ	ਨ	ਧੁ	—	ਪ
ਕ	ਹੁ	ਨਾ	—	—	ਨ	ਕ	ਗੁ	—	ਰਿ
ਧ	—	ਪ	—	ਧੁ	ਮ	ਪ	ਗ	—	ਮ

ਮੰ ਤ੍ਰ	– – ਦ੍ਰਿ	ਤ੍ਰਾ ਇ	ਆ – –
ਗ ਰੇ	ਗ – ਮ	ਗ ਰ	ਸ – ਸ

ਰਾਗ ਅਹੀਰ ਭੈਰਉ

ਭੈਰਉ ਹੀ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇਂ ਰੇ ਨੀ ਕੋਮਲ ਲਾਗ ॥
ਮ ਸ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਤੇ ਇਹ ਅਹੀਰ ਹੈ ਰਾਗ ॥

ਏਹ ਰਾਗ ਪੂਰਬ ਅੰਗ ਵਿਚ ਭੈਰਉ ਅਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸੁਧ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਧ ਦੇ ਸੁਰ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭੈਰਉ ਅੰਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਣੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਠਾਠ ਭੈਰਉ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਗਾਣੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸਵੇਰ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਮਧਮ ਤੇ ਠਹਰਨਾ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰੁ ਗ ਮ ਪ ਗ ਮ, ਧ ਨੁ ਸਂ।
ਅਵਰੋਹੀ-ਸਂ ਨੁ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰੁ ਸ, ਨੁ ਰੁ ਸ।
} ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ ਹਨ ਬਾਕੀ ਸਭ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਹਨ।

ਪਕੜ–ਪ ਧ ਨੁ ਧ ਪ ਮ, ਗ ਮ ਰੁ ਸ, ਨੁ ਰੁ ਸ।

ਭੈਰਉ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਕੋਟਿ ਮਨੋਰਥ ਆਵਹਿ ਹਾਥ ॥ ਜਮ ਮਾਰਗ ਕੇ ਸੰਗੀ ਪਾਂਥ ॥ ੧ ॥ ਰੀਗਾ ਜਲੁ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ ॥ ਜੋ ਸਿਮਰੈ ਤਿਸਕੀ ਗਤਿ ਹੋਵੈ ਪੀਵਤ ਬਹੁੜਿ ਨ ਜੋਨਭ੍ਰਾਮ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ਪੂਜਾ ਜਾਪ ਤਾਪ ਇਸਨਾਨ ॥ ਸਿਮਰਤ ਨਾਮ ਭਏ ਨਿਹਕਾਮ ॥ ੨ ॥ ਰਾਜ ਮਾਲ ਸਾਦਨ ਦਰਬਾਰ ॥ ਸਿਮਰਤ ਨਾਮ ਪੂਰਨ ਆਚਾਰ ॥ ੩ ॥ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਇਹੁ ਕੀਆ ਬੀਚਾਰੁ ॥ ਬਿਨੁ ਹਰਿਨਾਮ ਮਿਥਿਆ ਸਭ ਛਾਰੁ ॥ ੪ ॥ ੮ ॥

ਰਾਗ ਅਹੀਰ ਭੈਰਉ–ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਰੀ – ਗਾ –	ਜ ਲੁ ਗੁ ਰ	ਗੋ – ਬਿੰ ਦ	ਨਾ – – ਮ
ਪ ਮ ਰੁ ਸ	ਨ ਨ ਸ ਰ	ਗ – ਗਮ ਮ	ਰ – ਸ –
੦	੩	×	੨
ਜੋ – ਸਿ ਮ	ਰੈ – ਤਿ ਸ	ਕੀ – ਗ ਤਿ	ਹੋ – ਵੈ –
ਮ – ਗ ਮ	ਸ ਰੁ ਮ ਮ	ਮ ਨੁ ਧ ਪ	ਧ ਪ ਮ –
ਪੀ – ਵ ਤ	ਬ ਹੁ ੜਿ ਨ	ਜੋ ਨ ਭ੍ਰ –	ਮਾ – ਮ –
ਮ – ਨੁ ਧ	ਨੁ ਸਂ ਸਂ ਸਂ	ਰੁਂ ਨੁ ਸਨੁ ਧ	ਪਮ ਗਰੁ ਸ –

ਅੰਤਰਾ

ਕੋ – ਟਿ ਮ	ਨੋ – ਰ ਬ	ਆ – ਵਹਿ	ਹਾ – ਬ –
ਮ – ਗ ਮ	ਨ – ਧ ਨੁ	ਸੰ – ਸੰ ਰੰ	ਨੁ ਰੰ ਸੰ –
ਜ ਮ ਮਾ –	ਰ ਗ ਕੈ –	ਸੰ – ਗੀ –	ਪਾਂ – ਬ –
ਸੰ ਰੁੰ ਗੰ ਮੰ	ਰੁੰ ਰੁੰ ਸੰ ਸੰ	ਰੁੰ – ਸੰ –	ਨੁ ਧ ਪ ਮ

ਭੈਰਉ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਗੁਰੁ ਗੋਵਿੰਦੁ ਮੇਰੇ ਮਨ ਧਿਆਇ ॥ ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੀ ਮੈਲੁ ਉਤਾਰੈ ਬੰਧਨ ਕਾਟਿ ਹਰਿ ਸੰਗਿ ਮਿਲਾਇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਤੀਰਥਿ ਨਾਇ ਕਹਾ ਸੁਚਿ ਸੈਲੁ ॥ ਮਨਕਉ ਵਿਆਪੈ ਹਉਮੈ ਮੈਲੁ ॥ ਕੋਟਿ ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਕਾ ਮੂਲੁ ॥ ਹਰਿ ਕੇ ਭਜਨ ਬਿਨੁ ਬਿਰਥਾ ਪੂਲੁ ॥ ੨ ॥ ਬਿਨੁ ਖਾਏ ਬੂਝੈ ਨਹੀ ਭੂਖ ॥ ਰੋਗੁ ਜਾਇ ਤਾਂ ਉਤਰਹਿ ਦੂਖ ॥ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹਿ ਬਿਆਪਿਆ ॥ ਜਿਨਿ ਪ੍ਰਭਿ ਕੀਨਾ ਸੋ ਪ੍ਰਭੁ ਨਹੀਂ ਜਾਪਿਆ ॥ ੩ ॥ ਧਨੁ ਧਨੁ ਸਾਧ ਧੰਨੁ ਹਰਿ ਨਾਉ ॥ ਆਠ ਪਹਰ ਕੀਰਤਨੁ ਗੁਣ ਗਾਉ ॥ ਧਨੁ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਧਨੁ ਕਰਣੈਹਾਰ ॥ ਸਰਣਿ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰਖ ਅਪਾਰ ॥ ੪ ॥ ੩੨ ॥ ੪੫ ॥

ਰਾਗ ਅਹੀਰ ਭੈਰਉ—ਤ੍ਰਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਗੁ ਰੁ ਗੋ –	ਵਿੰ – ਦੁ ਮੇ	ਰੇ – ਮ ਨ	ਧਿਆ ਇ –
ਪ ਮ ਰੁ ਸ	ਨੁ – ਸ ਰੁ	ਗ – ਗਮ ਮ	ਰੁ – ਸ –
੦	੩	×	੨
ਜ ਨ ਮ ਜ	ਨ ਮ ਕੀ –	ਮੈ – ਲੁ ਉ	ਤਾ – ਰੈ –
ਮ ਗ ਗ ਮ	ਸ ਰੁ ਮ –	ਮ ਨੁ ਧ ਪ	ਧ ਪ ਮ –
ਬੰ – ਧ ਨ	ਕਾ ਟਿ ਹ ਰਿ	ਸੰ – ਗਿ ਮਿ	ਲਾ – ਇ –
ਮ ਨੁ ਧ ਨੁ	ਸੁ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਰੁੰ ਨੁ ਸੰਨ ਧ	ਪਮ ਰੁ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਲਾ – ਜ ਮ	ਰੈ – ਜੋ –	ਨਾ – ਮੁ ਨ	ਲੇ – ਵੈ –
ਮ – ਗ ਮ	ਮ ਨ ਧ ਨੁ	ਸੰ ਰੁੰ ਸੰ ਨੁ	ਨੁ ਰੁੰ ਸੰ –
੦	੩	×	੨
ਨਾ – ਮ ਬਿ	ਹੂ – ਨ ਸੁ	ਖੀ – ਕਿ ਉ	ਸੋ – ਵੈ –
ਸੰ ਰੁੰ ਗੰ ਮੰ	ਰੁੰ – ਸੰ ਸੰ	ਰੁੰ – ਮ ਸੰ	ਧ ਧ ਮ ਮ

ਹ ਰਿ ਸਿਮ	ਰ ਨੁ ਛਾ ਡਿ	ਪਰ ਮ ਗ ਤਿ	ਚਾ – ਹੈ –
ਗ ਮ ਧਨ ਸੰ	ਨੁ ਧ ਪ ਮ	ਗਮ ਪ ਮ ਰੁ	ਰੁ – ਸ –
ਮੂ – ਲ ਬਿ	ਨਾ – ਸਾ –	ਖਾ – ਕ ਤ	ਆ – ਹੈ –
ਮ ਨੁ ਧ ਨੁ	ਸੰ – ਸੰ ਨੁ	ਰੁੰ ਸੰਨੁ ਸੰ ਨੁਧ	ਮ ਰੁ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਤੀ – ਰ ਬਿ	ਨਾ – ਇ ਕ	ਹਾ – ਸੁ ਚਿ	ਸੈ – ਲੁ –
ਮ – ਗ ਮ	ਨੁ – ਧ ਨੁ	ਸੰ ਰੁ ਸੰ ਨੁ	ਨੰ ਰੁੰ ਸੰ –
ਮ ਨ ਕ ਉ	ਵਿਆ – ਪੈ–	ਹ ਉ ਮੈ –	ਮੈ – ਲੁ –
ਸੰ ਰੁੰ ਗੰ ਮੰ	ਰੁੰ ਰ ਸੰ –	ਸ ਰੁੰ ਸੰ –	ਨੁ ਧ ਪ ਮ
ਕੋ – ਟਿ ਕ	ਰ ਮ ਬੰ –	ਧ ਨ ਕਾ –	ਮੂ – ਲੁ –
ਗ ਮ ਧਨ ਸੰ	ਨੁ ਧ ਪ ਮ	ਮ ਪ ਮ ਰੁ	ਨੁ ਰ ਸੰ –
ਹ ਰਿ ਕੇ –	ਭ ਜ ਨ ਬਿਨੁ	ਬਿ ਰ ਥਾ –	ਪੂ – ਲੁ –
ਮ ਨੁ ਧ ਨੁ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਨੁ	ਰੁੰ ਨੁ ਸੰ ਨੁਧ	ਮ ਰੁ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੩

ਬਿ ਨੁ ਖਾ –	ਏ – ਬੂ –	ਝੈ – ਨ ਹੀ	ਭੂ – ਖ –
ਮ ਮ ਗ ਮ	ਮ ਨੁ ਧ ਨੁ	ਸੰ ਰ ਸੰ ਨ	ਨੁ ਰੁੰ ਸੰ –
੦	੩	×	੨
ਰੋ – ਗੁ ਜਾ	ਇ – ਤਾ –	ਉ ਤ ਰ ਹਿ	ਦੂ – ਖ –
ਸੰ ਰੁੰਗ ਮ	ਰੁੰ – ਸੰ –	ਸੁ ਰੁੰ ਸ ਨੁ	ਧ ਪ ਮ –
ਕਾ – ਮ ਕ੍ਰੋ	– ਧ ਲੋ –	– ਭ ਮੋ ਹਿ	ਬਿ ਆ ਪਿਆ –
ਗ ਮ ਨੁ ਸੰ	ਨੁ ਧ ਪਗ	ਮ ਪ ਮ ਰੁ	ਰੁ – ਸ –
ਜਿਨਿ ਪ੍ਰਭਿ	ਕੀ ਨਾ ਸੋ –	ਪ੍ਰ ਭੁ ਨ ਹੀ	ਜਾ ਪਿ ਆ –
ਮ ਨੁ ਧ ਨੁ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਨੁ	ਨੁ ਰੁ ਸੰ ਨੁ	ਧ ਮ ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੪

ਧ ਨੁ ਧ ਨੁ	ਸਾ – ਧ –	ਧੰ ਨੁ ਹ ਰਿ	ਨਾ – ਉ –
ਮ ਮ ਗ ਮ	ਮ ਨੁ ਧ ਨੁ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਰੁੰ	ਨੰ ਰੁੰ ਸੰ –
ਆ–ਠ ਪ	ਹ ਰ ਕੀ ਰ	ਤ ਨੁ ਗੁ ਣ	ਗਾ – ਉ –
ਸੰ ਰੁੰ ਗੰ ਮੰ	ਰੁੰ ਰੁੰ ਸੰ ਸੁੰ	ਰੁੰ ਰੁੰ ਸੰ ਸੰ	ਨੁ ਧ ਪ ਮ
ਧ ਨੁ ਹਰਿ	ਭਗਤਿ ਧ ਨੁ	ਕ ਰ ਣੈ –	ਹਾ – ਰੁ –
ਗ ਮ ਗੁ ਸੰ	ਨੁ ਧ ਪ ਮ	ਮ ਪ ਮ ਰੁ	ਰੁ – ਸ –
ਸ ਰਣਿ ਨਾ	ਨ ਕ ਪ੍ਰ ਭ	ਪੂ ਰ ਖ ਅ	ਪਾ – ਰ –
ਮ ਨੁ ਧ ਨੁ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਨੁ	ਰੁੰ ਨੁ ਸੰ ਧ	ਮ ਰੁ ਸ –

ਉਲਟਿ ਜਾਤਿ ਕੁਲ ਦੋਊ ਬਿਸਾਰੀ ॥ ਸੁੰਨ ਸਹਜ ਮਹਿ ਬੁਨਤ ਹਮਾਰੀ ॥ ੧ ॥ ਹਮਰਾ ਝਗਰਾ ਰਹਾ ਨ ਕੋਊ ॥ ਪੰਡਿਤ ਮੁਲਾਂ ਛਾਡੇ ਦੋਊ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ ਬੁਨਿ ਬੁਨਿ ਆਪ ਆਪੁ ਪਹਿਰਾਵਉ ॥ ਜਹ ਨਹੀ ਆਪੁ ਤਹਾ ਹੋਇ ਗਾਵਉ ॥ ੨ ॥ ਪੰਡਿਤ ਮੁਲਾਂ ਜੋ ਲਿਖਿ ਦੀਆ ॥ ਛਾਡਿ ਚਲੇ ਹਮ ਕਿਛੂ ਨ ਲੀਆ ॥ ੩ ॥ ਰਿਦੈ ਇਖਲਾਸੁ ਨਿਰਖਲੇ ਮੀਰਾ ॥ ਆਪੁ ਖੋਜਿ ਖੋਜਿ ਮਿਲੇ ਕਬੀਰਾ ॥ ੪ ॥ ੭ ॥

ਰਾਗ ਅਹੀਰ ਭੈਰਉ—ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਹ ਮ ਰਾ —	ਝ ਗ ਰਾ —	ਰ — ਹਾ ਨ	ਕੋ — ਊ —
ਮ ਗ ਪ ਮ	ਗ ਰੁ ਸ ਨੁ	ਸ — ਸ ਸ	ਨੁ ਰੁ ਸ —
੦	੩	×	੨
ਪੰ — ਡਿ ਤ	ਮੁ — ਲਾਂ —	ਛਾ — ਡੇ —	ਦੋ — ਊ —
ਨੁ ਰੁ ਗ ਮ	ਪ — ਮ —	ਨ — ਧ ਪ	ਧ ਪ ਮ —

ਅੰਤਰਾ ੧

ਉ ਲ ਟਿ ਜਾ	— ਤਿ ਕੁ ਲ	ਦੋ — ਊ ਬਿ	ਸਾ — ਰੀ —
ਪ ਪ ਪ ਪ	ਧ ਨੁ ਪ ਨ	ਸੰ — ਸੰ ਸੰ	ਨੁ ਰੁ ਸੰ —
ਸੁੰ — ਨ ਸ	ਹ ਜ ਮ ਹਿ	ਬੁ ਨ ਤ ਹ	ਮਾ — ਰੀ —
ਸੰ ਨੁ ਧ ਪ	ਧ ਪ ਮ ਮ	ਗ ਰੁ ਗ ਮ	ਗ ਰੁ ਸ —

ਅੰਤਰਾ ੨

ਬੁ ਨਿ ਬੁ ਨਿ	ਆ — ਪ ਆ	— ਪੁ ਪ ਹਿ	ਰਾ — ਵ ਉ
ਪ ਪ ਪ ਪ	ਧ ਨੁ ਪ ਧ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਨੁ ਰੁ ਸੰ —
ਜ ਹ ਨ ਹੀ	ਆ — ਪੁ ਤ	ਹਾ — ਹੋ ਇ	ਗਾ — ਵ ਉ
ਸੰ ਨੁ ਧ ਪ	ਧ ਪ ਮ ਮ	ਗ ਰੁ ਗ ਮ	ਗ ਰੁ ਸ —

ਅੰਤਰਾ ੩

ਪੰ — ਡਿ ਤ	ਮੁ — ਲਾਂ —	ਜੋ — ਲਿਖ	ਦੀ — ਆ —
ਪ ਮ ਪ ਪ	ਧ ਨੁ ਪ ਧ	ਸੰ — ਸੰ ਸੰ	ਨੁ ਰੁ ਸੰ —
੦	੩	×	੨
ਛਾ — ਡਿ ਚ	ਲੇ — ਹ ਮ	ਕ — ਛੂ ਨ	ਲੀ — ਆ —
ਸੰ ਨੁ ਧ ਪ	ਧ ਪ ਮ ਮ	ਗ ਰੁ ਗ ਮ	ਗ ਰੁ ਸ —

ਅੰਤਰਾ ੪

ਰਿ ਦੈ ਇ ਖ	ਲਾ – ਸੁ ਨਿ	ਰ ਖ ਲੇ –	ਮੀ – ਰਾ –
ਪ ਪ ਪ ਪ	ਧ ਨੁ ਪ ਧ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ –	ਨੁ ਰੁ ਸਂ –
ਆ ਪੁ ਖੋ ਜਿ	ਖੋ – – ਜਿ	ਮਿ – ਲੇ ਕ	ਬੀ – ਰਾ –
ਸਂ ਨੁ ਧ ਪ	ਧ ਪ ਮ ਮ	ਗ ਰੁ ਗ ਮ	ਗ ਰੁ ਸ –

ਰਾਗ ਆਨੰਦ ਭੈਰਉ

ਭੈਰਉ ਹੀ ਕੇ ਠਾਤੀ ਮੇਂ ਧੈਵਤ ਸੁਧ ਜਬ ਹੋਇ ॥
ਮਾਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦ ਸਾ ਆਨੰਦ ਭੈਰਉ ਸੋਇ ॥

ਇਹ ਰਾਗ ਪੂਰਬ ਅੰਗ ਵਿਚ ਭੈਰਉ ਅਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਸੁਧ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭੈਰਉ ਅੰਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਭੈਰਉ ਠਾਠ ਦਾ ਹੀ ਰਾਗ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਧ ਵਿਕ੍ਰ ਕਰਕੇ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭਗਤੀ ਰਸ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ । ਇਸਦੀ ਜਾਤ ਔਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਵੇਰ ਦਾ ਹੈ । ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਨਿਖਾਦ ਵਰਜਿਤ ਹਨ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰੁ ਗ ਮ ਪ ਮ, ਪ ਸਂ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਧ ਨੁ ਪ ਮ ਗ ਮ ਰ ਸ।
} ਰਿਖਬ ਕੋਮਲ ਬਾਕੀ ਸਭ ਸੁਧ ਸੁਰ ਹਨ।

ਪਕੜ–ਰੁ ਗ ਮ, ਪ ਸਂ ਧ ਨੁ ਪ ਮ ਗ ਮ ਰੁ।

ਮਾਥੇ ਤਿਲਕੁ ਹਥਿ ਮਾਲਾ ਬਾਨਾ ॥ ਲੋਗਨ ਰਾਮੁ ਖਿਲਉਨਾ ਜਾਨਾ ॥ ੧ ॥ ਜਉ ਹਉ ਬਉਰਾ ਤਉ ਰਾਮ ਤੋਰਾ ॥ ਲੋਗ ਮਰਮੁ ਕਹ ਜਾਨੈ ਮੋਰਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਤੋਰਉ ਨ ਪਾਤੀ ਪੂਜਉ ਨ ਦੇਵਾ ॥ ਰਾਮ ਭਗਤਿ ਬਿਨੁ ਨਿਹਫਲ ਸੇਵਾ ॥੨॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੂਜਉ ਸਦ ਸਦਾ ਮਨਾਵਉ ॥ ਐਸੀ ਸੇਵ ਦਰਗਹ ਸੁਖੁ ਪਾਵਉ ॥ ੩ ॥ ਲੋਗੁ ਕਹੈ ਕਬੀਰੁ ਬਉਰਾਨਾ ॥ ਕਬੀਰ ਕਾ ਮਰਮੁ ਰਾਮ ਪਹਿਚਾਨਾ ॥ ੪ ॥ ੬ ॥

ਰਾਗ ਆਨੰਦ ਭੈਰਉ–ਝਬਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਜ ਉ	ਹ ਉ –	ਬ ਉ	– – ਰਾ
ਸ ਸ	ਰੁ ਰੁ ਸ	ਧ਼ ਪ਼	ਸ – ਸ
×	੨	੦	੩

ਤ	ਉ	ਰਾ	–	ਮ	ਤੋ	–	ਰਾ	–	–
ਗ	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰੁ	–	ਸ
ਲੋ	ਗ	–	–	ਮ	ਰ	ਮੁ	ਕ	–	ਹ
ਨ਼	ਸ	ਗ	–	ਮ	ਪ	ਪ	ਮ	–	ਪ
ਜਾ	–	ਨੈ	–	–	ਮੋ	–	ਰਾ	–	–
ਸੰ	ਸੰ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰੁ	–	ਸ
				ਅੰਤਰਾ					
ਮਾ	–	ਥੇ	–	ਤਿ	ਲ	ਕ	ਹ	–	ਥ
ਪ	–	ਸੰ	–	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੁੰ	ਸੰ
ਮਾ	–	ਲਾ	–	–	ਬਾ	–	ਨਾ	–	–
ਰੁੰ	ਸੰ	ਗੰ	ਮੰ	ਪੰ	ਗੰ	ਮੰ	ਰੁੰ	–	ਸੰ
ਲੋ	–	ਗ	–	ਨ	ਰਾ	–	ਮੁ	–	ਖਿ
ਸੰ	–	ਰੁੰ	–	ਸੰ	ਨ	ਸੰ	ਧ	ਨੁ	ਪ
×		੨			੦		੩		
ਲ	ਉ	ਨਾ	–	–	ਜਾ	–	ਨਾ	–	–
ਗ	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰੁ	–	ਸ
				ਅੰਤਰਾ ੨					
ਤੋ	–	ਰ	ਉ	ਨ	ਪਾ	–	ਤੀ	–	–
ਪ	–	ਸੰ	–	ਸੰ	ਸੰ	–	ਸੰ	ਰੁੰ	ਸੰ
ਪੂ	–	ਜ	ਉ	ਨ	ਦੇ	–	ਵਾ	–	–
ਰੁੰ	ਗੰ	ਗੰ	ਮੰ	ਪੰ	ਗੰ	ਮੰ	ਰੁੰ	–	ਸੰ
ਰਾ	–	–	–	ਮ	ਭਗ	ਤਿ	ਬਿ	–	ਨ
ਸੰ	–	ਰੰ	–	ਸੰ	ਨ	ਸੰ	ਧ	ਨੁ	ਪ
ਨਿ	ਹ	ਫ	–	ਲ	ਸੇ	–	ਵਾ	–	–
ਗ	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰੁ	–	ਸ
				ਅੰਤਰਾ ੩					
ਸ	ਤਿ	ਗੁ	–	ਰੁ	ਪੂ	ਜਉ	–	ਸ	ਦਾ
ਪ	ਪ	ਸੰ	–	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੁੰ	ਸੰ
ਸ	–	ਦਾ	–	ਮ	ਨਾ	–	ਵ	ਉ	–
ਰੁੰ	ਗੰ	ਗੰ	ਮੰ	ਪ	ਗੰ	ਮੰ	ਰੁੰ	–	ਸੰ
ਐ	–	ਸੀ	–	–	ਸੇ	ਵ	ਦ	–	ਰ
ਸੰ	–	ਰੁੰ	–	ਸੰ	ਨ	ਸੰ	ਧ	ਨੁ	ਪ

ਗ	ਹ	ਸੁ	–	ਖੁ	ਪਾ	–		ਵ	ਉ	–
ਗ	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗ		ਰ	–	ਸ

ਅੰਤਰਾ ੪

ਲੋ	ਗੁ	ਕ	ਹੈ	ਕ	–	–		–	–	–
ਪ	ਧ	ਸੰ	–	ਸੰ	ਸੰ	–		ਸੰ	ਰੁੰ	ਸੰ
ਬੀ	–	ਰ	–	–	ਬ	ਉ –		ਗ	ਨਾ	–
ਰੰ	ਗੰ	ਗੰ	ਮੰ	ਪ	ਗੰ	ਮੰ		ਰੁੰ	–	ਸੰ
ਬੀ	–	ਰੁ	–	ਕਾ	ਮ	ਰ		ਮੁ	–	–
ਸੰ	–	ਰ	–	ਸੰ	ਨ	ਸੰ		ਧ	ਨੁ	ਪ
ਰਾ	–	–	ਮ	–	ਪ	ਹਿ		ਚਾ	–	ਨਾ
ਗ	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗ		ਰ	– ਸ	–

ਕੌਸੀ ਭੈਰਉ

ਭੈਰਉ ਹੀ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇਂ ਰਿਧਨੀ ਦੋਊ ਲਗਾਇ ॥
ਮਸਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਤੇ ਕੌਸੀ ਭੈਰਉ ਹੋ ਜਾਇ ॥

ਏਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕੌਸੀ ਅਤੇ ਭੈਰਉ ਦੇ ਰਾਗ ਮਿਲਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਬਾਂਗ ਵਿਚ ਬਾਗੇਸਰੀ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਿਕ ਦਾ ਸਰੂਪ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਦੋਨੋਂ ਰਿਖਬਾਂ, ਧੈਵਤਾਂ ਅਤੇ ਨਖਾਧਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਦਾ ਸੁਧ ਰੂਪ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਦਾ ਕੋਮਲ ਰੂਪ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸੇ 'ਰੰ ਨੁ ਧ ਪ ਮ ਗ ਮ'। ਭੈਰਉ ਰਾਗ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਪੂਰਬਾਂਗ ਵਿਚ ਜਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਰ ਸਵੇਰ ਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਮ, ਗ ਮ ਪ ਮ, ਮ ਧੁ ਨ ਧੁ ਨ ਸੰ।
ਅਵਰੋਹੀ- ਰੁੰ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਮ ਰੁ ਸ, (ਰੁ ਧੁੰ ਨੁੰ ਸ ਮ)।
ਪਕੜ–ਸੰ ਰੁੰ, ਨੁ ਧ ਨੁ, ਧ ਪ, ਮ, ਪ ਰੁ, ਸ।

ਭੈਰਉ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਕੋਟਿ ਮਨੋਰਥ ਆਵਹਿ ਹਾਥ ॥ ਜਮ ਮਾਰਗ ਕੇ ਸੰਗੀ ਪਾਂਥ ॥ ੧ ॥ ਗੰਗਾ ਜਲੁ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ ॥ ਜੋ ਸਿਮਰੈ ਤਿਸਕੀ ਗਤਿ ਹੋਵੈ ਪੀਵਤ ਬਹੁੜਿ ਨ ਜੋਨ ਭ੍ਰਮਾਮ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਪੂਜਾ ਜਾਪ ਤਾਪ ਇਸਨਾਨ ॥ ਸਿਮਰਤ ਨਾਮ ਭਏ ਨਿਹਕਾਮ ॥ ੨ ॥ ਰਾਜ ਮਾਲ ਸਾਦਨ ਦਰਬਾਰ ॥ ਸਿਮਰਤ ਨਾਮ ਪੂਰਨ ਆਚਾਰ ॥ ੩ ॥ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਇਹੁ ਕੀਆ ਬੀਚਾਰੁ ॥ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਨਾਮ ਮਿਥਿਆ ਸਭ ਛਾਰੁ ॥ ੪ ॥ ੮ ॥

ਰਾਗ ਕੌਸੀ ਭੈਰਉ—ਤੀਨ ਤਾਲ ਚਾਰ ਮਾਤ੍ਰਾ

ਅਸਥਾਈ

ਗੰ – ਗਾ –	ਜ ਲੁ ਗੁ ਰ	ਗੋ – ਬਿੰ ਦ	ਨਾ – – ਮ
ਸ ਰੁ – ਧਨੁ	ਸ ਮ ਮ ਮ	ਗ ਰੁ ਮ ਮ	ਰੁ – ਸ –
੦	੩	×	੨
ਜੋ – ਸਿ ਮ	ਰੈ – ਤਿ ਸ	ਕੀ – ਗ ਤਿ	ਹੋ – ਵੈ –
ਸ ਮ ਮ ਮ	ਪ – ਮ ਮ	ਰੁ – ਮ ਮ	ਰੁ – ਸ –
ਪੀ – ਵ ਤ	ਬ ਹੁ ਤ੍ਰਿ ਨ	ਜੋ ਨ ਭ੍ਰ –	ਮਾ – ਮ –
ਗ ਮ ਧ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਰੰ	ਨੁ ਧੁ ਪ ਮ	ਮ ਰੁ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਕੋ – ਟ ਮ	ਨੋ – ਰ ਥ	ਆ – ਵ ਹਿ	ਹਾ – ਥ –
ਗ ਮ ਧੁ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਰੰ	ਨੁ ਧ ਪ ਮ	ਧੁ ਨ ਸੰ –
ਜ ਮ ਮਾ –	ਰ ਗ ਕੈ –	ਸੰ – ਗੀ –	ਪਾਂ – ਥ –
ਰੁੰ ਮੰ ਰੁੰ ਸੰ	ਰੰ ਨੁ ਧ ਪ	ਮ ਰੁ ਸ –	ਸ ਰੁ ਧਨ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਪੂ – ਜਾ –	ਜਾ – ਪ ਤਾ	– ਪ ਇ ਸ	ਨਾ – ਨ –
ਗ ਮ ਧੁ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਰੰ	ਨੁ ਧ ਪ ਮ	ਧੁ ਨ ਸੰ –
ਸਿ ਮ ਰ ਤ	ਨਾ – ਮ ਭ	ਏ – ਨਿ ਹ	ਕਾ – ਮ –
ਰੁੰ ਮੰ ਰੁੰ ਸੰ	ਰੁ ਨੁ ਧ ਪ	ਮ – ਰੁ ਸ	ਸ ਰੁ ਧਨ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੩

ਰਾ – ਜ ਮਾ	– ਲ ਸਾ –	ਦ ਨ ਦ ਰ	ਬਾ – ਰ –
ਗ ਮ ਧੁ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਰੰ	ਨੁ ਧ ਪ ਪ	ਧੁ ਨ ਸੰ –
ਸਿ ਮ ਰ ਤ	ਨਾ – ਮ ਪੂ	ਰ ਨ ਆ –	ਚਾ – ਰ –
ਰੁੰ ਮੰ ਰੁੰ ਸੰ	ਰੁੰ ਨੁ ਧ ਪ	ਮ ਰੁ ਰੁ ਸ	ਸ ਰੁ ਧਨ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੪

ਨਾ – ਨ ਕ	ਦਾ ਸ ਇ ਹੁ	ਕੀ – ਆ ਬੀ	ਚਾ – ਰੁ –
ਗ ਮ ਧੁ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਰੰ	ਨੁ ਧ ਪ ਪ	ਧੁ ਨ ਸੰ –
ਬਿ ਨ ਹ ਰਿ	ਨਾ – ਮ ਮਿਥਿ	ਆ – ਸ ਭ	ਛਾ – ਰੁ –
ਰੁੰ ਮੰ ਰੁੰ ਸੰ	ਰੁ ਨੁ ਧ ਪ	ਮ – ਰੁ ਸ	ਸ ਰ ਧਨ ਸ

ਹਸਤ ਖੇਲਤ ਤੇਰੇ ਦੇਹੁਰੇ ਆਇਆ ॥ ਭਗਤਿ ਕਰਤ ਨਾਮਾ ਪਕਰਿ ਉਠਾਇਆ ॥ ੧ ॥ ਹੀਨੜੀ ਜਾਤ ਮੇਰੀ ਜਾਦਮ ਰਾਇਆ ॥ ਛੀਪੇ ਕੇ ਜਨਮਿ ਕਾਹੇ ਕਉ ਆਇਆ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਲੈ ਕਮਲੀ ਚਲਿਓ ਪਲਟਾਇ ॥ ਦੇਹੁਰੇ ਪਾਛੈ ਬੈਠਾ ਜਾਇ ॥ ੨ ॥ ਜਿਉ ਜਿਉ ਨਾਮਾ ਹਰਿ ਗੁਣ ਉਚਰੈ ॥ ਭਗਤ ਜਨਾ ਕਉ ਦੇਹੁਰਾ ਫਿਰੈ ॥ ੩ ॥ ੬ ॥

ਰਾਗ ਨਟ ਭੈਰਉ—ਤਿਨ ਤਾਲ ਚਾਰ ਮਾਤ੍ਰਾ

ਅਸਥਾਈ

ਹੀ ਨ ੜੀ –	ਜਾ ਤ ਮੇ ਰੀ	ਜਾ – ਦ ਮ	ਰਾ ਇ ਆ –
ਮ ਧੁ ਸੰ –	ਪ ਗ ਰ ਗ	ਮ – ਪ ਪ	ਮ ਧੁ ਪ –
੦	੩	×	੨
ਛੀ – ਪੇ ਕੇ	ਜ – ਨ ਮ	ਕਾ – ਹੇ ਕਉ	ਆ ਇ ਆ –
ਮ – ਧੁ ਸੰ	ਨ ਰ ਨ ਧੁ	ਨ ਪ ਪ ਗ	ਗ ਰ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਹ ਸ ਤ ਖੇ	ਲ ਤ ਤੇ ਰੇ	ਦੇ ਹੁ ਰੇ –	ਆ ਇ ਆ –
ਗ ਮ ਧੁ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਸੰ ਨ	ਰੰ ਨ ਧੁ ਪ
ਭ ਗ ਤਿ ਕ	ਰ ਤ ਨਾ ਮਾ	ਪ ਕ ਰਿ ਉ	ਠਾ ਇ ਆ –
ਪ ਰੰ ਨ ਸੰ	ਨ ਰੰ ਨ ਧੁ	ਨ ਪ ਪ ਮਗੁ	ਗ ਰ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਲੈ – ਕ ਮ	ਲੀ – ਚ ਲਿ	ਓ – ਪ ਲ	ਟਾ – ਇ –
ਗ ਮ ਧੁ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਸੰ ਨ	ਰੰ ਨ ਧੁ ਪ
ਦੇ ਹੁ ਰੈ –	ਪਾ – ਛੈ –	ਬੈ – ਠਾ –	ਜਾ – ਇ –
ਪ ਰੰ ਨ ਸੰ	ਨ ਰੰ ਨ ਧੁ	ਨ ਪ ਪ ਮਗ	ਗ ਰ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੩

ਜਿ ਉ ਜਿ ਉ	ਨਾ – ਮਾ –	ਹ ਰਿ ਗੁ ਣ	ਉ ਚ ਰੈ –
ਗ ਮ ਧੁ ਨ	ਸੰ – ਸੰ –	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਨ	ਰੰ ਨ ਧੁ ਪ
੦	੩	×	੨
ਭ ਗ ਤ ਜ	ਨਾ – ਕਉ –	ਦੇ ਹੁ ਰਾ –	ਫਿ – ਰੈ –
ਪ ਰੰ ਨ ਸ	ਨ ਰੰ ਨ ਧੁ	ਨ ਪ ਪ ਮਗ	ਗ ਰ ਸ –

ਰਾਗ ਨਟ ਭੈਰਉ

ਜਬੈ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਠ ਮੇਂ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਹੋ ਜਾਇ ॥
ਮ ਸ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਤੇ ਨਟ ਭੈਰਉ ਕਹਲਾਇ ॥

ਏਹ ਰਾਗ ਨਟ ਅਤੇ ਭੈਰਉ ਰਾਗ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਬਾਕੀ ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਸੁਧ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਵੇਰ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧੁ ਨ ਸਂ। } ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਹੋਰ
ਅਵਰੋਹੀ—ਸਂ ਨ ਧੁ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ। } ਸੁਰਾਂ ਸੁਧ ਹਨ।
ਪਕੜ—ਸ, ਗ ਮ ਪ, ਗ ਮ, ਧੁ—ਨ, ਧ ਪ, ਮ ਪ, ਗ ਮ ਰ ਸ।

ਰਾਗ ਨਟ ਭੈਰਉ—ਸਰਗਮ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਸ ਸ ਗ ਮ	ਗ ਮ ਰ ਸ	ਰ — ਗ ਰ	ਗ ਗ ਮ ਪ
ਗ ਮ ਧੁ —	ਨ ਧੁ ਸਂ ਨ	ਰਂ ਸਂ ਨ ਧੁ	ਪ ਮ ਗ ਮ

ਅੰਤਰਾ

ਪ ਪ ਮ ਪ	ਗ ਮ ਨ ਧੁ	ਸਂ — ਸਂ —	ਨ ਰਂ ਸਂ —
ਧੁ ਨ ਰਂ ਗਂ	ਮਂ ਮਂ ਰਂ ਸਂ	ਨ ਰਂ ਸਂ ਨ	ਧੁ ਪ ਮ ਗ

ਰਾਗ ਸਿਵਮਤ ਭੈਰਉ

ਭੈਰਉ ਹੀ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇਂ ਗਾ ਨੀ ਦੋਊ ਲਗਾਇ।
ਧ ਰ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਤੇ ਸ਼ਿਵਮਤ ਭੈਰਉ ਗਾਇ।

ਇਹ ਭੈਰਉ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਧੈਵਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਰਿਖਬ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸਵੇਰ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਗੰਧਾਰਾਂ ਅਤੇ ਦੋਨੋ ਨਿਖਾਦਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਸੁਧ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਸੁਧ ਨਿਖਾਧ ਲਗਣੇ ਨਾਲ ਭੈਰਉ ਅੰਗ ਜਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਲਗਾਕੇ ਨਾਲ ਟੋਡੀ ਦਾ ਜਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਵਿਚ ਭੈਰਉ ਤੇ ਟੋਡੀ ਠਾਠ ਮਿਲਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਅਛੇ ਗਾਨੇ ਵਾਲੇ ਇਸ ਦਾ ਬਿਸਥਾਰ ਭੈਰਉ ਅੰਗ ਵਿਚ ਕਰਦੇ। ਭੈਰਉ ਅੰਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਠਾਠ ਭੈਰਉ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੁਛ ਗੁਣੀ ਲੋਗਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸੁਧ ਭੈਰਉ ਦਾ ਰੂਪ ਏਹੋ ਹੀ ਸੀ। ਏਹ ਰਾਗ ਬਹੁਤ ਘਟ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰੁ ਗ ਮ ਪ ਧੁ ਨ ਸਂ। } ਦੋਨੋਂ ਗੰਧਾਰਾਂ ਦੋਨੋ ਨਿਖਾਦਾਂ ਰਿਖਬ
ਅਵਰੋਹੀ—ਸਂ ਨੁ ਧੁ ਪ ਮ ਗੁ ਰੁ ਸ। } ਤੇ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਹਨ।
ਪਕੜ—ਗ,ਮ ਧੁ,ਪ, ਮ ਪ ਗ ਮ ਰੁ,ਸ,ਮ ਪ,ਨ ਧੁ,ਪ,ਨਸਂ,ਧੁ,ਪ, ਗ ਮ ਰੁ,ਸ।

ਸਭੁ ਕੋਈ ਚਲਨ ਕਹਤ ਹੈ ਊਹਾਂ ॥ ਨਾ ਜਾਨਉ ਬੈਕੁੰਠੁ ਹੈ ਕਹਾਂ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਆਪ ਆਪ ਕਾ ਮਰਮੁ ਨ ਜਾਨਾ ॥ ਬਾਤਨ ਹੀ ਬੈਕੁੰਠੁ ਬਖਾਨਾ ॥੧॥ ਜਬ ਲਗੁ ਮਨ ਬੈਕੁੰਠੁ ਕੀ ਆਸ ॥ ਤਬਲਗੁ ਨਾਹੀ ਚਰਨ ਨਿਵਾਸ ॥ ੨ ॥ ਖਾਈ ਕੋਟੁ ਨ ਪਰਲਪ ਗਾਰਾ ॥ ਨਾ ਜਾਨਉ ਬੈਕੁੰਠ ਦੁਆਰਾ ॥ ੩ ॥ ਕਹਿ ਕਮੀਰ ਅਬ ਕਹੀਐ ਕਾਹਿ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਬੈਕੁੰਠੈ ਆਹਿ ॥ ੪ ॥ ੮ ॥ ੧੬ ॥

ਰਾਗ ਸਿਵ ਮਤ ਭੈਰਉ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਸ ਭੁ ਕੋ ਈ	ਚ ਲ ਨ ਕ	ਹ ਤ ਹੈ –	ਊ – ਹਾਂ –
ਗ ਮ ਨੁ ਧੁ	ਧੁ ਧੁ ਪ ਮ	ਗ ਮ ਪ ਮ	ਗੁ ਰੁ ਸ –
੦	੩	×	੨
ਨਾ – ਜਾ –	ਨ ਉ ਬੈ –	ਕੁੰ ਠੁ ਹੈ –	ਕ – ਹਾਂ –
ਪ – ਨ –	ਨ ਸੰ ਨ ਸੰ	ਨੁ ਨੁ ਧੁ –	ਪ ਗ ਪ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਆ – ਪ ਆ	– ਪ ਕਾ –	ਮ ਰ ਮੁ ਨ	ਜਾ – ਨਾ –
ਮ ਪ ਨ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ –	ਸੰ ਗੁੰ ਰੁੰ ਰੁੰ	ਸੰ – ਸੰ –
ਬਾ – ਤ ਨ	ਹੀ – ਬੈ –	ਕੁੰ – ਠੁ ਸ	ਮਾ – ਨਾ –
ਨ – ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ –	ਨੁ – ਧੁ ਧੁ	ਪ ਗ ਮ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਜ ਬ ਲ ਗੁ	ਮ ਨ ਬੈ –	ਕੁੰ – ਠ ਕੀ	ਆ – ਸ –
ਮ ਪ ਨ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ –	ਸੰ ਗੁੰ ਰੁੰ ਰੁੰ	ਸੰ – ਸੰ –
੦	੩	×	੨
ਤ ਬ ਲ ਗੁ	ਨਾ – ਹੀ –	ਚ ਰ ਨ ਨਿ	ਵਾ – ਸ –
ਨ ਨ ਨ –	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨੁ ਨੁ ਧੁ ਧੁ	ਪ ਮ ਮ –

ਅੰਤਰਾ ੩

ਖਾ – ਈ –	ਕੋ – ਟੁ ਨ	ਪ ਰ ਲ ਪ	ਗਾ – ਰਾ –
ਮ ਪ ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਗੁੰ ਰੁੰ ਰੁੰ	ਸੰ – ਸੰ –
ਨਾ – ਜਾ –	ਨ ਉ ਬੈ –	ਕੁੰ – ਠ ਦੁ	ਆ – ਰਾ –
ਨ – ਨ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ –	ਨੁ ਨੁ ਧੁ ਧੁ	ਪ – ਧ –

ਅੰਤਰਾ ੪

ਕ – ਹਿ ਕ	ਮੀ ਰ ਅ ਬ	ਕ ਹੀ ਐ –	ਕਾ – ਹਿ –
ਮ ਪ ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਗੁੰ ਰੁੰ ਰੁੰ	ਸੰ – ਸੰ –

ਸਾ – ਧ ਸੰ	ਗ ਤਿ ਬੈ –	ਕੁੰ – ਠੈ –	ਆ – ਹਿ –
ਨ – ਨ ਨ	ਸ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਨੁ ਨੁ ਧੁ ਧੁ	ਪ ਮ ਮ –

ਰਾਗ ਬੰਗਾਲ ਭੈਰਉ

ਜਬ ਭੈਰਉ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇਂ ਸੁਰ ਨਿਖਾਦ ਨ ਲਗਾਇ।
ਧ ਰ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਤੇ ਬੰਗਾਲ ਭੈਰਉ ਹੋ ਜਾਇ।

ਬੰਗਾਲ ਭੈਰਉ, ਭੈਰਉ ਠਾਠ ਦਾ ਖਾਡਵ-ਖਾਡਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਧੈਵਤ ਹੈ। ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਰਿਖਬ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਵਿਕ੍ਰ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਾਤਕਾਲ ਹੈ। ਏਹ ਰਾਗ ਭੈਰਉ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰੁ ਗ ਮ ਪ ਧੁ ਸੰ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਧੁ ਪ ਮ ਪ ਗ ਮ ਰੁ ਸ।
} ਧੈਵਤ ਤੇ ਰਿਖਬ ਕੋਮਲ ਹੈ ਬਾਕੀ ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਸੁਧ ਹਨ।

ਪਕੜ–ਧੁ, ਪ, ਮ, ਗ ਮ ਰੁ, ਸ, ਪ ਧੁ ਸ, ਧੁ, ਪ, ਗ ਮ ਰੁ ਸ।

ਉਲਟਿ ਜਾਤਿ ਕੁਲ ਦੋਊ ਬਿਸਾਰੀ॥ ਸੁੰਨ ਸਹਜ ਮਹਿ ਬੁਨਤ ਹਮਾਰੀ॥ ੧॥ ਹਮਰਾ ਝਗਰਾ ਰਹਾ ਨ ਕੋਊ॥ ਪੰਡਿਤ ਮੁਲਾਂ ਛਾਡੇ ਦੋਊ॥ ੧॥ ਰਹਾਉ॥ ਬੁਨਿ ਬੁਨਿ ਆਪ ਆਪੁ ਪਹ ਰਾਵਉ॥ ਜਹ ਨਹੀਂ ਆਪੁ ਤਹਾ ਹੋਇ ਗਾਵਉ॥੨॥ ਪੰਡਿਤ ਮੁਲਾਂ ਜੋ ਲਿਖਿ ਦੀਆ॥ ਛਾਡਿ ਚਲੇ ਹਮ ਕਛੂ ਨ ਲੀਆ॥ ੩॥ ਰਿਦੈ ਇਖਲਾਸੁ ਨਿਰਖਲੇ ਮੀਰਾ॥ ਆਪੁ ਖੋਜਿ ਖੋਜਿ ਮਿਲੇ ਕਬੀਰਾ॥ ੪॥ ੭॥

ਰਾਗ ਬੰਗਾਲ ਭੈਰਉ–ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਹ ਮ ਰਾ –	ਝ ਗ ਰਾ –	ਰ – ਹਾ ਨ	ਕੋ – ਊ –
ਮ ਮ ਗ ਮ	ਪ ਪ ਮ ਪ	ਧੁ – ਪ ਮ	ਗ ਮ ਰੁ ਸ
੦	੩	×	੨
ਪੰ ਡਿ ਤ –	ਮੁ – ਲਾਂ –	ਛਾ – ਡੇ –	ਦੋ – ਊ –
ਮ ਮ ਪ ਧ	ਪ – ਪ ਧੁ	ਸੰ – ਸੰ ਰੁ	ਸੰ ਧੁ ਪ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਉ ਲ ਟਿ ਜਾ	– ਤ ਕੁ ਲ	ਦੋ – ਊ ਬਿ	ਸਾ – ਰੀ –
ਮ – ਪ ਪ	ਧੁ ਧੁ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਰੁੰ ਸੰ ਸੰ	ਧ – ਸੰ –
ਸੁੰ – ਨ ਸ	ਹ ਜ ਮ ਹ	ਬ ਨ ਤ ਹ	ਮਾ – ਰੀ –
ਸ ਰੁੰ ਸੰ ਧੁੰ	ਪ ਪ ਮ ਮ	ਸ ਮ ਮ ਰੁ	ਸੰ – ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਬੁ ਨਿ ਬੁ ਨਿ	ਆ – ਪ ਆ	– ਪ੍ਰ ਪ ਹ	ਰਾ – ਵ ਉ
ਮ ਮ ਪ ਪ	ਧੁ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਰਂ ਸਂ ਸਂ	ਧੁ – ਸਂ –
ਜ ਹ ਨ ਹੀ	ਆ – ਪ ਤ	ਹਾ – ਹੋ ਇ	ਗਾ – ਵ ਉ
ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ ਧੁ	ਪ – ਮ ਮ	ਗ – ਮ ਰੁ	ਸਂ – ਸਂ –

ਅੰਤਰਾ ੩

ਪੰ – ਡਿ ਤ	ਮੁ – ਲਾਂ –	ਜੋ – ਲਿ ਖਿ	ਦੀ – ਆ –
ਮ – ਪ ਪ	ਧੁ – ਸਂ –	ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ ਸਂ	ਧੁ – ਸਂ –
ਛਾ – ਡਿ ਚ	ਲੇ – ਹ ਮ	ਕ – ਛੂ ਨ	ਲੀ – ਆ –
ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ ਧੁ	ਪ – ਮ ਮ	ਗ – ਮ ਰੁ	ਸਂ – ਸਂ –

ਅੰਤਰਾ ੪

ਰਿ ਦੈ ਇ ਖ	ਲਾ – ਸੁ ਨਿ	ਰ ਖ ਲੇ –	ਮੀ – ਰਾ –
ਮ ਮ ਪ ਪ	ਧੁ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ –	ਧੁ – ਸਂ –
ਆ ਪੁ ਖੋ ਜਿ	ਖੋ – ਜਿ –	ਮਿ – ਲੇ ਕ	ਬੀ – ਰਾ –
ਸਂ ਰੁਂ ਸਂ ਧੁ	ਪ – ਮ ਮ	ਗ – ਮ ਰੁ	ਸਂ – ਸਂ –

ਪ੍ਰਭਾਤ ਭੈਰਉ

ਜਬ ਭੈਰਉ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇ ਮਧਮ ਦੋਊ ਲਗਾਇ।
ਮ ਸ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਤੇ ਪ੍ਰਭਾਤ ਭੈਰਉ ਹੋ ਜਾਇ।

ਏਹ ਭੈਰਉ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਮਧਮਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਭੈਰਉ ਅਤੇ ਲਲਿਤ ਮਿਲਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਸੁਧ ਅਤੇ ਤੀਵਰ ਮਧਮ ਇਕਠੇ ਲਗਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਥੋੜਾ ਲਲਤ ਅੰਗ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਭੈਰਉ ਅੰਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ ਮਗਰ ਤੀਵਰ ਮਧਮ ਲਗਣ ਕਰਕੇ ਭੈਰਉ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੁਧ ਮਧਮ ਤੇ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਗਤੀ ਰਸ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸਵੇਰ ਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ-ਸ ਰੁ ਗ ਮ ਪ ਧੁ ਨ ਸਂ। } ਰਿਖਬ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਦੋਨੋਂ ਮਧਮਾ
ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਨ ਧੁ ਪ ਮ ਮੇ ਗ ਰੁ ਸ। } ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਸੁਰ ਸੁਧ ਹਨ।
ਯਾ–ਸਂ ਨ ਧੁ ਪ ਮ, ਮ ਧੁ ਮੇ ਮ ਗ, ਰੁ ਗ ਮੇ ਗ ਰੁ ਸਂ।

ਪਕੜ–ਗ ਮ ਗ, ਰੁ ਸ, ਧੁ, ਨ੍ਹ ਸ, ਗ, ਮ, ਧੁ, ਪ, ਮ ਗ ਰ, ਗਮੇਂ, ਮੇ।

ਭੈਰਉ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਅਪਣੀ ਦਇਆ ਕਰੇ ਸੋ ਪਾਏ ॥ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਮੰਨਿ ਵਸਾਏ ॥ ਸਾਚ ਸਬਦੁ ਹਿਰਦੇ ਮਨਮਾਹਿ ॥ ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੇ ਕਿਲਵਿਖ ਜਾਹਿ ॥੧॥ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਜੀਅ ਕੋ ਆਧਾਰੁ ॥ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦਿ ਜਪਹੁ ਨਿਤ ਭਾਈ ਤਾਰਿਲਏ ਸਾਗਰ ਸੰਸਾਰੁ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ ਜਿਨ ਕਉ ਲਿਖਿਆ ਹਰਿ ਏਹੁ ਨਿਧਾਨੁ ॥ ਸੇ ਜਨ ਦਰਗਹ ਪਾਵਹਿ ਮਾਨੁ ॥ ਸੂਖ ਸਹਜ ਆਨੰਦ ਗੁਣ ਗਾਉ ॥ ਆਗੈ ਮਿਲੈ ਨਿਥਾਵੇ ਥਾਉ ॥੨॥ ਜੁਗਹ ਜੁਗੰਤਰਿ ਇਹੁ ਤਤੁਸਾਰੁ ॥ ਹਰਿ ਸਿਮਰਣੁ ਸਾਚਾ ਬੀਚਾਰੁ ॥ ਜਿਸੁ ਲੜਿ ਲਾਇ ਲਏ ਸੋਲਾਗੈ ॥ ਜਨਮ ਜਨਮ ਕਾ ਸੋਇਆ ਜਾਗੈ ॥ ੩ ॥ ਤੇਰੇ ਭਗਤ ਭਗਤਨ ਕਾ ਆਪਿ ॥ ਅਪਣੀ ਮਹਿਮਾ ਆਪੇ ਜਾਪਿ ॥ ਜੀਅ ਜੰਤ ਸਭਿ ਤੇਰੈ ਹਾਥਿ ॥ ਨਾਨਕ ਕੇ ਪ੍ਰਭ ਸਦ ਹੀ ਸਾਥਿ ॥ ੪ ॥ ੧੬ ॥ ੨੯ ॥

ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤ ਭੈਰਉ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਰਾ -- ਮ ਨਾ	- ਮੁ ਜੀ ਅ	ਕੋ - ਆ -	ਧਾ - ਰ -
ਪ ਮਗ ਰੁ ਸ	ਗ ਮ ਮ -	ਗ ਮ ਧੁ ਮੇ	ਮ - ਗ -
੦	੩	×	੨
ਗੁ ਰ ਪ ਰ	ਸਾ - ਦਿ ਜ	ਪ ਹੁ ਨਿ ਤ	ਭਾ - ਈ -
ਪ ਧੁ ਪ ਧੁ	ਮ ਪ ਮ ਗ	ਗਮ ਪ ਮ ਰੁ	ਸ - ਸ -
ਤਾ - ਰਿ ਲ	ਏ - ਸਾ -	ਗ ਰ ਸੰ -	ਸਾ - ਰ -
ਗ ਮ ਪ ਧੁ	ਨ ਸੰ ਧੁ ਪ	ਨ ਪ ਧੁ ਮ	ਗ ਮ ਪ -

ਅੰਤਰਾ ੧

ਅ ਪ ਣੀ-	ਦ ਇ ਆ ਕ	ਰੇ - ਸੋ -	ਪਾ - ਏ -
ਮ ਮ ਮ -	ਪ ਪ ਧੁ ਧੁ	ਨ - ਸੰ -	ਨ ਰੁਂ ਸੰ -
੦	੩	×	੨
ਹ ਰਿ ਕਾ -	ਨਾ - ਮੁ -	ਮੰ - ਨਿ ਵ	ਸਾ - ਏ -
ਧੁ ਧੁ ਨ ਸੰ	ਸੰ - ਸੰ ਸੰ	ਰੁਂ ਰੁ ਸੰ ਸੰ	ਧੁ - ਪ -
ਸਾ - ਚਾ ਸ	ਬ ਦੁ ਹਿ ਰ	ਦੇ - ਮ ਨ	ਮਾ - ਹਿ -
ਗ - ਮੇ ਧੁ	ਮੇ ਮੇ ਮ ਗ	ਗ ਰੁ ਗ ਮੇ	ਗ ਰੁ ਸ -
ਜ ਨ ਮ ਜ	ਨ ਮ ਕੇ -	ਕਿ ਲ ਵਿ ਖ	ਜਾ - ਹਿ -
ਗ ਮ ਪ ਧੁ	ਨ ਸੰ ਸੰ ਨ	ਨ ਪ ਧੁ ਮ	ਗ ਮ ਪ -

ਅੰਤਰਾ ੨

ਜਿ ਨ ਕ ਉ	ਲਿਖਿਆ ਹਰਿ	ਏ - ਹੁ ਨਿ	ਧਾ - ਨੁ -
ਮ ਮ ਮ -	ਪ ਪ ਧੁ ਨੁ	ਨ - ਸੰ ਸੰ	ਨ ਰੁ ਸ -

ਸੇ – ਜ ਨ	ਦ ਰ ਗ ਹ	ਪਾ – ਵ ਹਿ	ਮਾ – ਨੁ –
ਧੁ ਧੁ ਨ ਸੰ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਰੁੰ – ਸੰ ਸੰ	ਧੁ – ਪ –
ਸੂ – ਖ ਸ	ਹ ਜ ਆ –	ਨੰ ਦ ਗੁ ਣ	ਗਾ – ਉ –
ਗ – ਮੇ ਧੁ	ਮੇ ਮੇ ਮ ਗ	ਗ ਰੁ ਗ ਮੇ	ਗ ਰੁ ਸ –
ਆ – ਗੈ –	ਮਿ – ਲੈ ਨਿ	ਥਾ – ਵੇ –	ਥਾ – ਉ –
ਗ ਮ ਪ ਧੁ	ਨ ਸੰ ਸੰ ਨ	ਨ ਪ ਧੁ ਮ	ਗ ਮ ਪ –

ਅੰਤਰਾ ੩

ਜੁ – ਗਹ ਜੁ	ਗੰ – ਤ ਰਿ	ਇ ਹੁ ਤ ਤ	ਸਾ – ਰੁ –
ਮ – ਮ ਮ	ਪ – ਧੁ ਧੁ	ਨ ਨ ਸੰ –	ਨ ਰੁੰ ਸੰ –
ਹ ਰਿ ਸਿ ਮ	ਰ ਣੁ ਸ਼ਾ –	ਚਾ – ਬੀ –	ਚਾ – ਰੁ –
ਧੁ ਧੁ ਨ ਸੰ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ –	ਰੁੰ – ਸੰ –	ਧੁ – ਪ –
ਜਿ ਸੁ ਲ ੜਿ	ਲਾ – ਇ ਲ	ਏ – ਸੋ –	ਲਾ – ਗੈ –
ਗੁ – ਮ ਧ	ਮੇ – ਮ ਗ	ਗ ਰੁ ਗ ਮੇਂ	ਗ ਰੁ ਸ –
ਜ ਨ ਮ ਜ	ਨ ਮ ਕਾ –	ਸੋ ਇ ਆ –	ਜਾ – ਗੈ –
ਗ ਮ ਪ ਧੁ	ਨ ਸੰ ਸੰ ਨ	ਨ ਪ ਧੁ ਮ	ਗ ਮ ਪ –

ਅੰਤਰਾ ੪

ਤੇ – ਰੇ –	ਭ ਗ ਤ ਭਗ	ਤ ਨ ਕਾ –	ਆ – ਪਿ –
ਮ – ਮ –	ਪ ਪ ਧੁ ਧੁ	ਨ ਨ ਸੰ –	ਨ ਰੁੰ ਸੰ –
ਅ ਪ ਣੀ –	ਮ ਹਿ ਮਾ –	ਆ – ਪੇ –	ਜਾ – ਪਿ –
ਧੁ ਧੁ ਨ ਸੰ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ –	ਰੰ – ਸੇ –	ਧੁ – ਪ –
ਜੀ – ਅ ਜੰ	– ਤ ਸ ਭਿ	ਤੇ – ਰੈ –	ਹਾ – ਥਿ –
ਗ – ਮ ਧ –	ਮੇ – ਮ ਗ	ਗ ਰੁ ਗ ਮੇ	ਗ ਰੁ ਸ –
ਨਾ – ਨ ਕ	ਕੇ – ਪ੍ਰ ਭ	ਸ ਦ ਹੀ –	ਸਾ – ਥਿ –
ਗ ਮ ਪ ਧੁ	ਨ ਸੰ ਸੰ ਨ	ਨ ਪ ਧੁੰ ਮ	ਗ ਮ ਪ –

ਰਾਗ ਬਸੰਤ

ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਬਸੰਤ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਪੂਰਬੀ ਠਾਠ ਤੋਂ ਹੋਈ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜੋ ਬਸੰਤ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਸੁਧ ਧੈਵਤ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਪੂਰਬੀ ਠਾਠ ਦੀ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਹੈ। ਕੋਮਲ ਧੈਵਤ ਵਾਲਾ ਬਸੰਤ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ,ਮਗਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸੁਧ ਧੈਵਤ ਦਾ ਬਸੰਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਮ ਰਵਾਜ ਵਿਚ ਹੈ। ਕੋਮਲ ਧੈਵਤ ਵਾਲਾ ਘਟ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਜਾਤ ਔਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਵਰਜਤ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਮਧਮਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਖਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਮਵਾਦੀ ਸੁਧ ਮਧਮ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਬਸੰਤ ਰੁਤ ਵਿਚ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਮਾਘ ਤਥਾ ਫਗਣ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਗਰਾਂਦ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਤਕ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਨਹੀਂ ਗਾਉਂਦੇ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਮੌਸਮੀ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਇਹ ਰਾਤ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਹਰ ਦਾ ਰਾਗ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। ਖਾਸ ਜੋਰ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਖਰਜ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਗ ਮ ਧ ਨ ਸੰ ਰੰ ਸੰ ਮੰ ਗ ਰ ਸ।

ਅਵਰੋਹੀ–ਸ ਗ ਰੰ ਸ ਨ ਧ ਪ ਪ ਮੇ ਪ ਗ ਮ ਸ ਰ ਸ।

ਪਕੜ–ਮੰ ਧੁ ਰੁੰ, ਸੰ, ਰੁੰ ਨ ਧ ਪ ਮੇ ਗ ਮੇ ਗ।

ਰਾਗ ਬਸੰਤੁ ਮਹਲਾ ੧ ਘਰੁ ੧ ਚਉਪਦੇ ਦੁਤੁਕੇ ॥

੧ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ
ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦਿ ॥

ਮਾਹਾ ਮਾਹ ਮੁਮਾਰਖੀ ਚੜਿਆ ਸਦਾ ਬਸੰਤੁ ॥ ਪਰਫੜੁ ਚਿਤ ਸਮਾਲਿ ਸੋਇ ਸਦਾ ਸਦਾ ਗੋਬਿੰਦੁ ॥ ੧ ॥ ਭੋਲਿਆ ਹਉਮੈ ਸਰਤਿ ਵਸਾਰਿ ॥ ਹਉਮੈ ਮਾਰਿ ਬੀਚਾਰਿ ਮਨ ਗੁਣ ਵਿਚਿ ਗੁਣੁ ਲੈ ਸਾਰਿ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਕਰਮ ਪੇਡੁ ਸਾਖਾ ਹਰੀ ਧਰਮੁ ਫੁਲੁ ਫਲੁ ਗਿਆਨੁ ॥ ਪਤ ਪਰਾਪਤਿ ਛਾਵ ਘਣੀ ਚੂਕਾ ਮਨ ਅਭਿਮਾਨੁ ॥੨॥ ਅਖੀ ਕੁਦਰਤਿ ਕੰਨੀ ਬਾਣੀ ਮੁਖਿ ਆਖਣੁ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ॥ ਪਤਿ ਕਾ ਧਨੁ ਪੂਰਾ ਹੋਆ ਲਾਗਾ ਸਹਜਿ ਧਿਆਨੁ ॥ ੩ ॥ ਮਹਾ ਰੁਤੀ ਆਵਣਾ ਵੇਖਹੁ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਹਰੇ ਨ ਸੂਕ ਹੀ ਜਿ ਗਰਮੁਖਿ ਰਹੇ ਸਮਾਇ ॥ ੪ ॥ ੧ ॥

ਰਾਗ ਬਸੰਤੁ—ਤਿਨ ਤਾਲਾ

ਅਸਥਾਈ

ਮਾ	ਹਾ	–	ਮਾ	ਹ	ਮੁ	ਮਾ	–	ਰ	ਖੀ	–	–
ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਰੰ	–	ਸੰ	ਸੰ	–	–
×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਚੜਿ	ਆ	–	ਸ	ਦਾ	ਬ	ਸੰ	–	–	ਤੁ	–	–
ਨ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	–	–	ਧ	–	–

ਪਰ	ਫ	ਤੁ	ਰਿ	ਤ	ਸ	ਮਾ	–	ਲ	ਸੋ	–	ਇ	
ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਰੰ	–	ਸੰ	ਸੰ	–	–	
ਸ	ਦਾ	ਸ	ਦਾ	ਗੋ	–	ਬਿੰ	–	–	ਦ	ਭੋ	ਲਿਆ	
ਨ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	–	–	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	

ਅਸਥਾਈ

ਹਉ	ਮੈ	ਮੈ ਵਾਰੀ	ਭੋ ਲਿਆ	ਹਉ ਮੈ	–	ਸੁਰ	ਤਿ	ਵਿ			
ਗੰ	ਰੰ	ਸੰ ਨਧ	ਨ	ਸੰ	ਗੰ ਰੰ	ਸੰ	ਨ	ਧ	ਮੇ		
×		੦	੨		੦	੩		੪			
ਸਾ	–	– ਰ	–	–	ਹਉ	ਮੈ	–	ਸਾ ਰਿ ਵਿ			
ਗ	–	– ਸ	–	–	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ ਮ ਰ			
ਚਾ	–	ਰ ਮ	ਨ	–	ਗੁਣ	ਵਿ	ਚ	ਗੁਣ ਲੈ–			
ਪ	–	ਮ ਗ	ਗ	–	ਮ	ਧ	ਧ	ਨੰ – –			
ਸਾ	–	– ਰ	ਭੋ ਲਿਆ		ਹਉ	ਮੈ	–	ਸੁਰ ਤਿ ਵਿ			
ਨ	–	– ਧ	ਸੰ	ਸੰ	ਗੰ	ਰ	ਸੰ	ਨ ਸ ਨੰ			

ਅੰਤਰਾ

ਕਰ	ਮੁ	– ਪੇੜੁ		ਸਾ	–	ਖੁ	–	– ਹ	ਰੀ	–	–	
ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਰੰ	–	– ਸੰ	ਸੰ	–	–	
ਧਰ	ਮੁ	– ਫੁਲੁ		ਫ	ਲੁ	ਗਿਆ –	–		ਨੁ	–	–	
ਨ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	–	–	ਧ	–	–	
ਪ	ਤ	ਪ	ਗ	ਪ	ਤਿ	ਛਾ	ਵ	ਘ	ਣੀ	–	–	
ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਰੰ	–	ਸੰ	ਸੰ	–	–	
	ਕਾ	– ਮਨ		ਅ	ਭਿ	ਮਾ	–	–	ਨੁ	–	–	
ਨੰ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	–	–	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	

ਅੰਤਰਾ ੩

ਅ	ਖੀ	– ਕੁਦ		ਰ	ਤਿ	ਕੰ	ਨੀ	–	ਬਾ	ਣੀ	–	
ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਰੰ	–	ਸੰ	ਸੰ	–	–	
×		੦		੨		੦		੩		੪		
ਮੁਖਿ ਆ		– ਖਣੁ		ਸ	ਚੁ	ਨਾ	–	–	ਮੁ	–	–	
ਨ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	–	–	ਧ	–	–	
ਪਤਿ ਕਾ		–	–	ਧ	ਨੁ	ਪੂ	ਰਾ	–	ਹੋ	–	ਆ	
ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਰ	–	ਸੰ	ਸੰ	–	–	

ਲਾ	ਗਾ	–	ਸਹ	ਜਿ	ਧਿ	ਆ	–	–	ਨੁ	–	–
ਨ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	–	–	ਧ	–	–

ਅੰਤਰਾ ੪

ਮ	ਹਾ	–	ਰੁ	ਤੀ	–	ਆ	–	ਵ	ਣਾ	–	–
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਰਂ	–	ਸਂ	ਸਂ	–	–
ਵੇ	ਖ	ਹੁ	ਕਰ	ਮ	ਕ	ਮਾ	–	–	ਇ	–	–
ਨ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	–	–	ਧ	–	–
ਨਾ	ਨ	ਕ	ਹ	ਰੇ	ਨ	ਸੂ	–	ਕ	ਹੀ	–	ਜਿ
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸੇ	ਨ	ਰ	–	ਸਂ	ਸਂ	–	–
ਗੁਰ	ਮੁ	ਖਿ	ਰ	ਹੇ	ਸ	ਮਾ	–	–	ਇ	–	–
ਨ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	–	–	ਧ	ਸ	ਸ

ਮਹਲਾ ੧ ਬਸੰਤੁ ॥ ਰੁਤਿ ਆਈ ਲੇ ਸਰਸ ਬਸੰਤ ਮਾਹਿ ॥ ਰੰਗਿ ਰਾਤੇ ਰਵਹਿ ਸਿਤੇਰੈ ਚਾਇ ॥ ਕਿਸੁ ਪੂਜ ਚੜਾਵਉ ਲਗਉ ਪਾਇ ॥ ਤੇਰਾ ਦਾਸਨਿਦਾਸਾ ਕਹਉ ਰਾਇ ॥ ਜਗ ਜੀਵਨ ਜਗ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤਿ ਨ ਮਿਲੈ ਕਾਇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਤੇਰੀ ਮੂਰਤਿ ਏਕਾ ਬਹੁਤੁ ਰੂਪ ॥ ਕਿਸੁ ਪੂਜ ਚੜਾਵਉ ਦੇਉ ਧੂਪ ॥ ਤੇਰਾ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਇਆ ਕਹਾ ਪਾਇ ॥ ਤੇਰਾ ਦਾਸਨਿ ਦਾਸਾ ਕਹਉ ਰਾਇ ॥ ੨ ॥ ਤੇਰੇ ਸਠਿ ਸੰਬਤ ਸਭਿ ਤੀਰਥਾ ॥ ਤੇਰਾ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਪਰਮੇਸਰਾ ॥ ਤੇਰੀ ਗਤਿ ਅਵਿਗਤਿ ਨਹੀ ਜਾਣੀਐ ਅਣਜਾਣਤ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੀਐ ॥ ੩ ॥ ਨਾਨਕੁ ਵੇਚਾਰਾ ਕਿਆ ਕਹੈ ॥ ਸਭੁ ਲੋਕੁ ਸਲਾਹੇ ਏਕ ਸੈ ॥ ਸਿਰੁ ਨਾਨਕ ਲੋਕਾ ਪਾਵਹੇ ॥ ਬਲਿਹਾਰੀ ਜਾਉ ਜੇ ਤੇ ਤੇਰੇ ਨਾਵ ਹੈ ॥ ੪ ॥ ੨ ॥

ਰਾਗ ਬਸੰਤ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

														ਰੁ	ਤਿ
														ਮ	ਧ
ਆ	–	ਈ	ਲੇ	ਸ	ਰ	ਸ	ਬ	ਸੰ	–	–	ਤ	ਮਾ	ਹਿ	ਰੰ	ਗਿ
ਮਧ	ਨਸਂ	ਨ	ਧ	ਪ	ਮਂ	ਪ	ਪ	ਗ	–	ਮ	ਧ	ਨ	ਧ	ਮ	ਧ
੦				੩				×				੨			
ਰਾ	–	ਤੇ	–	ਰ	–	ਵਹੁ	ਸਿ	ਤੇ	–	ਰੈ	ਚਾ	–	ਇ	ਰੁ	ਤਿ
ਨ	–	ਧ	–	ਪ	ਪ	ਮੇ	ਪ	ਗ	–	ਮ	ਧ	ਨ	ਧ	ਮ	ਧ
ਆ	–	ਈ	ਲੇ	ਸ	ਰ	ਸ	ਬ	ਸੰ	–	ਤ	ਮਾ	–	ਹਿ	ਰੁ	ਤਿ
ਮਧ	ਨਸ	ਨ	ਧ	ਪ	ਮੇ	ਪ	ਪ	ਗ	–	ਮ	ਧ	ਨ	ਧ	ਮ	ਮ

ਗਾ – ਤੇ –	ਰ – ਹਿ –	ਤੇ – ਰੇ ਚਾ	– – ਇ – –
ਨ – ਧ –	ਪ ਪ ਨੰ ਪ	ਗ – ਮ ਧ	ਨ – ਧ ਮ ਧ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਪੂ – ਜ ਬ	ਤ੍ਰਾ – ਵ ਉ	ਲ ਗ ਉ – ਪਾ	ਇ – ਤੇ ਗਾ
ਮ – ਮ ਮ	ਧ – ਨ –	ਸੰ ਸੰ – ਸੰ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ
੦	੩	×	੨
ਦਾ – ਸ ਨ	ਦਾ – ਸਾ –	ਕ – ਹਉ ਗਾ	ਇ – ਜ ਗ
ਨ – ਧ ਧ	ਨ – ਸੰ –	ਨ ਧ ਧ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ
ਜੀ – ਵ ਨ	ਜੁ ਗ ਤਿ ਨ	ਮਿ – ਲੈ ਕਾ	ਇ – ਰੁ ਤਿ
ਸੰ ਗੰ ਰੰ ਸੰ	ਨ ਧ ਪ ਮੇ ਪ	ਗ – ਮ ਮ	ਗ ਰ ਸ –
ਆ – ਈ ਲੇ	ਸ ਰ ਸ ਬ	ਸੈ – – ਤ	ਮਾ ਹਿ ਰੁ ਤਿ
ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨ ਧ ਮੇ ਗ	ਮ – ਧ –	ਨੰ ਧ ਮ ਧ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਤੇ – ਰੀ

ਮੂ – ਰ ਤਿ	ਏ – ਕਾ –	ਬ ਹੁ ਤੁ ਰੂ	– ਪ ਕਿ ਸੁ
ਮ – ਮ ਮ	ਧ – ਨ –	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	– ਸੰ ਸੰ ਸੰ
ਪੂ – ਜ ਚ	ਤ੍ਰਾ – ਵਉ –	ਦੇ – ਉ ਧੂ	– ਪ ਤੇ ਗਾ
ਨ – ਧ ਧ	ਨ – ਸੰ –	ਨ – ਧ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ
ਅੰ – ਤੁ ਨ	ਪਾ ਇ ਆ –	ਕ ਹਾ – ਪਾ	ਇ – ਤੇ ਗਾ
ਸੰ ਗੰ ਰੰ ਸੰ	ਨ ਧ ਪ ਮੰ ਗ	ਗ – ਮ –	ਗ ਰ ਸ ਸ
ਦਾ – ਸ ਨ	ਦਾ – ਸ –	ਕ – ਹਉ ਗਾ	ਇ – ਰੁ ਤਿ
ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨ ਧ ਮੇ ਗ	ਮ – ਧ –	ਨ ਧ ਮ ਧ

ਅੰਤਰਾ ੩

ਤੇ ਰੇ

ਸ ਤਿ ਸੰ –	ਬ ਤ ਸ ਭਿ	ਤੀ – – ਰ	ਥਾ – ਤੇ ਗਾ
ਮ ਮ ਮ –	ਧ ਧ ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ
ਸ – ਚੁ ਨਾ	– [illegible] ਪ ਰ	ਮੇ – – ਸ	ਰਾ – ਤੇ ਰੀ
ਨ – ਧ ਧ	ਨ ਨ ਸੰ ਸੰ	ਨ – ਧ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ
ਗ ਤਿ ਅ ਵਿ	ਗ ਤਿ ਨ ਹੀ	ਜਾ – – ਣੀ	ਐ – ਅ ਣ
ਸੰ ਗੰ ਰੰ ਸੰ	ਨ ਧ ਪ ਮੇ ਪ	ਗ – ਮ –	ਗ ਰ ਸ ਸ
ਜਾ – ਨ ਤ	ਨਾ – ਮੁ ਵ	ਖਾ – – ਣੀ	ਐ – ਰੁ ਤਿ
ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨ ਧ ਸੰ ਗ	ਮ – ਧ ਨ	ਸੰ – ਮ ਧ
			ਨ –

ਅੰਤਰਾ ੪

ਨ – ਕੁ ਵੇ	ਚਾ – ਰਾ –	ਕਿ ਆ – ਕ	ਹੈ – ਸ ਹੁ
ਮ – ਮ ਮ	ਧ – ਨ –	ਸੰ – – ਸੰ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ
ਲੋ – ਕੁ ਸ	ਲਾ – ਹੇ –	ਏ – – ਕ	ਸੈ – ਸਿ ਹੁ
ਨ – ਧ ਧ	ਨ – ਸੰ –	ਗ – ਮ ਮ	ਗ ਰ ਸ ਸ
ਨਾ – ਨ ਕ	ਲੋ – ਕਾ –	ਪਾ – – ਵ	ਹੈ – ਬ ਗਿ
ਸੰ ਗੰ ਰੰ ਸੰ	ਨ ਧ ਪਮੇ ਪ	ਗ – – ਮ	ਗ ਰ ਸ ਸ
ਹਾ ਗੀ ਜਾ ਉ	ਜੇ ਤੇ ਤੇ ਰੇ	ਨਾ – – ਵ	ਹੈ – ਰੁ ਤਿ
ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਨ ਧ ਮੇ ਗ	ਮੇ – ਧ ਨ	ਸੰ – ਮੇ ਧ

ਬਸੰਤ ਮਹਲਾ ੫ ਘਰੁ ੧ ਦੁਤੁਕੇ ॥

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਗੁਰੁ ਸੇਵਉ ਕਰਿ ਨਮਸਕਾਰ ॥ ਆਜੁ ਹਮਾਰੈ ਮੰਗਲਚਾਰ ॥ ਆਜੁ ਹਮਾਰੈ ਮਹਾ ਅਨੰਦ ॥ ਚਿੰਤ ਲਥੀ ਭੇਟੇ ਗੋਬਿੰਦ ॥੧॥ ਆਜੁ ਹਮਾਰੈ ਗ੍ਰਿਹਿ ਬਸੰਤ ॥ ਗੁਣ ਗਾਏ ਪ੍ਰਭ ਤੁਮ ਬੇਅੰਤ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਆਜੁ ਹਮਾਰੈ ਬੇਨਫਾਗ ॥ ਪ੍ਰਭ ਸੰਗੀ ਮਿਲਿ ਖੇਲਨ ਲਾਗ ॥ ਹੋਲੀ ਕੀਨੀ ਸੰਤ ਸੇਵ ॥ ਰੰਗੁ ਲਾਗਾ ਅਤਿ ਲਾਲ ਦੇਵ ॥ ੨ ॥ ਮਨੁ ਤਨੁ ਮਉਲਿਓ ਅਤਿ ਅਨੂਪ ॥ ਸੂਕੈ ਨਾਹੀ ਛਾਵ ਧੂਪ ॥ ਸਗਲੀ ਰੁਤੀ ਹਰਿਆ ਹੋਇ ॥ ਸਦ ਬਸੰਤ ਗੁਰ ਮਿਲੇ ਦੇਵ ॥ ੩ ॥ ਬਿਰਖੁ ਜਮਿਓ ਹੈ ਪਾਰ ਜਾਤ ॥ ਫੂਲ ਲਗੇ ਫਲ ਰਤਨ ਭਾਂਤਿ ॥ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਘਾਨੇ ਹਰਿ ਗੁਣਹ ਗਾਇ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਧਿਆਇ ॥ ੪ ॥ ੫ ॥

ਰਾਗ ਬਸੰਤੁ—ਤਾਲ ਤਿਨ ਅਸਥਾਈ

ਆਜ ਹ
ਮੇ ਮੇ

ਮਾ – ਰੈ –	ਗ੍ਰਿ – ਹਿ ਬ	ਸੇ – – –	ਤ – – –
ਮ – ਗ ਮ	ਧ – ਧ ਨ	ਸੰ – ਨ ਧ	ਧ – ਪ ਮ
੦	੩	×	੨
ਗੁ ਨ ਗਾ –	ਏ – ਪ੍ਰੈ ਭ	ਤੁ – ਮ ਬੇ	ਅੰ – ਤ –
ਸੰ ਸੰ ਨ –	ਧ – ਪਮੇ ਪ	ਗ ਗ ਗ ਮ	ਗ – ਸ –
ਗੁ ਨ ਗਾ –	ਏ – ਪ੍ਰ ਭ	ਤੁ – ਮ ਬੇ	ਅੰ – ਤ –
ਮ ਮ ਮ –	ਮ – ਗ ਮ	ਪ – ਪ ਮ	ਗ – ਸ –
ਗੁ ਨ ਗਾ –	ਏ – ਪ੍ਰੈ ਭ	ਤੁ – ਮ ਬੇ	ਅੰ ਤ – ਆਜ
ਮ ਮ ਧ ਧ	ਨ ਨ ਸੰ ਸੰ	ਨ – ਧ ਧ	ਪ ਪ ਧ ਮ

ਅੰਤਰਾ

ਗੁ ਰੁ ਸੇ –	ਵ ਉ ਕ ਰਿ	ਨ ਮ ਸ ਕਾ	– – – ਰ
ਮ ਮ ਧ –	ਨ ਨ ਸਂ ਸਂ	ਰਂ ਰਂ ਰਂ ਸਂ	ਸ – ਸਂ –
੦	੩	×	੨
ਆ – ਜੁ ਹ	ਮਾ – ਰੈ –	ਮੰ – ਗਲ ਚਾ	– – – ਰ
ਨ – ਧ ਧ	ਨ – ਸਂ –	ਨ -- ਨ ਧ	ਧ -- ਧ --
ਆ – ਜ ਹ	ਮਾ – ਰੈ –	ਮ -- ਹਾ ਅ	ਨੰ – ਦ –
ਸਂ -- ਨ ਨ	ਧ – ਪਮੇ ਪ	ਗ – ਮ ਮ	ਗ ਰ ਸ –
ਚਿੰ – ਤ ਲ	ਬੀ -- ਭੇ –	ਟੇ – ਗੋ –	ਬਿੰ – ਦ –
ਮ -- ਮ ਮ	ਮ – ਮ ਮ	ਪ – ਪ ਮ	ਗ – ਗ –
ਚਿੰ – ਤ ਲ	ਬੀ – ਭੇ –	ਟੇ – ਗੋ –	ਬਿੰਦ ਆਜ ਹ
ਮ – ਧ ਧ	ਨ – ਸਂ –	ਨ – ਧ –	ਪ ਪ ਪ ਮ
ਆ – ਜ ਹ	ਮਾ – ਰੈ –	ਬ – ਨੇ ਫਾ	– – ਗ –
ਮ – ਧ ਧ	ਨ – ਸਂ –	ਰਂ – ਰਂ ਰਂ	ਸਂ – ਸਂ –
ਪ੍ਰ ਭ ਸੰ –	ਗੀ – ਮਿਲਿ	ਖੇ – ਲ਼ ਨ	ਲਾ – ਗ –
ਨ ਨ ਧ –	ਨ – ਸ ਸਂ	ਨ – ਨ ਧ	ਧ – ਧ –
ਹੋ – ਲੀ –	ਕੀ – ਨੀ –	ਸੰ – ਤ ਸੇ	– – ਵ –
ਸਂ – ਨ –	ਧ – ਪਮਂ ਪ	ਗ – ਮ ਮ	ਗ ਰ ਸ –
ਰੰ – ਗੁ ਲਾ	ਗਾ – ਅ ਤਿ	ਲਾ – – ਲ	ਦੇ – – ਵ
ਮ – ਮ ਮ	ਮ – ਮ –	ਪ – ਪ ਮ	ਗ – ਗ ਗ
ਰੰ – ਗੁ ਲਾ	ਗਾ – ਅ ਤਿ	ਲਾ – – ਲ	ਦੇਵ – ਅਜਹ
ਮ – ਧ ਧ	ਨ – ਸਂ ਗ	ਨ – ਧ –	ਪ – ਪ ਮ

ਅੰਤਰਾ ੩

ਮ ਨੁ ਤ ਨੁ	ਮ ਉ ਲਿ ਓ	ਅ – ਤਿ ਅ	ਨੂ – ਪ –
ਮ ਮ ਧ ਧ	ਨ ਨ ਸਂ ਸਂ	ਰਂ – ਰਂ ਸਂ	ਸਂ – ਸਂ –
੦	੩	×	੨
ਸੂ – ਕੇ –	ਨਾ – ਹੀ –	ਛਾ – ਵ ਧੂ	– – ਪ –
ਨ – ਧ –	ਨ – ਸਂ –	ਨ – ਨ ਧ	ਧ – ਧ –
ਸ ਗ ਲੀ –	ਰੁ – ਤੀ –	ਹ ਰਿ ਆ –	ਹੋ – ਇ –
ਸਂ ਸਂ ਨ –	ਧ – ਪਮਂ ਪ	ਗ ਗ ਮ –	ਗ ਰ ਸ –
ਸ – ਦ ਬ	ਸੰ ਤ ਗੁ ਰ	ਮਿ – ਲੇ –	ਦੇ – ਵ –
ਮ – ਮ ਮ	ਮ ਮ ਗ ਮ	ਪ – ਮ –	ਗ – ਗ --

ਸ – ਦ ਬ	ਸੰ ਤ ਗੁ ਰਿ	ਮਿ – ਲੇ –	ਦੇ ਵ ਆਜਹ
ਮ – ਧ ਧ	ਨ ਨ ਸੰ ਸੰ	ਨ – ਧ –	ਪ – ਪ ਮੇ

ਅੰਤਰਾ ੪

ਬਿ ਰ ਖੁ ਜਮ	ਓ – ਹੈ –	ਪਾ – ਰ ਜਾ	– – ਤ –
ਮ ਮ ਧ ਧ	ਨ – ਸੰ –	ਰੰ – ਰ ਸੰ	ਸੰ – ਸੰ –
ਫੂ – ਲ ਲ	ਗੇ – ਫ ਲ	ਰ ਤ ਨ ਭਾਂ	– – ਤਿ –
ਨ – ਧ ਧ	ਨ – ਸੰ ਸੰ	ਨ ਮ ਨ ਧ	ਧ – ਧ –
ਤ੍ਰਿ ਪ ਤਿ ਅ	ਘਾ ਨੇ ਹ ਰਿ	ਗੁ – ਣ ਹ	ਗਾ ਇ ਜ ਨ
ਸੰ ਸੰ ਨ ਨ	ਧ ਧ ਪਮੇ ਪ	ਗ – ਮ ਮ	ਗ ਰ ਸ ਸ
ਨਾ – ਨ ਕ	ਹ ਰਿ ਹ ਰਿ	ਹ – ਰਿ ਧਿ	ਆ – ਇ –
ਮ – ਮ ਮ	ਮ ਮ ਗ ਮ	ਪ – ਮ –	ਗ – ਗ –
੦	੩	×	੨
ਨਾ – ਨ ਕ	ਹ ਰਿ ਹ ਰਿ	ਹ – ਰਿ ਧਿ	ਆ ਇ ਆਜਹ
ਮ – ਧ ਧ	ਨ ਨ ਸੰ ਸੰ	ਨ – ਧ ਧ	ਪ ਪ ਪ ਮੰ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਰਾਗੁ ਬਸੰਤੁ ਹਿੰਡੋਲ ਮਹਲਾ ੯ ॥ ਸਾਧੋ ਇਹ ਤਨੁ ਮਿਥਿਆ ਜਾਨਉ ॥ ਯਾ ਭੀਤਰਿਜੋ ਰਾਮੁ ਬਸਤੁ ਹੈ ਸਾਚੋ ਤਾਹਿ ਪਛਾਨੋ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਇਹੁਜਗੁ ਹੈ ਸੰਪਤਿ ਸੁਪਨੇ ਕੀ ਦੇਖਿ ਕਹਾ ਐਡਾਨੋ ॥ ਸੰਗਤਿ ਹਾਰੈ ਕਛੂ ਨ ਚਾਲੈ ਤਾਹਿ ਕਹਾ ਲਪਟਾਨੋ ॥ ੧ ॥ ਉਸਤਤਿ ਨਿੰਦਾ ਦੋ ਊਪਰ ਹਰ ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਉਰ ਆਨੋ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਭ ਹੀ ਮੈ ਪੂਰਨ ਏਕ ਪੁਰਖ ਭਗਵਾਨੋ ॥ ੨ ॥ ੧ ॥

ਰਾਗ ਬਸੰਤ ਪੂਰਬੀ ਠਾਠ ਕੋਮਲ ਧੈਵਤ ਵਾਲੀ ਕਿਸਮ–ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

			ਸਾ ਧੋ
			ਮੇ ਧ
ਏ ਹ ਤ ਨੁ	ਮਿ ਥਿ ਆ –	ਜਾ – – –	ਨ ਉ ਸਾ ਧੋ
ਸੰ ਨ ਧੁ ਪ	ਮੇ ਗ ਮੇ ਧੁ	ਰੁ – ਸੰ –	ਸੰ ਨ ਮੇ ਧੁ
੦	੩	×	੦
ਯਾ – ਭੀ –	ਤ ਰਿ ਜੋ –	ਰਾ – ਮੁ ਬ	ਸ ਤੁ ਹੈ –
ਨ – ਸੰ ਰੁੰ	ਨ ਨ ਧੁ ਪ	ਮੇ ਗ ਨ ਮੇ	ਗ ਰੁ ਸ –

ਸਾ – ਚੋ –	ਤਾ – ਹਿ ਪ	ਛਾ – – –	ਨ ਉ ਸਾਧੋ
ਸ – ਗ ਮੇ	ਗ – ਮ ਧੇ	ਰੂੰ – ਸੰ –	ਨ ਨ ਮੇ ਧੁ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਏ ਹੁ ਜ ਗੁ	ਹੈ – ਸੈ –	ਪ ਤ ਸੁ ਪ	ਨੇ – ਕੀ –
ਗ ਗ ਗ ਗ	ਮੇ ਗ ਮੇ –	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਰੁ – ਸੰ –
ਦੇ – ਖ ਕ	ਹਾ – ਐ –	ਡਾ – – –	ਨੋ – – –
ਨ ਰੁੰ ਗੰ ਰੁੰ	ਸ – ਸੰ –	ਸੰ – ਰੰ ਸੰ	ਨ ਧੁ ਪ ਪ
ਸੈਂ – ਗਿ ਤਿ	ਹਾ – ਰੈ –	ਕ – ਛੂ ਨ	ਚਾ – ਲੈ –
ਪ – ਪ ਪ	ਮ – ਗ –	ਗ ਨ ਮੇ ਗ	ਗ ਰ ਸ –
੦	੩	×	੨
ਤਾ – ਹਿ ਕ	ਹਾ – ਲ ਪ	ਟਾ – – –	ਨੋ – ਸਾ ਧੋ
ਸ – ਗ ਗ	ਮੇ ਗ ਮੇ ਧੁ	ਰੁ – ਸੰ –	ਨ – ਮੇ ਧੁ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਉ ਸ ਤ ਤਿ	ਨਿੰ – ਦਾ –	ਦੋ – ਊ –	ਪ ਰ ਹ ਰ
ਗ ਗ ਗ ਗ	ਮੇ ਗ ਮੇ –	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਰੰ – ਸੰ –
ਹ ਰਿ ਕੀ –	ਰ ਤਿ ਉ ਰ	ਆ – – –	ਨੋ – – –
ਨ ਰੁੰ ਗੰ ਰੰ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਗੰ	ਸੰ – ਰੁੰ ਸੰ	ਨ ਧੁ ਪ ਪ
ਜ ਨ ਨਾ –	ਨ ਕ ਸ ਭ	ਹੀ – ਮੈ –	ਪੂ – ਰ ਨ
ਪ ਪ ਪ –	ਮ – ਗ ਗ	ਗ ਨ ਮੇ ਗ	ਗ – ਰ ਸ
ਏ – ਕ ਪ੍ਰ	ਰ ਖ ਭ ਗ	ਵਾ – – –	ਨੋ – ਸਾ ਧੋ
ਸ – ਗ ਗ	ਮੇ ਗ ਮੇ ਧੁ	ਤੁੰ – ਸੰ –	ਨ – ਮੇ ਧੁ

ਰਾਗ ਹਿੰਡੋਲ

ਠਾਠ ਕਲਿਆਨੀ ਮੈ ਜਬੈ ਰੇ ਪਾ ਵਰਜਤ ਹੋਇ।
ਧ ਗ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਤੇ ਰਾਗ ਹਿੰਡੋਲ ਕਹ ਸੋਇ।

ਹਿੰਡੋਲ ਕਲਿਆਨ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਔਡਵ ਰਾਗ ਹੈ । ਇਸਦੀ ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਧੈਵਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੈਰਵੀ ਠਾਠ ਵਿਚੋਂ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਵਰਜਿਤ ਕਰਕੇ ਮਾਲਕੌਂਸ ਰਾਗ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਲਿਆਨ ਠਾਠ ਵਿਚੋਂ ਉਹੋ ਦੋ ਸੁਰਾਂ ਵਰਜਿਤ ਕਰਕੇ ਇਹ ਹਿੰਡੋਲ ਰਾਗ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਰ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ । ਇਸਦੀ ਅਰੋਹੀ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਵਿਕਰ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਦਾ ਵਰਤਨ ਘਟ ਰਹਿਣਾ

ਚਾਹੀਏ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਤਣ ਕਰਕੇ ਸੋਹਨੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਗ, ਮੇ ਧ ਨ ਧ, ਸਂ } ਮਧਮ ਤੀਵਰ ਬਾਕੀ ਸਭ
ਅਵਰੋਹੀ-ਸਂ, ਨ ਧ, ਮੇ ਗ, ਸ } ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਹਨ।

ਪਕੜ—ਸ, ਗ, ਮੇ ਧ ਨ ਧ ਮੇ ਗ, ਸ।

ਬਸੰਤ ਮਹਲਾ ੯ ॥ ਮਨ ਕਹਾ ਬਿਸਾਰਿਓ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ॥ ਤਨੁ ਬਿਨਮੈ ਜਮ ਸਿਉ ਪਰੈ ਕਾਮੁ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਇਹੁ ਜਗੁ ਧੂਏ ਕਾ ਪਹਾਰ ॥ ਤੈ ਸਾਚਾ ਮਾਨਿਆ ਕਿਹ ਬਿਚਾਰਿ ॥ ੧ ॥ ਧਨੁ ਦਾਰਾ ਸੰਪਤਿ ਗ੍ਰੇਹ ॥ ਕਛੁ ਸੰਗਿ ਨ ਚਾਲੈ ਸਮਝਲੇਹ ॥ ੨ ॥ ਇਕ ਭਗਤਿ ਨਾਰਾਇਨ ਹੋਇ ਸੰਗਿ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਭਜੁ ਤਿਹ ਏਕ ਰੰਗਿ ॥ ੩ ॥ ੪ ॥

ਰਾਗ ਹਿੰਡੋਲ—ਅਸਥਾਈ

ਮ ਨ	ਕ ਹਾ ਬਿ	ਸਾ ਰਿ	ਓ — —
ਗ —	ਸ — ਧ	ਮੇ ਧ	ਸ — ਸ
×	੨	੦	੩
ਰਾ —	— — ਮ	ਨਾ —	— — ਮੁ
ਸ ਗ	ਮੇ ਧ ਨ	ਧ ਮੇ	ਗ — ਸ
ਤ ਨੁ	ਬਿ ਨ ਮੈ	ਜ ਮ	ਸਿਉ — —
ਸ ਸ	ਗ ਗ ਗ	ਮੇ ਧ	ਸਂ — ਸਂ
ਪ —	ਰੈ — —	ਕਾ —	— — ਮੁ
ਸਂ ਨ	ਧ ਮੇ ਗ	ਮੇ ਗ	ਸ — ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਇ ਹੁ	ਜ — ਗੁ	ਧੂ —	ਏ — —
ਗ ਗ	ਮ — ਧ	ਸਂ —	ਸਂ — ਸਂ
ਕਾ —	— — ਪ	ਹਾ —	— — ਰ
ਸਂ —	ਗਂ — ਮੇ	ਗਂ —	ਸਂ — ਸਂ
ਤੈ —	ਸਾ — ਚਾ	ਮਾ ਨਿ	ਆ — —
ਮੇ ਮੇਂ	ਮੇ ਗਂ ਮੇ	ਗਂ ਗਂ	ਸਂ — ਸਂ
×	੨	੦	੩
ਕਿ —	ਹ — ਬੀ	ਚਾ —	— — ਰ
ਸਂ ਨ	ਧ ਮੇ ਨ	ਧ ਮੇ	ਗ — ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਧ –	– – ਨ	ਦਾ –	– – ਗਾ
ਗ –	ਮੇ – ਧ	ਸੰ –	ਸੰ – ਸੰ
ਸੰ –	ਪ – ਤ	ਗ੍ਰੇ –	– – ਹ
ਸੁੰ –	ਗੰ – ਮੇ	ਗੰ –	ਸੰ – ਸੰ
ਕ ਛੁ	ਸੰ – ਗਿ	ਨ –	ਚਾ – ਲੈ
ਮੇ ਮੇ	ਮੇ ਗੰ ਮੇ	ਗੰ –	ਸੰ – ਸੰ
ਸ –	ਮ – ਝ	ਲੇ –	– – ਹ
ਸੰ ਨ	ਧ ਮੇ ਨ	ਧ ਮੇ	ਗ – ਸ

ਅੰਤਰਾ ੩

ਇ ਕ	ਭ ਗ ਤਿ	ਨਾ –	ਰਾ –ਇਨ
ਗ –	ਮੇ ਮ ਧ	ਸੰ –	ਸੰ – ਸੰ
ਹੋ –	ਇ – –	ਸੰ –	– – ਗਿ
ਸੰ –	ਗੰ – ਮੇ	ਗੰ –	ਸੰ – ਸੰ
ਕ ਹੁ	ਨਾ – ਨਕ	ਭ ਜੁ	ਤਿ – ਹ
ਮੇ ਮੇ	ਮੇ ਗੰ ਮੇ	ਗੰ ਗੰ	ਸੰ – ਸੰ
ਏ –	– – ਕ	ਰੈ –	– – ਗਿ
ਸੰ ਨ	ਧ ਮੇ ਨ	ਧ ਮੇ	ਗ – ਸ

ਰਾਗ ਸੁਧ ਸਾਰੰਗ

ਜਬ ਹੀ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਮੇਂ ਸੁਰ ਗੰਧਾਰ ਨ ਲਗਾਇ।
ਦੋਊ ਮਾਨੀ ਸੰਵਾਦ ਰ ਪ ਸੁਧ ਸਾਰੰਗ ਹੋ ਜਾਇ।

ਸੁਧ ਸਾਰੰਗ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦਾ ਊੜਵ ਖਾੜਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਧੈਵਤ ਦੇ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਗੰਧਾਰ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਦੇ ਵਰਤਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਮਧਮਾਧ ਸਾਰੰਗ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਮਧਮਾਂ ਅਤੇ ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਖਬ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਦੋ ਪਹਰ ਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਮ ਪ ਮੇ ਪ ਨ ਸੰ।

ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਨੁ ਪ ਮੇ ਪ ਧ ਪ ਮ ਰ ਨ਼ ਸ।

ਪਕੜ–ਸ, ਰ ਮ ਰ, ਪੁ, ਮੇ ਪ, ਨੁ ਪ, ਮ ਪ, ਮ ਰ, ਸ।

ਸਾਰੰਗ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਮੇਰੈ ਮਨਿ ਸਬਦੁ ਲਗੋ ਗੁਰ ਮੀਠਾ ॥ ਖੁਲਿ੍ਓ ਕਰਮੁ ਭਇਓ ਪਰਗਾਸਾ ਘਟਿਘਟਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਡੀਠਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਆਜੋਨੀ ਸੰਭਉ ਸਰਬਥਾਨ ਘਟ ਬੀਠਾ ॥ ਭਇਓ ਪਰਾਪਤਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮਾ ਬਲਿ ਬਲਿ ਪ੍ਰਭ ਚਰਣੀਠਾ ॥੧॥ ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਕੀ ਰੇਣੁ ਮੁਖਿ ਲਾਗੀ ਕੀਏ ਸਗਲ ਤੀਰਥ ਮਜਨੀਠਾ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲ ਭਏ ਹੈ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਨ ਲਹੈ ਮਜੀਠਾ ॥ ੨ ॥ ੧੯ ॥ ੪੨ ॥

ਰਾਗ ਸੁਧ ਸਾਰੰਗ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਮੇ ਰੈ ਮ ਨਿ	ਸ ਬ ਦ ਲ	ਗੋ – ਗੁ ਰ	ਮੀ – ਠਾ –
ਮ ਰ ਸ ਨ਼	ਪ਼ ਪ ਪ਼ ਪ	ਨ ਧ਼ ਸ ਨ਼	ਰ ਸ ਰ –
੦	੩	×	੨
ਖੁ ਲਿ ਓ –	ਕ ਰ ਮੁ ਭ	ਇ ਓ ਪ ਰ	ਗਾ – ਸਾ –
ਸ ਸ ਰ ਮ	ਰ ਰ ਸ ਸ	ਰ ਮਂ ਪ ਨ	ਪ – ਰ –
ਘ ਟਿ ਘ ਟਿ	ਹ ਰਿ ਹ ਰਿ	ਡੀ – – –	ਠਾ – – –
ਮ ਰ ਸ ਨ਼	ਸ ਮੇ ਪ ਸਂ	ਨੁ ਪ ਮੇ ਪ	ਮ – ਰ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਪਾ – ਰ ਬ੍ਰ	– – ਮ ਆ	ਜੋ – ਨੀ –	ਸੰ – ਭ ਉ –
ਪ – ਪ ਪ਼	ਨ ਧ ਨ ਰਂ	ਸਂ – ਸਂ –	ਨੁ ਧ ਪ –
ਸ ਰ ਬ ਥਾ	– ਨ ਘ ਟ	ਬੀ – – –	ਠਾ – – –
ਨ ਸਂ ਰਂ ਮਂ	ਨ ਰਂ ਨੁ ਨੁ	ਪ ਨ ਰਂ ਸਾ	ਨੁ – ਪ –
ਭ ਇ ਓ ਪ	ਰਾ – ਪ ਤਿ	ਅੰ – ਮ੍ਰਿ ਤ	ਨਾ – ਮਾ –
ਰ ਮ ਰ ਸ	ਨ਼ ਰ ਨ਼ ਸ	ਮੇ ਪ ਸਂ ਸਂ	ਨ ਪ ਮ ਮ
੦	੩	×	੦
ਬ ਲਿ ਬ ਲਿ	ਪ੍ਰ ਭ ਚ ਰ	ਣੀ – – –	ਠਾ – – –
ਮਂਪ ਮ ਸ ਮ	ਰ ਧ ਨ਼ ਸ	ਨ਼ – ਪ਼ –	ਨ਼ ਧ ਸ ਨ਼

ਅੰਤਰਾ ੨

ਸ ਤ ਸੰ –	ਗ ਤ ਕੀ –	ਰੇ ਣੁ ਮੁ ਖਿ	ਲਾ – ਗੀ –
ਪ ਪ ਪ –	ਨ ਧ ਨ ਰਂ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ	ਨੁ ਧ ਪ –
ਕੀ – ਏ –	ਸ ਗ ਲ ਤੀ	ਰ ਥ ਮ ਜ	ਨੀ ਠਾ ਕ ਹੁ
ਨ ਸਂ ਰਂ ਮਂ	ਨ ਰਂ ਨ ਨ	ਪ ਨ ਰਂ ਸਂ	ਨ – ਪ ਪ
ਨਾ – ਨ ਕ	ਰੰ – ਗਿ ਚ	ਲੂ – ਲ ਭ	ਏ ਹੈ ਹ ਰਿ
ਰ ਮ ਰ ਸ	ਨ਼ ਰ ਨ਼ ਸ	ਮੇ ਪ ਸਂ ਸਂ	ਨ ਪ ਪ ਮਂ

ਰੰ – ਗ ਨ	ਲ – ਹੈ ਮ	ਜੀ – – –	ਠਾ – – –
ਮੇਪ ਮ ਸ ਮ	ਰ ਸ ਨ਼ ਸ	ਨੁ – ਪ਼ –	ਨੁ ਧ਼ ਸ਼ ਨ਼

ਰਾਗ ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨੀ ਸਾਰੰਗ

ਏਹ ਰਾਗ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤ ਔਡਵ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਅਵਰੋਹੀ ਦੋਨਾਂ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਖਬ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ।ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਦੋਪਹਿਰ ਦਿਨ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਸੁਧ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਧ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਥੋੜੀ ਧੈਵਤ ਲਗਾਨੇ ਨਾਲ ਰਾਗ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਨਹੀ ਬਿਗੜਦੀ।

ਆਰੋਹੀ–ਨ਼ ਸ ਰ ਮ ਪ ਨ ਸੰ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਨੁ ਪ ਮ ਰ ਸ।
ਪਕੜ–ਨ਼ ਸ ਰ, ਮ ਰ, ਪ ਮ ਰ, ਸ।

ਸਾਰੰਗ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਗੁਰ ਕੇ ਚਰਨ ਬਸੇ ਮਨ ਮੇਰੈ ॥ ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ ਠਾਕੁਰੁ ਸਭ ਥਾਈ ਨਿਕਟਿ ਬਸੈ ਸਭ ਨੇਰੈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਬੰਧਨ ਤੋਰਿ ਰਾਮ ਲਿਵਲਾਈ ਸੰਤ ਸੰਗਿ ਬਨਿਆਈ ॥ ਜਨਮੁ ਪਦਾਰਥੁ ਭਇਓ ਪੁਨੀਤਾ ਇਛਾ ਸਗਲ ਪੁਜਾਈ ॥ ੧ ॥ ਜਾਕਉ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਹੁ ਪ੍ਰਭ ਮੇਰੇ ਸੋ ਹਰਿ ਕਾ ਜਸੁ ਗਾਵੈ ॥ ਆਠ ਪਹਰ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਨ ਗਾਵੈ ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਸਦ ਬਲਿ ਜਾਵੈ ॥੨॥੬੪॥੮੭॥

ਰਾਗ ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨੀ ਸਾਰੰਗ–ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਗੁ ਰ ਕੇ –	ਚ ਰ ਨ ਬ	ਸਿ – ਮ ਨ	ਮੇ – ਰੈ –
ਨੁ ਨੁ ਪ ਮ	ਰ ਰ ਸ ਸ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨੁ – ਨੁ –
੦	੩	×	੨
ਪੂ – ਰਿ ਰਹਿ	ਓ – ਠਾ –	ਕੁ ਰੁ ਸ ਭ	ਥਾ – ਈ –
ਰੰ – ਰੰ ਰੰ	ਸੰ – ਸੰ ਨ	ਨ ਨ ਸੰ ਸੰ	ਨੁ – ਪ –
ਨਿ ਕ ਟਿ ਬ	ਸੈ – ਸ ਭ	ਨੇ – – –	ਰੈ – – –
ਮ ਮ ਪ ਪ	ਪ – ਪ ਪ	ਨੁ – ਪ –	ਮ ਰ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਬੰ – ਧ ਨ	ਤੋ – ਰਿ ਰਾ	– ਮ ਲਿ ਵ	ਲਾ – ਈ –
ਮ ਰ ਮ ਮ	ਪ – ਨੁ ਪ	ਨ ਨ ਸੰ ਨ	ਸ਼ – ਸੰ –

ਸੰ – ਤ ਸੰ	– ਗਿ ਬ ਨਿ	ਆ – – –	ਈ – – –
ਨ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਸੰ ਰੰ ਰੰ	ਸੰ – ਸੰ –	ਨੁ – ਪ –
ਜ ਨ ਮੁ ਪ	ਦਾ – ਰ ਬੁ	ਭ ਇ ਓ ਪੁ	ਨੀ – ਤਾ –
ਰੰ ਰੰ ਮੰ ਰੰ	ਸੰ – ਰੰ ਰੰ	ਸੰ – ਸੰ ਨੁ	ਨੁ ਪ ਮ ਪ
੦	੩	×	੨
ਇ – ਛਾ –	ਸ ਗ ਲ ਪੁ	ਜਾ – – –	ਈ – – –
ਮ – ਪ –	ਪ ਪ ਪ ਪ	ਨੁ – ਪ ਮ	ਰ – ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਜਾ – ਕਉ –	ਕ੍ਰਿ – ਪਾ ਕ	ਰ ਹੁ ਪ੍ਰ ਭ	ਮੇ – ਰੇ –
ਮ ਰ ਮ –	ਪ – ਨੁ ਪ	ਨ – ਸੰ ਨ	ਸੰ – ਸੰ –
ਸੋ – ਹਰਿ	ਕਾ – ਜ ਸੁ	ਗਾ – – –	ਵੈ – – –
ਨ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਰੰ ਰੰ	ਸੰ – ਸੰ –	ਨੁ – ਪ –
ਆ – ਠ ਪ	ਹ ਰ ਗੋ –	ਬਿੰ ਦ ਗੁ ਨ	ਗਾ ਵੈ ਜ ਨੁ
ਰੰ – ਮੰ ਰੰ	ਸੰ ਸੰ ਰੰ –	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਨੁ	ਪ ਪ ਮ ਪ
ਨਾ – ਨ ਕੁ	ਸ ਦ ਬਲਿ	ਜਾ – – –	ਵੈ – – –
ਮ – ਪ ਪ	ਪ ਪ ਪ ਪ	ਨੁ – ਪ ਮ	ਰ – ਸ –

ਰਾਗ ਮਧ ਮਾਧ ਸਾਰੰਗ

ਜਬ ਕਾਫੀ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇਂ ਧਾ ਗਾ ਨਹੀ ਲਗਾਇ।
ਨੀ ਕੋਮਲ ਸੰਵਾਦ ਰਿਪ ਮੱਧ ਮਾਧ ਹੋ ਜਾਇ।

ਮਧ ਮਾਧ ਸਾਰੰਗ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਬਾਂਗ ਵਿਚ ਪਰ ਅਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਨੁ ਪ ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤ, ਰਾਗ ਦਾ ਰੂਪ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਦੋਪਹਰ ਦਿਨ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸੁਧ ਨਿਖਾਦ ਨਹੀਂ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਮ ਪ ਨੁ ਸੰ। } ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ ਬਾਕੀ ਸੁਰਾਂ ਸੁਧ ਹਨ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਨੁ ਪ ਮ ਰ ਸ। }

ਪਕੜ–ਰ, ਪ, ਨੁ ਸੰ, ਨੁ ਪ ਮ ਰ, ਸ।

ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ॥ ਸਾਸਤ ਬੇਦ ਪੁਰਾਣ ਪੜ੍ਹੰਤਾ ॥ ਪੂਕਾਰੰਤਾ ਅਜਾਣੰਤਾ ॥ ਜਾਂ ਬੂਝੈ ਤਾਂ ਸੂਝੈ ਸੋਈ ॥ ਨਾਨਕੁ ਆਖੈ ਕੂਕ ਨ ਹੋਈ ॥ ੧ ॥

ਰਾਗ ਮਧ ਮਾਧ ਸਾਰੰਗ—ਝਪਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਸਾ —	ਸ — ਤ	ਬੇ —	— — ਦ
ਨੁ —	ਸੰ — ਰੰ	ਸੰ —	ਨੁ — ਪ਼
×	੨	੦	੩
ਪੁ —	ਰਾ — ਣ	ਪ —	ੜ੍ਹੰ — ਤਾ
ਪ ਮ	ਨੁ ਨੁ ਪ	ਮ ਰ	ਸ — ਸ
ਪੂ ਕਾ	ਰੰ — ਤਾ	ਅ ਜਾ	ਣੰ — ਤਾ
ਨੁ ਸ	ਰ ਮ ਮ	ਪ ਪ	ਨੁ — ਪ

ਅੰਤਰਾ

ਜਾਂ —	— — —	ਬੂ --	ਝੈ -- ਤਾਂ
ਮ ਮ	ਪ ਪ ਨੁ	ਸੰ —	ਸੰ — ਸ
ਸੂ —	ਝੈ — —	ਸੋ —	ਈ — —
ਨੁ ਸੰ	ਰੰ ਮੰ ਰੰ	ਸੰ ਸੰ	ਨੁ ਨੁ ਪ
ਨਾ —	ਨ — ਕੁ	ਆ —	ਖੈ — —
ਪ ਮ	ਰ — ਸ	ਰ ਮ	ਪ ਨੁ ਸੰ
ਕੂ —	ਕ — ਨ	ਹੋ —	ਈ — —
ਮ ਪ	ਸੰ — ਨੁ	ਪ ਮ	ਰ — ਸ

ਰਾਗ ਸਾਵੰਤ ਸਾਰੰਗ

ਕਾਫ਼ੀ ਮੇਲ ਗ ਧ ਵਰਜ ਕਰ ਦੋਊ ਨਿਖਾਧ ਲਗਾਇ।
ਰਿਪ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦ ਹੋਇ ਸਾਵੰਤ ਸਾਰੰਗ ਹੋ ਜਾਇ।

ਸਾਵੰਤ ਸਾਰੰਗ ਕਾਫ਼ੀ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ-ਰਾਗ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਅਵਰੋਹੀ ਦੋਨਾਂ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਦੋਨੋਂ ਵਰਜਤ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਖਬ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਦੋ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਥੋੜਾ ਧੈਵਤ ਦਾ ਕਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਔਡਵ-ਖਾਡਵ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਮ ਪ ਨ ਸੰ। } ਨਿਖਾਧਾਂ ਦੋਨੋਂ ਬਾਕੀ ਸੁਧ
ਅਵਰੋਹੀ—ਸੰ ਨੁ ਪ ਮ ਰ ਸ। } ਸੁਰਾਂ ਹਨ।
ਪਕੜ—ਪ, ਮਪ, ਨੁ ਧ, ਮ ਰ, ਸ, ਰ, ਮ ਪ, ਨ ਧ ਪ।

ਸਾਰੰਗ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਮਾਈ ਰੀ ਚਰਨਹ ਓਟ ਗਹੀ ॥ ਦਰਸਨੁ ਪੇਖਿ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਮੋਹਿਓ ਦੁਰਮਤਿ ਜਾਤ ਬਹੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਅਗਹ ਅਗਾਧਿ ਊਚ ਅਬਿਨਾਸੀ ਕੀ ਮਤਿ ਜਾਤ ਨ ਕਹੀ ॥ ਜਲਿ ਥਲਿ ਪੇਖਿ ਪੇਖਿ ਮਨੁ ਬਿਗਸਿਓ ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ ਸ੍ਰਬ ਮਹੀ ॥ ੧ ॥ ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮਨਮੋਹਨ ਮਿਲਿ ਸਾਧਹ ਕੀਨੋ ਸਹੀ ॥ ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਜੀਵਤ ਹਰਿ ਨਾਨਕ ਜਮ ਕੀ ਭੀਰ ਨ ਫਹੀ ॥੨॥੮੬॥੧੦੯।

ਰਾਗ ਸਾਵੰਤ ਸਾਰੰਗ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

			ਮਾ — ਈ ਰੀ
			ਰ ਮ ਪ ਪ
ਚ ਰ ਨ ਹ	ਓ — ਟ ਗ	ਹੀ — — —	ਮਾ — ਈ ਰੀ
ਨੁ ਨੁ ਪ ਮ	ਰ ਸ ਰ ਨ਼	ਸ — ਸ ਪ	ਰ ਮ ਪ ਪ
੦	੩	×	੨
ਦ ਰ ਸਨੁ	ਪੇ — ਖਿ ਮੇ	ਰਾ — ਮ ਨੁ	ਮੋ ਹਿ ਓ —
ਸ ਰ ਮ ਮ	ਪ — ਪ ਪ	ਮ ਪ ਨੁ ਮ	ਰ — ਸ —
ਦੁ ਰ ਮ ਤਿ	ਜਾ — ਤ ਬ	ਹੀ — — —	ਮਾ — ਈ ਰੀ
ਸ ਰ ਮ ਮ	ਪ — ਪ ਪ	ਨੁ ਧ ਪ ਪ	ਰ ਮ ਪ ਪ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਅ ਗ ਹ ਅ	ਗਾ — ਧਿ ਊ	— ਚ ਅਬਿ	ਨਾ — ਸੀ —
ਮ ਪ ਨ ਨ	ਸੰ — ਸੰ ਸੰ	ਨ ਸੰ ਰੰ ਸੰ	ਨੁ ਧ ਪ —
੦	੩	×	੨
ਕੀ — ਮ ਤਿ	ਜਾ — ਤ ਨ	ਕ — — —	ਹੀ — — —
ਨ ਸੰ ਰੰ ਸੰ	ਸੰ — ਨੁ ਪ	ਨੁ ਧ ਪ ਪ	ਰ ਮ ਪ —
ਜ ਲਿ ਥ ਲਿ	ਪੇ — ਖਿ ਪੇ	— ਖਿ ਮ ਨੁ	ਬਿ ਗ ਸਿ ਓ
ਸ ਰ ਮ ਮ	ਪ — ਪ ਪ	ਮ ਪ ਨੁ ਮ	ਰ — ਸ —
ਪੂ — ਰਿ ਰ	ਹਿ ਓ ਸ੍ਰ ਬ	ਮ — ਹੀ —	ਮਾ — ਈ ਰੀ
ਸ — ਮ ਮ	ਪ — ਪ ਪ	ਨੁ ਧ ਪ ਪ	ਰ ਮ ਪ —
ਦੀ —ਨ ਦਇ	ਆ — ਲ ਪ੍ਰੀ	ਤ ਮ ਮ ਨ	ਮੋ ਹਨ ਮਿ ਲ
ਮ ਪ ਨ ਨ	ਸੰ — ਸੰ ਸੰ	ਨ ਸੰ ਰੰ ਸੰ	ਨ ਧ ਪ ਪ
ਸਾ — ਧ ਹ	ਕੀ — ਨੋ ਸ	ਹੀ — — —	— — — —
ਨ ਸੰ ਰੰ ਸੰ	ਸੰ — ਨੁ ਪ	ਨੁ ਧ ਪ —	ਰ ਮ ਪ —

ਸਿ ਮ ਰਿ ਸਿ	ਮ ਰਿ ਜੀ –	ਵ ਤ ਹਰਿ	ਨਾ – ਨ ਕ
ਸ ਰ ਮ ਮ	ਪ ਪ ਪ –	ਮ ਪ ਨੁ ਮ	ਰ – ਸ ਸ
ਜ ਮ ਕੀ –	ਭੀ – ਰ ਨ	ਫ – – ਹੀ	ਮਾ – ਈ ਰੀ
ਸ ਰ ਮ –	ਪ – ਪ ਪ	ਨੁ ਧ ਪ –	ਰ – ਸ –
ਜ ਮ ਕੀ –	ਭੀ – ਰ ਨ	ਫ – ਹੀ –	ਮਾਈ ਰੀ ਚਰਨਹ
ਸ ਰ ਮ –	ਪ – ਪ ਪ	ਨ ਧ ਪ –	ਰ ਮ ਪ ਪ

ਮੀਆਂ ਕਾ ਸਾਰੰਗ

ਜਬ ਕਾਫੀ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇਂ ਸੁਰ ਗੰਧਾਰ ਤਜਾਇ।
ਦੋਊ ਨਿਖਾਧ ਸੰਵਾਦ ਰਿਪ ਸਾਰੰਗ ਮੀਆਂ ਕਹਾਇ।

ਮੀਆਂ ਕੀ ਸਾਰੰਗ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦਾ ਖਾੜਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਦਾ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਖਬ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਦੋ ਪਹਰ ਦਿਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੰਦਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤ ਇਸ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਸਾਰੰਗਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਸ, ਨੁ ਧ਼, ਨੁ ਧ, ਸ ਸੁਰ ਸਮੂਹ ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਤਾਨਸੈਨ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੀਆਂ ਸ਼ਬਦ ਤਾਨ ਸੈਨ ਦਾ ਖਤਾਬ ਸੀ।

ਆਰੋਹੀ–ਧ਼ ਨ਼ ਸ ਰ ਪ ਧ਼ ਨ ਸੰ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਨੁ ਧ ਸੰ ਨੁ ਪ ਮ ਰ ਸ। } ਨਿਖਾਧਾਂ ਦੋਨੋਂ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਹਨ।
ਪਕੜ–ਸ, ਨ਼ ਸ, ਧ਼ ਨ, ਪ਼ ਧ਼ ਨ਼ ਸ, ਰ, ਪ ਮ ਰ, ਸ।

ਸਾਰੰਗ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਰਸਨਾ ਜਪਤੀ ਤੂਹੀ ਤੂਹੀ ॥ ਮਾਤ ਗਰਭ ਤੁਮਹੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਮ੍ਰਿਤ ਮੰਡਲ ਇਕਤੁਹੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਤੁਮਹਿ ਪਿਤਾ ਤੁਮ ਹੀ ਫੁਨਿ ਮਾਤਾ ਤੂ ਮਹਿ ਮੀਤ ਹਿਤ ਭ੍ਰਾਤਾ ॥ ਤੁਮ ਪਰਵਾਰ ਤੁਮਹਿ ਆਧਾਰਾ ਤੁਮਹਿ ਜੀਅ ਪ੍ਰਾਨਦਾਤਾ ॥ ੧ ॥ ਤੁਮਹਿ ਖਜੀਨਾ ਤੁਮਹਿ ਜਰੀਨਾ ਤੁਮਹੀ ਮਾਣਿਕ ਲਾਲਾ ॥ ਤੁਮਹਿ ਪਾਰਜਾਤ ਗੁਰ ਤੇ ਪਾਇ ਤਉ ਨਾਨਕ ਭਏ ਨਿਹਾਲਾ। ੨॥੩੩॥੫੬॥

ਰਾਗ ਮੀਆਂ ਕਾ ਸਾਰੰਗ

ਅਸਥਾਈ

ਰ ਸ਼ ਨਾ –	ਜ ਪ ਤੀ –	ਤੂ – ਹੀ –	ਤੂ – ਹੀ –
ਨੁ ਨੁ ਮ ਰ	ਸ ਸ ਸ –	ਨੁ ਧ਼ ਨੁ਼ ਧੰ	ਨ਼ – ਸ –
੦	੩	×	੨

ਮਾ – ਤ ਗ	ਰ ਭ ਤੁ ਮ	ਹੀ – ਪ੍ਰ ਤਿ	ਪਾ – ਲ ਕ
ਰ – ਰ ਰ	ਸ ਸ ਸ ਸ	ਮ ਰ ਪ ਰ	ਸ ਮ ਸੰ –
ਮ੍ਰਿ ਤ ਮੰ –	ਡਲ ਇਕ	ਤੁ – – –	ਹੀ – – –
ਨੁ ਨੁ ਮ ਰ	ਸ ਸ ਸ ਸ	ਨੁ ਧ ਨੁ ਧ	ਨੁ – ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਤੁ – ਮਹਿ ਪਿ	ਤਾ – ਤੁ ਮ	ਹੀ – ਭੁ ਨਿ	ਮਾ – ਤਾ –
ਮ – ਪ ਪ	ਨ – ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਰੰ	ਮੇ ਰੰ ਸੰ –
ਤੁ – ਮ ਹੀ	ਮੀ ਤ ਹਿ ਤ	ਭ੍ਰਾ – – –	ਤਾ – – –
ਨੁ ਧ ਨੁ ਧ	ਨ ਨ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਨੁ ਮ	ਰ ਸ ਪ ਸੰ
ਤੁ ਮ ਪ ਰ	ਵਾ – ਰ ਤੁ	ਮ ਹਿ ਆ –	ਧਾ – ਰਾ –
ਰ ਰ ਰ ਰ	ਸ – ਸ ਸ	ਮ ਰ ਪ ਰ	ਸ ਮ ਰੰ –
ਤੁ – ਮਹਿ ਜੀ	ਅ – ਪ੍ਰਾ ਨ	ਦਾ – – –	ਤਾ – – –
ਨੁ ਨੁ ਮ ਰ	ਸ – ਸ ਸ	ਨੁ ਧੁ ਨੁ ਧ	ਨ – ਸ –
ਤੁ – ਮਹਿ ਖ	ਜੀ – ਨਾ –	ਤ – ਮਹਿ ਜ	ਗੀ – ਨਾ –
ਮ – ਪ ਪ	ਨ – ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਰੰ	ਮੇ ਰੰ ਸੰ –
ਤੁ ਮ ਹੀ –	ਮਾ – ਣਿ ਕ	ਲਾ – – –	ਲਾ – – –
ਨੁ ਧ ਨੁ ਧ	ਨ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਨੁ ਮ	ਰ ਸ ਪ ਸੰ
ਤੁ – ਮ ਹਿ	ਪਾ ਰ ਜਾ ਤ	ਗੁ ਰ ਤੇ –	ਪਾ ਇ ਤ ਉ
ਰ – ਰ ਰ	ਸ ਸ ਸ ਸ	ਮ ਰ ਪ ਰ	ਸ ਮ ਰ ਰ
ਨਾ – ਨ ਕ	ਭ – ਏ ਨਿ	ਹਾ – – –	ਲਾ – – –
ਨੁ – ਮ ਰ	ਸ – ਸ ਸ	ਨੁ ਧ ਨੁ ਧ	ਨ – ਸ –

ਰਾਗ ਗੌਂਡ ਸਾਰੰਗ

ਜਬ ਕਲਿਆਨੀ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇਂ ਮੱਧਮ ਦੋਊ ਲਗਾਇ।
ਗ ਧ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਤੇ ਸਾਰੰਗ ਗੌਂਡ ਕਹਾਇ।

ਗੌਂਡ ਸਾਰੰਗ ਕਲਿਆਨ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਵਿਕ੍ਰ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਗੰਧਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਧੈਵਤ ਹੈ। ਦੋਨੋਂ ਮਧਮਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਰੋਹੀ ਵਿਚ ਤੀਵਰ ਮਧਮ, ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਸੁਧ ਮਧਮ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੋਪਹਰ ਦਿਨ ਦਾ ਹੈ ੧੨ ਵਜੇ ਤੋਂ ੩ ਵਜੇ ਤਕ। ਗ ਰ ਮ ਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਇਕਠ ਰਾਗ ਦਾ ਮੁਖ ਸਰੂਪ ਜਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਟ ਕੇਦਾਰ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਰਾਗ ਦੇ ਮੇਲ ਤੇ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਹੋਈ ਹੈ।

ਇਹ ਬੀਰ ਰਸ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਗ ਰ ਮ ਗ, ਪ ਮੇ ਧ ਪ, ਨ ਧ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਧ ਨ ਪ, ਧ ਮੇ ਪ ਗ, ਮ ਰ, ਪ, ਰ ਸ।

ਪਕੜ–ਸ, ਗ ਰ ਮ ਗ, ਪ ਰ ਸ।

ਸਾਰੰਗ ਮਹਲਾ ੫ ਦੁਪਦੇ ਘਰੁ ੪ ॥

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਮੋਹਨ ਘਰਿ ਆਵਹੁ ਕਰਉ ਜੁਦਰੀਆ ॥ ਮਾਨੁ ਕਰਉ ਅਭਿਮਾਨੈ ਬੋਲਉ ਭੂਲ ਚੂਕ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰਿਅ ਚਿਰੀਆ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ ਨਿਕਟਿ ਸੁਨਉ ਅਰੁ ਪੇਖਉ ਨਾਹੀ ਭਰਮਿ ਭਰਮਿ ਦੁਖ ਭਰੀਆ ॥ ਹੋਇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਗੁਰ ਲਾਹਿ ਪਾਰਦੋ ਮਿਲਉ ਲਾਲ ਮਨੁ ਹਰੀਆ ॥੧॥ ਇਕ ਨਿਮਖ ਜੇ ਬਿਸਰੈ ਸੁਆਮੀ ਜਾਨਉ ਕੋਟਿ ਦਿਨਸ ਲਖ ਬਰੀਆ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਕੀ ਭੀਰ ਜਉ ਪਾਈ ਤਉ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਸੰਗਿ ਮਿਰੀਆ ॥੨॥੧॥੨੪॥

ਰਾਗ ਗੌਂਡ ਸਾਰੰਗ–ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

			ਮੋ
			ਪ
ਹ ਨ ਘ ਰਿ	ਆ – ਵ ਹੁ	ਕ – ਰਉ ਜੁ	ਦ ਰੀ ਆ –
ਸ ਗ ਰ ਸ	ਸ ਰ ਸ –	ਗ ਰ ਮ ਗ	ਪ ਮੇ ਪ –
੦	੨	×	੨
ਮਾ – ਨ ਕ	ਰ ਉ ਅ ਭਿ	ਮਾ – ਨੈ –	ਬੋ – ਲ ਉ
ਨ ਧ ਸਂ ਰਂ	ਸਂ ਨ ਧ ਪ	ਮ ਗ ਰ ਮ	ਪ ਰ ਸ –
ਭੂ – ਲ ਚੂ	– ਕ ਤੇ –	ਰੀ – ਪ੍ਰਿਅ	ਚਿ ਰੀ ਆ –
ਸ ਧ਼ ਪ਼ ਪ਼	ਪ਼ ਪ਼ ਮ਼ ਪ	ਗ ਮ ਰ ਮ	ਮ ਰ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਨਿ ਕ ਟਿ ਸੁ	ਨਉ – ਅ ਰੁ	ਪੇ – ਖਉ –	ਨਾ – ਹੀ –
ਗ ਮ ਗ ਗ	ਪ – ਸਂ ਧਂ	ਸਂ – ਸਂ –	ਸਂ ਰਂ ਸਂ –
ਭ ਰ ਮਿ ਭ	ਰ ਮਿ ਦੁ ਖ	ਭ ਰੀ ਆ –	– – – –
ਧ ਧ ਧ ਧ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਰਂ ਸਂ –	ਧ – ਪ –
ਹੋ – ਇ ਕ੍ਰਿ	ਪਾ ਲ ਗੁ ਰ	ਲਾ – ਹਿ ਪਾ	– ਰ ਦੋ –
ਮ – ਰ ਮ	ਮ ਰ ਸ ਸ	ਮ ਮ ਰ ਸ	ਮ ਗ ਮ ਪ
੦	੩	×	੨

ਮਿ ਲਉ - ਲਾ	- ਲ ਮ ਨੁ	ਹ ਰੀ ਆ -	- - - -
ਸ ਗੁ਼ ਰ਼ ਸ਼	ਸ ਰ ਸ ਪ	ਗ ਗ ਮ ਗ	ਮ ਰ ਸ -

ਅੰਤਰਾ ੨

ਏ - ਕ ਨਿ	ਮ ਖ ਜੇ -	ਬਿ ਸ ਰੈ -	ਸੁਆ - ਮੀ -
ਗ ਮ ਗ ਗ	ਪ ਪ ਸੰ ਧ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ -	ਸੰ ਰੰ ਸੰ -
ਜਾ - ਨਉ -	ਕੋ - ਟ ਦਿ	ਨ ਸ ਲਖ	ਬ ਰੀ ਆ -
ਧ - ਧ -	ਸੰ - ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਰੰ ਸੰ ਸੰ	ਧ ਧ ਪ -
ਸਾ - ਧ ਸੰ	ਗ ਤਿ ਕੀ -	ਭੀ - ਰ ਜਉ	ਪਾ ਈ ਤ ਉ
ਮੰ - ਰ ਮ	ਮ ਰ ਸ -	ਮ - ਰ ਸ	ਮ ਗ ਮੇ ਸ
ਨਾ - ਨ ਕ	ਹ ਰਿ ਸੰਗਿ	ਮਿ ਰੀ ਆ -	- - - -
ਸ ਗ ਰ ਸ	ਸ ਰ ਸ -	ਗ ਰ ਮ ਗ	ਮ ਰ ਸ -

ਲੰਕ ਦਹਨ ਸਾਰੰਗ

ਲੰਕ ਦਹਨ ਸਾਰੰਗ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਿਖਬ ਵਾਦੀ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਸਮਵਾਦੀ ਸੁਰਾਂ ਹਨ। ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਥੋੜੀ ਸੁਧ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਸਾਰੰਗਾਂ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਪ਼ ਨ਼ ਸ ਰ ਗੁ ਰ ਮ ਪ ਨ ਸੰ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸੰ ਨ਼ ਧ ਪ ਗੁ ਮ ਰ ਸ।

ਰਾਗ ਮੇਘ ਮਲਾਰ

ਜਬ ਕਾਫੀ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇਂ ਧਾ ਗਾ ਸੁਰ ਨ ਲਗਾਇ।
ਸ ਪ ਸੰਵਾਦ ਨਿਖਾਧ ਦੋ ਮੇਘ ਮਲਾਰ ਕਹਾਇ।

ਮੇਘ ਮਲਾਰ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਦੇ ਸੁਰ ਇਸ ਵਿਚ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਖਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਮਧਮ ਦੀ ਸੰਗਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸਦਾ ਸਰੂਪ ਜ਼ਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਰਖਾ ਰੁਤ ਵਿਚ ਹਰ ਵਕਤ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਮੌਸਮੀ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਗੰਭੀਰ ਹੈ ਸੋ ਬਲੰਪਤ ਲੈ ਵਿਚ ਗਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਐਸੀ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁਧ ਧੈਵਤ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਮ ਰ ਮ ਪ ਨ ਸੰ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸੰ ਨੁ ਪ ਮ ਰ ਮ ਨ਼ ਰ ਸ।

ਪਕੜ—ਰ ਮ, ਰ ਸ, ਨੁ ਪ਼ ਨ਼ ਸ, ਰ ਮ ਰ ਪ, ਰ ਮ ਰ, ਸ।

ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੨ ॥ ਸਾਵਣੁ ਆਇਆ ਹੇ ਸਖੀ ਕੰਤੈ ਚਿਤਿ ਕਰੇਹੁ ॥ ਨਾਨਕ ਝੂਰਿ ਮਰਹਿ ਦੋਹਾਗਣੀ ਜਿਨ ਅਵਰੀ ਲਾਗਾ ਨੇਹੁ ॥ ੧ ॥ ਮ: ੨ ॥ ਸਾਵਣੁ ਆਇਆ ਹੇ ਸਖੀ ਜਲਹਰੁ ਬਰਸਨਹਾਰੁ ॥ ਨਾਨਕ ਸੁਖਿ ਸਵਨੁ ਸੋਹਾਗਣੀ ਜਿਨ ਸਹ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੁ ॥ ੨ ॥

ਰਾਗ ਮੇਘ ਮਲਾਰ—ਝਪ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਸਾ –	ਵ – ਣੁ	ਆ ਇ	– – ਆ
ਰ –	ਰ ਮ ਰ	ਸ –	ਨੁ – ਪ
×	੨	੦	੩
ਹੇ –	– – ਸ	ਖੀ –	– – –
ਪ ਨੁ	ਸ ਰ ਸ	ਰ ਪ	ਪ – ਰ
ਕੰ –	ਤੈ – –	ਚਿ –	ਤਿ – ਕ
ਰ –	ਰ ਮ ਰ	ਸ –	ਨੁ – ਪ
ਰੇ –	– – –	ਹੁ –	ਨਾ ਨ ਕ
ਮ ਪ	ਸੰ ਨੁ ਪ	ਨੁ ਪ	ਰ – –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਝੂ –	ਰਿ – ਮ	ਰ ਹਿ	ਦੋ – –
ਮ ਪ	ਨ – ਸੰ	ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਸੰ
ਹਾ –	– – ਗ	ਣੀ –	ਜਿ – ਨ
ਨ ਸੰ	ਰੰ – ਸੰ	ਨੁ ਪ	ਨੁ – ਪ
ਅ ਵ	ਰੀ – –	ਲਾ –	ਗਾ – –
ਮ ਪ	ਨ – ਸੰ	ਸੰ –	ਸੰ – ਸੰ
×	੨	੦	੩
ਨੇ –	– – –	ਹੁ –	– – –
ਰੰ –	ਰੰ ਮੰ ਰੰ	ਸੰ –	ਨੁ – ਪ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਸਾ –	ਵ – ਣੁ	ਆ ਇ	ਆ – –
ਮ ਪ	ਨ – ਸੰ	ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਸੰ
ਹੇ –	– – ਸ	ਖੀ –	– – –
ਨ ਸੰ	ਰੰ – ਸੰ	ਨੁ ਪ	ਨੁ – ਪ

ਜ ਲ	ਹ – ਰੁ	ਬ ਰ	ਸ – ਨ
ਮ ਪ	ਨ – ਸੰ	ਸੋ –	ਸੰ – ਸੰ
ਹਾ –	– – –	– ਰ	– – –
ਰੰ –	ਰੰ ਮੰ ਰੰ	ਸੰ –	ਨ – ਪ

ਅੰਤਰਾ ੩

			ਨਾ ਨ ਕ
			ਰ – –
ਸੁ –	ਖਿ – ਸ	ਵ ਨ	ਸੁ – –
ਮ ਪ	ਨ – ਸੰ	ਸੰ ਸੰ	ਸੋ – ਸੰ
ਹਾ –	– – ਗ	ਣੀ –	– – –
ਨ ਸੰ	ਰੰ – ਸੰ	ਨੁ ਪ	ਨੁ – ਪ
ਜਿ –	– – ਨ	ਸ ਹ	ਨਾ – ਲਿ
ਮ ਪ	ਨ – ਸੰ	ਸੰ ਸੰ	ਸੰ – ਸੰ
ਪਿ –	ਆ – –	ਰੁ –	– – –
ਰੰ –	ਰੰ ਮੰ ਰੰ	ਸੰ –	ਨੁ – ਪ

ਰਾਗ ਸੂਰਦਾਸੀ ਮਲਾਰ

ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਅਵਰੋਹ ਮੇ ਧਾ ਗਾ ਜਬਹ ਤਜਾਇ।
ਅਵਰੋਹੀ ਗੰਧਾਰ ਤਜ ਦੋਊ ਨਿਖਾਧ ਲਗਾਇ।
ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਅਹੈ ਖਰਜ ਸੰਵਾਦੀ ਜਾਨ।
ਐਸੇ ਲਛਨ ਹੋਇ ਜਬ ਸੂਰ ਮਲਾਰ ਪਛਾਨ।

ਸੂਰਦਾਸੀ ਮਲਾਰ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਖਾਡਵ ਰਾਗ ਹੈ–ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਬਰਖਾ ਰੁਤ ਵਿਚ ਹਰ ਵਕਤ ਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਰਜਿਤ ਹਨ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਗੰਧਾਰ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕੁਛ ਸੋਰਠ ਦਾ ਪਖ ਨਜ਼ਰ ਆਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨੁ ਪ, ਰ ਪ, ਨੁ ਮ ਪ, ਨੁ ਧ ਪ, ਸੁਰ ਸੰਗਤ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਦ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਮਧਮਾਦ ਸਾਰੰਗ ਅਤੇ ਸੁਧ ਮਲਾਰ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਭਗਤ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਮ ਪ ਨ ਸੰ। } ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਸੁਧ ਹਨ ਨਿਖਾਧਾਂ
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਨੁ ਧ ਮ ਪ ਮ ਰ ਸ। } ਦੋਨੋਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਕੜ–ਨ੍ਹ ਸ, ਰ ਮ, ਪ ਮ, ਨੁ ਧ ਪ, ਨ ਸੰ ਨੁ ਪ, ਮ ਰ, ਸ।

ਮਲਾਰ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਪ੍ਰਿਅ ਕੀ ਸੋਭ ਸੁਹਾਵਨੀ ਨੀਕੀ ॥ ਹਾ ਹਾ ਹੂ ਹੂ ਗੰਧ੍ਰਬ ਅਪਸਰਾ ਅਨੰਦ ਮੰਗਲ ਰਸ ਗਾਵਨੀ ਨੀਕੀ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ ਧੁਨਿਤ ਲਲਿਤ ਗੁਨਗ੍ਯ ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਰੂਪ ਦਿਖਾਵਨੀ ਨੀਕੀ ॥ ਗਿਰਿ ਤਰ ਥਲ ਜਲ ਭਵਨ ਭਰਪੂਰਿ ਘਟਿ ਘਟਿ ਲਾਲਨ ਛਾਵਨੀ ਨੀਕੀ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਰਮਈਆ ਰਸੁ ਪਾਇਓ ਨਾਨਕ ਜਾਕੈ ਭਾਵਨੀ ਨੀਕੀ ॥੨॥੩॥੨੫॥

ਮਲਾਰ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਘਨਿਹਰ ਬਰਸਿ ਸਗਲ ਜਗੁ ਛਾਇਆ ॥ ਭਏ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਭ ਮੇਰੇ ਅਨਦ ਮੰਗਲ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ ਮਿਟੇ ਕਲੇਸ ਤ੍ਰਿਸਨ ਸਭ ਬੂਝੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਮਨਿ ਧਿਆਇਆ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਜਨਮ ਮਰਨ ਨਿਵਾਰੇ ਬਹੁਰਿ ਨ ਕਤਹੂ ਧਾਇਆ ॥੧॥ ਮਨੁ ਤਨੁ ਨਾਮਿ ਨਿਰੰਜਨਿ ਰਾਤਉ ਚਰਨ ਕਮਲ ਲਿਵ ਲਾਇਆ ॥ ਅੰਗੀਕਾਰੁ ਕੀਓ ਪ੍ਰਭਿ ਅਪਨੈ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਸਰਣਾਇਆ ॥੨॥੭॥੧੧॥

ਰਾਗ ਸੂਰਦਾਸੀ ਮਲਾਰ–ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

			ਘਨਿ ਹਰ
			ਮ ਪ
ਬ ਰ ਸਿ ਸ	ਗ ਲ ਜ ਗੁ	ਛਾ – – ਇ	ਆ – – –
ਨੁ ਨੁ ਪ ਮ	ਪ ਮ ਰ ਸ	ਰ – – –	ਮ – ਮ ਪ
੦	੩	×	੨
ਭ ਇ ਕ੍ਰਿ –	ਪਾ – ਲ ਪ੍ਰੀ	ਤ ਮ ਪ੍ਰ ਭ	ਮੇ – ਰੇ –
ਮ – ਮ ਪ	ਨੁ ਪ ਨ ਨ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਨ – ਸਂ –
ਅ ਨ ਦ ਮੰ	ਗ ਲ ਸੁ ਖ	ਪਾ ਇ ਆ –	– –ਘਨਿਹਰਿ
ਨ – ਸਂ ਸਂ	ਰਂ ਰ ਸਂ ਸਂ	ਸ – ਨੁ –	ਮ – ਮ ਪ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਮਿ – ਟੇ ਕ	ਲੇ – ਸ ਤ੍ਰਿ	ਸ ਨ ਸ ਭ	ਬੂ – ਝੀ –
ਮ – ਮ ਪ	ਨੁ ਪ ਨ ਨ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਨ – ਸਂ –
੦		×	
ਪਾ – ਰ ਬ੍ਰ	ਹ ਮੁ ਮ ਨਿ	ਧਿਆ – – ਇ	ਆ – – –
ਨੁ – ਪ ਮ	ਪ ਮ ਰ ਸ	ਰ – – –	ਪ – ਮ –
ਸਾ – ਧ ਸੰ	– ਗਿ ਜਨ ਮ	ਮ ਰ ਨ ਨਿ	ਵਾ – ਰੇ –
ਮ – ਮ ਪ	ਨੁ ਪ ਨ ਨ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ	ਨ – ਸਂ –
ਬ ਹੁ ਰਿ ਨ	ਕ ਤ ਹੂ –	ਧਾ – – ਇ	ਆ –ਘਨਿਹਰ
ਨ – ਸਂ ਸਂ	ਰਂ ਮਂ ਰਂ ਸਂ	ਸਂ – ਨੁ –	ਮ – ਮ ਪ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਮ ਨ ਤ ਨੁ	ਨਾ – ਮਿ ਨਿ	ਰੰ – ਜ ਨਿ	ਰਾ – ਤਉ –
ਮ ਮ ਮ ਪ	ਨੁ ਪ ਨੁ ਨੁ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨ – ਸੰ –
ਚ ਰ ਨ ਕ	ਮ ਲ ਲਿ ਵ	ਲਾ – – ਇ	ਆ – – –
ਨੁ – ਪ ਮ	ਪ ਮ ਰ ਸ	ਰ – – –	ਪ – ਮ੍ਹੈ –
ਅੰ – ਗੀ –	ਕਾ – ਰ ਕੀ	ਉ – ਪ੍ਰ ਭਿ	ਅ ਪ ਨੈ –
ਮ – ਮ ਪ	ਨੁ ਪ ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨ – ਸੰ –
ਨਾ – ਨ ਕ	ਦਾ ਸ ਸ ਰ	ਣਾ – – ਇ	ਆ –ਘਨਿਹਰ
ਨ – ਸੰ ਸੰ	ਰੰ ਮੰ ਰੰ ਸੰ	ਸੰ – ਨੁ –	ਮ – ਮ ਪ

ਰਾਗ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ

ਠਾਠ ਖਮਾਚ ਆਰੋਹੀ ਮੇਂ ਗਾ ਨੀ ਅਲਪ ਲਗਾਇ।
ਮਾ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਿ ਸਾ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ ਕਹਾਇ।

ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ ਖਮਾਚ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਗਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬਰਖਾ ਰੁਤ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਨਖਾਦ ਦੇ ਸੁਰ ਦੁਰਬਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਰ ਪ, ਮ ਪ, ਧ ਸੰ ਧ ਪ, ਮ, ਰ ਗ ਰ ਮ ਗ ਰ ਸ। ਇਹ ਸੁਰ ਸੰਗਤ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸ ਨੁ ਪ ਧ ਨੁ ਪ ਮ ਗ ਮ ਰ ਸ।

ਪਕੜ–ਰ ਗ ਰ ਮ ਗ ਰ ਸ, ਪ ਮ ਪ ਧ ਸੰ, ਧ ਪ ਮ।

ਮਲਾਰ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਮਾਈ ਮੋਹਿ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਦੇਹੁ ਮਿਲਾਈ ॥ ਸਗਲ ਸਹੇਲੀ ਸੁਖ ਭਰਿ ਸੂਤੀ ਜਿਹ ਘਰਿ ਲਾਲੁ ਬਸਾਈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ ਮੋਹਿ ਅਵਗਨ ਪ੍ਰਭੁ ਸਦਾ ਦਇਆਲਾ ਮੋਹਿ ਨਿਰਗੁਨ ਕਿਆ ਚਤੁਰਾਈ ॥ ਕਰਉ ਬਰਾਬਰਿ ਜੋ ਪ੍ਰਿਅ ਸੰਗਿ ਰਾਤੀ ਇਹ ਹਉਮੈ ਕੀ ਢੀਠਾਈ ॥ ੧ ॥ ਭਈ ਨਿਮਾਣੀ ਸਰਣਿ ਇਕ ਤਾਕੀ ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਸੁਖਦਾਈ ॥ ਏਕ ਨਿਮਖ ਮਹਿ ਮੇਰਾ ਸਭੁ ਦੁਖੁ ਕਾਟਿਆ ਨਾਨਕ ਸੁਖਿ ਰੈਨਿ ਬਿਹਾਈ ॥੨॥੨॥੬॥

ਰਾਗ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਮਾ ਈ ਮੋ ਹਿ	ਪ੍ਰੀ – ਤ ਮੁ	ਦੇ – ਹੁ ਮਿ	ਲਾ – ਈ –
ਰ ਗ ਰ ਮ	ਗ – ਸ ਸ	ਰ ਗ ਰ ਗ	ਮ ਪ ਮ –
੧	੩	×	੨
ਸ ਗ ਲ ਸ	ਹੇ – ਲੀ –	ਸੁ ਖ ਭਰਿ	ਸੂ – ਤੀ –
ਰ ਰ ਰ ਰ	ਪ – ਪ –	ਧ ਨੁ ਪ ਪ	ਮ ਪ ਗ ਮ
ਜਿ ਹ ਘ ਰਿ	ਲਾ – ਲ ਬ	ਸਾ – – –	ਈ – – –
ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਧ ਪ ਮ ਪ	ਧ ਸੰ ਧ ਪ	ਮ ਪ ਗ ਮ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਮੋ ਹਿ ਅ ਵ	ਗ ਨ ਪ੍ਰ ਭੁ	ਸ – ਦਾ ਦਇ	ਆ ਲਾ ਮੋਹਿ
ਪ – ਪ ਧ	ਨ ਨ ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਰੰ ਸੰ –
ਨਿ ਰ ਗੁ ਨ	ਕਿ ਆ ਚਤੁ	ਰਾ – –. –	ਈ – – –
ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਧ ਪ ਮ ਪ.	ਧਨ ਸੰ ਧ ਪ	ਮ ਪ ਮ –
ਕ – ਰਉ ਬ	ਰਾ – ਬਰ ਜੋ	ਪ੍ਰ ਅ ਸੰ ਗਿ	ਰਾ ਤੀ ਏ ਹ
ਰ – ਪ ਪ	ਪ – ਮ ਪ	ਧ ਸੰ ਧ ਪ	ਮ ਪ ਮਗ ਮ
੦	੩	×	੨
ਹ ਉ ਮੈ –	ਕੀ – ਛੀ –	ਠਾ – – –	ਈ – – –
ਸੰ ਸੰ ਸੰ –	ਧ ਪ ਮ ਪ	ਧਨ ਸੰ ਧ ਪ	ਮ ਪ ਮ ਮ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਭ – ਈ ਨਿ	ਮਾ – ਣੀ ਸ	ਰ ਣਿ ਇਕ	ਤਾ ਕੀ ਗੁਰ
ਪ – ਪ ਧ	ਪ – ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਰੰ ਸੰ –
ਸ ਤਿ ਗੁ ਰ	ਪੁਰ ਖ ਸੁਖ	ਦਾ – – –	ਈ – – –
ਸੰ ਸੰ ਧੰ ਸੰ	ਧ ਪ ਮ ਪ	ਨ ਸੰ ਧ ਪ	ਮ ਪ ਮ –
ਏ – ਕ ਨਿ	ਮੁਖ ਮੁਹਿ ਮੇਰਾ	ਸ ਭੁ ਦੁ ਖੁ	ਕਾ ਟਿ ਆ –
ਰ – ਪ ਪ	ਪ ਪ ਮ ਪ	ਧ ਸੰ ਧ ਪ	ਮ ਪ ਮ –
ਨਾ ਨ ਕ ਸੁਖਿ	ਰੈ – ਨਿ ਬਿ	ਹਾ – – –	ਈ – – –
ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਧ ਪ ਮ ਪ	ਧਨ ਸੰ ਧ ਪ	ਮ ਪ ਨ –

ਰਾਗ ਮੀਆਂ ਕੀ ਮਲਾਰ

ਕਾਫੀ ਮੇਲ ਸੰਵਾਦ ਮ ਸ ਗਾ ਕੋਮਲ ਕਰ ਦੀਨ।
ਦੋਊ ਨਿਖਾਧ ਲਗਾਈਇ ਮੀਆਂ ਮਲਾਰ ਸੋ ਚੀਨ।

ਮੀਆਂ ਕੀ ਮਲਾਰ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਖਾਡਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਆਰੋਹਾ ਸੰਪੂਰਨ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ ਮਗਰ ਗੰਧਾਰ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਗੰਧਾਰ ਅਗਰ ਲਗਾਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵਿਕਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਗਦੀ ਹੈ ਜੈਸੇ, ਮ ਰ ਪ ਗੁਗੁ ਮ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਕਦੇ ਵੀ ਸ ਰ ਗੁ ਮ ਪ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ। ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਨਹੀਂ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਇਹ ਬਰਖਾ ਰੁਤਿ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਇਸ ਦਾ ਸਮਾਂ ਅਧੀ ਰਾਤ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਇਹ ਰਾਗ ਕਾਨੜਾ ਅਤੇ ਸੁਧ ਮਲਾਰ ਤੋਂ ਮਿਲਕੇ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਸੁਰ ਸਮੂਹ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਬਾਰ ਬਾਰ ਆਉਂਦਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਇਹਦਾ ਸਰੂਪ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:-ਰ ਮ ਰ ਸ, ਨੁ ਪ, ਮ ਪ, ਨੁ ਧ਼ ਨ਼ ਸ, ਮ ਰ, ਪ, ਨੁ ਧ, ਨ, ਸੰ, ਪਗੁ ਮ, ਰ ਸ। ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਿਆਣੇ ਰਾਗੀ ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਵੀ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਾਗ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਦੀ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਗੰਭੀਰ ਹੈ ਸੋ ਇਸਨੂੰ ਬਲੰਪਤ ਲੈ ਵਿਚ ਗਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਸਥਾਰ ਮੰਦਰ ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਬੜਾ ਅਨੰਦਦਾਇਕ ਹੈ।

ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤਾਨਸੈਨ ਨੇ ਅਕਬਰ ਦੇ ਵਕਤ ਇਸ ਨੂੰ ਬਨਾਇਆ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ-ਰ ਮ ਰ ਸ ਮ ਰ ਪ ਨੁ ਧ ਨ ਸੰ।
ਅਵਰੋਹੀ-ਸੰ ਨੁ ਪ ਮ ਪ ਗੁ ਮ ਰ ਸੰ।
} ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ, ਨਿਖਾਧਾਂ ਦੋਨੋਂ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸਭ ਸੁਧ ਹਨ।

ਮਲਾਰ ਮਹਲਾ ੧ ॥ ਬਾਗੇ ਕਾਪੜ ਬੋਲੈ ਬੈਣ ॥ ਲੰਮਾ ਨਕੁ ਕਾਲੇ ਤੇਰੇ ਨੈਣ ॥ ਕਬਹੂੰ ਸਾਹਿਬੁ ਦੇਖਿਆ ਭੈਣ ॥ ੧ ॥ ਊਡਾਂ ਊਡਿ ਚੜਾਂ ਅਸਮਾਨਿ ॥ ਸਾਹਿਬ ਸੰਮ੍ਰਿਥ ਤੇਰੈ ਤਾਣਿ ॥ ਜਲਿ ਥਲਿ ਡੂੰਗਰਿ ਦੇਖਾਂ ਤੀਰ ॥ ਥਾਨ ਥਨੰਤਰਿ ਸਾਹਿਬੁ ਬੀਰ ॥ ੨ ॥ ਜਿਨਿ ਤਨੁ ਸਾਜਿ ਦੀਏ ਨਾਲਿ ਖੰਭ ॥ ਅਤਿ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਉਡਣੈ ਕੀ ਡੰਝ ॥ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ਤਾਂ ਬੰਧਾਂ ਧੀਰ ॥ ਜਿਉ ਵੇਖਾਲੇ ਤਿਉ ਵੇਖਾਂ ਬੀਰ ॥ ਨ ਇਹੁ ਤਨੁ ਜਾਇਗਾ ਨ ਜਾਹਿਗੇ ਖੰਭ ॥ ਪਉਣੈ ਪਾਣੀ ਅਗਨੀ ਕਾ ਸਨਬੰਧ ॥ ਨਾਨਕ ਕਰਮੁ ਹੋਵੈ ਜਪੀਐ ਕਰਿ ਗੁਰੁ ਪੀਰੁ ॥ ਸਚਿ ਸਮਾਵੈ ਏਹੁ ਸਰੀਰੁ ॥ ੪ ॥ ੪ ॥ ੯ ॥

ਰਾਗ ਮੀਆਂ ਕੀ ਮਲਾਰ—ਤਿਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਬਾ – ਗੇ –	ਕਾ – ਪ ੜ	ਬੋ – ਲੈ –	ਬੈ – ਣ –
ਸ ਮ ਰ ਸ	ਨ਼ ਪ ਮ਼ ਪ਼	ਨ਼ – ਧ਼ ਨ਼	ਸ ਰ – ਸ
੦	੩	×	੨
ਲੰ – ਮਾ –	ਨ – ਕ ਕਾ	ਲੇ – ਤੇ ਰੇ	ਨੈ – ਣ –
ਨ਼ – ਸ –	ਰ – ਸ –	ਸ ਪ ਮ ਪ	ਗੁ ਮ ਰ ਸ
ਕ ਬ ਹੂੰ –	ਸਾ – ਹਿ ਬੁ	ਦੇ – ਖਿ ਆ –	ਭੈ – ਣ –
ਮ – ਮ –	ਪ – ਮ ਪ	ਨ ਪ ਮ ਪ	ਗੁ ਮ ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਊ – ਡਾਂ –	ਊ – ਡਿ ਚ	ੜਾਂ – ਅ ਸ	ਮਾ – ਨਿ –
ਮ – ਪ –	ਨੁ ਧ ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨ – ਸੰ –
ਸਾ – ਹਿ ਬ	ਸੰ – ਮ੍ਰਿ ਥ	ਤੇ – ਰੈ –	ਤਾ – ਣਿ –
ਨੁ ਧ ਨ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਰ ਰ ਸੰ	ਨੁ – ਪ –
ਜ ਲਿ ਥ ਲਿ	ਡੂੰ – ਗ ਰ	ਦੇ – ਖਾਂ –	ਤੀ – ਰ –
ਮ ਪ ਨਧ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨੁ ਪ ਮ ਪ	ਗੁ ਮ ਰ ਸ
ਥਾ – ਨ ਥ	ਨੰ – ਤ ਰਿ	ਸਾ – ਹਿ ਬ	ਬੀ – ਰ –
ਸੰ – ਸੰ ਮੰ	ਰੰ ਸੰ ਨੁ ਪ	ਪ – ਗ ਮ	ਰ – ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਜਿ ਨਿ ਤ ਨੁ	ਸਾ – ਜਿ ਦੀ	ਏ – ਨਾ ਲਿ	ਖੰ – ਭ –
ਮ ਮ ਪ ਪ	ਨੁ ਧ ਨ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨ – ਸੰ –
ਅ ਤਿ ਤ੍ਰਿ ਸ	ਨਾ – ਉ ਡ	ਨੈ – ਕੀ –	ਡੰ – ਝ –
ਨੁ ਧ ਨ –	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਰੰ ਰ ਸੰ	ਨੁ – ਪ –
ਨ ਦ ਰਿ ਕ	ਰੇ – ਤਾਂ –	ਬੈ – ਧਾਂ –	ਧੀ – ਰ –
ਮ ਪ ਨਧ ਨ	ਸੰ – ਸੰ –	ਨੁ ਪ ਮ ਪ	ਗੁ ਮ ਰ ਸ
ਜਿ ਉ ਵੇ –	ਖਾ ਲੇ ਤਿ ਉ	ਵੇ – ਖਾ –	ਬੀ – ਰ –
ਸੰ – ਸੰ ਮੰ	ਰੰ ਸੰ ਨੁ ਪ	ਪ – ਮ ਮ	ਰ – ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੩

ਨ –ਇਹੁ ਤਨੁ	ਜਾ ਇ ਗਾ ਨ	ਜਾ ਹਿ ਗੇ –	ਖੰ – ਭ –
ਮ – ਪ ਪ	ਨੁ ਧ ਨ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ –	ਨ – ਸੰ –

ਪ ਉ ਣੈ ਪਾਣੀ	ਅ ਗ ਨੀ –	ਕਾ – ਸ ਨ	ਬੰ ਧ ਨਾਨਕ
ਮ ਪ ਨਧ ਨ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ –	ਸੰ – ਰੰ ਸੰ	ਨੁ – ਪ –
ਕ ਰ ਮੁ ਹੋ	ਵੈ – ਜ ਪੀ	ਐ – ਕਰਿ ਗੁਰੁ	ਪੀ – ਰੁ –
ਮ ਪ ਨਧ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਨੁ ਪ ਮ ਪ	ਗ ਮ ਰ ਸ
ਸ – ਚਿ ਸ	ਮਾ – ਵੈ –	ਇ – ਹੁ ਸ	ਗੀ – ਰੁ –
ਸੰ – ਸੰ ਮੰ	ਰੰ ਸੰ ਨੁ ਪ	ਪ – ਗ ਮ	ਰ – ਸ –

ਰਾਗ ਨਟ ਮਲਾਰ

ਨਟ ਮਲਾਰ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ । ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਨਟ ਅਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਸੁਧ ਮਲਾਰ ਮਿਲਕੇ ਇਹ ਰਾਗ ਬਣਿਆ ਹੈ । ਇਸਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਟ ਮਲਾਰ ਵਿਚ ਮਧਮ ਦੀ ਸੁਰ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਇਹ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਸੁਰ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸ ਰ ਗ, ਗ ਮ ਮ ਪ,ਮ ਗ ਮ ਰ ਸ। ਇਹ ਸੁਰ ਸਮੂਹ ਨਟ ਰਾਗ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮ ਰ ਰ ਪ, ਮ ਪ ਧ ਨ ਸੰ, ਸੰ ਨੁ ਪ ਇਹ ਮਲਾਰ ਅੰਗ ਨੂੰ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ ਵਿਕ੍ਰ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ, ਰ ਗ ਮ, ਰ ਪ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸੰ। } ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾਂ ਬਾਕੀ
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਧ ਨੁ ਧ ਪ ਮ ਗ ਮ ਰ ਸ। } ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਹਨ।

ਪਕੜ–ਸ ਗ ਰ ਗ ਮ ਪ ਮ ਗ ਮ ਰ ਪ, ਮ ਪ ਧ ਨ ਸੰ, ਧ ਨੁ ਪ, ਮ ਗ ਮ ਰ ਸ।

ਮਃ ੫॥ ਨਾਨਕ ਬਿਜੁਲੀਆ ਚਮਕੰਨਿ ਘੁਰਨਿ੍ ਘਟਾ ਅਤਿ ਕਾਲੀਆ॥ ਬਰਸਨਿ ਮੇਘ ਅਪਾਰ ਨਾਨਕ ਸੰਗ ਮਿਪਿਰੀ ਸੁਹੰਦੀਆ॥੨॥
ਮਃ ੧॥ ਆਪੇ ਪਟੀ ਕਲਮ ਆਪ ਉਪਰਿ ਲੇਖੁ ਭਿ ਤੂੰ॥ ਏਕੋ ਕਹੀਐ ਨਾਨਕਾ ਦੂਜਾ ਕਾਹੇ ਕੂ॥

ਰਾਗ ਨਟ ਮਲਾਰ–ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

			ਨਾ ਨਕ
			ਮ ਗ
ਬਿ – ਜੁ ਲੀ	ਆ – ਚ ਮ	ਕੰ – – –	ਨਿ – ਨਾ ਨ ਕ
ਰ ਗ ਮ ਪ	ਗਮ ਰ ਸ ਸ	ਗ – ਰ ਗ	ਮ ਪ ਮ ਗ
੦	੩	×	੨

ਘੁ ਰ ਨਿ ਧ	ਟਾ – ਅਤਿ	ਕਾ – – ਲੀ	ਆ – – –
ਮ ਰ ਪ ਪ	ਪ ਧ ਮ ਪ	ਧਨੁ ਸ ਧਨੁ ਪ	ਪ ਪ ਮ ਗ

ਅੰਤਰਾ

ਬ ਰ ਸ ਨਿ	ਸੇ – ਘ ਅ	ਪਾ – – –	ਰ – ਨਾ ਨਕ
ਪ ਪ ਧ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਧ ਨ ਸੰ ਰੰ	ਸੰ ਨ ਧਨ ਪ
ਸੰ – ਗ ਮਿ	ਪਿ ਰੀ – ਸੁ	ਹੈ – – ਦੀ	ਆ – ਨਾਨਕ
ਗੰ ਮੰ ਰੰ ਸੰ	ਸ – ਧਨੁ ਪ	ਰ ਗ ਮ ਪ	ਗ ਮ ਰ ਸ

ਅਸਥਾਈ

ਆ – ਪੇ –	ਪ – ਟੀ –	ਕ – ਲ ਮ	ਆ – ਪ –
ਰ ਗ ਮ ਪ	ਗਮ ਰ ਸ –	ਗ – ਰ ਗ	ਮ ਪ ਮ ਗ
੦	੩	×	੨
ਉ – ਪ ਰਿ	ਲੇ – ਖੁ ਭਿ	ਤੂੰ – – –	– – – –
ਮ ਰ ਪ ਪ	ਪ ਧ ਮ ਪ	ਧਨੁ ਸੰ ਧਨੁ ਪ	ਪ ਪ ਮ ਗ

ਅੰਤਰਾ

ਏ – ਕੋ –	ਕ – ਹੀ ਐ	ਨਾ – – ਨ	ਕਾ – – –
ਪ ਪ ਧ ਨੰ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਧ ਨ ਸੰ ਰੰ	ਸੰ ਨ ਧਨ ਧਪ
ਦੂ – ਜਾ –	ਕਾ – ਹੇ –	ਕੂ – – –	– – – –
ਗੰ ਮੰ ਰੰ ਸੰ	ਸ – ਧਨ ਪ	ਰ ਗ ਮ ਪ	ਗ ਮ ਰ ਸ

ਮਲਾਰ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਬਰਸੁ ਮੇਘ ਜੀ ਤਿਲੁ ਬਿਲਮੁ ਨ ਲਾਉ ॥ ਬਰਸੁ ਪਿਆਰੇ ਮਨਹਿ ਸਧਾਰੇ ਹੋਇ ਅਨਦੁ ਸਦਾ ਮਨਿ ਚਾਉ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਹਮ ਤੇਰੀ ਧਰ ਸੁਆਮੀਆ ਮੇਰੇ ਤੂ ਕਿਉ ਮਨਹੁ ਬਿਸਾਰੇ ॥ ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੂਪ ਚੇਰੀ ਕੀ ਨਿਆਈ ਸੋਭ ਨਹੀ ਬਿਨੁ ਭਰਤਾਰੇ ॥੧॥ ਬਿਨਉ ਸੁਨਿਓ ਜਬ ਠਾਕੁਰ ਮੇਰੇ ਬੇਗਿ ਆਇਓ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰੇ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਮੇਰੋ ਬਨਿਓ ਸੁਹਾਗੋ ਪਤਿ ਸੋਭਾ ਭਲੇ ਅਚਾਰੇ ॥੨॥੩॥੭॥

ਰਾਗ ਨਟ ਮਲਾਰ–ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਬਰ ਸੁ ਮੇਘ	ਜੀ – ਤਿ ਲੁ	ਬਿ ਲ ਮੁ ਨ	ਲਾ – – ਉ
ਰ ਗ ਮ ਪ	ਮ ਰ ਸ ਸ	ਗ ਰ ਰ ਗ	ਮ ਪ ਮ ਗ
੦	੩	×	੨

ਬ ਰ ਸੁ ਪਿ	ਆ – ਰੇ –	ਮ – ਨਹਿ ਸ	ਧਾ – ਰੇ –
ਮ ਰ ਪ ਪ	ਪ ਧ ਮ ਪ	ਨ ਸ ਧਨੁ ਪ	ਪ ਪ ਮ ਗ
ਹੋ – ਇ ਅ	ਨੰ – ਦੂ ਸ	ਦਾ – ਮਨਿ	ਚਾ – ਉ –
ਰ ਗ ਮ ਪ	ਮ ਰ ਸ ਸ	ਧਨੁ ਸ ਧਨੁ ਪ	ਪ ਪ ਮ ਗ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਹ ਮ ਤੇ –	ਗੀ – ਧ ਰਸੁ	ਆ – ਮੀ ਆ	ਮੇ – ਰੇ –
ਪ ਪ ਧ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਧ ਨ ਸੰ ਰੰ	ਸ ਨ ਧਨੁ ਪ
ਤੂ – ਕਿ ਉ	ਮ – ਨਹੁ ਬਿ	ਸਾ – – –	ਰੇ – – –
ਗੰ ਮੰ ਰੰ ਸੰ	ਸ – ਧਨ ਪ	ਰ ਗ ਮ ਪ	ਗ ਮ ਰ ਸ
ਇਸ ਤ੍ਰੀ –	ਰੂ – ਪ ਚੇ	ਰੀ – ਕੀ ਨਿ	ਆ – ਈ –
ਮ ਰ ਪ ਪ	ਪ ਧ ਮ ਪ	ਧਨ ਸੰ ਧਨ ਪ	ਪ ਪ ਪ ਗ
੦	੩	×	੨
ਸ਼ੋ – ਭ ਨ	ਹੀ – ਬਿਨੁ	ਭ ਰ ਤਾ –	ਰੇ – – –
ਗੰ ਮੰ ਰੰ ਸੰ	ਸ – ਧਨੁ ਪ	ਰ ਗ ਮ ਪ	ਗ ਮ ਰ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਬਿ –ਨਉ ਦੁਨਿ	ਓ – ਜ ਬ	ਠਾ – ਕੁ ਰ	ਮੇ ਰੈ ਬੇ ਗਿ
ਪ ਪ ਧ ਨ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਧ ਨ ਸੰ ਰੰ	ਸੰ – ਧਨੁ ਪ
ਆ – ਇ ਓ	ਕਿ ਰ ਪਾ –	ਧਾ – – –	ਰੇ – – –
ਕ ਹੁ ਨਾ –	ਨ ਕ ਮੇ ਰੋ	ਬ ਨਿ ਓ ਸੁ	ਹਾ ਗੋ ਪ ਤਿ
ਸੋ – ਭਾ –	ਭ – ਲੇ ਅ	ਚਾ – – –	ਰੇ – – –

ਰਾਗ ਸੁਧ ਮਲਾਰ

ਸੁਧ ਮਲਾਰ ਖਮਾਚ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ-ਔਡਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਦੋ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ, ਅਸਲ ਮਲਾਰ ਏਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤੋਂ ਗੁਣੀ ਜਨਾਂ ਨੇ ਮਲਾਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬਰਖਾ ਰੁਤ ਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਮ, ਪ, ਮ ਪ ਧ ਸੰ। } ਸਭ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਹਨ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ, ਧ ਪ, ਮ, ਰ, ਸ। }

ਦਰਬਾਰੀ ਕਾਨੜਾ

ਦਰਬਾਰੀ ਕਾਨੜਾ ਆਸਾਵਰੀ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਖਾਡਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਆਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹੈ । ਗੰਧਾਰ ਸੁਰ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਖਬ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਅਧੀ ਰਾਤ ਦਾ ਹੈ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਗੰਭੀਰ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸਨੂੰ ਬਲੰਪਤ ਲੈ ਵਿਚ ਗਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਸੁਰ ਬਸਥਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੰਦਰ ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਤਾਨਸੈਨ, ਜੋ ਅਕਬਰ ਦਿਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦਰਬਾਰੀ ਗਵੱਯਾ ਸੀ, ਨੇ ਬਨਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਬਰ ਨੇ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਦਰਬਾਰੀ ਰਖਿਆ ਹੈ।

ਸ ਰ ਗੁ, ਮ ਗੁ ਮ ਗੁ ਰ ਰ, ਸਰ ਮਪ ਧੁਨੁ ਸੰ।

ਆਰੋਹੀ–ਨੁ ਸ, ਰ ਗੁ, ਰ ਸ, ਮ ਪ, ਧ, ਨੁ ਸ। } ਗੰਧਾਰ, ਧੈਵਤ ਅਤੇ
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ, ਧ, ਨੁ, ਪ, ਮਪ, ਗ, ਮਰ, ਸ। } ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ ਬਾਕੀ
ਸੁਰਾਂ ਸੁਧ ਹਨ।

ਸੰ, ਪੁ ਨੁ ਧੁ, ਨੁ ਪ, ਮ ਪ ਗ ਮ, ਗੁ ਗੁ ਰ ਸ।

ਕਾਨੜਾ ਮਹਲ ੫ ਘਰੁ ੪

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਨਾਰਾਇਨ ਨਰਪਤਿ ਨਮਸਕਾਰੈ ॥ ਐਸੇ ਗੁਰ ਕਉ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਈਐ ਆਪਿ ਮੁਕਤੁ ਮੋਹਿ ਤਾਰੈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਕਵਨ ਕਵਨ ਕਵਨ ਗੁਨ ਕਹੀਐ ਅੰਤੁ ਨਹੀ ਕਛੁ ਪਾਰੈ ॥ ਲਾਖ ਲਾਖ ਲਾਖ ਕਈ ਕੋਰੈ ਕੋਹੈ ਐਸੋ ਬੀਚਾਰੈ ॥ ੧ ॥ ਬਿਸਮ ਬਿਸਮ ਬਿਸਮ ਹੀ ਭਈ ਹੈ ਲਾਲ ਗੁਲਾਲ ਰੰਗਾਰੈ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੰਤਨ ਰਸੁ ਆਈ ਹੈ ਜਿਉ ਚਾਖਿ ਗੂੰਗਾ ਮੁਸਕਾਰੈ ॥੨॥੧॥੧੦॥

ਰਾਗ ਦਰਬਾਰੀ ਕਾਨੜਾ–ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਨਾ – ਰਾ –	ਇ ਨ ਨ ਰ	ਪ ਤਿ ਨਮ ਸ	ਕਾ – ਰੇ –
ਗੁ ਮ ਰ ਸ	ਧੁ ਨੁ ਮ਼ ਪ਼	ਗੁ ਮ ਰ ਸ	ਰ ਨੁ ਸ –
੦	੩	×	੨
ਐ – ਸੇ –	ਗੁ ਰ ਕ ਉ	ਬ ਲਿ ਬ ਲਿ	ਜਾ ਈ ਐ –
ਮ – ਪ –	ਧੁ ਨੁ ਮ਼ ਪ਼	ਗੁ ਗੁ ਗੁ ਮ	ਰ – ਸ –

ਆ – ਪਿ ਮੁ	ਕ ਤੂ ਮੋ ਹਿ	ਤਾ – – –	ਰੈ – – –
ਗੁ ਮ ਰ ਸ	ਧੁ ਨੁ ਮ਼ ਪ਼	ਗੁ ਮ ਰ ਸ	ਰ ਨੁ ਸ –

ਅੰਤਰਾ

ਕ ਵ ਨ ਕ	ਵ ਨ ਕ –	ਵ ਨ ਗੁ ਨ	ਕ ਹੀ ਐ –
ਮ – ਪ ਪ	ਧੁ ਨੁ ਮ ਪ	ਧੁ ਧੁ ਨੁ ਨੁ	ਨੂੰ – ਸੰ –
ਅੰ – ਤ ਨ	ਹੀ – ਕ ਛੁ	ਪਾ – – –	ਰੈ – – –
ਨੁ ਰੰ ਨੁ ਸੰ	ਧੁ ਨੁ ਮ ਪ	ਗੁ – ਮ –	ਰ ਨ ਸ –
ਲਾ – ਖ –	ਲਾ – ਖ ਲਾ	– ਖ ਕ ਈ	ਕੋ – ਰੈ –
ਮ – ਪ –	ਧੁ ਨੁ ਮ ਪ	ਗੁ – ਗੁ ਮ	ਰ – ਸ –
ਕੋ – ਹੈ –	ਐ – ਸੋ –	ਬੀ – – –	ਚਾ – ਰੈ –
ਗੁ ਮ ਰ ਸ	ਧੁ ਨੁ ਮ ਪ	ਗੁ ਮ ਰ ਸ	ਰ ਨੁ ਸ –
ਬਿ ਸ ਮ ਬਿ	ਸ – ਮ ਬਿ	ਸ ਮ ਹੀ –	ਭ ਈ ਹੈ –
ਮ – ਪ ਪ	ਧੁ ਨੁ ਮ ਪ	ਧੁ ਧੁ ਨੁ ਨੁ	ਨੁ – ਸੰ –
ਲਾ – ਲ ਗੁ	ਲਾ – ਲ ਰੰ	ਗਾ – – –	ਰੈ – – –
ਨੁ ਰ ਨੁ ਸੰ	ਧੁ ਨੁ ਮ ਪ	ਗੁ – ਮ –	ਰ ਨੁ ਸ –
ਕ ਹੁ ਨਾ –	ਨ ਕ ਸੈਂ –	ਤ ਨ ਰ ਸੁ	ਆਈ ਹੈ ਜਿਉ
ਮ – ਪ –	ਧੁ ਨੁ ਮ਼ ਪ਼	ਗੁ ਗੁ ਗੁ ਮ	ਰ ਰ ਸ ਸ
ਚਾ – ਖਿ ਗੂੰ	ਗਾ – ਮੁ ਸ	ਕਾ – – –	ਰੈ – – –
ਗੁ ਮ ਰ ਸ	ਧੁ ਨੁ ਮ ਪ	ਗ ਮ ਰ ਸ	ਰ ਨੁ ਸ –

ਸਰਗਮ ਰਾਗ ਨਾਇਕੀ ਕਾਨੜਾ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਸ ਸ ਮ ਮ	ਰ ਸ ਨੁ ਸ	ਗੁ – ਪ ਗੁ	– ਮ ਰ ਰ
੦	੩	×	੨
ਸ ਸ ਮ ਮ	ਰ ਸ ਨੁ ਸ	ਗੁ – ਪ ਗ	– ਮ ਰ ਰ
ਸ ਸ ਨੁ ਸ	ਨ਼ ਪ਼ ਮ਼ ਪ਼	ਨੁ ਸ ਰ ਗ	– ਮ ਰ ਰ
ਸ ਸ ਮ ਮ			

ਅੰਤਰਾ

	ਪ ਪ ਨੁ ਨੁ	ਸੰ ਸੰ – ਨੁ	ਸੰ – ਸੰ –
ਰੰ ਰੰ ਸੰ ਸੰ	ਨੁ ਸੰ ਨੁ ਪ	ਗੁੰ – ਪ ਗੁੰ	– ਮੰ ਰੰ ਰੰ
ਸੰ ਸੰ ਨੁ ਸੰ	ਨੁ ਪ ਮ ਪ	ਗੁ – ਪ ਗੁ	– ਮ ਰ ਰ
ਸ ਸ ਮ ਮ			

ਨਾਇਕੀ ਕਾਨੜਾ

ਜਬ ਕਾਫੀ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇਂ ਧੈਵਤ ਵਰਜਿਤ ਹੋਇ।
ਮਾ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਿ ਸਾ ਨਾਇਕ ਕਾਨੜਾ ਸੋਇ।

ਨਾਇਕਾ ਕਾਨੜਾ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦਾ ਖਾਡਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਦਾ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਰ ਹੈ। ਸੂਹੀ ਅਤੇ ਸਾਰੰਗ ਤੋਂ ਮਿਲਕ ਇਹ ਰਾਗ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਸੂਹੀ ਅਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਸਾਰੰਗ ਦੀ ਝਲਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਰ ਪ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਾਨੜੇ ਦੀ ਕਿਸਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗੰਧਾਰ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਗ ਦਾ ਮੁਖ ਸਰੂਪ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ-ਗੁ ਮ ਨੁ ਪ, ਨੁ ਮ ਪ ਗੁ ਮ ਰ ਸ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਗੁ ਮ ਪ ਨੁ ਮ ਸੰ। } ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ ਬਾਕੀ
ਅਵਰੋਹੀ—ਸੰ ਨੁ ਪ ਮ ਪ ਗੁ ਮ ਰ ਸ। } ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਸੁਧ ਹਨ।

ਕਾਨੜਾ ਮਹਲਾ ੫॥ ਧਨਿ ਉਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਚਰਨ ਸੰਗਿ ਲਾਗੀ ॥ ਕੋਟਿ ਜਾਪ ਤਾਪ ਸੁਖ ਪਾਏ ਆਇ ਮਿਲੇ ਪੂਰਨ ਬਡਭਾਗੀ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ॥ ਮੋਹਿ ਅਨਾਥੁ ਦਾਸੁ ਜਨੁ ਤੇਰਾ ਅਵਰ ਓਟ ਸਗਲੀ ਮੋਹਿ ਤਿਆਗੀ ॥ ਭੋਰ ਭਰਮ ਕਾਟੇ ਪ੍ਰਭ ਸਿਮਰਤ ਗਿਆਨ ਅੰਜਨ ਮਿਲਿ ਸੋਵਤ ਜਾਗੀ ॥੧॥ ਤੂ ਅਥਾਹੁ ਅਤਿ ਬਡੋ ਸੁਆਮੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਧੁ ਪੂਰਨ ਰਤਨਾਗੀ ॥ ਨਾਨਕੁ ਜਾਚਕੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਮਾਂਗੈ ਮਸਤਕੁ ਆਨਿ ਧਰਿਓ ਪ੍ਰਭ ਪਾਗੀ ॥੨॥੭॥੧੮॥

ਰਾਗ ਨਾਇਕੀ ਕਾਨੜਾ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਧ ਨਿ ਉ ਹ	ਪ੍ਰੀ – ਤ ਚ	ਰ ਨ ਸੰ ਗਿ	ਲਾ – ਗੀ –
ਨੁ ਪ ਮ ਪ	ਪ – ਨੁ ਪ	ਸੰ ਸੰ ਨੁ ਪ	ਪ – ਮ –
੦	੩	×	੨
ਕੋ – ਟਿ ਜਾ	– – ਪ ਤਾ	– ਪ ਸੁ ਖ	ਪਾ – ਏ –
ਗੁ – ਮ ਮ	ਨੁ ਪ ਮ ਪ	ਗੁ ਮ ਰ ਸ	ਰ – ਸ –
ਆ – ਇ ਮਿ	ਲੇ – ਪੂ –	ਰ ਨ ਬ ਡ	ਭਾ – ਗੀ –
ਮ ਪ ਨੁ ਪ	ਨੁ ਸੰ ਨੁ ਪ	ਸੰ ਸੰ ਨੁ ਪ	ਪ – ਮ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਮੋ – ਹਿ ਅ	ਨਾ – ਬੁ ਦਾ	– ਸੁ ਜ ਨੁ	ਤੇ – ਗਾ –
ਮ ਪ ਪ ਨ	ਸਂ – ਨੁ ਪ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ	ਰ ਨੁ ਸਂ –
ਅ ਵ ਰ ਓ	– ਟ ਸ ਗ	ਲੀ – ਮੋ ਹਿ	ਤਿਆ– ਗੀ –
ਰਂ – ਸਂ ਨੁ	ਸਂ ਸਂ ਰਂ ਪਂ	ਗੁਂ – ਗ ਮ	ਰ – ਸ –
ਭੋ – ਰ ਭ	ਰ ਮ ਕਾ –	ਟੇ – ਪ੍ਰਭ	ਸਿ ਮ ਰ ਤ
ਨੁ ਪ ਪ ਪ	ਪ ਨੁ ਪ –	ਗ – ਗ ਮ	ਰ ਨੁ ਸ –
੦	੩	×	੨
ਗਿਆ–ਨ ਅੰ	ਜ ਨ ਮਿ ਲਿ	ਸੋ – ਵ ਤ	ਜਾ – ਗੀ –
ਸ ਮ ਨੁ ਪ	ਮ ਮ ਨੁ ਪੁ	ਸਂ – ਨੁ ਪ	ਮ ਪ ਮ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਤੂ – – ਅ	ਥਾ ਹੁ ਅ ਤਿ	ਬ ਡੋ – ਸੁ	ਆ – ਮੀ –
ਮ ਪ ਪ ਪ	ਸਂ – ਨੁ ਪ	ਸਂ ਸਂ ਮ ਸਂ	ਰਂ ਨੁ ਸਂ –
ਕ੍ਰਿ – ਪਾ ਸਿੰ	– ਧੁ ਪੂ –	ਰ ਨ ਰ ਤ	ਨਾ – ਗੀ –
ਰਂ – ਸਂ ਨੁ	ਸਂ ਸਂ ਰਂ ਪਂ	ਗੁਂ ਗੁਂ ਮਂ ਰਂ	ਸਂ ਰਂ ਸਂ –
ਨਾ – ਨ ਕੁ	ਜਾ ਚਕੁ ਹਰਿ	ਹ ਰਿ ਨਾ ਮੁ	ਮਾਂ – ਗੈ –
ਨੁ ਪ ਮ ਪ	ਪ ਨੁ ਪ ਪ	ਗ – ਗ ਰ	ਰ ਨੁ ਸ –
ਮ ਸ ਤ ਕੁ	ਆ – ਨਿ ਧਰਿ	ਓ – ਪ੍ਰ ਭ	ਪਾ – ਗੀ –
ਨਸ ਮ ਨੁ ਪ	ਮ – ਨੁ ਪ	ਸਂ – ਨੁ ਪ	ਮ ਪ ਮ –

ਸਲੋਕ ਮ: ੪ ॥ ਸੁਤਿਆ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਚੇਤਿ ਮਨਿ ਹਰਿ ਸਹਜਿ ਸਮਾਧਿ ਸਮਾਇ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਹਰਿ ਚਾਉ ਮਨਿ ਗੁਰ ਤੁਠਾ ਮੇਲੇ ਮਾਇ ॥੧.।

ਰਾਗ ਨਾਇਕੀ ਕਾਨੜਾ–ਝਬ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਸੁ ਤਿ	– – –	ਹ ਰਿ	ਪ੍ਰ – ਭੁ
ਰ ਪ	ਗੁ – ਮ	ਰ ਰ	ਸ – ਸ
×	੨	੦	੩
ਚੇ –	– – ਤਿ	ਮ –	– ਨਿ
ਨ ਸ	ਰ ਪ ਗੁ	ਗ ਮਂ	ਰਸ ਰ ਸ
ਹ –	– – ਰਿ	ਸ ਹ	– ਜਿ ਸ
ਰ ਸਰ	ਗੁ – ਮ	ਪ ਪ	ਨੁ ਨੁ ਪ

ਮਾ	–		–	ਧਿ	–	ਮਾ	–	–	– ਇ
ਨੁ	ਸੰ	ਨ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਗਮ	ਰ	–	ਸ

ਅੰਤਰਾ

ਜ	ਨ	ਨਾ	–	–	ਨ	–	ਕ	–	–
ਮ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਨੁ	ਸੰ	ਸੰ	ਨੁ	ਸੰ	ਸੰ
ਹ	ਰਿ	ਹ	–	ਰਿ	ਭਾ	ਉ	ਮ	–	ਨਿ
ਨ	ਸੰ	ਗੰ	ਮੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨੁ	ਨੁ	ਪ
ਗੁ	–	–	–	ਰ	ਤੂ	–	ਠਾ	–	–
ਮ	ਪ	ਨੁ	ਸੰ	ਰੰ	ਗੰ	ਮੰ	ਰੰਸੰ	ਰੰ	ਸੰ
ਮੇ	–	ਲੇ	–	–	ਮਾ	–	ਇ	–	–
ਗੰ	ਸੰ	–	–	ਪ	ਗੰ	ਮ	ਰ	–	ਸ

ਰਾਗ ਬਾਗੇਸ੍ਰੀ ਕਾਨੜਾ

ਜਬ ਕਾਫੀ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇਂ ਆਰੋਹਨ ਰਿਪ ਨ ਲਗਾਇ।
ਮਾਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਿ ਸਾ ਕਹ ਬਾਗੇਸਰੀ ਤਾਹਿ।

ਬਾਗੇਸਰੀ ਕਾਨੜਾ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ-ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਸੁਰਾਂ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਅਵਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ-ਇਸਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪ੍ਰਹਰ ਹੈ। ਮਧਮ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਇਸ ਵਿਚ ਬੜੀ ਅਨੰਦ ਦਾਇਕ ਹੈ। ਕਾਨੜਾ ਅਤੇ ਬਾਗੇਸ੍ਰੀ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਇਹ ਰਾਗ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਬ ਅੰਗ ਵਿਚ ਕਾਨੜਾ ਅਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਬਾਗੇਸਰੀ ਦਾ ਅੰਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮ ਗੁ ਮ ਗੁ ਰ ਸ੍ਰ, ਰ ਸ ਰ ਮ ਗੁ ਮ ਪ। ਇਹ ਸੁਰ ਸਮੂਹ ਇਸਦਾ ਸਰੂਪ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਰਾਗ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਮ ਗੁ ਮ ਪ, ਮਗੁ ਮਧ ਨੁ ਸੰ। } ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਨੁ ਧ ਪ ਮ ਪ ਮਗੁ ਮ ਰ ਸ। } ਹੋਰ ਸਭ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਹਨ।

ਪਕੜ–ਪ ਮ ਪ ਧ ਮਗੁ ਮ ਰ ਸ ਰ ਮਗੁ।

ਕਾਨੜਾ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਸਾਧੂ ਹਰਿ ਹਰੇ ਗੁਨ ਗਾਇ ॥ ਮਾਨੁ ਤਨੁ ਧਨੁ ਪ੍ਰਾਨ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਸਿਮਰਤ ਦੁਖੁ ਜਾਇ ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥ ਈਤ ਊਤ ਕਹਾ ਲੋੁਭਾਵਹਿ ਏਕ ਸਿਉ ਮਨੁ ਲਾਇ ॥ ਮਹਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸੰਤ ਆਸਨੁ ਮਿਲਿ ਸੰਗਿ ਗੋਬਿਦੁ ਧਿਆਇ ॥੨॥ ਸਗਲ ਤਿਆਗਿ ਸਰਨਿ ਆਇਓ ਨਾਨਕ ਲੇਹੁ ਮਿਲਾਇ ॥੩॥੩॥੧੪॥

ਕਾਨੜਾ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਆਨਦ ਰੰਗ ਬਿਨੋਦ ਹਮਾਰੈ ॥ ਨਾਮੋ ਗਾਵਨੁ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵਨੁ ਨਾਮੁ ਹਮਾਰੇ ਪ੍ਰਾਨ ਅਧਾਰੈ ।੧॥ ਰਹਾਉ॥ ਨਾਮੋ ਗਿਆਨੁ ਨਾਮੁ ਇਸਨਾਨਾ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਹਮਾਰੇ ਕਾਰਜ ਸਵਾਰੈ ॥ ਹਰਿ ਨਾਮੋ ਸੋਭਾ ਨਾਮੁ ਬਡਾਈ ਭਉਜਲੁ ਬਿਖਮੁ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਤਾਰੈ॥੧॥ ਅਗਮ ਪਦਾਰਥ ਲਾਲ ਅਮੋਲਾ ਭਇਓ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਗੁਰ ਚਰਨਾਰੈ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਭਏ ਕ੍ਰਿਪਾਲਾ ਮਗਨ ਭਏ ਹੀਅਰੈ ਦਰਸਾਰੈ ॥੨॥੫॥੨੪॥

ਰਾਗ ਬਾਗੇਸ੍ਰੀ ਕਾਨੜਾ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਆ — ਨ ਦ	ਰੰ — ਗ ਬਿ	ਨੋ — ਦ ਹ	ਮਾ — ਰੈ —
ਗੁ ਮ ਰ ਸ	ਧ ਨੁ ਧ ਧ	ਧੁ — ਨੁ ਨੁ	ਨੁ ਸ ਨੁ ਨੁ
੦	੩	×	੨
ਨਾ — ਮੋ —	ਗਾ — ਵ ਨੁ	ਨਾ — ਮੁ ਧਿ	ਆ — ਵ ਨੁ
ਸ — ਰ —	ਮ — ਪ ਪ	ਪ ਗ ਗੁ ਮ	ਰ — ਸ —
ਨਾ — ਮੁ ਹ	ਮਾ — ਰੇ —	ਪ੍ਰਾ — ਨ ਅ	ਧਾ — ਰੈ —
ਰ — ਸ ਰ	ਸ ਨੁ ਸ ਸ	ਸ ਮ ਗੁ ਮ	ਰ — ਸ —

ਅੰਤਰਾ

ਨਾ — ਮੋ —	ਗਿ ਆ ਨੁ ਨਾ	— ਮੁ ਇ ਸ	ਨਾ ਨਾ ਹ ਰਿ
ਗੁ — ਮ —	ਪ ਨੁ ਪ ਨੁ	ਸੰ ਸ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ
੦	੩	×	੨
ਨਾ — ਮੁ ਹ	ਮਾ — ਰੇ —	ਕਾ ਰ ਜ ਸੁ	ਵਾ ਰੈ ਹ ਰਿ
ਸੰ — ਸੰ ਸੰ	ਨੁ ਸੰ ਰੰ ਸੰ	ਨੁ ਨੁ ਸੰ ਸੰ	ਨੁ ਧ ਨੁ ਪ
ਨਾ — ਮੋ —	ਸੋ ਭਾ — —	ਨਾ — ਮੁ ਬ	ਡਾ — ਈ —
ਪ — ਮ —	ਮ ਪ ਪ ਧੇ	ਸਨ — ਪ ਧ	ਗੁ — ਰ ਮ —
ਭ ਉ ਜ ਲੁ	ਬਿ ਖ ਮੁ ਨਾ	— ਮੁ ਹ ਰਿ	ਤਾ — ਰੇ —
ਰ ਸ ਰ ਰ	ਸੰ ਨੁ ਸ ਸ	ਸ ਮ ਗੁ ਮ	ਰ — ਸ —

ਅੰਤਰਾ

ਅ ਗ ਮ ਪ	ਦਾ – ਰ ਥ	ਲਾ – ਲ ਅ	ਮੋ – ਲਾ –
ਗੁ ਮ ਮ ਮ	ਪ ਨੁ ਪ ਨੁ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਸਂ – ਸਂ –
ਭਇ ਓ – ਪ੍ਰਾ	– – ਪ ਤਿ	ਗੁ ਰ ਚ ਰ	ਨਾ – ਰੇ –
ਸਂ – ਸਂ ਸੇਂ	ਨੁ ਸਂ ਰਂ ਸਂ	ਨੁ ਨੁ ਸਂ ਸਂ	ਨੁ ਧ ਨੁ ਪ
ਕ ਹੁ ਨਾ –	ਨ ਕ ਪ੍ਰ ਭ	ਭ – ਏ ਕ੍ਰਿ	ਪਾ – ਲਾ –
ਪ ਪ ਮ –	ਮ ਪ ਪ ਧ	ਸ ਨੁ ਪ ਪ	ਗੁ – ਗੁਮ –
ਮ ਗ ਨ ਭ	ਏ – ਹੀ ਅ	ਰੈ – ਦ ਰ	ਸਾ – ਰੈ –
ਰ ਸ ਰ ਰ	ਸ ਨੁ ਸ ਸ	ਸ ਮ ਗੁ ਮ	ਰ – ਸ –

ਕਾਨੜਾ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਕੀਰਤਿ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਗਾਉ ਮੇਰੀ ਰਸਨਾ ॥ ਅਨਿਕ ਬਾਰ ਕਰਿ ਬੇਦਨ ਸੰਤਨ ਊਹਾਂ ਚਰਨ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਕੇ ਬਸਨਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਕਰਿ ਦੁਆਰੁ ਨ ਪਾਵਹੁ ॥ ਹੋਇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ ਤ ਹਰਿ ਹਰਿ ਧਿਆਵਉ ॥ ੧ ॥ ਕੋਟਿ ਕਰਮ ਕਰਿ ਦੇਹ ਨ ਸੋਧਾ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਹਿ ਮਨੁ ਪਰਬੋਧਾ ॥੨॥ ਤ੍ਰਿਸਨ ਨ ਬੂਝੀ ਬਹੁ ਰੰਗ ਮਾਇਆ ॥ ਨਾਮੁ ਲੈਤ ਸਰਬ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ॥ ੩ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਜਬ ਭਏ ਦਇਆਲ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਉ ਛੁਟੇ ਜੰਜਾਲ ॥੪॥੩॥

ਰਾਗ ਬਾਗੇਸਰੀ ਕਾਨੜਾ–ਝਪਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਕੀ –	ਰ – ਤ	ਪ੍ਰ ਭ	ਕੀ – –
ਸ –	ਧ – ਧ	ਧ ਨੁ	ਪ – ਧ
×	੨	੦	੩
ਗਾ ਉ	ਮੇ – ਰੀ	ਰ ਸ	ਨਾ – –
ਨੁ ਧ	ਮ – ਧ	ਗੁ ਮ	ਰ ਮ –
ਅ ਨਿ	ਕ – ਬਾ	– ਰ	ਕ – ਰਿ
ਸ ਸ	ਧ – ਨੁ	ਸ ਮ	ਧ ਪ ਧ
ਬੇ –	ਦ – ਨ	ਸੰ –	ਤ – ਨ
ਨੁ ਧ	ਮ – ਧ	ਗ ਮ	ਗ ਰ਼ ਸ
ਊ –	ਹਾ – –	ਚ ਰ	ਨ – ਗੋ
ਸ –	ਧ – –	ਧ ਨੁ	ਪ – ਧ

ਬਿੰ	ਦ	ਜੀ	–	ਕੇ	ਬ	ਸ	ਨਾ	–	–
ਨੁ	ਧ	ਮ	–	ਧ	ਗੁ	ਮ	ਗੁ	–	ਸ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਅ	ਨਿ	ਕ	–	–	ਭਾਂ	ਤਿ	ਕ	–	ਰਿ
ਮ	ਮ	ਨ	ਧ	ਨੁ	ਸ਼	ਨੁ	ਸੰ	–	ਸੰ
×		੨			੦		੩		
ਦੁਆ	–	ਰੁ	–	ਨ	ਪਾ	–	ਵ	ਉ	–
ਨੁ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਧ	ਨੁ	–	ਧ	ਪ	ਮ
ਹੋ	ਇ	ਕ੍ਰਿ	–	–	ਪਾ	–	ਲ	–	ਤ
ਮ	ਪ	ਗੁ	–	ਮ	ਧ	ਨੁ	ਸੰ	–	ਸੰ
ਹ	ਰਿ	ਹ	–	ਰਿ	ਧਿਆ	–	ਵ	ਉ	–
ਧ	ਮ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਗ	ਮ	ਰ	–	ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਕੋ	–	ਟਿ	–	ਕ	ਰ	ਮ	ਕ	–	ਰਿ
ਮ	ਮ	ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਸੰ	ਨੁ	ਸੰ	–	ਸੰ
ਦੇ	–	ਹ	–	ਨ	ਸੋ	–	ਧਾ	–	–
ਨੁ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਧ	ਨ	–	ਧ	ਪ	ਸ
ਸਾ	–	ਧ	–	ਸੰ	ਗ	ਤਿ	ਮ	–	ਹਿ
ਮ	ਪ	ਗ	–	ਮ	ਧ	ਨੁ	ਸੰ	–	ਸੰ
ਮ	ਨ	ਪ	–	ਰ	ਬੋ	–	ਧਾ	–	–
ਧ	ਮ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਗ	ਮ	ਗ	–	ਸ

ਅੰਤਰਾ ੩

ਤ੍ਰਿ	ਸ	ਨ	–	ਨ	ਬੂ	–	ਝੀ	–	–
ਮ	ਮ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸੰ	ਨੁ	ਸੰ	–	ਸੰ
×		੨			੦		੩		
ਬ	ਹੁ	ਰੰ	–	ਗ	ਮਾ	ਇ	ਆ	–	–
ਨੁ	ਨ	ਧ	ਪ	ਧ	ਨ	–	ਧ	ਪ	ਮ
ਨਾ	–	ਮੁ	–	ਲੈ	–	–	–	–	ਸ
ਮ	ਪ	ਗੁ	–	ਮ	ਧ	ਨੁ	ਸੰ	–	ਸੰ
ਰ	ਬ	ਸੁ	–	ਖ	ਪਾ	ਇ	ਆ	–	–
ਧ	ਮ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਗ	ਮ	ਗ	–	ਸ

ਅੰਤਰਾ ੪

ਪਾ	—	ਰ	—	ਬ੍ਰ	—	ਮ.	ਜ	—	ਬ
ਮ	—	ਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਭ	ਏ	—	—	ਦਿ	ਆ	—	ਲ	—	◡
ਨੁ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਧ	ਨ	—	ਧ	ਪ	ਮ
ਕ	ਹੁ	ਨਾ	—	—	ਨ	ਕ	ਤ	ਉ'	—
ਮ	ਪ	ਗੁ	—	ਮ	ਧ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਛੁ	—	ਟੋ	—	ਜੈ	ਜਾ	—	—	—	ਲ
ਧ	ਮ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਗ	ਮ	ਰ	—	ਸ

ਸ਼ਹਾਨਾ ਕਾਨੜਾ

ਸ਼ਹਾਨਾ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦਾ ਖਾੜਵ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਪੰਚਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਅਧੀ ਰਾਤ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਅਡਾਨਾ ਦਰਬਾਰੀ, ਅਤੇ ਮਲਾਰ ਦੇ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਨ ਸ ਗੁ ਮ ਪ, ਨੁ ਧ ਨ ਪ,ਮਪ ਨੁ ਪ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸਂ ਨੁ ਧ ਨੁ ਪ ਮ ਪ ਗ ਮ ਰ ਸ।

ਪਕੜ—ਨੁ ਧ ਪ, ਮ ਪ, ਸਂ, ਨ ਪ, ਮ ਪ ਗੁ, ਮ, ਪ ਗੁ, ਮ, ਰ ਸ।

ਕਾਨੜਾ ਮਹਲਾ ੫॥ ਬਿਸਰਿ ਗਈ ਸਭ ਤਾਤਿ ਪਰਾਈ॥ ਜਬ ਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮੋਹਿ ਪਾਈ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥ ਨਾਕੋ ਬੈਰੀ ਨਹੀ ਬਿਗਾਨਾ ਸਗਲ ਸੰਗਿ ਹਮ ਕਉ ਬਨਿਆਈ॥੧॥ ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਕੀਨੋ ਸੋ ਭਲਿ ਮਾਨਿਓ ਏਹ ਸੁਮਤਿ ਸਾਧੂ ਤੇ ਪਾਈ॥੨॥ਸਭ ਮਹਿ ਰਵ ਰਹਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਏਕੈ ਪੇਖਿ ਪੇਖਿ ਨਾਨਕ ਬਿਗਸਾਈ॥੩॥੮॥

ਰਾਗ ਸ਼ਹਾਨਾ ਕਾਨੜਾ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਬਿ	ਸ	ਰਿ	ਗ	ਈ	—	ਸ	ਭ	ਤਾ	—	ਤ	ਪ	ਰਾ	—	ਈ	—
ਨੁ	ਨੁ	ਪ	ਪ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਪ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਪ	ਨੁ	ਪ
०				੨				×				੩			

ਜ ਬ ਤੇ –	ਸਾ – ਧ ਸੰ	ਗ ਤਿ ਮੋਹਿ	ਪਾ – ਈ –
ਨੁ ਨੁ ਪ ਨੁ	ਮ – ਪ ਸਂ	ਗੁ ਗੁ ਗੁ ਮ	ਰੇ – ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਨਾ – ਕੋ –	ਬੈ – ਰੀ –	ਨ – ਹੀ ਬਿ	ਗਾ – ਨਾ –
ਮ – ਪ –	ਮ ਪ ਨੁ –	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਨੁ – ਸਂ –
ਸ ਗ ਲ ਸੰ	– ਗ ਹ ਮ	ਕ ਉ ਬ ਨਿ	ਆ – ਈ –
ਨੁ ਸਂ ਗੁਂ ਮਂ	ਰਂ ਰਂ ਸਂ ਸਂ	ਨੁ ਸਂ ਰਂ ਸਂ	ਨ ਧ ਨੁ ਪ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਜੋ – ਪ੍ਰ ਭ	ਕੀ – ਨੋ –	ਸੋ – ਭ ਲਿ	ਮਾ ਨਿ ਓ –
ਮ – ਪ ਪ	ਮ ਪ ਨੁ –	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਨੁ ਨੁ ਸਂ –
ਏ – ਹ ਸੁ	ਮ ਤਿ ਸਾ –	ਧੂ – ਤੇ –	ਪਾ – ਈ –
ਨੁ ਸਂ ਗੁਂ ਮਂ	ਰਂ ਰਂ ਸਂ –	ਨੁ ਸਂ ਰਂ ਸਂ	ਨ ਧ ਨੁ ਪ
ਸ ਭ ਮ ਹਿ	ਰ ਵਿ ਰ ਹਿ	ਆ – ਪ੍ਰ ਭੁ	ਏ – ਕੈ –
ਮ ਮ ਪ ਪ	ਮ ਪ ਨੁ ਨੁ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਨੁ – ਸਂ –
੦	੩	×	੨
ਪੇ – ਖ ਪੇ	– ਖ ਨਾ –	ਨ ਕ ਬਿ ਗ	ਸਾ – ਈ –
ਨੁ ਸਂ ਗਂ ਮਂ	ਰਂ ਰਂ ਸਂ –	ਨੁ ਸਂ ਰਂ ਸਂ	ਨ ਧ ਨੁ ਪ

ਰੇਵਤੀ ਕਾਨੜਾ

ਰੇਵਤੀ ਕਾਨੜਾ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ । ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਰਜਿਤ ਹਨ । ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਪੰਚਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਵੇਰ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੁਧ ਨਿਖਾਧ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਮ ਪ ਧ ਮ ਪ ਸਂ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਧ ਨੁ ਪ ਮ ਪ ਮ ਗੁ ਮ ਰ ਸ।
} ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਨਿਖਾਧ ਕੋਮਲ ਹੋਰ ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਸੁਧ ਹਨ।

ਪਕੜ–ਰ ਮ ਪ, ਧ ਮ ਪ ਸ, ਧ ਨੁ ਪ, ਮ ਪ ਗ, ਮ, ਰ, ਸ।

ਕਾਨੜਾ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਠਾਕੁਰ ਜੀਉ ਤੁਹਾਰੋ ਪਰਨਾ ॥ ਮਾਨੁ ਮਹਤੁ ਤੁਮ੍ਹਾਰੈ ਊਪਰ ਤੁਮ੍ਹਰੀ ਓਟ ਤੁਮ੍ਹਾਰੀ ਸਰਨਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਤੁਮ੍ਹਰੀ ਆਸ ਭਰੋਸਾ ਤੁਮ੍ਹਰਾ ਤੁਮ੍ਹਰਾ ਨਾਮੁ ਰਿਦੈ ਲੈ ਧਰਨਾ ॥ ਤੁਮਰੋ ਬਲੁ ਤੁਮਸੰਗਿ ਸੁਹੇਲੇ ਜੋ ਜੋ ਕਹਹੁ ਸੋਈ ਸੋਈ ਕਰਨਾ ॥ ੧ ॥ ਤੁਮਰੀ ਦਇਆ ਮਇਆ ਸੁਖੁ ਪਾਵਉ ਹੋਹੁ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਤ ਭਉਜਲੁ ਤਰਨਾ ॥ ਅਭੈਦਾਨੁ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਪਾਇਓਸਿਰੁ ਡਾਰਿਓ ਨਾਨਕ ਸੰਤ ਚਰਨਾ ॥੨॥੯॥

ਰਾਗ ਕੇਵਤੀ ਕਾਨੜਾ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਠਾ – ਕੁ ਰ	ਜੀ – ਉ ਤ	ਹਾ – ਰੋ –	ਪ ਰ ਨਾ –
ਰ ਮ ਪ ਧ	ਮ ਪ ਨੁ ਪ	ਗੁ – ਗੁ ਮ	ਰ – ਸ –
੦	੩	×	੨
ਮਾ – ਨੁ ਮ	ਹ – ਤੁ ਤੁ	ਮ੍ਹਾ – ਰੈ –	ਊ – ਪ ਰ
ਗੁ ਮ ਰ ਸ	ਧ਼ ਨੁ ਪ਼ ਪ਼	ਸ – ਸ –	ਰ ਮ ਪ –
ਤੁ ਮ੍ਹ ਰੀ –	ਓਂ – ਟ ਤੁ	ਮ੍ਹਾ – ਰੀ –	ਸ ਰ ਨਾ –
ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਧ	ਨੁ ਪ ਮ ਧ	ਗੁ – ਗੁ ਮ	ਰ – ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਤੁ ਮ੍ਹ ਰੀ –	ਆ – ਸ ਭ	ਰੋ – ਸਾ –	ਤੁ ਮ੍ਹ ਰਾ –
ਮ ਪ ਧ ਨੁ	ਪ – ਧ ਪ	ਸਂ – ਸਂ –	ਰ ਨੁ ਸਂ –
ਤੁ ਮ੍ਹ ਰਾ –	ਨਾ – ਮੁ ਰਿ	ਦੈ – ਲੈ –	ਧ ਰ ਨਾ –
ਰੁਂ ਮਂ ਰਂ ਸਂ	ਰਂ ਨ ਸੁ ਸਂ	ਸਂ ਰ ਨੁ ਸਂ	ਧ ਨੁ ਪ –
ਤੁ ਮ ਰੋ –	ਬ ਲੁ ਤੁ ਮ	ਸੰ – ਗਿ ਸੁ	ਹੇ – ਲੇ –
ਰ ਮ ਪ ਧ	ਨੁ ਪ ਮ ਪ	ਗ – ਮ ਰ	ਸ ਰ ਨੁ ਸ
੦	੩	×	੨
ਜੋ – ਜੋ –	ਕ ਹ ਹੁ ਸੋ	ਈ – ਸੋ ਈ	ਕ ਰ ਨਾ –
ਨੁ ਪ ਧ ਪ	ਮ ਪ ਰ ਪ	ਗੁ – ਗੁ ਮ	ਰ ਰ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਤੁ ਮ ਰੀ –	ਦ ਇ ਆ ਮਇ	ਆ – ਸੁ ਖੁ	ਪਾ – ਵ ਉ
ਮ ਪ ਧ ਨੁ	ਪ ਪ ਧ ਪ	ਸਂ – ਸਂ ਸਂ	ਰੁ ਨ ਸ –
ਹੋ – ਹੁ ਕ੍ਰਿ	ਪਾ – ਲ ਤ	ਭ ਉ ਜ ਲ	ਤ ਰ ਨਾ –
ਗੁਂ ਮਂ ਰਂ ਸਂ	ਰਂ ਨ ਸ –	ਸਂ ਰਂ ਨੁ ਸਂ	ਧ ਨੁ ਪ –

ਅ ਭੈ – ਦਾ	– ਨੂ ਨਾ –	– ਮੂ ਹ ਰਿ	ਪਾ ਇ ਓ –
ਰ ਮ ਪ ਧ	ਨੁ ਪ ਮ ਪ	ਗੁ ਗੁ ਮ ਰ	ਸ ਰ ਨੁ ਸ
ਸਿ ਰੁ ਡਾ ਰਿ	ਓ – ਨਾ –	ਨ ਕ ਸੰ ਤ	ਚ ਰ ਨਾ –
ਨੁ ਪ ਧ ਪ	ਮ ਪ ਰ ਪ	ਗੁ ਗੁ ਗੁ ਮ	ਰ ਰ ਸ –

ਰਾਗ ਅਭੋਗੀ ਕਾਨੜਾ

ਜਬਹੀ ਕਾਫੀ ਮੇਲ ਮੇਂ ਪਾ ਨੀ ਸੁਰ ਨ ਲਗਾਇ।
ਮਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਿ ਸ ਕਾਨੜ ਅਭੋਗ ਕਹਾਇ।

ਅਭੋਗੀ ਕਾਨੜਾ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮਧਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਵੇਰ ਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਗੁ ਮ ਧ ਸੰ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਧ ਮ ਗੁ ਮ ਰ ਸ। } ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ ਬਾਕੀ ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਸੁਧ ਹਨ।
ਪਕੜ–ਰ ਗੁ ਮ ਧ ਸੰ, ਧ ਮ, ਗੁ ਮ ਰ ਸ।

ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੪ ॥ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਰਤੇ ਲੋਇਣਾ ਗਿਆਨ ਅੰਜਨੁ ਗੁਰੁ ਦੇਇ ॥
ਮੈ ਪ੍ਰਭੁ ਸਜਣੁ ਪਾਇਆ ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਹਜਿ ਮਿਲੇਇ ॥ ੧ ॥

ਰਾਗ ਅਭੋਗੀ ਕਾਨੜਾ–ਤਾਲ ਤੀਨ

ਅਸਥਾਈ

ਹ ਰਿ ਪ੍ਰ ਭ	ਰ – ਤੇ –	ਲੋ – ਇ –	ਣਾ – – –
ਰ ਗੁ ਮ ਰ	ਰ – ਸ –	ਰ ਸ ਰ ਗੁ	ਮ ਰ ਸ –
੦	੩	×	੨
ਗਿਅਨ– ਅੰ	ਜ ਨੁ ਗੁ ਰੁ	ਦੇ – – –	– – – –
ਸ ਧ਼ ਸ ਰ	ਸ ਰ ਗੁ ਮ	ਰ – ਸ –	ਰ – ਸ –

ਅੰਤਰਾ

ਮੈ – ਪ੍ਰ ਭ	ਸ – ਜ ਣੁ	ਪਾ – ਇ –	ਆ – ਜ ਨ
ਗੁ ਮ ਰ ਸ	ਸ – ਸ ਸੰ	ਮ ਗੁ ਮ ਧ	ਸੰ – ਸੰ –
ਨਾ – ਨ ਕ	ਸ ਹ ਜਿ ਮਿ	ਲੇ – – –	ਇ – – –
ਧ ਰੰ ਸੰ ਰੰ	ਗੁੰ ਮੰ ਰੰ ਸੰ	ਧ ਮ ਗੁ ਮ	ਰ – ਸ –

ਅਡਾਨਾ ਕਾਨੜਾ

ਆਸਾਵਰੀ ਠਾਠ ਕੋ ਲੇਇ। ਆਰੋਹੀ ਗੰਧਾਰ ਤਜ ਦੇਇ।
ਅਵਰੋਹੀ ਧੇਵਤ ਨ ਲਗਾਇ। ਸਮ ਸੰਵਾਦ ਅਡਾਨਾ ਗਾਇ।

ਅਡਾਨਾ ਆਸਾਵਰੀ ਠਾਠ ਦਾ ਖਾਡਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਅਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਖਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਰਾਤ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਸਾਰੰਗ ਅੰਗ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਦੁਰਬਲ ਹਨ। ਕਾਨੜਾ ਅਤੇ ਮੇਘ ਮਿਲਕੇ ਇਹ ਰਾਗ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਬਿਸਥਾਰ ਮੱਧ ਅਤੇ ਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਮ ਪ ਧੁ ਨ ਸਂ।
ਅਵਰੋਹੀ—ਸਂ ਧ ਨੁ ਪ ਮ ਪ ਗੁ ਮ ਰ ਸ।
} ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਨਿਖਾਧਾਂ ਦੋਨੋਂ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਸੁਧ ਹਨ।

ਸੁਧ ਕਲਿਆਣ

ਜਬਹ ਕਲਿਆਨੀ ਠਾਠ ਮੇਂ ਰੋਹ ਨ ਮਾ ਨੀ ਨਾ ਲਗਾਇ।
ਗਾ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦ ਧਾ ਸੁਧ ਕਲਿਆਨ ਕਹਾਇ।

ਇਹ ਕਲਿਆਨ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਮਧਮ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਦੋ ਸੁਰਾਂ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਅਵਰੋਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਗੰਧਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਧੈਵਤ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਬਿਸਥਾਰ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਰਿਖਬ ਦੀ ਸੰਗਤ ਇਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਭਲੀ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ, ਰ ਗ, ਪ ਧ ਸਂ।
ਅਵਰੋਹੀ—ਸਂ ਨ ਧ ਪ, ਮਂ ਗ, ਰ, ਸ।
} ਮਧਮ ਤੀਵਰ ਬਾਕੀ ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਸੁਧ ਹਨ।

ਪਕੜ—ਗ, ਰ ਸ, ਨ਼ ਧ਼ ਪ਼, ਸ, ਗ ਰ, ਪ ਰ, ਸ।

ਕਲਿਆਨੁ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰਾ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਜਾਣੁ ॥ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪੂਰਨ ਪਰਮੇਸਰ ਨਿਹਚਲੁ ਸਚੁ ਸਬਦੁ ਨੀਸਾਣੁ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਆਨ ਨ ਕੋਈ ਸਮਰਥੁ ਤੇਰੀ ਆਸ ਤੇਰਾ ਮਨਿ ਤਾਣੁ ॥ ਸਰਬ ਘਟਾ ਕੇ ਦਾਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇਹਿ ਸੁ ਪਹਿਰਣੁ ਖਾਣੁ ॥੧॥ ਸੁਰਤਿ ਮਤਿ ਚਤੁਰਾਈ ਸੋਭਾ ਰੂਪੁ ਰੰਗੁ ਧਨੁ ਮਾਣੁ ॥ ਸਰਬ ਸੂਖ ਆਨੰਦ ਨਾਨਕ ਜਪਿ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਕਲਿਆਣੁ ॥੨॥੬॥੯॥

ਰਾਗ ਸੁਧ ਕਲਿਆਨੁ–ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਪ੍ਰ ਭੁ ਮੇ ਰਾ	ਅੰ – ਤ ਰ	ਜਾ – ਮੀ –	ਜਾ – ਣੁ –
ਗ ਪ ਧ ਧ	ਗ ਰ ਸ ਰ	ਗ – ਗ –	ਪ ਗ ਪ –
੦	੩	×	੨
ਕ ਰਿ ਕਿ ਰ	ਪਾ – ਪੂ –	ਰ ਨ ਪ ਰ	ਮੇ ਸਰ ਨਿਹਚਲੁ
ਗ ਗ ਗ ਰ	ਗ – ਪ –	ਰ ਰ ਗ ਗ	ਸ ਰ ਸ ਸ
ਸ – ਚੁ ਸ	ਬ ਦ ਨੀ –	ਸਾ – – –	ਣੁ – – –
ਗ – ਧ ਪ	ਧ ਧ ਪ ਧ	ਸੰ – ਸੰ –	ਧ ਪ ਗ ਪ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਹ ਰਿ ਬਿ ਨੁ	ਆ – ਨ ਨ	ਕੋ – ਈ –	ਸ ਮ ਰ ਥੁ
ਗ ਗ ਗ ਗ	ਪ – ਪ ਧ	ਸੰ – ਸੰ –	ਧ ਰੰ ਸੰ ਸੰ
ਤ – ਰੀ –	ਆ – ਸ ਤੇ	ਰਾ – ਮ ਨਿ	ਤਾ – ਣੁ –
ਸੰ – ਧ –	ਧ ਪ ਧ ਸੰ	ਗ – ਪ ਪ	ਰ – ਸ –
ਸ ਰ ਬ ਘ	ਟਾ – ਕੇ –	ਦਾ – ਤੇ –	ਸੁਆ – ਮੀ –
ਪ਼ ਪ਼ ਧ਼ ਧ਼	ਸ – ਰ ਸ	ਗ – ਗ ਧ	ਗ ਧ ਮੇ ਪ
ਦੇ – ਹਿ ਸੁ	ਪ ਹਿ ਰ ਣੁ	ਖਾ – – –	ਣ – – –
ਸੰ – ਨ ਧ	ਧ – ਮੇ ਪ	ਰ – ਪ –	ਸ ਰ ਸ –
੦	੩	×	੨

ਅੰਤਰਾ ੨

ਸੁ ਰ ਤਿ ਮ	– ਤਿ ਚ ਤੁ	ਰਾ – ਈ –	ਸੋ – ਭਾ –
ਗ – ਗ ਗ	– ਪ ਪ ਧ	ਸੰ – ਸੰ –	ਧ ਰੰ ਸੰ –
ਰੂ – ਪੁ ਰੰ	– ਗੁ ਧ ਨੁ	ਮਾ – – –	ਣੁ – – –
ਸੰ – ਧ ਧ	ਧ ਪ ਧ ਸੰ	ਗ – ਪ ਪ	ਰ – ਸ –
ਸ ਰ ਬ ਸੂ	– ਖ ਆ –	ਨੰ – ਦ ਨਾ	ਨ ਕ ਜ ਪਿ
ਪ਼ ਪ਼ ਧ਼ ਧ਼	ਸ ਰ ਸ –	ਗ – ਗ ਧ	ਗ ਧ ਮੇ ਪ

ਰਾ – ਮ ਨਾ	– ਮੁ ਕ ਲਿ	ਆ – – –	– ਣ – –
ਸੰ – ਨ ਧ	ਧ ਧ ਮੇ ਪ	ਰ – ਪ –	ਸ ਰ ਸ –

ਰਾਗ ਐਮਨ ਕਲਿਆਨ

ਜਬ ਕਲਿਆਨ ਠਾਠ ਮੇਂ ਸੁਧ ਮਧਮ ਕੁਛ ਲਾਇ।
ਗਾ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਿ ਨੀ ਐਮਨ ਕਲਿਆਨ ਕਹਾਇ।

ਇਹ ਕਲਿਆਨ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਜਾਤ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ ਇਸਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਗੰਧਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਨਿਖਾਧ ਹੈ । ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸ਼ਾਮ, ਰਾਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਸੁਧ ਮਧਮ ਇਸ ਦੀ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸੁਧ ਮਧਮ ਦਾ ਵਰਤਾ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਐਮਨ ਰਾਗ ਵਿਚ ਹੀ ਅਗਰ ਥੋੜੀ ਸੁਧ ਮਧਮ ਵਰਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਐਮਨ ਕਲਿਆਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਗ, ਮੇਪ, ਧ ਨ ਸਂ। } ਮਧਮ ਦੋਨੋਂ ਬਾਕੀ ਸਭ
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੇ ਨ ਧ ਪ ਮੇ ਗ ਮ ਗ ਰ ਸ। } ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਹਨ।

ਕਲਿਆਨ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਮੇਰੇ ਲਾਲਨ ਕੀ ਸੋਭਾ ॥ ਸਦ ਨਵਤਨ ਮਨ ਰੰਗੀ ਸੋਭਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ ਬ੍ਰਹਮ ਮਹੇਸ ਸਿਧ ਮੁਨਿ ਇੰਦ੍ਰਾ ਭਗਤਿ ਦਾਨੁ ਜਸੁ ਮੰਗੀ ॥੧॥ ਜੋਗ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸੇਖ ਨਾਗੈ ਸਗਲ ਜਪਹਿ ਤਰੰਗੀ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੰਤਨ ਬਲਿਹਾਰੈ ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਸਦ ਸੰਗੀ ॥ ੨ ॥ ੩ ॥

ਰਾਗ ਐਮਨ ਕਲਿਆਨ–(ਤਾਲ ਤੀਵਰਾ)

ਅਸਥਾਈ

ਮੇ – ਰੇ	ਲਾ –	ਲ ਨ	ਕੀ – –	ਸੋ –	ਭਾ –
ਸੰ – ਰ	ਮ ਪ	ਧ ਨ	ਸੰ – ਰੰ	ਨ –	ਨ ਨ
×	੨	੩	×	੨	੩
ਸਦ ਨ ਵ	ਤ ਨ	ਮ ਨ	ਰੰ – ਗੀ	ਸੋ –	ਭਾ –
ਨ ਨ ਨ	ਧ ਪ	ਧ ਪ	ਗ – ਰ	ਗ –	ਗ –
ਸਦ ਨ ਵ	ਤ ਨ	ਮ ਨ	ਰੰ – ਗੀ	ਸੋ –	ਭਾ –
ਗ ਗ ਰ	ਸ ਸ	ਸ ਰ	ਗ – ਮੇ	ਪ ਧ	ਨ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਬ੍ਰਹ ਮ ਮ	ਹੇ –	ਸ –	ਸਿਧ ਮੁ ਨਿ	ਇੰ –	ਦ੍ਰਾ –
ਪ ਪ ਗ	ਪ –	ਧ ਪ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ	ਸਂ –	ਸਂ –
ਭਗ ਤਿ ਦਾ	– ਨੁ	ਜ ਸੁ	ਮੰ – –	ਗੀ –	– –
ਨ ਰਂ ਰਂ	ਗਂ ਗਂ	ਗਂ –	ਪਂ ਮੇ ਗਂ	ਰ –	ਸ ਨ
ਭਗ ਤਿ ਦਾ	– ਨੁ	ਜ ਸੁ	ਮੰ – ਗੀ	– –	– –
ਸਂ ਸਂ ਨ	ਧ ਪ	ਧ ਪ	ਮੇ ਗ ਰ	ਗ ਮ	ਗ –

ਰਾਗ ਭੋਪਾਲੀ

ਜਬ ਕਲਿਆਨੀ ਠਾਠ ਮੇਂ ਮਾ ਨੀ ਸੁਰ ਨਾ ਲਗਾਇ।
ਮਾ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦ ਧਾ ਭੂਪਾਲੀ ਕਹਲਾਇ।

ਭੂਪਾਲੀ ਕਲਿਆਨ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਰਾਗ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਮਧਮ ਅਤੇ ਨਿਖਾਧ ਦੇ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ । ਇਸਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰੀਧਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਧੈਵਤ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਰਾਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਪੂਰਵਾਂਗ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਸੁਧ ਕਲਿਆਨ, ਜੈਤ ਕਲਿਆਨ ਅਤੇ ਦੇਸਕਾਰ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਵਾਸਤੇ ਬੜੀ ਸਾਵਧਾਨਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਅਰੋਹੀ–ਸ ਰ ਗ ਪ, ਪ, ਸਂ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸਂ ਧ ਪ੍ਹ ਗ ਰ ਸ।
ਪਕੜ–ਗ, ਰ, ਸ ਧ਼, ਸ ਰ ਗ, ਪ ਗ, ਧ ਪ ਗ, ਰ, ਸ।

ਕਲਿਆਨੁ ਭੋਪਾਲੀ ਮਹਲਾ ੪ ॥
੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਪਰਮੇਸੁਰੁ ਸੁਆਮੀ ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਣੁ ਨਾਰਾਇਣੇ ॥ ਸਗਲ ਭਗਤ ਜਾਚਹਿ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਭਵਨਿਧ ਤਰਣ ਹਰਿ ਚਿੰਤਾਮਣੇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਜਗਦੀਸ ਦਮੋਦਰ ਹਰਿ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਗੋਬਿੰਦੇ ॥ ਤੇ ਨਿਰਭਉ ਜਿਨ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ਗੁਰਮਤਿ ਮੁਰਾਰਿ ਹਰਿ ਮੁਕੰਦੇ ॥ ੧ ॥ ਜਗਦੀਸੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨ ਜੋ ਆਏ ਤੇ ਜਨ ਭਵਨਿਧਿ ਪਾਰਿ ਪਰੇ ॥ ਭਗਤ ਜਨਾ ਕੀ ਪੈਜ ਹਰਿ ਰਾਖੈ ਜਨ ਨਾਨਕ ਆਪਿ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੇ ॥੨॥੧॥੭॥

ਰਾਗ ਕਲਿਆਨ ਭੋਪਾਲੀ—੭ ਮਾਤਰਾਂ

ਅਸਥਾਈ

ਪਾ – ਰ	ਬ੍ਰਹ ਮੁ	ਪ ਰ	ਮੇ ਸ ਰ	ਸੁਆ–	ਮੀ–
ਗ ਗ ਰ	ਸ ਰ	ਸ –	ਧ਼ ਧ ਪ਼	ਧ਼ –	ਧ਼ –
×	੨	੩	×	੨	੩
ਦੂ ਖ ਨਿ	ਵਾ –	ਰ ਣੁ	ਨਾ – ਰਾ	ਇ –	ਣੋ –
ਸ ਸ ਰ	ਗ –	ਗ ਗ	ਗ – ਪ	ਰ –	ਸ –
ਸਗ ਲ ਭ	ਗ ਤ	ਜਾ –	ਚਹਿ ਸੁ ਖ	ਸਾ –	ਗ ਰ
ਸ ਸ ਰ	ਗ –	ਪ ਧ	ਧ ਧ ਧ	ਸੰ –	ਰੰ ਸੰ
ਭਵ ਨਿ ਧਿ	ਤਰੁ ਣ	ਹ ਰਿ	ਚਿੰ ਤਾ ਮ	– –	ਣੋ –
ਸੰ ਗੰ ਰੰ	ਸੰ ਰੰ	ਸੰ ਧ	ਸੰ ਸੰ ਧ	ਪ ਗ	੦ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਦੀ ਨ ਦਇ'	ਆ ਲ	ਜ ਗ	ਦੀ ਸ ਦ	ਮੋ ਦਰ	ਹ ਰਿ
ਗ ਗ ਗ	ਪ ਪ	ਧ ਧ	ਸੰ ਧ ਧ	ਸੰ ਸੰ	ਸੰ –
×	੨	੩	×	੨	੩
ਅੰ ਤ ਰ	ਜਾ –	ਮੀ –	ਗੋ – –	ਬਿੰ –	ਦੇ –
ਧੰ ਧੰ ਧੰ	ਸੰ –	ਰੰ –	ਸੰ – ਰੰ	ਸੰ –	ਧ –
ਤੇ ਨਿ ਰ	ਭ ਉ	ਜਿ ਨ	ਸ੍ਰੀ ਰਾ ਮੁ	ਧਿਆ ਇ	ਆ –
ਪ ਪ ਗ	ਗ ਗ	ਧ ਪ	ਰ ਰ ਰ	ਸ ਰ	ਸ –
ਗੁਰ ਮ ਤਿ	ਮੁ –	ਰਾ ਰਿ	ਮੁ – –	ਕੋ –	ਦੇ –
ਸੰ ਗੰ ਰੰ	ਸੰ ਰੰ	ਸੰ ਧ	ਸੰ – ਧ	ਪ ਗ	ਰ ਸ

ਅੰਤਰਾ ੨

ਜਗ ਦੀ –	ਸ ਰ	ਚਰ ਨ	ਸਰ ਨ ਜੋ	ਆ –	ਵੇ –
ਗ ਗ –	ਪ ਪ	ਧ ਪ	ਸੰ ਧ ਧ	ਸੰ –	ਸੰ –
ਤੇ ਜ ਨ	ਭ ਵ	ਨਿ ਧਿ	ਪਾ ਰਿ ਪ	ਰੇ –	– –
ਧੰ ਧੰ ਧੰ	ਸੰ ਸੰ	ਰੰ ਰੰ	ਸੰ ਰੰ ਰੰ	ਸੰ –	ਧ –
ਭਗ ਤ ਜ	ਨਾ –	ਕੀ –	ਪੈਜ ਹ ਰਿ	ਰਾ ਖੈ	ਜ ਨ
ਪ ਪ ਗ	ਗ –	ਧ ਪ	ਰ ਰ ਰ	ਸ ਰ	ਸ ਸ
ਨਾ ਨ ਕ	ਆ ਪਿ	ਹ ਰਿ	ਕ੍ਰਿ ਪਾ ਕ	ਰੇ –	– –
ਸ ਗੰ ਰ	ਸੰ ਰੰ	ਸੰ ਧੰ	ਸੰ ਸ ਧ	ਪ ਗ	ਰ ਸ

ਕਲਿਆਨ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਜਾਚਿਕੁ ਨਾਮੁ ਜਾਚੈ ਜਾਚੈ ॥ ਸਰਬ ਧਾਰ ਸਰਬਕੇ ਨਾਇਕ ਸੁਖ ਸਮੂਹ ਕੇ ਦਾਤੇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਕੇਤੀ ਕੇਤੀ ਮਾਂਗਨਿ ਮਾਗੈ ਭਾਵਨੀਆ ਸੋ ਪਾਈਐ ॥ ੧ ॥ ਸਫਲ ਸਫਲ ਸਫਲ ਦਰਸੁਰੇ ਪਰਸਿ ਪਰਸਿ ਗੁਨ ਗਾਈਐ ॥ ਨਾਨਕ ਤਤ ਤਤ ਸਿਉ ਮਿਲਿਆ ਹੀਰੈ ਹੀਰੁ ਬਿਧਾਈਐ ॥ ੨ ॥ ੨ ॥

ਰਾਗ ਕਲਿਆਨ ਭੋਪਾਲੀ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਜਾ ਚਕੁ ਨਾ ਮ	ਜਾ – ਚੈ –	ਜਾ – – –	ਚੈ – – –
ਧ ਧ ਪ ਪ	ਗ ਰੰ ਸ ਰ	ਗ – ਗ –	ਗ – ਗ ਰ
੦	੩	×	੨
ਸ ਰ ਬ –	ਧਾ – ਰ ਸ	ਰ ਬ ਕੇ –	ਨਾ – ਇ ਕ
ਰ – ਰ –	ਰ – ਸ ਰ	ਗ ਪ ਗ ਰ	ਸ – ਧ਼ ਧ਼
ਸੁ – ਖ ਸ	ਮੂ ਹ ਕੇ –	ਦਾ – – –	ਤੇ – – –
ਪ਼ ਧ਼ ਸ ਰ	ਗ ਗ ਪ ਧ	ਸੰ – ਧ –	ਪ – ਗ ਰ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਕੇ – ਤੀ –	ਕੇ – ਤੀ –	ਮਾਂ – ਗ ਨਿ	ਮਾ – ਗੈ –
ਗ – ਗ –	ਪ – ਪ ਧ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਧ ਰੰ ਸੰ –
– ਭਾ ਵ ਨੀ	ਆ – ਸੋ –	ਪਾ – – ਈ	ਐ – – –
ਧ ਧ ਧ ਧ	ਸੰ – ਰੰ –	ਰ ਸੰ ਗੰ ਰੰ	ਸੰ – ਧ ਪ
ਸ ਫ ਲ ਸ	ਫ – ਲ –	ਸ ਫ ਲ ਦ	ਰ ਸੁ ਰੇ –
ਗ ਗ ਗ ਗ	ਪ – ਪ ਧ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਧ ਰੰ ਸੰ –
੦	੩	×	੨
ਪ ਰ ਸ ਪ	ਰ ਸ ਗੁ ਨ	ਗਾ – – ਈ	ਐ – – –
ਧ ਧ ਧ ਧ	ਸੰ ਸੰ ਰ ਰ	ਰ ਸੰ ਗੰ ਰੰ	ਸ – ਧ –
ਨਾ – ਨ ਕ	ਤ – ਤ ਤ	– ਤ ਸਿ ਉ	ਮਿ ਲਿ ਆ –
ਸੰ – ਧ ਧ	ਪ – ਗ ਗ	ਗ ਪ ਗ ਰ	ਸ ਰ ਸ –
ਹੀ – ਰੈ –	ਹੀ – ਰੁ ਬਿ	ਧਾ – – ਈ	ਐ – – –
ਗ ਗ ਪ –	ਧ – ਪ ਧ	ਸੰ – ਧ –	ਪ – ਗ –

ਕਲਿਆਨ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਮਨਿ ਤਨਿ ਜਾਪੀਐ ਭਗਵਾਨ ॥ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨ ਭਏ ਸਦਾ ਸੂਖ ਕਲਿਆਨ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਸਰਬ ਕਾਰਜ ਸਿਧਿ ਭਏ ਗਾਇ ਗੁਨ ਗੁਪਾਲ ॥ ਮਿਲਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰੇ ਨਾਠਿਆ ਦੁਖ ਕਾਲ ॥ ੧ ॥ ਕਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਪ੍ਰਭ ਮੇਰਿਆ ਕਰਉ ਦਿਨੁ ਰੈਨਿ ਸੇਵ ॥ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਸਰਣਾਗਤੀ ਹਰਿ ਪੁਰਖ ਪੂਰਨ ਦੇਵ ॥੨॥੫॥੮॥

ਰਾਗ ਕਲਿਆਨ ਭੋਪਾਲੀ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਮ ਨਿ ਤ ਨਿ	ਜਾ – – ਪੀ	ਐ – ਭ ਗ	ਵਾ – ਨ –
ਸ ਗ ਗ ਰ	ਸ ਧ਼ ਪ਼ ਪ਼	ਗ – ਗ ਪ	ਰ ਗ ਪ –
੦	੩	×	੨
ਗੁ ਰ ਪੂ –	ਰੇ – ਸੁ ਪ੍ਰ	ਸੰ – ਨ ਭ	ਏ – – –
ਧ – ਪ –	ਗ – ਰ ਰ	ਗ ਪ ਧ ਸਂ	ਪ ਧ ਸਂ –
ਸ – ਦਾ –	ਸੂ ਖ ਕ ਲਿ	ਅ – – –	ਨ – – –
ਪ – ਧ ਗ	ਗ ਸਂ ਧ ਪ	ਗ – ਪ –	ਗ ਰ ਸ –

ਅੰਤਰਾ

ਸ ਰ ਬ –	ਕਾ – ਰ ਜ	ਸਿ – ਧਿ ਭ	ਏ – – –
ਸਂ ਧ ਪ ਰ	ਗ ਪ ਧ ਸਂ	ਰ – ਗ ਧ	ਸਂ – ਰਂ –
ਗਾ – ਇ –	ਗੁ ਨ ਗੁ –	ਪਾ – – –	ਲ – ਮਿ ਲਿ
ਪਂ ਗਂ ਰਂ ਸ	ਪ ਪ ਧ –	ਸਂ ਪ ਧ ਸਂ	ਰਂ ਗਂ ਪਂ –
ਸਾ – – ਧ	ਸੰ – ਗ ਤਿ	ਪ੍ਰ – ਭੂ –	ਸਿ ਮ ਰੇ –
ਸਂ ਰਂ – ਪਂ	ਪਂ ਗਂ ਰਂ ਸਂ	ਧ – ਰਂ –	ਸਂ ਸਂ ਧ –
ਨਾ – – ਠਿ	ਆ – ਦੁ ਖ	ਕਾ – – –	ਲ – – –
ਪ ਪ – ਸਂ	ਪ – ਪ ਪ	ਗ ਗ – ਪ	ਗ ਰ ਸ –

ਰਾਗ ਸ਼ਾਮ ਕਲਿਆਨ

ਕਲਿਆਨ ਠਾਠ ਆਰੋਹ ਮੇਂ ਧੈਵਤ ਸੁਰ ਨ ਲਗਾਇ।
ਸ ਮ ਸੰਵਾਦ ਮਧਮ ਦੋਊ ਸ਼ਾਮ ਕਲਿਆਨ ਕਹ ਤਾਹਿ।

ਇਹ ਕਲਿਆਨ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਖਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਮਧਮ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸ਼ਾਮ ਰਾਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਮਧਮਾਂ

ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਪੰਡਤਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਾਗ ਹਮੀਰ, ਗੌਡ ਸਾਰੰਗ ਅਤੇ ਕੇਦਾਰਾ ਦੇ ਮੇਲਣ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਨ਼ ਸ ਰ, ਮੇ ਪ, ਧ ਪ, ਨ ਸੰ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਨ ਧ ਮੇ ਪ ਗ ਮ ਰ, ਨ਼ ਸ।
ਪਕੜ–ਸ, ਰ, ਮੇ ਪ, ਪ ਧ ਪ, ਮੇ ਪ ਧ ਪ, ਮ ਰ, ਨ਼ ਸ, ਰ ਮੇ ਪ,
ਗ ਮ ਰ, ਨ਼, ਸ।

ਕਲਿਆਨ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਤੇਰੈ ਮਾਨਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਮਾਨਿ ॥ ਨੈਨ ਬੈਨ ਸ੍ਰਵਨ ਸੁਣੀਐ ਅੰਗ ਅੰਗੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਨਿ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਇਤ ਉਤ ਦਹ ਦਿਸਿ ਰਵਿਓ ਮੇਰ ਤਿਨਹਿ ਸਮਾਨ ॥ ੧ ॥ ਜਤ ਕਤਾ ਤਤ ਪੇਖੀਐ ਹਰਿ ਪੁਰਖ ਪਤਿ ਪਰਧਾਨ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਭ੍ਰਮ ਭੈ ਮਿਟੇ ਕਥੇ ਨਾਨਕ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ॥ ੨ ॥ ੧ ॥ ੪ ॥

ਰਾਗ ਸ਼ਾਮ ਕਲਿਆਨ–ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਤੇ – ਰੈ –	ਮਾ – – ਨਿ	ਹ ਰਿ ਹ ਰਿ	ਮਾ – ਨਿ –
ਮ ਪ ਪ ਮ	ਗ ਮ ਰ ਸ	ਰ ਰ ਨ ਸ	ਰ ਨ ਸ –
੦	੩	×	੨
ਨੈ – ਨ –	ਬੈ – ਨ –	ਸ੍ਰ – ਵ ਨ	ਸੁ ਣੀ ਐ –
ਮੇ – ਪ –	ਮੇ ਪ ਧ ਪ	ਧ – ਮੇ ਮੇ	ਪ ਮ ਗ –
ਅੰ – – ਗ	ਅੰ ਗੇ ਸੁਖ	ਪ੍ਰਾ – – –	ਨ – – –
ਮ ਧ ਪ ਮ	ਗ ਮ ਰ ਸ	ਰ – ਨ਼ ਸ	ਰ ਨ਼ ਸ –

ਅੰਤਰਾ ੧

ਇ – – ਤ	ਉ – – ਤ	ਦ ਹ ਦਿਸਿ	ਰ ਵਿ ਓ –
ਪ – ਸੰ –	ਸੰ – ਸੰ –	ਪ ਨ ਸੰ ਰੰ	ਸੰ ਨ ਧ ਪ
ਮੇ – – ਰ	ਤਿ – ਨਹਿ ਸ	ਮਾ – – –	ਨ – – –
ਮੇ – ਪ –	ਮੇ ਪ ਧ ਪ	ਧ – ਪ ਮੇ	ਪ ਮ ਗ –

ਅੰਤਰਾ ੨

ਜ – ਤ ਕ	ਤਾ – ਤ ਤ	ਪੇ – – ਖੀ	ਐ – ਹਰਿ
ਪ – ਪ ਸੰ	ਸੰ – ਰੰ ਸੰ	ਰੰ ਸੰ ਨ ਨ	ਮੇ ਪ ਪ ਪ
ਪੁ – ਰ ਖ	ਪ ਤਿ ਪ ਰ	ਧਾ – – –	ਨ – – –
ਮੇ – ਪ ਪ	ਮੇ ਪ ਧ ਪ	ਧ – ਮ –	ਪ – ਮ ਗ

ਸਾ – – ਧ	ਸੰ ਗਿ ਭੂ ਮ	ਕੈ – – ਮਿ	ਟੇ – ਕ ਬੇ
ਪ – ਪ ਸੰ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਸੰ	ਪ ਨ ਸੰ ਰੰ	ਸ ਨ ਧ ਪ
ਨਾ – ਨ ਕ	ਬ੍ਰ ਹ ਮ ਗਿ	ਆ – – –	ਨ – – –
ਮੇ – ਪ ਪ	ਮੇ ਪ ਧ ਪ	ਧ – ਪ ਮੇ	ਪ ਮ ਗ –

ਰਾਗ ਸ੍ਰੀ ਕਲਿਆਨ

ਏਹ ਰਾਗ ਕਲਿਆਨ ਠਾਠ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਅਜ ਕਲ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਮਗਰ ਬੜਾ ਮਿਠਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤ ਔਡਵ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਨਿਖਾਦ ਦੇ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰ, ਮੇ, ਪ, ਧ ਪ ਸੰ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ, ਧ ਪ, ਮੇ ਪ, ਰ ਸ।
ਪਕੜ–ਸ ਧ, ਸ ਰ ਮੇ ਪ ਰ ਸ।

ਕਲਿਆਨੁ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਹਰਿ ਚਰਨ ਸਰਨ ਕਲਿਆਨ ਕਰਨ ॥ ਪ੍ਰਭ ਨਾਮੁ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨੋ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗ ਜਪਿ ਨਿਸੰਗ ਜਮਕਾਲੁ ਤਿਸੁ ਨ ਖਾਵਨੋ ॥ ੧ ॥ ਮੁਕਤਿ ਜੁਗਤਿ ਅਨਿਕ ਸੂਖ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਲਵੈ ਨ ਲਾਵਨੋ ॥ ਪ੍ਰਭ ਦਰਸ ਲੁਬਧ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਬਹੁੜਿ ਜੋਨਿ ਨ ਧਾਵਨੋ ॥੨॥੭॥੧੦॥

ਰਾਗ ਸ੍ਰੀ ਕਲਿਆਨ–ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

			ਹ ਰਿ
			ਪ ਪ
ਚ ਰ ਨ ਸ	ਰ ਨ ਕ ਲਿ	ਆ – ਨ ਕ	ਰ ਨ ਪ੍ਰ ਭਿ
ਪ ਸ ਧ ਪ	ਪ ਪ ਰ ਸ	ਪ – ਮੇ ਮੇ	ਧ ਧ ਪ –
੦	੩	×	੨
ਨਾ – – ਮੁ	ਪ – ਤਿ ਤ	ਪਾ – – ਵ	ਨੋ – ਹ ਰਿ
ਰ ਸ ਮੇ ਰ	ਪ – ਮੇ ਮੇ	ਧ ਪ ਸੰ ਧ	ਮੇ – ਧ ਪ

ਅੰਤਰਾ ੧

ਸਾ – – ਧ	ਸੰ – – ਗ	ਜ – ਪਿ ਨਿ	ਸੰ ਗ ਜ ਮ
ਪ ਮੇ ਧ ਧ	ਸੰ – ਸੰ –	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਧ ਰੰ ਸੰ
ਕਾ – – ਲੁ	ਤਿ – ਸੁ ਨ	ਖਾ – – ਵ	ਨੋ – ਹ ਰਿ
ਧ ਸੰ ਧ ਪ	ਪ – ਪ ਪ	ਮੇ ਪ ਧ ਪ	ਰ – ਸ –

ਰਾਗੁ ਕਲਿਆਨੁ ਮਹਲਾ ੫ ਘਰੁ ੧ ॥

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਹਮਾਰੈ ਏਹ ਕਿਰਪਾ ਕੀਜੈ ॥ ਅਲਿਮਕਰੰਦ ਚਰਨ ਕਮਲ ਸਿਉ ਮਨੁ ਫੇਰਿ ਫੇਰਿ ਰੀਝੈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਆਨ ਜਲਾ ਸਿਉ ਕਾਜੁ ਨ ਕਛੂਐ ਹਰਿ ਬੂੰਦ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਕਉ ਦੀਜੈ ॥ ਬਿਨੁ ਮਿਲਬੇ ਨਾਹੀ ਸੰਤੋਖਾ ਪੇਖਿ ਦਰਸਨੁ ਨਾਨਕੁ ਜੀਜੈ ॥ ੨ ॥ ੧ ॥

ਰਾਗ ਸ੍ਰੀ ਕਲਿਆਨ—ਤੀਨ ਤਾਲ ਅਸਥਾਈ

			ਹ
ਮਾ ਰੈ ਏ ਹ	ਕਿ ਰ ਪਾ—	ਕੀ — — —	ਜੈ — — —
ਪ ਸੰ ਧ ਪ	ਪ ਪ ਰ ਸ	ਪ — ਮੇ ਮੇ	ਧ ਧ ਪ —
੦	੩	×	੨
ਅ ਲਿ ਮ ਕ	ਰੰ — ਦ ਚ	ਰ ਨ ਕ ਮ	ਲ ਸਿਉ ਮ ਨੁ
ਰ ਸ ਮੇ ਰ	ਪ — ਮੇ ਮੇ	ਧ ਪ ਸੰ ਧ	ਮ ਮ ਧ ਪ
ਫੇ — ਰਿ ਫੇ	— ਰਿ ਰੀ —	ਝੈ — — —	— — — ਹ
ਪ ਸੰ ਧ ਪ	ਪ ਪ ਰ ਸ	ਪ — ਮੇ ਮੇ	ਧ — ਪ —

ਅੰਤਰਾ ੧

ਆ — ਨ ਜ	ਲਾ — ਸਿ ਉ	ਕਾ — ਜ ਨ	ਕ ਛੂਐ ਹ ਰਿ
ਪ ਮੇ ਧ ਧ	ਸੰ — ਸੰ ਗੰ	ਸੰ — ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਧ ਰੰ ਸੰ
ਬੂੰ — ਦ ਚਾ	ਤ੍ਰਿ ਕ ਕ ਉ	ਦੀ — — —	ਜੈ — — —
ਧ ਸੰ ਧ ਪ	ਪ ਪ ਪ ਪ	ਮੇ ਪ ਧ ਪ	ਰ — ਸ —
ਬਿ ਨੁ ਮਿ ਲ	ਬੇ — ਨਾ —	ਹੀ — ਸੰ —	ਤੋ ਖਾ ਪੇ ਖਿ
ਰ ਸ ਮੇ ਰ	ਪ — ਮ ਮੇ	ਧ ਪ ਸੰ ਧ	ਮੇ ਮ ਧ ਪ
ਦ ਰ ਸ ਨੁ	ਨਾ — ਨ ਕੁ	ਜੀ — — —	ਜੈ — — ਹ
ਪ ਸੰ ਧ ਪ	ਪ — ਰ ਸ	ਪ — ਮੇ ਮੇ	ਧ — ਪ —

ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ

ਜਬ ਭੈਰਉ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇ ਮਧਮ ਦਈ ਹਟਾਇ।
ਪਾ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦ ਸਾ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਕਹਲਾਇ।

ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਭੈਰਉ ਠਾਠ ਦਾ ਖਾਡਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਮਧਮ ਦਾ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਪੰਚਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਖਰਜ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਸਵੇਰ ਪ੍ਰਾਤਹ ਕਾਲ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਗਤੀ ਰਸ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਗੰਭੀਰ ਹੈ ਸੋ ਇਸ ਨੂੰ ਬਲੰਪਤ ਲੈ ਵਿਚ ਗਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰੁ ਗ ਪ ਧੁ ਨ ਸੰ। } ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਬਾਕੀ
ਅਵਰੋਹੀ—ਸੰ ਨ ਧੁ ਪ ਗ ਰੁ ਸ। } ਸਭ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਕੜ—ਪ ਗ, ਰ, ਗ, ਪ, ਪ ਧੁ, ਧੁ, ਨ ਧੁ ਪ, ਗ, ਰੁ, ਸ।

ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਚਰਨ ਕਮਲ ਸਰਨਿ ਟੇਕ ॥ ਊਚ ਮੂਚ ਬੇਅੰਤੁ ਠਾਕੁਰੁ ਸਰਬ ਊਪਰਿ ਤੁਹੀ ਏਕ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਪ੍ਰਾਨ ਅਧਾਰ ਦੁਖ ਬਿਦਾਰ ਦੈਨਹਾਰ ਬੁਧਿ ਬਿਬੇਕ ॥ ੧ ॥ ਨਮਸਕਾਰ ਰਖਨਹਾਰ ਮਨਿ ਅਰਾਧਿ ਪ੍ਰਭੂ ਮੇਕ ॥ ਸੰਤ ਰੇਨੁ ਕਰਉ ਮਜਨੁ ਨਾਨਕ ਪਾਵੈ ਸੁਖ ਅਨੇਕ ॥੨॥੨॥੧੫॥

ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ—ਇਕ ਤਾਲਾ

ਅਸਥਾਈ

ਚ ਰ	ਨ —	ਕ ਮ	ਲ —	ਸਰ ਨ	ਟੇ ਕ
ਪ ਗ	ਪ ਗ	ਰੁ ਸ	ਨ਼ ਸ	ਨ ਸੁ	ਸ ਸ
×	੦	੨	੦	੩	੪
ਊ ਚ	— ਮੂ	ਚ ਬੇ	ਅੰ ਤ	ਠਾ —	ਕੁ ਰ
ਗ ਰੁ	ਗ ਪ	ਧੁ ਪ	ਨ ਸਂ	ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਸ
ਸ ਰ	ਬ —	ਊ —	ਪ ਰ	ਤੂ ਹੀ	ਏ ਕ
ਨ ਰੁਂ	ਸਂ ਸ	ਸਂ ਸਂ	ਨ ਧੁ	ਪ ਪ	ਪ ਪ

ਅੰਤਰਾ

ਪ੍ਰਾ —	ਨ ਅ	ਧਾ ਰ	ਦੁ —	ਖ ਬਿ	ਦਾ ਰ
ਪ ਧੁ	ਪ ਗ	ਪ ਧੁ	ਨ ਸਂ	ਸਂ ਸਂ	— ਸਂ
ਦੈ —	ਨ —	ਹਾ ਰ	ਬੁ —	ਧ ਬਿ	ਬੇ ਕ
ਨ ਸਂ	ਗਂ ਰੁਂ	ਸਂ ਸਂ	ਨ ਧੁ	ਪ ਗ	ਰੁ ਸ
ਨ ਮ	ਸ ਕਾ	— ਰ	ਰ —	ਖ ਨ	ਹਾ ਰ
ਪ ਧੁ	ਪ ਗ	ਪ ਧੁ	ਨ ਸਂ	ਸਂ ਸਂ	— ਸਂ
ਮ —	ਨਿ ਅ	ਰਾ —	ਧਿ —	ਪ੍ਰ ਭੂ	ਮੇ ਕ
ਨ ਸਂ	ਗਂ ਰੁਂ	ਸਂ ਸਂ	ਨ ਧੁ	ਪ ਗ	ਰੁ ਸ
ਸੰ —	ਤ —	ਰੇ ਨ	ਕ —	ਰ ਉ	ਮ ਜਨ
ਪ ਧੁ	ਪ ਗ	ਪ ਧੁ	ਨ ਸਂ	ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਸਂ
ਨਾ —	ਨ ਕ	ਪਾ —	ਵੈ —	ਸੁ ਖ	ਅਨੇਕ
ਨ ਸਂ	ਗਂ ਰੁਂ	ਸਂ ਸਂ	ਨ ਧੁ	ਪ ਗ	ਰੁ ਸ

ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ

ਜਬ ਭੈਰਉ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇਂ ਮਾ ਨੀ ਸ ਰ ਨ ਲਗਾਇ।
ਧਾ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦ ਗਾ ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ ਸਹਾਇ।

ਬਿਭਾਸ ਭੈਰਉ ਠਾਠ ਦਾ ਔਡਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਮਧਮ ਅਤੇ ਨਿਖਾਦ ਦੇ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਧੈਵਤ ਹੈ

ਅਤੇ ਸਮਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਾਤਾਕਾਲ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਦੀ ਸੰਗਤ ਬਹੁਤ ਭਲੀ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸੁਧ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਸੁਧ ਧੈਵਤ ਲਗਾਕੇ ਗਾਨੇ ਦਾ ਰਵਾਜ ਭੀ ਹੈ। ਇਹ ਰਵਾਜ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ ਰੁ ਗ ਪ ਧੁ ਸੰ।
ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਧੁ ਪ ਗ ਪ ਧੁ ਪ ਗ ਰੁ ਸ।
ਪਕੜ–ਧੁ, ਪ, ਗ ਪ, ਗ ਰੁ ਸ।

ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਕਰਤ ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ॥ ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਭਏ ਕਿਰਪਾਲਾ ਅਪਣਾ ਨਾਮੁ ਆਪਿ ਜਪਾਇਆ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਸੰਤ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਭਇਆ ਪ੍ਰਗਾਸ ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਪਤ ਪੂਰਨ ਭਈ ਆਸ ॥ ੧ ॥ ਸਰਬ ਕਲਿਆਣ ਸੂਖ ਮਨਿ ਵੂਠੇ ॥ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਇ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਤੂਠੇ ॥੨॥੧੨॥

ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ–ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਗੁ ਰੁ ਗੁ ਰੁ	ਕ ਰ ਤ ਸ	ਦਾ – ਸੁ ਖੁ	ਪਾ ਇ ਆ –
ਸੰ ਸੰ ਧੁ ਪ	ਗ ਪ ਧੁ ਪ	ਗੁ – ਰੁ ਗ	ਰੁ – ਸ –
੦	੩	×	੨
ਦੀ – ਨ ਦਇ	ਆ – ਲ ਭ	ਏ – ਕਿ ਰ	ਪਾ – ਲਾ –
ਰੁ – ਰੁ ਰ	ਸ – ਸ ਸ	ਪ – ਪ ਪ	ਧੁ – ਪ –
ਅ ਪ ਣਾ –	ਨਾ – – ਮੂ	ਆ – ਪਿ ਜ	ਪਾ ਇ ਆ –
ਗ ਪ ਗ ਰੁ	ਸ – ਸੰ ਸੰ	ਰੁੰ ਸੰ ਧੁ ਪ	ਰੁ ਧ ਪ ਧੁ

ਅੰਤਰਾ

ਸੰ – ਤ ਸੰ	ਗ ਤਿ ਮਿ ਲਿ	ਭ ਇ ਆ ਪ੍ਰ	ਗਾ – ਸ –
ਪ – ਪ ਧੁ	ਧੁ ਧੁ ਧੁ ਧੁ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਰੁੰ – ਸੰ –
ਹ ਰਿ ਹ ਰਿ	ਜ ਪ ਤ ਪੂ	ਰ ਨ ਭ ਈ	ਆ – ਸ –
ਧੁ ਧੁ ਧੁ ਧੁ	ਸੰ ਸੰ ਸੰ ਰੁੰ	ਰੁੰ ਰੁੰ ਸੰ ਸੰ	ਸੰ ਧੁ ਪ –
ਸ ਰ ਬ ਕਲਿ	ਆ – ਣ ਸੂ	– ਖ ਮ ਨਿ	ਵੂ – ਠੇ –
ਧੁ ਪ ਪ ਗ	ਪ – ਪ ਪ	ਧੁ ਧੁ ਪ ਪ	ਗ ਰੁ ਸ –
ਹ ਰਿ ਗੁ ਣ	ਗਾ ਏ ਗੁ ਰ	ਨਾ – ਨ ਕ	ਤੂ – ਠੇ –
ਪ ਗ ਗ ਪ	ਗ ਰੁ ਰੁ ਸ	ਸੰ – ਸੰ ਸੰ	ਧ ਪ ਪ ਧ

ਰਾਗ ਬਭਾਸ—ਤਿਨ ਤਾਲ—ਭੈਰਉ ਠਾਠ

ਧੁ – ਪ ਗ	ਰੁ – ਸ ਪ	ਧੁ – ਪ ਗ	ਰੁ – ਸ –
੦	੩	×	੨
ਸ – ਮ ਗ	ਪ – ਧੁ ਸੰ	ਧੁ – ਪ ਗ	ਰੁ – ਸ –

ਅੰਤਰਾ

ਗ – ਗ ਪ	ਧੁ – ਧੁ ਧੁ	ਪ – ਧੁ ਸੰ	ਰੰ – ਸੰ ਸੰ
ਧੁ – ਪ ਗ	ਰੁ – ਸ ਗ	ਪ – ਗ ਪ	ਗ ਰ ਸ –
ਗ – ਪ ਪ	ਧੁ – ਧੁ ਧੁ	ਗ ਪ ਧੁ ਸੰ	ਰੰ ਸੰ ਧੁੰ –
ਸੰ ਸੰ ਰੁੰ –	ਗੰ ਰੁੰ ਸੰ ਧੁ	ਗ ਪ ਧੁ ਸੰ	ਸੰਧੁ ਪਗ ਪਗ ਰੁੰਸੰ
ਸ ਸ ਪ –	ਗ ਪ ਧੁ ਸੰ	ਧੁ ਸੰ ਰੁੰ ਸੰ	ਧੁ ਪ ਗ ਰੁ
ਸ ਗ ਪ ਪ	ਸੰ – ਧੁ ਪ	ਗ ਪ ਧੁ ਪ	ਗ ਰੁ ਸ –

ਸ਼ਾਨ ਰਾਗ ਬਭਾਸ—ਮਾਰਵਾ ਠਾਠ—ਝਭ ਤਾਲ

ਗ –	ਮੇ ਗ ਪ	ਧ –	ਨ ਧ ਸੰ
×	੨	੦	੩
ਰੰ ਸੰ	ਨ ਧ ਮੇ	ਧ ਮੇ	ਗ ਰੁ ਸ

ਰਾਗ ਜੇਜਾਵੰਤੀ

ਜਬੀ ਖਮਾਚ ਕੇ ਠਾਠ ਮੇਂ ਗਾ ਨੀ ਦੋਊ ਲਗਾਇ।
ਰੇ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦ ਪਾ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਗਾਇ।

ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਖਮਾਚ ਠਾਠ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਖਬ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਗਾਨੇ ਦਾ ਵਕਤ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਗੰਧਾਰਾਂ ਅਤੇ ਦੋਨੋਂ ਰਿਖਬਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂਹਨ।ਸੁਧ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਸੁਧ ਨਿਖਾਧ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਰਿਖਬ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਲਾਏ ਜਾਂਦੇਹਨ। ਮਗਰ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਸੁਧ ਗੰਧਾਰ ਵੀ ਲਗਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਜਦ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚਲਗਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਰਿਖਬ ਸੁਰ ਜ਼ਰੂਰਹੋਵੇਗੀ– ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ "ਰ ਗੁ ਰ ਸ"। ਇਹ ਰਾਗ ਸੋਰਠ ਅੰਗ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਸੋਰਠ, ਬਿਲਾਵਲ ਅਤੇ ਗੌਂਡ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਮੰਦਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਪੰਚਮ ਮਧ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਰਿਖਬ ਦੀ ਸੰਗਤ ਬਹੁਤ ਅਨੰਦ ਦਾਇਕ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ–ਸ, ਰ ਹ, ਰ ਗੁ ਰ ਸ, ਨੁ ਧ਼ ਪ਼ ਰ, ਗ ਮ ਪ ਨ ਸੰ।

ਅਵਰੋਹੀ–ਸੰ ਨੁ ਧ ਪ, ਧ ਮ ਰ ਗੁ ਰ ਸ।

ਦੋਨੋਂ ਗੰਧਾਰਾਂ ਦੋਨੋਂ ਨਿਖਾਧਾਂ ਬਾਕੀ ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਕੜ–ਰ ਗੁ ਰ ਸ, ਨੁ ਧ਼ ਪ਼, ਰ।

ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਮਹਲਾ ੯ ॥ ਬੀਤ ਜੈ ਹੈ ਬੀਤ ਜੈ ਹੈ ਜਨਮੁ ਅਕਾਜਰੇ ॥ ਨਿਸਦਿਨ ਸੁਨਿਕੈ ਪੁਰਾਨ ਸਮਝਤ ਨਹਿ ਰੇ ਅਜਾਨ ॥ ਕਾਲ ਤਉ ਪਹੂਚਿਓ ਆਨਿ ਕਹਾ ਜੈ ਹੈ ਭਾਜਿ ਰੇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਅਸਥਿਰੁ ਜੋ ਮਾਨਿਓ ਦੇਹ ਸੋ ਤਉ ਤੇਰਉ ਹੋਇ ਹੈ ਖੇਹ ॥ ਕਿਉ ਨ ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮੁ ਲੇਹ ਮੂਰਖ ਨਿਲਾਜ ਰੇ ॥ ੧ ॥ ਰਾਮ ਭਗਤਿ ਹੀਏ ਆਨਿ ਛਾਡਿ ਦੈ ਤੈ ਮਨ ਕੋ ਮਾਨੁ ॥ ਨਾਨਕ ਜਨ ਇਹ ਬਖਾਨ ਜਗ ਮੈ ਬਿਰਾਜੁ ਰੇ ॥੨॥੪॥

ਰਾਗ ਜੈਜਾਵੰਤੀ—ਤੀਨ ਤਾਲ

ਅਸਥਾਈ

ਬੀ ਤ ਜੈ ਹੈ	ਬੀ ਤ ਜੈ ਹੈ	ਜ ਨ ਮ ਅ	ਕਾ ਜ ਰੇ —
ਗ ਰ ਗੁ ਰ	ਸ ਸ ਸ ਸ	ਨ਼ ਸ ਧ਼ ਨੁ	ਰ ਰ ਗਮ —
ਨਿ ਸ ਦਿ ਨ	ਸੁਨਿ ਕੈ ਪੁਰਾ ਨ	ਸ ਮ ਝਤ ਨਹ	ਰੇ ਅ ਜਾ ਨ
ਗ ਮ ਧ ਨੁ	ਸਂ ਨੁ ਧ ਪ	ਨੁ ਧ ਪ ਮ	ਗ ਰ਼ ਗ ਮ
ਕਾਲ ਤਉ ਪ	ਹੂ ਚਿਓ ਆਨਿ	ਕ ਹਾ ਜੈ ਹੈ	ਭਾ ਜਿ ਰੇ —
ਗ ਰ ਗੁ ਰ	ਸ ਸ — ਸ ਸ	ਨ ਧ ਧੁ ਨੁ	ਰ ਰ ਗਮ —

ਅੰਤਰਾ ੧

ਅ ਸ ਥਿਰ ਜੋ	ਮਾ ਨਿਉ ਦੇਹ	ਸੋ ਤਉ ਤੇ ਰਉ	ਹੋਇ ਹੈ ਖੇ ਹ
ਗ ਮ ਧ ਨੁ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ —	ਨ ਸਂ ਧ ਨੁ	ਰਂ ਰਂ ਰਂ —
ਕਿਉ ਨ ਹਰਿਕੋ	ਨਾ ਮੁ ਲਿ ਹ	ਮੂ ਰ ਖ ਨਿ	ਲਾ ਜ ਰੇ —
ਗਂ ਮਂ ਗਂ ਰਂ	ਗੁਂ ਰਂ ਸ ਧ	ਨੁ ਧ ਪ ਮ	ਗ ਰ ਗਮ —
ਰਾ ਮ ਭਗ ਤਿ	ਹੀ ਏ ਆ ਨਿ	ਛਾ ਡਿ ਦੇ ਤੈ	ਮਨ ਕੋ ਮਾ ਨੁ
ਗ ਮ ਧ ਨੁ	ਸਂ ਸਂ ਸਂ —	ਨ ਸਂ ਧ ਨੁ	ਰਂ ਰਂ ਰਂ —
ਨਾ ਨਕ ਜ ਨ	ਏ ਹਬ ਖਾਨ	ਜ ਗ ਮੈ ਬਿ	ਰਾ ਜੁ ਰੇ —
ਗਂ ਮਂ ਗਂ ਰਂ	ਗੁਂ ਰਂ ਸਂ ਸ	ਨੁ ਧ ਪ ਮ	ਗ ਰ ਗਮ —

[illegible]